

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

KRALJ ALEKSANDER I. †.

RAZPRAVA: LOŽAR R., ORNAMEN-
TI NORIŠKO-PANONSKE KAMNO-
SEŠKE INDUSTRIJE.

IZVESTJA: LORGER F., RIMSKA
VILA V GROBELCAH; RIMSKI TA-
BOR V LOČICI. — NOVAK V.,
NEZNAN PREKMURSKI TISK; KO-
ŠIČ IN SLOMSEK. — ILEŠIČ F.,
STANKO VRAZ. — GRAFENAUER I.,
NOVOLETNA ŠEGA. — BAŠ F.,
NARODOPISNO BLAGO.

NEKROLOGI. — BIBLIOGRAFIJA. —
SLOVSTVO. — DRUŠTVENI GLASNIK.

1934

Zgodovinarjem in narodopiscem.

»Časopis za zgodovino in narodopisje« objavlja razprave, izvestja, književna poročila in gradivo zgodovinskega in narodopisnega značaja, ki se nanaša na naše Pomurje, Podravje in Posavje ali je s tem ozemljem v zvezi. Uredništvo ČZN vljudno vabi vse, ki obravnavajo v teh dveh strokah navedene zemlje, da vstopijo v krog njegovih sotrudnikov.

Razprave naj po možnosti ne presegajo obsega ene tiskovne pole, izvestja ne četrtinke pole, književna poročila naj obsegajo povprečno eno do dve tiskani strani. Gradivo se objavlja v okviru možnosti v »Arhivu za zgodovino in narodopisje«.

Rokopisi naj bodo končno veljavno redigirani, napisani po možnosti s strojem, priloge pa primerne za kliširanje v poljubni kakovosti. O številu prilog in njih izvedbi odloča uredništvo. V slučaju večjih naknadnih izprememb po rokopisu postavljenega stavka ima uredništvo pravico, uporabiti del honorarja za kritje nesorazmernih izdatkov za naknadne korekture. Sotrudniški honorar znaša Din 500.— od tiskovne pole; poleg tega imajo avtorji razprav pravico do 25 posebnih odtisov, kar pa morajo pravočasno sporočiti uredništvu.

Pri objavi književnih poročil more uredništvo odkloniti objavo, ako založnik omenjenega dela ni poslal uredništvu ČZN, oziroma Zgodovinskemu društvu v Mariboru v recenzijo, na kar se s tem gg. avtorji in založniki znanstvenih del opozarjajo.

ČZN izhaja v dvojnih zvezkih dvakrat na leto. Rokopisi za prvi snopič morajo prispeti v uredništvo najkasneje do 1. novembra, za drugi snopič pa do 1. aprila. Drugače uredništvo avtorjem ne more jamčiti, da izidejo njihovi prispevki v zaželenem roku.

Uredništvo ČZN.

Letna udnina, oziroma naročnina Din 50.—, za inozemstvo Din 60.—.

Knjigotrška cena Din 75.—.

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo odgovarja prof. dr. Fr. Kovačič. Za vsebino posameznih članov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Detela.

Dne 9. oktobra 1934 so atentatorjevi strelji v Mar-
seilleu ugasnili luč življenja

Aleksandru I., kralju Jugoslavije.

Rojen 17. decembra 1887 na Cetinju, je preživel
mladost v Črni gori, Rusiji, Švici in po 1903 v Srbiji
ter se šolal vojaško, upravno in politično.

14. marca 1909 je postal naslednik prestola, vodil
1912 in 1913 I. srbsko armado v zemlje carja Dušana
in osvetil Kosovo.

11. junija 1914 je stopil kot regent na čelo Srbije,
moško trpel njeno ponižanje, Albanijo in Krf, deloval
z organizacijo solunske fronte ter uveljavljanjem jugo-
slovenskega programa na njenem vstajenju in ga doži-
vel 1. decembra 1918, ko je proglasil združitev kralje-
vine Srbije z Državo Narodnega veća v Kraljestvo Sr-
bov, Hrvatov in Slovencev.

Po smrti kralja Petra I., 16. avgusta 1921, je tudi
pravno prevzel kraljevsko oblast, ukinil 6. januarja
1929 Vidovdansko ustavo in z njo narodno skupščino
ter politične stranke kot posredovalce med narodom
in krono.

Z novo ustavo 3. oktobra 1929 je proglasil našo
državo za kraljevino Jugoslavijo in tako poudaril na-
rodno enotnost Srbov, Hrvatov in Slovencev kot idejni
temelj države.

Ob rojstvu Jugoslavije je sodelovala vrsta sil, ki
se v novi državi ni mogla znajti na skupni delovni
osnovi. Politične ideje so izžarevale strasti v veliki na-
petosti in delovna pota odločujočih voditeljev so se kri-
žala bolj in bolj. V tej težki dobi vstajenja Jugoslavije
je pokojni vladar ostal vsekdar osrednja osebnost in

dejanski predstavitelj države, ki je kot monarh in sodnik nad raznovrstnimi aktivnimi političnimi silami uravnaval razvoj, dokler ni na temelju svoje osebne avtoritete in popularnosti prevzel krmila države v roke sam.

V zunanji politiki je sledil tradiciji tovarištev iz svetovne vojne in posebno statusa quo, ki je rodila 1920 Malo entento in 1927 zvezo s Francijo. 1933 je napravil prve korake za medsebojno zблиžanje vseh balkanskih narodov, iz katerih je izšel Balkanski sporazum, ter jih 1934 nadaljeval v smeri zблиžanja z Bolgari.

V stremljenju, da ustali razmere v Srednji Evropi in izboljša odnose med Jugoslavijo in Italijo, ga je doletela smrt.

Narodna skupščina in senat sta ga počastila v skupni seji dne 11. oktobra 1934 z naslovom Viteški kralj Aleksander I. Uedinitelj.

Zgodovinarji in narodopisci se posebej spominjajo velikega pokojnika kot prijatelja naše narodne in to zlasti srednjeveške zgodovine. Njegovo zanimanje za srednjeveške srbske zadužbine je znano prav tako kakor njegov interes za Celjane. Največja zbirka posnetkov naših zgodovinskih fresk v zbirki kraljevskega doma je nastala po njegovi inicijativi. S svojim darom je omogočil Beogradu odgovarjajoči muzej, s svojim osebnim zanimanjem je rešil Hilandar in v svoji zadužbini v Oplencu je po notranji opremi cerkve podal renesanso naše umetniške preteklosti.

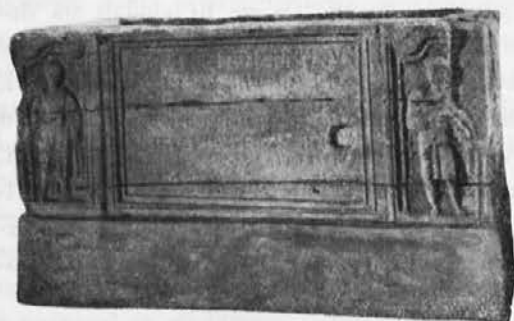
V dobi njegovega vladanja je doživela splošen razmah tudi slovenska znanost, predvsem z ustanovitvijo univerze v Ljubljani. Z njegovo osebo je zezan začetek ljubljanske univerzitetne knjižnice. Pa tudi Študijska knjižnica in Banovinski arhiv v Mariboru, katerih ustanovitev je v tesni zvezi z novo narodno državo, ostaneta trajni priči vlade kralja Aleksandra I.

Ornamenti noriško-panonske kamnoseške industrije.

Rajko Ložar, Ljubljana.

I. Uvod.

Na rimskih kamenitih spomenikih Norika in Panonije so se v teku 2. stoletja po Kr. pojavile med tipi okvirjev oblike, kakršnih ne nahajamo v nobeni drugi provincijalni industriji rimske cesarske dobe. Kot osnovni motiv teh okvirskih tvorb lahko smatramo zgornji zaključek stranskih vdolbin na sarkofagu Fannija Florentina in njegove žene, iz muzeja v Ptujju (pod. št. 1),

Pod. št. 1. Sarkofag Fannija Florentina in njegove žene. (Ptuj, muzej.)

le da moramo pri tem imeti na umu, da sarkofag ne predstavlja začetka tega dekorja v naših provincijalnih delavnicah¹⁾. Globoka vertikalna stranska profila vdolbinskih okvirjev se na vrhu uvijata v obliki lepo tekoče polkrožne vijuge navzdol in navznoter, nakar stečeta kvišku ter tvorita v sredini gornjega zaključka vdolbine sedlasto, navzdol odprto krivoljo. Radi te njene oblike bomo tip imenovali sedlasto vijugo ali

voluta. Ker predstavlja obenem nekako praobliko vijug, ki nastopajo na kamenitih spomenikih, jo lahko imenujemo tudi osnovni vzorec volutnega dekorja, poznanega nam v Noriku in Panoniji.

Ta voluta in njene inačice, ki jih bomo v teku razprave še omenili, so posebno pogoste na rimskih sarkofagih Norika in Panonije in je o nekaterih izmed njih reči, da nastopajo le v teh dveh provincah. Zlasti razvojno kasnejši štadiji so zastopani v obilni meri na kamenitih krstah, ki so bile najdene

¹⁾ M. Abramič, Poetovio. Ptuj 1925, str. 55/12.

v najrazličnejših krajih obeh provinc.²⁾ Vendar prvič je nastopil volutni dekor na kamenitih nagrobnikih, kjer moramo iskati njegove starejše oblike, kar je razumljivo, saj je nagrobnik v rimskih provincah starejši od sarkofaga. Kakor vemo, vlada v prvi dobi rimske okupacije v naših krajih sežiganje mrliča, sicer ne povsod, vendar v toliki množini, da smemo o njem govoriti kot o prevladujočem tipu. To sežiganje ni v bistvu nič drugega nego nadaljevanje tradicij in nravi predzgodovinskih ljudstev v obeh provincah in traja še vse I. stoletje po Kr. V kamnoseški industriji one dobe ga spremljata kot posledica dva spomeniška tipa, namreč nagrobnik (napis, oltar) in kamnita žara za pepel. Oba sta starejša od sarkofaga; zlasti na noriških in mednoriških napisih pa že nastopajo prvi vzorci vijugastih okvirjev. Ko se je v teku 2. stoletja po Kr. razširilo po cesarstvu pokopavanje nesežganih mrličev, je to povzročilo razmah novega spomeniškega tipa, ki je bil v prednjem Orientu že davno znan, namreč sarkofaga³⁾ in v njegovi industriji moramo iskati razvojno kesnejše stopnje i volutnega i ostalega kamnoseškega dekorja.

Kakor si prehoda od sežiganja k pokopavanju mrliča ne smemo predstavljati na ta način, ko da ga je dekretirala rimska uprava in da se je kakor iz nekega centra, to je iz Rima-Italije, razširil po cesarstvu, nego ga moramo smatrati kot izraz avtohtonih etničnih razvojov provinc samih, tako mora isto stališče veljati tudi o provincijalni umetnosti. Če ne bi gledali na dogodke v opisanem smislu, ne bi imeli nikakega pojasnila za to, da je ponekod tudi še po nastopu pokopavanja sarkofag skoro neznan spomenik, to se pravi, da še vedno cvete sežiganje. Tako na pr. imamo zlasti v Noriku iz dobe od 2. stoletja dalje jako malo sarkofagov; tudi na ozemlju Emone in Celeje jih ni, čeprav bi jih človek ravno v teh krajih kot na vratih Italije upravičeno pričakoval. Toda če vemo, kako je tu rimska civilizacija pogosto neposredno trčila na stari hallstattskodobni sloj sežigajočih ljudstev, nam važnost predzgo-

²⁾ V taki zvezi obravnava volutni dekor prvič v celoti moja disertacija iz l. 1927. pod naslovom »Studien zu den römischen Sarkophagen von Noricum und Pannonien«. Današnji članek se glede vsebine krije z zadnjim poglavjem spisa o sarkofagih (Das Muster der Volutennischen), se pa od njega razlikuje po tem, da danes v večji meri upoštevam nagrobnike kot samostojno fazo, dočim se v disertaciji oziram nanje le kot na primerjalno gradivo. V organski zvezi s tem prejme zdaj tudi Norik s sosednjimi panonskimi kraji pravilnejši poudarek, dočim prevladuje v spisu o sarkofagih Panonija. Vse to bo postalo bralcu jasno iz razprave same. Delo o sarkofagih predstavlja v bistvu suplement k nekoliko starejši monografiji o nagrobnikih, ki jo je izdal prof. A. Schober (Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923.). Ravno radi te omejitve na sarkofage (têmo disertacije je izbral prof. Schober) je bilo treba tudi s posebnim ozirom na to, da so bili dotlej sploh neobdelani, posvetiti vso pozornost ravno njim, nagrobnikom pa šele v drugi vrsti. Vendar sem njihovo vlogo v razvoju volutnega dekorja že tedaj zadosti krepko poudaril.

³⁾ W. Altmann, Architektur und Ornamentik der antiken Sarkophage. Berlin 1902.

dovinskih podlag ne bo več nejasna in ono nedostajanje sarkofagov v Noriku ne nerazumljivo.⁴⁾ Zato pa srečujemo ta spomeniški tip v lepih množinah v Podonavju, na Ogrskem in v Srbiji, kjer si moramo njegovo številnost razlagati iz nasprotno stare navade pokopavanja mrličev. Že iz teh dejstev lahko razvidimo, kako se življenje v provinci nadaljuje po prastarih individualnih tradicijah, ki so pač deloma občutile tudi vplive rimske civilizacije, a končno vendar ohranile nekaj svojega. Popolnoma podobno stanje opazamo tudi na izdelkih lokalne umetne obrti, na pr. v kamnoseški industriji, ki jo moramo pač prištevati k njej. Volutni okvirski dekor noriško-panonskih spomenikov je po svojem značaju tako izrazito lokalno pobarvan, da ga ni mogoče prisoditi nikaki drugi pokrajini rimskega cesarstva. Naj je tudi v večini primerov kvalitetna izvedba zelo barbarska in groba, vendar ne smemo prezreti njenih individualnih potez, dokler nam ne gre za kvalitativne sodbe, nego jih moramo skušati opredeliti in analizirati, saj se tudi v grobo izvedenih spomenikih brez dvoma nahajajo razlike in stilne posebnosti. Naša današnja študija želi izdelati prav to stilno tipologično podobo provincijalnih izdelkov, kolikor je to seveda možno na podlagi takega gradiva, kot je dekor kamnitih spomenikov. Kronologična razmišljanja bodo zategadelj stopila v ozadje.

O dekorju noriško-panonskih spomenikov moramo tedaj govoriti kot o posebni vrsti provincijalnega umetno-obrtnega dela, ki ima svoje korenine v domači zemlji in tradiciji. Toda vse ne prihaja od tam, mnogo stvari je rimskih. Četudi sta gledanje in umetnost, ki ž njima provincijalni obrtnik odpravlja svoje naročilo, utemeljena v podlagah pripadajočega mu kulturnega kroga, je vendar verjetno, da je to naročilo samo po sebi last drugega kulturnega kroga, tedaj kulturni import, ki ga provinca prej ni poznala in se je šele po Rimljanih ž njim seznanila. Tak kulturni import je na pr. tip nagrobnega spomenika, are, sarkofaga, v ožjem smislu napisno polje na kamnu ali sarkofagu, mitologični in drugi figuralni predmeti ter njih pomeni. Umetnost v provinci je glede tega odvisna od tujih vzorov in jo moramo zato presojati z dveh vidikov, ali bolje: z vidika dveh izvorov in žarišč, od katerih predstavlja prvi tipološko nove snovi in naloge, prihajajoče po zaslugi Rimljanov v deželo, drugi pa avtohtono stilno pojmovanje, ki o njem smemo govoriti povsod tam, kjer izdelka ni napravil zanesljivo izpričan italsko-rimski ali grški umetnik. Oba ta dva vidika morata hoditi vselej vzajemno, če hočemo dospeti do rezultata. Kolikor pa je doslej o našem predmetu slovstva na razpolago, je treba o njem reči, da v njem o tem dualizmu ni mnogo sledov.

Na motiviko vijugastih okvirjev je prvi opozoril A. Hekler, ki jo je ob priliki obravnavanja spomenikov iz Intercise tolmačil kot izraz lokalnih

⁴⁾ Prim. k temu W. Schmid v Österr. Jahresh. (= ÖJ) XXV, 1929, Beibl. 67 sl. in referat o tem v GMDS 1929, 71 sl.

umetniških tradicij.⁵⁾ Vijugasti okvir panonskih sarkofagov, kakor ga predstavlja tudi naša podoba št. 1, mu je dokaz keltskega okusa in stilnega čuta, kar je toliko pravilno, kolikor imamo pred rimsko okupacijo v Panoniji in na njenih mejah res opravka s keltskimi elementi. Toda to keltstvo je le končni štadij, ki je preplastil že dane starejše podlage. Vseeno pa je smer Heklerjeve domneve pravilna. Popolnoma nasprotno mnenje zastopa v svoji omenjeni knjigi o nagrobnikih A. Schober, ki vidi v vijugastih okvirjih le ornamentalno spremenjeno volutno blazino nagrobnih oltarjev, t. zv. ar⁶⁾, kar je v nasprotju s Heklerjevo mislijo čisto klasična interpretacija vijugastega noriško-panonskega dekorja. Dalje spodaj bomo navedli razloge, zaradi katerih po našem mnenju Schobrovo naziranje ne drži. Toda nujnost povratka k prehistoričnim podlagam provincijalne umetnosti je Schober kljub temu uvidel, sicer še ne toliko v omenjenem delu, pač pa v eni kasnejših študij o provincijalni umetnosti.⁷⁾ Izmed ostalih poskusov interpretacije vijugastega okvirskega okrasa nam je omeniti le še članek prof. B. Sarie⁸⁾, ki obravnava neki nagrobni napis iz Viminacija. Tudi ta avtor je prepričan, da je omenjeni dekorativni motiv predrimski, toda po njegovem mnenju ni keltski, nego traško-skitski, v čemer ga med drugim potrjuje naziranje nekaterih strokovnjakov, da imamo pri Keltih opravka s skitskim etničnim elementom (C. Schuchhardt). To naziranje kakor tudi interpretacijo prof. Sarie si bomo spodaj natančneje ogledali; v bistvu se nam ne zdi prava in zveza tega ornamenta s Trakijo manj naravna kot s Kelti.

2. Noriški nagrobniki in oltarji.

Med osnovne oblike vijugastega okvirja smo prišteli uvodoma vzorec gornjega zaključka stranskih vdolbin na sarkofagu Fannija Florentina iz Ptuja (pod. 1). Ta vzorec se v provincijalni obrti nešteto krat ponavlja, v kasnejši dobi že v nekoliko degenerirani obliki na sarkofagih, v starejši zlasti na nagrobnikih, za kar je treba le primerjati v Schobrovem katalogu zbrano gradivo. Motiv nastopa na spomenikih deloma sam, deloma pa podvojen.⁹⁾ Iz sloven-

⁵⁾ ÖJ XV, 1912, 183.

⁶⁾ Schober, Grabsteine, str. 231.

⁷⁾ ÖJ XXVI, 1930, 9 sl.

⁸⁾ Starinar 1933/34, 73 sl.

⁹⁾ Navajam sledeče primere. Navadna enostavna vijuga: Leopoldsdorf (Jahrbuch für Altertumskunde 1912, 129, 134); Lind (Schober, o. c. 179/187); St. Donat (Schober, o. c. 80/173); Gospa sveta (Egger, Führer durch die Antikensammlung des Landesmuseums in Klagenfurt, Wien 1931, 36/18); Salzburg (O. Klose, M. Silber, Iuvavum, Wien 1929, 39/13, 61/26, 62/27); München, Nationalmuseum (Lapidarij CIL III, 3588); Mitrovica (Schober, l. c. 128/280). Podvojene vijuge: Celje (Schober, l. c. 84/184, 83/182); Ptuj (Abramič, l. c. 55/11 na sarkofagu F. Florentina); Zagreb (Schober, l. c. 71/157); Ebereichsdorf (Schober, l. c. 82/178); Mondsee (Schober, l. c. 80/174).

skih najdišč je omeniti zanj poleg sarkofaga in nekaterih drugih kamnov v Ptujju še pilaster v kripti cerkve v Hočah pri Mariboru (pod. št. 2), fragment prednje stranice sarkofaga, hranjen v lapidariju mariborskega muzeja ter fragment identične plošče iz istega muzeja, le da je tu voluta upodobljena v vertikalni obliki (pod. št. 3). Vsem tem primerom je skupna razmeroma rahla navijuganost vzorca, ki se omejuje na sedlasto vzpeto sredino in navzgor uvita kraja krivulje. Ob tem opažanju moramo započeti svoja razmišljanja. Ako natančno analiziramo značaj in funkcijo okvirja v obliki sedlaste vijuge, vidimo, da opravljajo ti krivi profili nalogo, katero vrše na ostalih treh straneh vdolbine ptujskega sarkofaga in sploh vseh spomenikov s temi okvirji premi profili, odnosno premi žlebljeni robovi. Volutni okvir po takem razmisleku ni nikaka prvotna rešitev, nego se je pojavil šele v teku razvoja, o čemer bi se pač prepričali tudi na podlagi kronoloških študij. Težko če je sploh kateri spomenik s takim vzorcem nastal v 1. stoletju po Kr. (prim. Schober, Grabsteine, str. 231). V smislu naših gornjih izvajanj moramo na spomeniku ločiti dvoje, 1. izvor odnosno povod in 2. razvoj motiva. Kot okvir izvira ta motiv prav gotovo iz klasičnega repertorija, če smemo tako reči, on nekaj oklepa, obdaja, omejuje, zato je naša naloga, da zasledujemo njegove metamorfoze do osnovnih shem. Le-te gotovo niso vijuge, ki moramo v njih videti lokalno obliko, nego kaj drugega. Na začetku razvojne vrste teh okvirjev stoji tedaj verjetneje preprostejša prema ali vsaj premi najbližja oblika, recimo polkrožna profilirana vdolbina ali nekaj podobnega.

Na onem znanem nagrobnem oltarju iz Žabnic pod Sv. Višarjami, ki je najbrž eden najbolj ranih primerov volutnega okvirja v Noriku (gl. prilogo [= pr.] I, št. 3), posebno pa še na enako lepem oltarju iz Spodnjega Trbiža (Schober, pod. 160), ki je Schober nanja oslonil svojo tezo, kaže vijuga dovolj različno obliko od navadne sedlaste vijuge. Ker se nahajata podobna primera v mariborskem in ptujskem muzeju, navajamo za ponazoritev še podobo neke fragmentirane plošče iz ptujskega muzeja (pr. I, št. 2). Kamen nosi v sredi t. zv. ansno ploščo (tabula ansata), datuma je brez dvoma ranega (Abramić, n. n. m. 59/12). Na teh treh primerih imajo okvirji to skupno lastnost, da volute ne ostajajo v isti ravnini kot preostali zgornji premi deli profilov, še manj se uvijajo navzdol, nego nadraščajo imaginarno vodoravno

Pod. št. 2. Pilaster s sedlasto vijugo. (Hoče, kriptna cerkve.)

gornjo stranico vdolbine v obliki nekakega polkrožnega loka, ki daje celemu motivu izredno lepo vnanjost. V bistvu imamo na teh primerih opravka z zgornjaj polkrožno zaključeno tablo, ki je pogreznjena v nalašč za to izklesano ležišče, o čemer nam svedoči ozki žleb, ki poteka med profili odnosno robovi te table in med kamnito soseščino. Vendar to pot ni važno, ali je plošča tabla ali ne, nego nas bolj zanima vrhnji zaključek polja.

O tem zaključku lahko mirno rečemo, da je inspiriran od drugod. Nobe-

nega dvoma ni, da izhaja ta že nekoliko barociziran tabelski vzorec iz onih polkrožnih okvirjev in vdolbin, ki jih v noriški kamnoseški industriji kar mrgoli, pri čemer seveda ne mislimo, da so kaka noriška posebnost, saj so zastopani enako v italiskem in germanskorimskem gradivu. Za naše razmotrivanje je posebno važno to, da so volute na teh treh spomenikih ohranile strukturo lokov, ki počivajo na pokončnih stranicah kot nekake arkade, čeravno okvirska enotnost ni nikjer razrušena. Potek loka spremlja funkcionalno popolnoma brezpomembna ornamentalna krivulja z dvema točkastima krogoma na koncih. Kakor smo o voluti dejali, da ni začetek vrste, nego že neki naprednejši štadij, tako moramo tudi o teh polkrožnih profilih reči, da izvirajo od nekje drugje, namreč od vzorca stel s t. zv. arhitekturnimi vdolbinami. O arhitekturni vdolbini nas pouči vsak boljši pregled nagrobniškega materijala¹⁰). Kot tip je stela v

obliki arhitekture zelo stara last klasičnega sveta in je bogato zastopana že v grški umetnosti koncem 5., a potem zlasti 4. stoletja pr. Kr. Zelo važno vlogo je pri njeni izdelavi imela ravno vzhodna maloazijska Grčija helenistične dobe. O njenem življenju v cesarski perijodi je reči, da je že le odsev nekdanjega razmaha in klasičnosti; arhitekturni motivi sicer še prav močno nastopajo na kamnih (pr. III, 9), a vse postaja čedalje bolj nesmiselno in zgolj dekorativno, prešlo je v last ljudskoumetnostnega izdelka. Ta proces se v provincah posebno dobro opaža, čeprav ga je kronologično težko opredeliti, ker so istočasno možni vsi vzorci. Stilnorozvojno je pa stela z arhitekturo v primeri z navadno arkadno vdolbino starejši štadij. V naših provincah nastopata v glavnem dva tipa, katerih najlepši primeri izvirajo

¹⁰) Dober pregled daje atlas Germania Romana. Buchner, Bamberg. 2. A. III. snopič. Obravnava jo tudi Schober v svoji knjigi. Za njene starejše oblike nudi primere vsak priročnik grške in rimske umetnosti, n. pr. Springer-Wolters, Winter itd.

Pod. št. 3. Fragment prednje stranice sarkofaga s pokončno sedlasto vijugo. (Maribor, muzej.)

pač iz 1. stoletja po Kr.; 1. vdolbina s trikotnim zatrepom (pr. III, 9) in 2. vdolbina s polkrožnim zatrepom. Oba tipa predstavljata kamnoseško okrajšavo grobnice, aediculo. Trikotni odn. polkrožni vrhnji del ali nastavek se razodene pri tem kot pročelje odn. prednji zatrep fasade v trikotni ali polkrožni obliki, ki počiva na prekladi (arhitravu), ležeči ali na dveh stebrih ali dveh slopih ali celo dveh pilastrih. V prostoru med stebri (itd.) ter preklado, to je v notranjščini grobnice se nahajajo navadno doprsne podobe umrlih. Na večini grških in rimskih helenističnih in starejših stel imamo v notranjščini aedicule cele plastične skupine in prizore.

Ta prvotno jasni predmetni smisel arhitekture se je jel kmalu izgubljati in spreminjati v sistem zgolj ornamentalnih robov in pasov, prav sličnih profilom naših spomenikov, preprosta dekorativnoornamentalna misel je spodrnila nekdanjo realno obliko. Poglavitne korake v tej smeri je napravila pač kamnoseška industrija avgustejske dobe, ko se je iz arhitekture tudi sicer ustvaril sistem dekorativnih vzorcev, služočih vsem in vsaki rabi. Čeprav bi se dalo to na klasičnem gradivu lepo opazovati, vendar nimamo o stvari še nikake znanstvene podobe. Kolikor pa ni arhitekture odpravila italska industrija, je to storilo delo v provincijalnih ateljejih, ki je na las podobno še danes vladajočim navadam v pokopaliških kamnoseških delavnicah. Velik umetnik in velika doba ustvarita umetnino, ki ima svoj točno opredeljeni enkratni smisel. Ta umetnina pa vsebuje tudi toliko tipičnega, da postane kmalu last cele šole, generacije, naroda in nenadoma srečamo njene sestavne motive kot raztresene ude nekdanjega organizma vsepovsod. V naših treh kamnih iz Žabnic, Trbiža in Ptuja je tak raztresen in prvotnega smisla oropan ud vodoravni ali nekoliko zviti iztek loka na straneh, kateri dejansko šele tvori s srednjo vzpetino sedlasto voluto. Odkod ta motiv? Ako je pravilno naše naziranje, da ves ta dekor nezavedno posnema nekdanje arhitekturne vzorce, tedaj je treba iskati predlogo za to voluto, če ne konkretne, pa vsaj idejno, gotovo v obliki vdolbine, kjer trikotni ali polkrožni zatrep pročelja ne počiva neposredno na stebri (itd.) kot nosilcu, nego na nekakem impostu ali konzoli, ki prenaša težo zatropa na nosilce, odnosno kjer pušča konstrukcija zatropa na glavi nosilca (kapitelu) prost pas ali del, ki ničesar ne nosi. Tudi taki primeri so v provincah zadostno izpričani in to ne samo pri vdolbinah z okroglim zaključkom zgoraj, nego tudi pri onih s trikotniškim. Prvotna konstruktivno-smiselna rešitev je v teh primerih zabrisana in se že popolnoma podreja goli dekorativnosti. Primer takega, na konzoli počivajočega loka nudi kamen iz Mannheima¹¹⁾. Zabrisavanje arhitekturnega vtisa se tu kaže v neproporcijoniranosti teže in nosilcev. Naslednjo stopnjo razvoja

¹¹⁾ Germania Romana III, Taf. XXII, 1. Tu pa še mnogo drugih primerov.

zastopa ljubljanski kamen (pr. III, 8). Še bolj pa nam dekorativizacijo kaže kamen iz Celovca (Schober, n. n. m. št. 89, fig. 37): na dveh pilastrih počiva arhitrav s tremi fascijami, toda dejanski on ni preklada, nego samo spodnji rob reliefa, ki ga zgoraj oklepa vodoravna lizena. Na tej pa se nahaja polkrožen profil z glavo Meduze v sredi, in med njim in robom kamna se na vsaki strani dviga po ena polpalmeta, stoječa na prostem vodoravnem delu lizene. Vsa rešitev je popolnoma dekorativna, važen je pa ta kamen radi tega, ker je dobro datiran — nastal je v prvi polovici 1. stol. pr. Kr., iz česar razvidimo, kako zgodaj se je v provinciah začel ta proces.

S temi tezami pa seveda še ni rečeno, da je voluta žabniškega in ostalih kamnov neposredno kavzalno odvisna od ene izmed omenjenih arhitekturnih stel, nego se to nanaša le na stilno psihologijo provincijalnega umetnoobrnega dela. V času, s katerim imamo opravka, leže formalni elementi nagosto naokrog in so po zaslugi vzorčnih albumov, ki so kurzirali okoli, vsakemu dostopni in na izbiro, naša naloga je le, da spravimo iz tega sinkretizma one oblike, ki jih raziskujemo, v pravilne likovno-razvojne in predstavno-dušeslovne zveze, kar nam bo izdatno služilo tako pri kronologiji, kot pri analizi provincijalnega stila. Kljub temu, da imamo na spomenikih opravka s samo brezstilnostjo, kot dobro pravi Koepf¹²⁾, je vendar tudi ta neki stil, in kakor je gotovo, da je bilo Furtwänglerjevo naziranje glede tega, češ, opravka imamo »s stilom legij«, napačno, bi bilo prav tako napačno misliti, da ta »umetnost« nima svojih zakonov. Kot vsaka ljudska umetna obrt ima tudi provincijalno rimsko kamnoseštvo značaj surogatnih izdelkov, ki nastajajo nekako po principu naravne simbioze in sestavljenosti; elementi se zbirajo z vseh vetrov in se združujejo v nove tvorbe. Katera ljudska umetnost ni taka? Toda popolnoma brez vsakega reda se to vendar ne godi, eno opažamo v tem procesu vedno znova, namreč da se vse oblike polagoma spreminjajo iz svojih klasičnih izrazov v navadne bodisi ornamentalne, bodisi dekorativno-rokodelske in delovne forme, nekake praoblike primitivnega izdelka. Ravno v teku tega razvoja se pa pojavljajo v gradivu marsikatero posebnosti, za kar zadostuje en sam pogled na nagrobniško gradivo iz raznih provinc. Kako se le-to med seboj razlikuje, sicer ne po stilu, pač pa po tipih in osnovah kvantitativnega značaja! Prastare forme prodirajo tu na površje, nepozabljene in svojstvene, in če tudi niso dokaz visokega umetniškega gledanja in kulture, so pa toliko bolj individualna last posameznih ljudstev. Taka individualna last je tudi vijuga noriškopanonskega kamnoseka. O njej je treba pomniti, da ni povsod enotna, nego imamo lokalne inačice. Dozdaj smo imeli opravka z žabniško inačico. Videli smo, da tiči za plastjo, ki jo zastopa, degenerirana arhitekturna motivika; ti tu

¹²⁾ Germania Romana, Text, III, str. 13.

preprosti profili so bili nekoč na pilastrih ali stebrih sloneča fasada s trikotnim ali polkrožnim zatrepom, kar je razvidno iz tega, da na vseh teh kamnih vijuga nadrašča imaginarni gornji rob vdolbine. Na naših primerih zbuja oblika vtis table z zgoraj navijuganim okvirjem. Reminiscenco na nekdanji arhitekturni vzorec imamo tudi v značilnih stranskih iztekih vijuge, kot smo videli ob kamnu iz Celovca. Če je že ta kamen popolnoma dekorativen, a nastal okoli srede 1. stol. po Kr., je skupina žabniškega še korak dalje v tej smeri, ki nam samo potrjuje, da provincijalni kamnosek s klasičnim repertorijem aedicule res ni nič vedel začeti. Njega zanima navadna dekorativna oblika.

Prvi korak k tej dekorativni formi predstavlja ona oblika zatrepa, ki ne počiva neposredno na nosilcu, nego kot mannheimski kamen na konzoli ali venčnem zidcu. Še jasneje je to na ljubljanskem in celovškem kamnu z lize-nami. Arkada je tu postala — lok, profilirana, a še geometrična krožna figura. Toda ta figura je izzivala k drugi obliki, k svobodnejši krivulji žabniškega, ptujskega itd. kamna. Verjetno se je to zgodilo še v teku 1. stol. po Kr., če ne, pa vsaj zelo kmalu po njem. Profil se je involutiral. Prastara oblika je silila na dan, ki pa se ni zadovoljila zgolj z arkadnim lokom, nego se je polastila tudi trikotnega zatrepca. Na kamnu iz celovškega muzeja je prešel tudi trikotniški profil (prim. pr. III, 10) v ornamentalno vijugo¹³). Ta baročno-ljudska oblika je dobila svojega spremljevalca v vklesanem vzorcu dveh z lokom spojenih točkastih krogov nad profilom; namesto krogov se tu nahajajo tudi rozete. S tem je bil položen temelj. Kaj je v bistvu ta vklesani ornament? Nobenega dvoma ni, da imamo v njem opravka na eni strani s prastarim motivom sedlaste vijuge, poznane nam iz trakasto-keramične kulture¹⁴), na drugi strani z ornamentalno posebnostjo tangentiranega kroga. Niti za eno niti za drugo ni bilo treba noriškem kamnoseku daleč hoditi; drugače kot tako si sploh ni znal predstavljati okvirja, ves klasični vzorčni repertorij arhitekture ga je samo mešal, kot bomo še videli. To voluto je pa poznal od pam-tiveka.

Ta kaj preprosti in razumljivi proces provincijalizacije klasičnega motiva, to se pravi njegove interpretacije v smislu lokalnega stila, je skušal Schober pojasniti s trditvijo, da imamo v volutnem okvirju prav za prav le odmev t. zv. volutnih blazin, kakoršne navadno nahajamo na nagrobnih ol-

¹³) Jabornegg, Kärntens römische Alterthümer, Klagenfurt 1870. Taf. 12/CCCCXVIII. R. Egger, Führer, 43/26.

¹⁴) Bochlau v Prähistorische Zeitschrift, Berlin, 1928, 54. Po tem avtorju imenujem obravnavani tip spirale sedlasto spiralo ali voluto. Bralec razvidi pri Bochlau-u, da je ta spirala značilna za češko-moravsko keramiko (str. 60 sl.). Razen tega je primerjati še članek W. A. Jennyja o keramični dekoraciji Podonavja (Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Wien. LVIII. 1928, 21 sl.).

tarjih 1. stol. po Kr. (n. n. m. 232). Volutna blazina je v bistvu neke vrste preklada, ležeča na ari (pr. I, 3) in kaže na obeh krajih po en podolgovat cilindričen svitek plastične oblike, ki zbuja vtis na koncu skupaj zvite blazine. Sprednji pogled na ta nastavek oltarjev kaže krivuljo s krožno uvitima krajema, često tudi podvojeno. Vendar v tej geometrični obliki navadno krivulja ne nastopa, marveč je v večini primerov izdelana kot vitica — spirala, ki poganja na steblo izrastke, v uvitih delih nosi pa rozete ali podobne centrirane vzorce (pr. I, 3). Ta oblika »krivulje« ali vijuge je normalna in klasična, v provincijalne delavnice je prišla iz Italije. Schober je k tezi o blazinasti provenijenci volute prišel prvenstveno radi tega, ker se nahajata blazini i na žabniškem i na trbiškem primeru.

Prvo, kar Schober nepravilno poudarja, je važnost, ki jo pripisuje skupini nagrobnih oltarjev sploh, ki nastopajo v tej čisti obliki 1. stol. po Kr. pri nas jako redko; večinoma so njih primeri zelo grobi in razvojno malo važni. Drugič je zelo čudno, da imamo ravno na obeh imenovanih primerih volutno zaključeni okvir na stranicah oltarja in ne na sprednji strani, kar bi bilo pričakovati, saj kaže blazina samo od spredaj tako podobo. Tretjič je neverjetno, da bi se lahko isti motiv, ki je na blazini dovolj realistično in organsko-smiselno podan, na stranici oltarja omejeval na abstraktno obliko navadnega profila. Razen tega imamo osnovne razlike tudi v ornamentu. Vijuge oltarnih blazin so, kot smo rekli, v bistvu ležeče vitice - spirale, ki so vegetabilnega značaja, kar sledi iz brstja na steblih kot iz rozet v krogih. Tako vegetabilno obliko imamo tudi na žabniškem oltarju, zato je nad vse čudno, da lok s točkastima krogoma ni prav nič sličen stilu vitice - spirale, če smatramo po mnenju Schobra, da je odvisen od volutnega člena. Če je zato med blazino in volutnimi okvirji sploh kaka zveza, je edino ta, da se v obeh izraža oživiljeni smisel za to vrsto ornamenta, ki je nekaka ležeča s-linija, toda dočim je vzorec na blazini odlično klasičnega izvora, je vzorec na vdolbinah domačega izvora in temu primerno preprost. Zanesljivo seveda lahko rečemo, da na koncu tudi od volutne blazine ne bo ostalo nič drugega nego kar prija provincijalnemu okusu. Kot zadnji argument pa lahko navedemo dejstvo, da imamo med kamenskim gradivom naših provinc tudi nekaj spomenikov, ki dajejo več razloga misliti na prenos volute z blazine v okvirski svet, kot ga imamo ob žabniškem primeru, a se naravno njihova forma tudi temu pristojno od vsega razlikuje. Kot enega najlepših takih spomenikov navajam relief z genijem zime iz ptujskega muzeja (Abramić, Poetovio pod. 13.; pr. I, 1).

Ako si natančno predočimo strukturo volute na ptujskem kamnu, tedaj opazimo med njo pa med doslej obravnavanimi sledeče razlike: Na žabniškem kamnu imamo v bistvu enojno voluto, ki liki most prerašča polje vdolbine. Ptujška voluta je dvojna in je v sredi speta po majhnem vezilu. Osnovni

shema sta dve položeni s-liniji, ali odprti osmici. V tej obliki nahajamo dvojno voluto na omenjenih blazinah kot vitično vijugo, spiralo. Nadalje je na ptujskem kamnu važna lega tega člena. Ako ima Schobrova teza sploh kako možnost pravilnosti na sebi, jo mora gotovo obdržati spričo tega reliefa, kjer se nad imaginarnim ravnim zgornjim okvirjem reliefa dviguje plastična figura dvojne volute v izrazito nastavkasti obliki. Iz tega konglomerata dveh motivov sledi tudi popolnoma neorganični značaj celote: polje oz. vdolbina na žabniškem oltarju je zares vdolbina, četudi popolnoma plitva, ali vsaj tabla, zgoraj krivo zaključena, vendar pa enotnega prostora. Na ptujskem kamnu se je ta enotnost razbila, zakaj četverokotni prostor reliefa je eno, volutni nastavek, ki nadkriljuje relief zgolj dekorativno in zelo neorganično, je pa drugo. Relief je nastal brez dvoma zelo zgodaj, ko so bile reminiscence na volutno blazino res še močne in misel, plastično izvesti dvojno vijugo-spiralo, živa; navajamo ga zategadelj, da vidimo, kako je ob svojem času izgledal tak prenos motiva iz enega področja v drugo. Te plastike in slikovito-materijalne predstave gnetljivih vijug, ki jo zbuja ptujski kamen (opozarjam na sorodnost s sarkofagom iz Brigetia (pr. V, 16), nimamo niti na enem primeru naših vijugastih okvirjev, ki so vsi že zelo shematični in abstraktni, razen tega pa leže na njih vijugasti okvirji popolnoma drugje. Toda sedaj majhen ugovor.

Ta kamen je, kot smo dejali, jako zgodnji, smatramo ga pa lahko za istinito analogijo vijugam oltarnih nastavkov v reliefu okvirjev. Če je iz 1. stol. po Kr., kar je zelo verjetno, je med njim pa našimi primeri razdalja, ki bi kronološko govorila za to, da le oni nadaljujejo na svoj način têmo, podano na ptujskem reliefu, iz česar bi ponovno sledil dokaz, da so volutni okvirji vendar le zgolj v profile prenesena blazina. Ugovor, ki je zelo težak. Nanj imamo dvoje odgovorov: Našim raziskovanjem nikakor ne gre za to, da kratko in malo ovržemo razlago in postavimo na njeno mesto drugo z zahtevo absolutne veljavnosti. Med volutnimi blazinami in okvirji je nekaj skupnega, namreč vijuganje form, ki silno otežuje spoznanje pravih provenienc, zato tu enostransko tolmačenje nima nobenega smisla. Toda neprimerno sprejemljivejše nego izvor od volut oltarne blazine se nam zdi naziranje, da izhaja ta krivuljasta motivika iz prastarega tipskega zaklada lokalnih tradicij, kakor tudi, da ustreza okusu provincijalne umetnosti. Če bi repertorij vijugastih okvirjev res prihajal od v deželo prinesenih oltarnih blazin, ali ne bi bilo upravičeno pričakovati obilno takih okvirjev v klasični domovini teh nastavkov, v Rimu in Italiji? V teh krajih pa noriško-panonskega vijugastega okvirja ni. Zato moramo še enkrat ponoviti svoje stališče: Ta v bistvu spiralni motiv je po svojem značaju domače blago kultur v Noriku in Panoniji in kakorkoli bi bila vsaka specialna analiza razmerja med njim in volutnim členom zgolj kazuistika glede na to, da imamo opravka z ljudsko umetnostjo. Dokaz za to

provinci lastno ornamentalno gledanje, ki se polašča prav vsake možnosti, da ga izvede, je pač tudi gori omenjeni okvir iz Celovca, kjer nahajamo volutizacijo na resničnih trikotniških okvirjih. Tudi o tem okvirju velja nepobitno, da izvira na nagrobnikih iz motivike arhitekturnih stel s trikotniškimi tympani. Na blazinah oltarjev nahajamo res med svitki na krajih često tudi trikotnik namesto loka v sredini, iz česar bi kdo sklepal, da se je tudi ta shema razvil odondod (prim. *Germania Romana*, III, Taf. XXXVI/1 in pass., iz Neumagena). Toda to bi bilo vseeno preveč dobrega. Način, kako se na teh blazinah vrste krogi in trikotniki, je tako ornamentalen, da moramo tudi za dekor volutnih nastavkov reči, da izvira konec koncev iz starih predzgodovinskih usedlin, saj to ni nič drugega kot trikotnik med dvema spiralamo, t. zv. ulomljena spirala. Posebno na obronkih vzhodnih Alp ni bilo treba kamnoseku po take motive hoditi k vzorčnim knjigam italskih delavnic in izdelkov¹⁵).

Drugo, na kar moramo pri tem ugovoru pomisliti, je vrsta spomenikov, ki kažejo identično vijugo kot ptujski kamen. Teh kamnov je v bistvu jako malo. Ptujskemu okvirju se najbolj približuje okvir reliefa iz St. Johanna pri Herbersteinu na Štajerskem¹⁶), kjer se nahaja slična dvojna in v sredi zvezana spirala v isti nastavkasti obliki. Nadalje je v tej zvezi imenovati en kamen iz Celja (pr. VIII, št. 24)¹⁷) in relief z identičnim okvirjem iz muzeja v Gradcu (pr. II, št. 7)¹⁸). Vsi ti kamni predstavljajo neki štadij, ko se volutni okvir še ni preril do svoje čiste ornamentalne podobe, kakor kesneje v Panoniji, nego še visi na drugotnih in tujih reminiscencah. Dočim je zelo verjetno, da izhaja nadržast vijuge, ki se dviga iznad imaginarnega gornjega roba reliefov, iz arhitekturnega vzorca, čeprav ni izključeno, da imamo na ptujskem kamnu

¹⁵) Bochlau imenuje ta motiv trikotniške spirale »die geknickte Spirale« (n. n. m. 60), zlomljeno spiralo. Ta vzorec je pogost v avstrijski hallstattskodobni keramiki, na pr. v tumulih, v Gemeinlebarnu (Mitteil. der Präh. Commiss. Wien, I, 1903, Fig. 48, 49 in pass.). Kajpada je treba tudi te predzgodovinske tradicije med seboj dobro ločiti. Dolej imamo opravka a) s sedlasto vijugo, b) z ulomljeno spiralo. Razlika med tema dvema tipoma je enaka razliki med krivuljo in premico. Tehnično mora vsaki izmed njiju ustrezati posebna vrsta postopka, pri čemer prihaja za krivuljo v poštev zlasti slikani ali na široko vgrebeni ornament, dočim za premico urezani ali ubodeni. Dejanski loči predzgodovina v najstarejši neolitski perijodi keramiko in kulturo po teh dveh vidikih; prema, ubadana ornamentika je po doslej veljavnem naziranju last nordijskih kultur. V Podonavju pa se srečava s staro krivuljasto-trakasto (pač nekoč slikano) ornamentiko in tvori tu razne mešane grupe, recimo t. zv. hinkelsteinsko keramiko (ubodno-trakasta) in druge. Prim. k temu razen Adama v. Scheltema (opomba 48; str. 95) še Jennyja (n. n. m. str. 40 sl.). Iz teh mešanih grup najdemo najboljši dostop tudi k pozni, to je hallstattskodobni ornamentiki.

¹⁶) ÖJ 1914, Beibl. 199, Fig. 161.

¹⁷) Orožen, Zgodovina Celja. Celje 1927. I. Pod. 30, str. 121.

¹⁸) Iz Köflacha. Inv. št. 188.

res opravlja s prenosom volutne blazine v relief, živi v spiralah samih gotovo motivika dvojnih ležočih spiral z nastavkov. Popolnoma jasen je arhitekturni vzorec kot izhodišče na kamnu iz St. Johanna. V vijugastem gornjem robu imamo dejanski ohranjeno motivnost arkade, ki počiva na nosilcih (seveda je tu že vse navaden profil). Da je to vsaj za ta kraj pravilno, nam spričuje drug relief od istotam (n. n. m., str. 195, fig. 159), kjer je podan arkadni lok kot gornji zaključek in sicer ne več v prvotni smiselni obliki na nosilcih počivajočih obokov, nego kot dekorativen friz prostovisečih lokov, ki so povrhu še profilirani; enak je kamen iz Celja (pod. 4). Te loke, brez statičnega smisla, je kamnosek na malem kamnu spremenil v voluto ptujске oblike, vendar stilno že zelo drugačno, toda kar je važno: dekorativno spremenjenega arkadnega friza se provincijalni stil loteva zdaj še v tem smislu, da odpravlja poslednjo arhitektonično obliko in jo nadomešča z ornamentalno krivuljo. Ta ornamentalizacija pa je v Noriku vselej ostala na sredi pota, zato nosijo ti spomeniki značaj ne samo zelo svojstveno opredeljenih, temveč tudi nekam kurioznih tvorb.

Poglavitno oviro dosledne izvedbe vijuge v smislu ornamenta predstavljata na noriških spomenikih pravkar omenjene skupine dva momenta, ki tudi govorita v prilog naše teze; to sta 1. problem, obrobiti z vijugo večje razpetine in 2. lega vijugastega okvirja z ozirom na imaginarni gornji rob polja. V nobenem izmed teh primerov ni našla noriška industrija zadovoljive rešitve, ker je bila še preveč vezana na predstavo prvotne arhitekturne vdolbine. Razvoj je šel tudi tu od lažjega k težjemu. Kjer je za širino vdolbine zadostovala enostavna sedlasta voluta (pod. 1), je bila stvar še lahka, toda pri tem ni ostalo. Ob večji razpetini polj bi ena sama, a podaljšana voluta učinkovala zelo monotono in zato je bilo kmalu treba vijugo podaljšati, odnosno razširiti z novimi trakovi. Podvojena spirala-voluta je v bistvu ornamentalna oblika, če pa naj zaključuje vdolbino ali reliefno polje, mora postati smiselna v dekorativnem pomenu, to se pravi, postati mora podrejen okvir. Tu je pa jasno, da kopolucija obeh volut ne ustreza ravno preveč temu smotru, ker je presamostojen element, ki ne le da ni podrejen, nego še zelo močno uveljavlja svojo individualno naravo. Posledica je, da se vdolbina zdi nezaključena, celota pa iz dveh delov sestavljena. Na drugih kamnih iz St. Johanna (o. c. 187, pod. 154, 155) vidimo dejanski, kako polagoma vezava vijug odpada, namesto nje pa nastopa shematičen profil, podoben

Pod. št. 4. Primer sklepnika in polarhitekturne noriške vijuge. (Celje, muzej.)

nekaki konzoli odnosno sotočju dveh lokov. Vzrok ali pa posledica tega dejstva je, da so voluto-osmico pristrigili za eno tretjino vijuge, ona je ostala brez drugega zavoja. Poudariti je treba, da se je s to rešitvijo vijuga že nekoliko približala svojemu zaključevalnemu smotru, približuje se okvirnosti.

Kot drugo pglavitno oviro, ki je noriškim kamnosekom ter njih polornamentalnemu stilu delala velike preglavice, moramo smatrati lego vijuge z ozirom na imaginarni gornji rob polj, ki se zelo močno razodeva v pravkar omenjenem značaju spoja obeh volut, namreč v tem, ali volute v sredi rastejo kvišku ali padajo. Da je to važno, bo menda vsakomur jasno. Za estetsko vrednost teh dekorativnih tvorb, kot so vdolbina, reliefno polje, napis, ne more biti vseeno, ali leže ti volutni okvirji pod ali nad zgornjo črto, to se pravi, ali polje tudi res zaključujejo, ali pa ga navzgor prav za prav odpirajo. O voluti ptujskega kamna je v tem oziru treba reči (kar sem trdil že v spisu o sarkofagih), da ne zaključuje reliefnega prostora, nego da ga neorganično podaljšuje, odpira. To velja tudi o ostalih spomenikih te skupine. Dokler sta arhitektonska oblika in smisel arkade še jasna, je gotovo upravičena lega okvirja nad to črto; zategadelj ni mogoče zadosti poudariti lepote žabniškega kamna. Neupravičena pa postane ta lega v tistem hipu, ko se jamejo okrogline arkad spreminjati v valujoče profilirane okvirje, kar se je dogodilo na herbersteinskih kamnih, ki so res izrazit primer. Zlasti na obeh zadnje imenovanih reliefih imamo dokaz, da je kamnosek sam mnogo poskušal, kako bi prišel do čim pravilnejše rešitve, ter je naredil važen korak dalje s tem, da je obrnil vijuge navzdol, kar je dosegel pač tako, da je zadnjo tretjino spirale odrezal. Seveda se je ravno pri tem naslonil na arhitekturni vzorec, srednji profil ni nič drugega nego konzola iz arkadnega friza, namesto arkad imamo pa tu vijugo. Ta srednji člen ali volutni sklepnik, kakor mu lahko rečemo, je v noriški obrti ostal bastardna oblika med možnostjo arkade in njenega nosilca na eni ter čistim ornamentalnim motivom na drugi strani. Naravno je, da zaradi tega tudi vijugasti okvir sploh v Noriku ni prišel do onega izraza, ki ga je dosegel kot čista dekorativna tvorba v Panoniji; noriški okvirji so odvisni od arhitekturnih vzorcev. Podobnih zaključkov, kot ga nahajamo na herbersteinskih kamnih, ima noriško gradivo tudi na kamnih iz Gospe svete, Flavie Solve, Celja in od drugod¹⁹⁾.

Prav zaradi te nezmožnosti, izvesti vijugo v izrazito čisto okvirsko tvorbo, se v noriškem in mejnopanonskem gradivu pojavljajo druge, večinoma nad vse preproste rešitve. Najnavadnejšo obliko predstavlja pač ponovitev sedlastovijugastega vdolbinskega okvirja, kjer je treba zaključiti širši prostor. V preprosti obliki nam prikazujejo to shemo stranice ptujskega sarkofaga

¹⁹⁾ Schober, n. n. m. Fig. 182 (Gospa sveta), Fig. 9 (Celje); Schriften des Historischen Vereins für Innerösterreich. I, 1848. Taf. V (Flavia Solva).

F. Florentina (Abramić, Poetovio, pod. 11), vsebujejo jo pa tudi spomeniki od drugod (Celje pr. VIII, 24, Mondsee, Ebreichsdorf, Zagreb itd.)²⁰). To ponavljanje istega vijugastega motiva na enem spomeniku kaže zopet na neko starejšo prakso, ki se je kamnosek ni znal osvoboditi. Na nagrobnikih Norika in Panonije nahajamo pogosto doprsne podobe umrlih v zgoraj omenjenih, s polkrožnimi arkadami zaključenih vdolbinah. Te vdolbine dejanski nimajo s staro arhitekturo aedicule nič več skupnega, nego so postale navadne v kamen vklesane votline, ki jih zgoraj zaključujejo prav tako navadni izklesani polkrožni loki. Večinoma se pod vsakim takim lokom nahaja po ena figura²¹), ponekod pa je teh lokov več (pr. VIII, 23). Na kamnih, ki smo jih zgoraj našli, se ni zgodilo nič drugega kot to, da je kamnosek namesto preprostega vzorca polkrožno zaključene votlinice uvedel sedlastovijugasto flanko. In pri tej rešitvi je ostalo, kjer je izhajal kamnosek iz enojne volute. Kjer pa je vzletel za izhodišče gori obravnavano dvojno voluto, se je ob naslanjanju na ostri spoj graškega kamna (pr. II, 7) pojavila kmalu navadna profilirana valovnica, ki ni nič drugega kot izravnana in popolnoma, a linearno izvedena s-linija. Tako valovnico kot zgornji rob nahajamo še v Mariboru (pr. II, 5, Ptuj, Ljubljani (pr. II, 6), Celju, dalje južno v Kostolcu, tu seveda v panonski obliki čiste valovnice²²). Ta vzorec je pa po svoji naravi tako indifrenten, da ne dopušča nobenih posebnih zaključkov.

Večina doslej obravnavanega gradiva izvira iz Norika in pripada, kakor smo uvodoma dejali, tipu nagrobnega kamna. Gradivo se porazdeljuje na več stoletij; toda ker nam ne gre za kronološke zaključke, nego za stilno raziskavo, nismo spomenikov časovno opredeljevali. Ta ekskurz v Norik je bil potreben zaradi popolnosti, ki jo skušamo pri obravnavi volutnega dekorja doseči. Ako govorimo o noriško-panonskem vijugastem okvirju, navadno mislimo na vzorec, kot ga kaže naša priloga VII, št. 21. Toda že iz doslej podanega stanja je postalo pač jasno, da s tem le neoprezno istovetimo stvari, ki po svoji naravi ne sodijo skupaj. V inventarju volutnih ornamentov moramo ločiti vsaj dva tipa, to je noriškega na eni in panonskega na drugi strani, pri čemer lahko smatramo doslej obravnavane vzorce za noriški tip. Te delitve posameznih inačic pogrešamo v vseh poskusih, s katerimi so omenjeni avtorji razlagali volutni okras, čeprav je samo po sebi umljivo, da ni vseeno, kaj si predstavljamo pod noriško-panonsko vijugo. Če nič dru-

²⁰) Celje: Schober, Fig. 93, 91; Mondsee, ibd. Fig. 87; Ebreichsdorf, ibd. Fig. 38; Zagreb ibd. Fig. 75.

²¹) Prim. Schober, št. 158/188 (Budapest), 150 (Celovec) in pass. Dalje Germania Romana na razl. mestih. Abramić, 85/21 (Ptuj).

²²) Ptuj: ÖJ 1914, Beibl. 141/128. Ljubljana: CIL, III, 1077, in Celje: Orožen, n. n. m. 16/87; Kostolac: Saria, n. n. m. 73/1.

gega ne, tedaj pomenijo te inačice vsaj to, da so posamezni vzorci odvisni od individualnih, med seboj različnih predpogojev, to je, da ne izvirajo vsi iz enega tipa, nego se oslanjajo na več tradicij in treba je le, spraviti z njimi v sklad prave. Noriška vijuga, ki je njena osnovna oblika sedlasta voluta ali spirala, se oslanja po vsem sodeč na motiv arhitekturne stele, ki se njene tipike ni mogla nikoli popolnoma otresti. Arhitekturno stelo samo je kamnosek že popolnoma šabloniziral. Ker imamo v glavnem opravka le z dvema tipoma, z arkadnim in trikotniškim zatrepom, nahajamo tudi voluto zlasti na teh dveh vzorcih, pri čemer je za okus noriških delavnic značilna trikotniška oblika. Kolikor se namreč na eni strani v kombinaciji volute z arkado odnošno s trikotnikom javlja odvisnost od degenerirane motivike arhitekturne vdolbine, toliko je prav taka oblika specifična poteza noriške industrije, razumljiva iz starih predzgodovinskih tipik.

Opisani vzorci so pa tudi poslednja beseda noriških kamnosekov k vprašanju vijugatega okvirja in če pomislimo na one podvojene sedlastovolutne zaključke vdolbin, tudi dovolj nerodna beseda. Ako hočemo razvoj teh vzorcev zasledovati dalje, moramo zapustiti nagrobniško gradivo Norika in preiti k panonskim sarkofagom. Na njih se je vijuga sprostila poslednjih reminiscenc na arhitekturno vdolbino in se je spremenila v čisto ornamentalno obliko, ki je noriški kamnosek, sedeč na prepihu med Italijo in Panonijo, ni umel najti. Kot tako čisto ornamentalno vijugo smatramo vzorec, ki ga kaže aquincumski sarkofag (pr. VII, 21) in ki nanj prvenstveno mislimo, kadar govorimo o noriško-panonskih okvirjih. Že sedaj lahko izrečemo dvoje, kar je za genezo te oblike važno. Panonska vijuga, kot smemo to obliko imenovati, nastopa v glavnem kot okvir napisov, napisnih tábel, in v tej smeri bo treba poiskati njenega porekla. Ker se v tem trdovratno drži, moramo domnevati, da je bila v taki obliki zasnovana. Drugič je pa vredno opozoriti na njeno obliko. Noriška vijuga je v bistvu vedno bila in je sedlasta spirala, motiv, ki ga v predzgodovini vzhodno-alpskih dežel kaj pogosto srečamo. Od čiste spiralne ornamentike v njej ni več mnogo sledov, tembolj se nam ta oblika predstavlja kot nekak njen odlomek ali fragment. Panonski okvirji nosijo na sebi mnogo več za spiralno ornamentiko značilnih potez, z njimi prihajamo v območje donavske trakastospiralne dekoracije. V tej moramo iskati početkov njenega razvoja²³⁾.

3. Panonski sarkofagi.

Na panonskih sarkofagih — o noriških sarkofagih nima smisla govoriti, ker jih iz navedenega razloga ali sploh ni, ali pa so le navadne kamenite

²³⁾ Prim. slovstvo v op. 14.

krste brez ornamenta, kolikor ga pa vsebujejo, je drugačne vrste — nastopajo vijugasti okvirji na dveh mestih, ki prihajata za analizo v poštev. Kot nam kaže pr. VII, 21, predstavljajoča sarkofag iz muzeja v Aquincumu²⁴), nastopa vijuga 1. kot zgornji zaključek stranskih vdolbin in to v vodoravni legi, 2. kot stranski zaključek glavnega polja v sredini, kjer se nahajajo večjidel napisi, in to v navpični legi. Sarkofagov s temi svojstvi poznamo celo vrsto. Po omenjenih lastnostih se v glavnem dele v dve skupini: prvo skupino obsegajo sarkofagi, ki nosijo četverkotno napisno polje ali od časa do časa upravičeno nazvano napisno tablo, za kar priobčujemo v pr. I, 4 lepi sarkofag iz Sremske Mitrovice (sedaj v dunajskem umetnostno-zgodovinskem muzeju)²⁵). Tu se volutni okvirji omejujejo le na gornje robove stranskih vdolbin, česar se spominjamo še s sarkofaga F. Florentina v Ptujju. Iz te skupine poznamo celo vrsto spomenikov, n. pr. iz Alisce, Aquincuma (pri Budimpešti), Celja (kamnita žara za pepel), Intercise (Ogrsko), Poetovija, Savarije, Sirmija in Siscije. Drugo skupino pa tvorijo sarkofagi, ki nosijo tako kot aquincumski primer vijugasti okvir tudi na napisnem polju ali tabli sami; ta je, kot smo zgoraj dejali, za razvoj vijugastega vzorca edino važna. Tudi teh sarkofagov se je ohranila cela vrsta, zelo lepe primere hranijo muzeji v Aquincumu in Budimpešti, pri nas pa v Beogradu in Zagrebu.

Ako opremo svoja razmišljanja na analizo mitroviškega sarkofaga, tedaj nam ta spomenik razpade v dvoje sestavin, ki sta se tu na prednji stranici srečali, ki pa sta bili pred tem časom brez dvoma ločeni, to sta napisna tabla na eni in obe vdolbini na drugi strani. Med sarkofagi Norika in Panonije nimamo menda niti enega primera, kjer bi bila vsa prednja stran krste enotna ploskev, kot velja to o klasičnem sarkofagu, ki se na ta način prikazuje kot nekaka skrinja. To skrinjo prekriva potem bolj ali manj izrazit reliefni okras. Skoro povsod kaže zatgedelj prednja stran nekako trokrilno uredbo, triptihon, ki na njegovem prvotnem dnu zanesljivo leži ali čisti vzorec arhitekturnega sarkofaga, kot nam ga kaže pr. VIII, 22²⁶), ali pa sarkofaga z napisno ploščo v sredini in s figurami v aediculah na straneh. V vsakem izmed teh primerov se sama od sebe pojavlja nekaka kompozicija v smislu simetrično postavljene fasade, motiv, ki je na arhitekturne sarkofage gotovo prišel z vzhodnohelenističnih grobnih ali teaterskih fasad. Pa tudi, kjer nimamo nikake arhitekture in zgolj napisno tablo, opremljeno od takšnega ali drugačnega stranskega okrasa, sili trokrilna kompozicija sama od sebe k arhitekturnim oblikam. Misel, da je sarkofag stavba, je na ferrarskem primeru posebno jasna. Sarkofag je tu že sam po sebi neka zgradba v malem, kar

²⁴) Budapest Régiségei V, 1897, 163 (103).

²⁵) Studien, No. 93.

²⁶) Archäologischer Anzeiger 1930, 168. Fig.

razvidimo iz pilastrov na štirih oglih ter iz na njih počivajoče preklade, še bolj pa iz strehe pokrova sarkofaga. Pripomniti moramo, da tudi strehe panonskih sarkofagov, kolikor so ohranjene, kažejo pokrove v identični obliki, iz česar jasno sledi, da je smatral tudi provincijalni človek sarkofag za neke vrste posmrtno bivališče. Toda idejo te zgradbe zanikuje na drugi strani izdelava skrinje v Panoniji, ki pomeni v večini primerov navadno krsto. Sarkofag iz Ferrare gre v tem arhitekturnem pojmovanju potem še dalje, ko kaže na prednji stranici stavbne tvorbe v obliki mogočnih fasadnih portikov ali aedicul, v katerih se nahajajo napis in podobe umrlih oseb. Zahtevati to od preprostega umetnika na deželi, daleč od italskih kulturnih centrov, bi bilo vsekakor preveč; on skuša tej predstavi sarkofaga kot arhitekture zadostiti na svoj način s tem, da oblikuje pokrov v obliki stereotipne strehe. Na prednjih stranicah krst se zadovoljuje z vzorcem napisne table ali navadnega polja, ki ga flankirata na vsaki strani večjidel po en genij ali pa tudi kaka druga simbolična figura. Edino v teh reliefnih vdolbinah prihaja do izraza rahla arhitekturalnost in to na ta način, da vzbujajo vtis v prostoru nahajajočih se figur. Toda izvedba teh vdolbin je povečini tako groba, da so bolj podobne naravnim votlinam kot aediculam. Iz tega vidimo, da se ravna tudi pri sarkofagih lokalna delavnica po že zgoraj omenjenem zakonu, da sprejema prvotne predmetno čiste in smiselne vzorce v najnavadnejše dekorativne sheme, kar zasledujemo tudi na upodabljanju klasične mitološke snovi v provincijalni šoli.

Če je trokrilnost panonskega sarkofaga odvisna od klasičnega in arhitekturnega sarkofaga in jo povsod srečamo, smemo o stranskih vdolbinah mitroviškega sarkofaga reči, da so prišle na prednjo stran krste po zelo mehanični poti, saj ta motiv že v zadostni meri poznamo z nagrobnih in drugih reliefov ter spomenikov. Ostanek te prvotne samostojnosti je jasno viden v rizalnih izstopih stranskih predelov iz bloka krste, razen tega pa še v okvirski motiviki sami. Ker srečamo na stranskih vdolbinah sarkofagov zgoraj redoma zaključek v obliki že znane sedlaste vijuge, moramo ta gornji okvir smatrati za pravecati delavniški vzorec za take in podobne spomeniške oblike, ki se je v kamnoseški industriji udomačil. Ko se je izdeloval shema sprednjih stranic sarkofaga in je bilo treba napisno polje spremljajoča rizalita urediti, je ta okvirski vzorec kratko in malo obveljal tudi zanje, ponavljajoč se potem v trdovratni žilavosti do konca. Bilo bi zelo zanimivo ugotoviti pravo razmerje med to triptihonsko uredbo sarkofagov in med ploskovno enako kompozicijo spodnjega pasu na nagrobniku iz Mitrovice (Schober, št. 280), kjer imamo v srednjem polju dvoje doprskih podob umrlih, v stranskih identično sedlastovijugasto zaključenih vdolbinah pa na sarkofagih zelo pogosti motiv genija s povešeno plamenico. Verjetno je, da imamo v tem kompozicijskem

triptihu mitroviškega kamna opravka z refleksom kamnoseškega vzorca za sarkofage.

Sedlasta vijuga je prišla tedaj med okvirski inventar sarkofaških vdolbin v obliki, znani nam z nagrobnikov. Shematično se vijuga tu ni več spreminjala, pač pa stilistično in plastično. Smisel razvoja lahko očrtamo tako, da je vijuga čedalje bolj izgubljala značaj profiliranega žleba, ki ga je jela čedalje močneje spodrivati plastična forma dveh samostojnih plošč, ki visita z zgornjega roba v notranjščino vdolbine. To nam bo posebno jasno, če motrimo vdolbino mitroviškega sarkofaga. V bistvu imamo tu opravka z reliefno ploščo, obdano s profiliranim okvirjem, ki je na treh straneh raven, zgoraj pa valovit. Kakor nam dobro svedoči profilirani žleb spremljajoča zarezana linija, zbuja ta plošča vtis, da je pogreznjena v neko ležišče, ki je zgoraj valovitemu robu primerno izrezano. Prvi korak k propadu te jasne oblike je štadij, ko je kamnosek ta profilirani okvir izpustil, kar vidimo že na podobi beograjskega sarkofaga (pr. VII, 19). Da se je to zgodilo, je bilo potrebno v prvi vrsti samo to, da je omenjena okvir spremljajoča linija odpadla. Kamnoseku njena prvotna vloga, ki je obstajala v tem, da je označevala mejo med blokom in reliefno vdolbino ali tablo, ni bila več jasna. Namesto enotnega in enakomernega reliefnega prostora vidimo zategadelj prosto izrezano vdolbinsko votlino, v kateri se nahaja figura. Ko je omenjena linija odpadla tudi na gornjem valovitem okvirju, je ostalo od njega samo par ali diskom ali mandljem podobnih plošč odnosno izrastkov, ki so se od ostale kamnite mase izolirali. Ta osamosvojitve je včasih bolj, včasih manj intenzivna, na enem izmed sarkofagov v Aquincumu so te plošče skoro popolnoma okrogle in tako rekoč odrezane od ozadja. Če pomislimo, kako zelo se je tu delo poenostavilo, saj zadostuje le poševno klesanje kamna, da nastane taka vdolbina, predstavljajo ti viseči izpusti pač precejšnjo barbarizacijo motiva, ki je imel prvotno značaj okvirja in zaključene, reliefni tabli podobne prostornine. V zvezi s tem so se pa zvršile tudi druge spremembe, ki niso v prid estetskemu značaju dela. Rizalita z vdolbinami sta bila v prvi dobi od srednjega polja res ločena, toda to se je godilo z močnim plastičnim čutom za razne plasti, kar nam spričuje tudi ptujski sarkofag F. Florentina. Bogati profilirani žlebovi na okvirjih vdolbin ustvarjajo z enakimi profili napisne table lepo igro svetlobe in sence, ki poživlja sicer monotono prednjo stran. Čimbolj pa gine iz inventarja delavnice smisel za naravo in plastiko teh okvirjev, tembolj dobiva vse značaj navadnih, grobo izstopajočih ali vstopajočih blokov, med napisno polje in vdolbine se pa vrivajo polnila v obliki raznih vegetabilnih dekoracijskih figur, ki naj ožive mrtve ploskve²⁷⁾. Ta proces je na množici sarkofagov dovolj dobro viden, zasledovati ga v podrobnosti, presega cilj našega spisa.

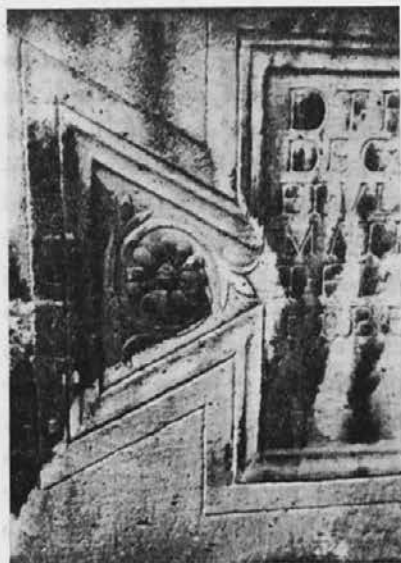
²⁷⁾ Studien, No. 24. Neobjavljen.

Druga točka, kjer se je vijuga v dekorju sarkofaga udomačila, so okvirji napisa ali pa sredine sploh, če je ta brez legende. Po teh okvirjih smo zgoraj razdelili sarkofage v dve skupini, v prvo z ravnimi okvirji in drugo z valovitimi. Prva skupina nas tu ne zanima, tudi bi nas privedla raziskava tabelskih tipov predaleč. Zanimivejša je druga skupina, ki je v provinci zelo številna. Sarkofage z vijugasto obrobljenimi napisi nahajamo v največji množini v Aquincumu, dalje v nekdanjem Brigetiju (Kómarno), Intercisi, Singidunu, Viminaciju in drugod²⁸).

Navada, obrobljati napis z vijugastim profilom, kot to velja za sarkofage omenjene skupine, ne more biti drugega kot končni štadij nekega razvoja, čigar početne oblike moramo iskati drugod, ne v provinci. Pač sta shema vijuge in stilni okus, ki ju je v Panoniji tako izrazito izoblikoval, domačega izvora in v pravem pomenu besede izraz lokalne umetnosti, toda povod za to izdelavo je klasičnega izvora in je bil v deželo importiran. Početke te vijuge moramo iskati, kakor že ob priliki analize stranskih vdolbin, pri motiviki napisne table in njenega okvirja, kajti smisel vijuganja je v prvotni obliki

omejevanje napisa. Na sarkofagih Panonije je lepo videti proces, kako se je stara napisna tabla četrkotne oblike polagoma jela spreminjati v duhu provinci-jalne delavnice. Prišedši v provinco kot jasno opredeljen delavniški vzorec kate-rega izmed italskih ateljejev za sarkofage in nagrobne kamne, je napisna plošča v provinci še nekaj časa obdržala svoj tabelski značaj, za kar je navesti kot dokaz ono linijo, ki n. pr. na mitroviškem ali ptujskem sarkofagu spremlja profilirane žlebove.

Ta razvoj napisne table morda ni nikjer tako lepo viden kot na sarkofagih s t. zv. tabulo ansato. Posebno lep primer napisne plošče z ansnima ščitoma je ohranjen v važnem sarkofagu (podoba 5) nekega Crispina v muzeju v Budimpešti²⁹), iz očitno jako zgodnjega časa. To tabel-

Pod. št. 5. Tabula ansata (detajl) na sarkofagu F. Crispina. (Budimpešta. Arheološki muzej.)

²⁸) Studien, No. 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38 (Aquincum); 48, 50 (Brigetio); 67, 68 (Intercisa); 87, 88 (Singidunum); 112, 113 (Viminacium).

²⁹) Studien, No. 2. Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn 27 (1907), 335. Abb. 51.

sko naravo in motiviko imamo pa enako dobro zastopano tudi na drugih tabelskih tipih, n. pr. na edinem meni poznanem provincijalnem girlandnem sarkofagu (pr. VI, 18) domačega izvora v Aquincumu³⁰), ali pa v obliki okroglega clipeusa-medaljona na prelepem sarkofagu Aur. Asclepiodote iz Mitrovice (pr. IV, 14)³¹). Že iz teh neštevilnih primerov je razvidna raznovrstnost tabelskih tipov, ki so nastopali v srednji in pozni dobi rimske cesarske umetnosti tako v Italiji in klasičnih zemljah, kakor tudi v provincah. Po tipih, ki jih v tem pogledu nahajamo v provincah, lahko tudi spoznavamo nekatere njihove posebnosti; tako je n. pr. rimska Galija uporabljala za napisno tablo zelo pogosto namesto navadne četverokotne plošče ploščo ali z ansnima ščitoma ali pa s tako zvanima peltama, dvema starim amaonskim ščitom podobnima vzorcema na vsaki strani table. Primere te posebno v Galiji pogoste peltaste flanke imamo tudi med panonskimi sarkofagi.

Zarodke vijugastega okvirjenja napisnega polja ali plošče moramo iskati v tej sosesčini in čeprav nam ni mogoče navesti pravega primera, ki je od njega gibanje odvisno, imamo vendar na razpolago tako značilne štadije iz razvoja samega, da nam bodo spremembe postale nazorne. V severnoitalskih zbirkah, ki so po svojem gradivu za študij noriškopanonske umetnosti zelo važne, se je ohranilo nekaj sarkofagov, ki kažejo na straneh napisnega polja robove okvirja v obliki zavitih oklepajev. Take primere (pr. IV, 11) poznamo iz Gradeža, Ogleja in Ravenne³²). Ti sarkofagi seveda nimajo, na kar moramo posebej opozoriti, svojih zavitooklepajskih okvirjev na napisnih tablah samih, nego so te večjidel četverokotne in ravnorobne. Na vijugasti način so oblikovani le robovi ležišča table, vendar pa ravno motiv genijev, ki drže te involutirane robove, tako n. pr. na sarkofagu iz Ravenne, zadostno potrjuje domnevo, da si je kamnosek dejanski mislil napisno polje v tej vijugasti okvirski obliki. Iz kateregakoli vzroka se mu je predstava involutirane table zmedla v docela neutemeljeno formo involutiranih kamnitih mas na straneh četverokotnega napisa. Štadij teh sarkofagov predpostavlja zategadelj

³⁰) Studien, No. 11. Še neobjavljen.

³¹) Studien, No. 89. Str. 94 sl. Starinar II/III, 1923/25, 60.

³²) Gradež: Österreichische Jahreshefte I, 1898, Beibl. Fig. 38a (125). Ravenna: Dütschke, Ravennatische Studien, Leipzig 1909. Abb. 12. Ta tip je pa zastopan tudi v Aquilei. Pr. IV, 11 nam kaže primer prav identično pojmovane volute, oklepajoče četverokotno napisno polje od zunanje strani. V kupu fragmentov na dvorišču oglejskega muzeja sem l. 1926. našel še en primer take plastične volute (t. IV, 12). Ko je bila ta razprava že v tisku, sem v muzeju v Comu videl izredno veliko število kamnitih žar za pepel, ki nosijo spredaj z enakimi zavitimi robovi opremljene napisne plošče. Ta doslej neznana mi zbirka kar zadostuje za domnevo lokalnega središča za ta vzorec, žalibog so pa te žare v težko dostopnih revijah ali pa sploh neobjavljene. Večina nosi tabelski tip oglejskega sarkofaga, ena je sovrstna bolgarskemu iz Drvna. Za naš predmet so ti spomeniki važni.

neko starejšo stopnjo zavitega okvirja; motiv je moral h kiparju priti od drugod, od klasičnega vzorca take baročno involutirane plošče same. Kdaj se je shema prvič pojavil, nam ni znano, morda bi ga srečali že na klasičnodobnih maloazijskih sarkofagih, ki so zelo važni za zgodovino kamenite krste. Vendar moramo zaradi pomanjkanja najosnovnejšega slovstva to vprašanje pustiti odprto in se omejiti na manj klasične primere. Tako srečamo združitev napisne plošče in volute na nekaterih sarkofagih v Bolgariji, ki je njena arheološka ostalina čist odsev klasične kulture; na enem izmed njih, nahajajočem se v Varni, sta volutna para samo na krajih pritrjena na ploščo, to je na straneh, tedaj v vertikalnih legah in imata obliko klasične, vzpenjajoče se dvojne volute³³⁾ (pod 6). Na drugem sarkofagu, iz Drvne, je tabla sama in-

Pod. št. 6. Grobna stela rimskega legionarja z dvojno vitico-vijugo. (Budimpešta. Arheološki muzej.)

tako nejasno in kombinirano, da upravičeno vidimo v njih metamorfozo nekega prvotnejšega vzorca. Časovno si iz tega štadija ni mogoče misliti nastanka bogatega panonskega ornamenta. Proti temu govori še drug razlog. Na skupini oglejskega sarkofaga imamo v bistvu opravka z vijugastorobno tablo in čeprav se nahaja napis na posebni tabli (tako da imamo dejanski tablo v tabli), je vendar še vedno jasna tektonska oblika plošče, ki je pritrjena na podlago. Iz tega sledi prav posebna lastnost teh okvirjev, ki je močno različna od panonskih, kot nam jih kaže priloga VII. Ako imenujemo plastični del vijuge pozitivni vzorec, prazni interval med njimi pa negativni vzorec, vidimo, da se vijuge oglejskega tipa pričenjajo z negativnim vzorcem, dočim se panonska vijuga podobe začenja s pozitivnim. Iz tega sledi še to: sklepnik vijug, kot

volutirana (sarkofag nosi latinski napis, dočim je na onem iz Varne grški) v obliki vijuge, ki se na koncih, to je zgoraj in spodaj, izteka v spirale in se v sredi ostro zašilja v telo table³⁴⁾. Od teh dveh sarkofagov je za nas nedvomno važnejši poslednji, ne morda zato, kot da bi odtod izvirala involutiranost panonskih tabel, nego ker nam kaže motiv vijug v manj klasični obliki in sorodnejši oglejskim ter ostalim ravno po šilastem spoju obeh polovic vijuge.

Toda sedaj je premagati težko oviro. Sarkofagi iz Ravenne, Gradeža in Ogleja niso nikakšni zgodnji primeri, nego kažejo tabelsko motiviko

³³⁾ Varna: Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*. Wien 1906. Sp. 254/5. No. 321.

³⁴⁾ Kalinka, n. n. m. Sp. 294. No. 376.

smo ga videli na kamnih iz St. Johanna, je dejanski plastičen člen vijuge, torej pozitivna oblika, prav tak nastopa na sarkofagih. Na oglejskem tipu imamo pa na ustrezajočem mestu negativno kalupno obliko takega »sklep-nika«, od katere si ni mogoče misliti prehoda v plastični člen panonskih vijug, tudi če predpostavljamo ne vem kakšno barbarizacijo. Iz vsega tega zaključujemo sledeče: Vijuga oglejskega tipa je nastala iz sorodnega lokalnega stilnega okusa kot panonska, če je panonska keltska, je taka tudi oglejska. Ni pa oglejska vijuga nikako izhodišče panonske, ker je samo njej sorodna, a vrstno enaka tvorba. Izhodišče mora biti druga vijugasta oblika, vprašanje je le, katera.

Odgovoru smo se s temi sarkofagi šele do polovice približali, a to moramo poudariti. Važno je prvič to, da predstavlja voluta oglejskega tipa stilno analogijo, nadalje pa je važno mesto vijug na ploskvi. Ustrezajoč podolgovati dimenzioniranosti prednjih strani sarkofaga, ima oglejska skupina vijuge na straneh table, to je vertikalno, kar je običaj na panonskih kamnitih krstah. To nam daje misliti na eksistenco delavniškega vzorca za prednjo stran in četudi ni mogoče dokazati glede tega popolne odvisnosti panonskega kamnoseka od Severne Italije, je ta vendar zelo verjetna. Rimske provincijalne umetnosti si pač ne smemo predstavljati drugače kot današnje pokopališko kamnoseštvo: uporabljala je večji del izgotovljene sheme in jih le po svoje spreminjala, bila je tedaj tipološko popolnoma vezana. Dejstvo, da nimamo niti v Noriku niti v Panoniji nobene oglejskemu tipu slične vijuge, kar zadeva alterniranje vzorcev, daje misliti na to, da je kamnosek za svoje okvirje porabljal pač drug vzorec. Ali morda noriški vzorec sedlaste vijuge, spirale?

Noriško spiralo smo zapustili v stadiju, ki ga zastopajo kamni iz St. Johanna in ki je nekako poslednji razvojni štadij v Noriku, razen tega še na nagrobnikih. Vijuga sama se je razodela kot odločna poltvorba med spiralo in arhitekturno motiviko in v tej nejasnosti je našla svojo razvojno smrt. Eno stvar sicer nahajamo na noriških nagrobnikih, to je volutni masivni sklepnik, ki ga oglejska skupina nima; iz tega člena bi se bil na vse zadnje lahko razvil centralni del panonskega vijugastega okvirja. Toda pot z nagrobnikov na sarkofage je s tem vse premalo utemeljena, da bi jo smeli smatrati za zadovoljivo. V tem pogledu je jako zanimiv fragment iz lapidarija v mariborskem muzeju (pod št. 3), ki je edinstven zaradi tega, ker kaže sedlasto vijugo kot stranski okvir srednjega polja³⁵). Kamen je nekoliko nad polovico višine odlomljen, vendar še dovolj jasno vidimo, da je bila voluta navadna ali sedlasta; po vsej priliki pa gre za sprednjo stranico sarkofaga. Kar je na njem posebno važno, je dokaz, kako zelo so noriške delavnice poskušale

³⁵) Studien, str. 103.

najti pripraven vzorec vijugastega dekorja za prednje strani sarkofagov z njih longitudinalno smerjo. Sličen spomenik se je ohranil v nekdanji Teurniji, le da vzbuja tu voluta vtis ročaja kake posode³⁶). Eno stvar imajo te noriške volute skupno s panonsko vijugo, namreč na prehodu iz premege okvirja v vijugo stoji masivni pozitivni vzorec. Drugače pa ni o njej mogoče reči, da bi dopuščala mnogo možnosti za nastanek panonskega vzorca, kajti vsa problematika, ki jo povzroča ta oblika na nagrobnikih, bi se prenesla tudi na sarkofage, takih spomenikov pa niti nimamo niti ni verjetno, da pridejo kdaj na dan. Noriška vijuga je na sarkofagih pač opravila svojo dolžnost kot zaključek stranskih vdolbin, kar je razvidno iz gori povedanega. Zato nam ne preostaja nič drugega, ko da se vrnemo k skupini oglejskega sarkofaga, ki bomo pri njem morda vendarle našli pojasnilo, odkod prav za prav prihaja klasična panonska okvirjska vijuga s svojim plastičnim, ostro zašiljenim sklepnikom in obratnim redom pozitivnih in negativnih vzorcev, kot ga imamo na sarkofagih iz Ravenne, Ogleja itd.

Tip vijugaste napisne plošče iz te skupine je, kot smo zgoraj dejali, kesna stopnja, tabelska tektonika je na njej že močno zabrisana. Nobenega dvoma pa ne more biti, da je bila ta tabla nekoč pravilnejša, vseeno iz kakšnega materiala. V lapidariju tržaškega muzeja se nahaja napisna plošča (podoba 7), ki je očitno prednja stran nekega sarkofaga³⁷). Plošča predstavlja v sredi napisno tablo, ki jo zgoraj in spodaj obrobja involutiran okvir, sestojec iz dveh vijug, združenih v sredini v obliki plastičnega sklepnika s šilastimi robovi. Napisno ploščo obdaja na vsaki strani po ena aedicula, to je arhivolta, sloneča na okroglih stebrih. Kakor je razvidno, je na plošči važna zlasti tabla s svojima vijugastima stranicama in plastičnim sklepnikom, je pa na njej še en motiv, ki ga je treba posebej poudariti. V zunanjih krožinah vijug, ki so negativni prostori, se nahajajo okrogli diski močne plastične oblike, ki so na prvi pogled nerazumljivi. Toda naloga oz. značaj teh diskov sta jasna: oni niso nič drugega kot glave pričvrščevalnih predmetov, recimo velikih zakovic, s katerimi je bila napisna tabla pritrjena na podlago. V kamniti snovi je ta priprava kajpada brez smisla, zato je pa razumljiva v kovinskih tehnikah, to je ob utrjevanju bronastih ali železnih plošč in odtod je metoda teh vijugastih profilov tudi prišla v kamnoseško industrijo. Kamnu iz Trsta lahko priključimo prednjo stran sarkofaga iz muzeja v Bresciji, ki vzbuja vtis, da je nastala v isti delavnici kot tržaška³⁸). Tudi tu flankirata napisno tablo dve aediculi. Fragmet popolnoma identične vijuge sem izkopal tudi iz kupa ruševin na dvorišču oglejskega muzeja in verjetno je, da izvira od pred-

³⁶) Österr. Jahresh. 1914. Beibl. 23.

³⁷) Neobjavljena. Studien, str. 108, Abb. 51.

³⁸) Neobjavljena. Studien, str. 108.

nje stranice sarkofaga (pr. IV, 13). Vsem tem primerom gre kronologično prednost pred gori imenovanimi sarkofagi iz Gradeža itd.; edino, na kar je treba posebej opozoriti, je vodoravna lega vijug (zgoraj in spodaj), dočim se na gradeških kamnih nahajajo na straneh.

Toda kakorkoli je važno, kje se vijugasti robovi na tabli nahajajo, je vseeno važnejši od tega dekorativni vzorec, ki je, združujoč involutirano tabulo s stranskimi flankirajočimi motivi, pravi severnoitalski predhodnik panonskih kamenitih krst. Kamni iz Trsta, Brescije in Ogleja so itak zgodnji

Pod. št. 7. Prednja stran sarkofaga z navijugano napisno ploščo.
(Trst, lapidarij Mestnega muzeja.)

primeri te združitve, zato je razumljivo, da so elementi med seboj v slabih zvezah, vsak poudarja svojo individualno naravo; pri tem je važna zlasti arhitektura aedicul. Korak dalje k harmoničnejšemu oblikovanju predstavlja skupina sarkofaga iz Gradeža, kjer so volute na straneh plošče, kar odgovarja longitudinalni smeri ploskve. Vsi vmesni členi v omenjenih spomenikih gotovo niso zastopani, nego jih pač nekaj manjka. Toda naj bo stvar taka ali drugačna, shema prednje stranice sarkofaga z vijugasto obrobljeno tablo je tu, ž njim moramo pri analizi panonskih sarkofagov računati. V svrhu natančne ugotovitve razlike in podobnosti si predočimo figuro panonske vijuge, za kar se oprimo na enega izmed sarkofagov muzeja v Aquincumu ali Beogradu (pr. VII, 19, 21), ki so si v ostalem med seboj zelo slični. Kako je najprej s tehniko table na panonskih sarkofagih? Tržaški kamen in njegova skupina ne

dopuščata kljub volutam nobenega dvoma o tem, da imamo opravka s tablo, ki je njena misel v zgornjeitalskih delavnicah tako močna, da prevladuje še na tako barbariziranem kosu, kot je sarkofag iz Ogleja (pr. IV, 11). O kaki tabli v takem smislu v Panoniji ni govora, stranski okvirji so tako kapricijozno volutirani, da je nemogoče govoriti o napisni plošči, kljub temu da imamo vedno na profilih spremljajočo linijo. Značaj table je tu drugače popolnoma uničen. Oglejski in tržaški vijugasti okvirji niso v smislu naših gornjih izvajanj nič drugega kot masiv table v valoviti obliki, ki prekriva podlago. Ravno obratno v Panoniji. Vijuga rezultira tu iz mase kamna, ki v tej obliki prekriva in sili v poglobljeno ploskev za napis, v napisno polje. Stilna misel oglejskih itd. sarkofagov je tektonska, stilna misel panonskih spomenikov je stereotomna; kamnosek izrezuje, odnosno izklesuje kamen, da dobi prostor za napis. To je ena najosnovnejših sprememb, ki jo je napisna tabla v lokalni delavnici doživela, ena najosnovnejših potez ljudske umetnosti v provinci.

Okvir tržaškega kamna je pa za Panonijo zategadelj tako važen, ker kaže isto razmerje med pozitivnimi in negativnimi vzorci vijuge kot panonski; vijuga se pričinja s plastičnim delom, diskom, nakar sledi prazni prostor itd. Ta moment ne govori toliko za stilsko odvisnost kot za tipološko odvisnost, kajti mi vidimo, da so neke stilske razlike, dočim je ravno alterniranje kot tako dokaz, da izhaja panonska vijuga iz nekega ustaljenega krivuljastega okvirskega vzorca. To izpričuje tudi volutni sklepnik, ki ne izvira niti iz arhitekture noriških kamnov niti iz vitic — vijug bolgarskega sarkofaga, nego je v kovinski tehniki zamišljena okvirska oblika. Tudi tu se prično težave. Niti eden izmed doslej obravnavanih panonskih sarkofagov ne kaže v sredini onega plastičnega in nedotakljivega sklepnika, kot ga ima tržaški kamen, nego vidimo ravno na mestu njegove centralno postavljene in vodoravno zaključene oblike nekaki odprti cvetni čaši podobno figuro. Cvetnemu kelihu sliči naravno ta srednji del le pogojno, v prerezu, in pa tam, kjer se tudi oblikovno približuje njeni strukturi, kot n. pr. na sarkofagu pr. VI, 17³⁹⁾ ali pa na sarkofagu Tatona Fortunata pr. VII, 20 v budimpeštanskem muzeju⁴⁰⁾. V večini primerov pa nas metalna ostrina čašastih polovic tako spominja metalne tehnike, da na vegetabilne oblike ne mislimo, kar je še tem manj možno, ker se v praznih prostorih med diski nahajajo glavicam zakovic podobne bradavice. Če se spomnimo diskov tržaškega kamna, ta poteza ne bo popolnoma nerazumljiva, kamnosek jo je morda prevzel z vzorcem vijuge. Toda kakor imamo v motivu tega simetrično komponiranega »tekočega psa« neki lokalni avtohtoni ornamentalni vzorec, tako tudi te bradavice prej

³⁹⁾ Studien, No. 34. Budapest Régiségei IV. 1892. 129 (32).

⁴⁰⁾ Studien, No. 50. Neobjavljen.

ustrezajo primitivni ornamentalno-polnilni figuri ljudske umetnosti. V Podonavju in na vzhodnem območju vzhodnih Alp človek za tako razlago opisane nega motiva ni v zadregi, to ni samo stara last bronastodobne umetne obrti, nego tudi hallstattskodobne, a nič manj keramike, in nastopa zelo pogosto med vijugami⁴¹). Na sarkofagih je ta motiv jako priljubljen in spada k sestavinam klasične panonske vijuge pri okvirjih, kakor moramo imenovati prav okvir n. pr. pr. VII, 19, 21. Ta naziv je pač upravičen, ne samo zategadelj, ker je tega vzorca na sarkofagih največ, nego tudi ker najpopolneje rešuje problem vijugastega obrobljanja.

Toda obenem je vzorec zaradi dejstva, da kaže sklepnik obeh vijug že razcepljen, zanesljivo neka končna oblika, o kateri ni verjetno, da bi se bila neposredno posluževala vzorca vijugastega okvirja na tržaškem kamnu. Zategadelj zeva med panonskimi in gornjejadranskimi primeri praznina, ki ni toliko vrzel v razvoju tipa, kot pomanjkljivost dokaza, da je tržaški okvir prišel tudi v Panonijo. Lažje je namreč razumeti, da se je sklepnik vijug v svoji nedotaknjeni obliki pojavil tudi v provinci in da so ti provincijalni primeri služili za izhodišče nadaljnemu preoblikovanju, kot pa da je panonski kamnosek sam neposredno porabljal tržaški vzorec. To je tudi iz tega razloga sprejemljivo, ker kaže poslednje omenjeni vzorec še zelo jasno tabelsko tektoniko, dočim je na panonskih sarkofagih le-ta že popolnoma ugasnila. In ravno za to stopnjo, ko se je tektonska oblika nekoliko zabrisala, imamo iz provinc res nekaj spomenikov, ki so brez dvoma panonska izdaja tržaške volute. Izmed sarkofagov, ki nosijo absolutno identičen vijugasti okvir, kolikor se tiče volutnega sklepnika, moramo na prvem mestu imenovati izredno lepi sarkofag iz Brigetija (Kómarno), sedaj v dunajskem umetnostno zgodovinskem muzeju (pr. V, 16)⁴²). Na tem sarkofagu je karakter table popolnoma uničen v smislu provincijalnega napisnega polja. Razen njega je znan iz Brigetija-Komarna še drug primer⁴³) z identično vijugo, le da ne v oni plastično masivni obliki, nego kot zgolj linearen profil. Iz popolnoma nasprotnega konca province, iz Mitrovice izvira sarkofag Aur. Asclepiodote (pr. IV, 14), ki kaže isti vzorec sklepnika na štirih kompartmentih sarkofaga (to je šestnajstkrat)⁴⁴). Najbližje oglejskemu teritoriju, kateremu je mogoče prisoditi tudi Trst, je pa imenovati šele nedavno v last ljubljanskega muzeja došli kamen (pr. V, 15) iz Lukmanove hiše, z absolutno identično vijugasto stranico zgoraj⁴⁵). Poleg teh spomenikov se v provincah pač morda

⁴¹) C. Schuchhardt, *Alt-Europa*. Berlin und Leipzig. 1926. 2. Aufl. 256.

⁴²) Studien, No. 48. *Arch.-epigr. Mitth. aus Ö.-U.* 27, 1907. 338. Abb. 56.

⁴³) Studien, No. 51. Neobjavljen.

⁴⁴) Studien, No. 89. *Starinar* II/III, 1923/25. 160.

⁴⁵) CIL, III, 3851. Vijugo tržaške oblike nahajamo razen tega še na sprednji strani

nahaja še kateri drugi, ki nam ni poznan, vendar pa že naštetih primeri zadostujejo za vprašanje, ki smo si ga zastavili.

Na kratko zaključimo sedaj lahko sledeče: Sorodnost panonskih okvirjev z nedotaknjenimi sklepniki z okvirjem tržaškega kamna je tolikšna, da na odvod prvoimenovanega vzorca iz noriških arkadnih vijug ni misliti. Motiv je brez dvoma prišel po ravni črti iz gornjejadranskih delavnic v Panonijo, vendar le v svoji ornamentalni obliki; izgubil pa je svoj v gornjejadranskih delavnicah še zadosti jasni značaj tabelskega okvirja in se že tu spremenil v navadno masivno-plastično dekorativno obliko. Pri tem pa vzorec ni obstal, nego se je razvil korak dalje v smislu lokalnega dela, volutni sklepnik je razpadel v sestavine, izgubivši svojo ravno obliko in spremenivši se v krivuljasto-plastične tvorbe, zelo slične motivu »tekočega psa«.

Stilnokritično pomeni ta vzorec konec. Oblika se je tu ne le popolnoma zornamentalizirala in približala shemi neskončnega raporta, ki jo pred njo brani edino simetrična razporedba, nego tudi izolirala, osamosvojila. Sarkofag iz Brigetia, kamen iz Ljubljane, krsta Aur. Asclepiodote predstavljajo s svojo voluto še celotnejše in slikovitejše stilsko gledanje, ki stremi pred vsem za harmoničnim učinkom svetlobe in sence. Po tem slikovitem gledanju so ti sarkofagi brez dvoma sorodni s ptujskim kamnom (pr. I, 1) ki jih družijo z njim že vzorec ribjega mehurja. Toda zgodovinski stopnji stilnega izraza sta med seboj različni in če mislimo ob ptujskem kamnu na slikoviti stil rimske skulpture 1. stol. po Kr., nam panonski sarkofagi vrivajo v misel analogije kasnejših dob, recimo pohadrijanskega slikovitega stila. Sarkofag iz Sirmija si sicer še v okvirju teh ohranja posebno mesto. Končna stopnja pa je te principe popolnoma zapustila, vijuga se je s svojo metalnično obliko popolnoma približala abstraktnosti ornamentalnega lika, vsi dotlej enotni deli so razpadli v svoje sestavine, od vzorca prevladuje jasno izraženo ogro-dje, risba. Temu štadiju vijuge ustreza ostala izvedba sarkofagov, tako zlasti razmerje rizalitov do srednjega polja, ki zadevajo brez vsakega prehoda ob centralni del. Nadalje opažamo isto stilno tendenco tudi v gornjih zaključkih stranskih vdolbin, kjer volute v obliki globoko obklesanih in izpodklesanih diskov vise v vdolbinske dupline. Naravno predstavlja ta proces že popolno barbarizacijo, toda barbarizacija obsega več stopenj. Omenjeno stilno skladnost vijuge in izvedbe sarkofaga moti le lepi sarkofag iz Viminacija (Kostolac) v Meziji⁴⁶⁾, ki nosi tudi v stranskih vdolbinah lepe volute kot ptujski sarkofag F. Florentina. Razen tega govori vsa izvedba za boljši čas. To ni treba, da nas preseneča. Klasična panonska vijuga je lahko nastala razmeroma

oltarja t. zv. dvanajsternih božanstev v lapidarju ljubljanskega muzeja, dasi v zelo grobi izvedbi.

⁴⁶⁾ Studien, No. 113. ÖJ IV, 1901. Beibl. 113. Fig. 9.

zgodaj in je le dolgo v rabi ostala, ker tipske misli niso vselej in nujno vezane na neki določeni čas. Razen tega imamo posebno pri srbskih, mezijskih spomenikih pogosto kvalitativno višje stoječo izvedbo, ki je razumljiva iz bližine klasičnih delavnic v Južni Srbiji. Ta okolnost povzroča kronologiji marsikatero težavo. V podobnem primeru je Fr. Cumont zanimivi belgrajski sarkofag z reliefnim dekorjem plešočega satirja in menade pripisal eni izmed grških delavnic, dasi ne vidimo nikakega razloga za ta korak in se sarkofag kaj lepo uvršča v domačo produkcijo delavnic ob Donavi⁴⁷).

4. Klasično, keltsko, skitsko?

Dočim je Schober, kot smo to zgoraj omenili, skušal panonsko vijugo razložiti, upoštevajoč le navadno sedlasto vijugo, iz identičnih oblik nastavka nagrobnih oltarjev, tedaj nepoznavajoč poslednje obravnavane vijugaste okvirje sarkofagov, je Hekler ravno ob njih spregovoril o keltskem okusu. Ako je ta isto kot delo provincijalnega kamnoseka v smislu lokalne tradicije, izražene zdaj v spomenikih klasičnega značaja, a prej v predzgodovinskem umetniškem področju, ni nobenega dvoma, da je Heklerjeva smer iskanja nastavkov in začetkov tega dekorja pravilna, kajti tudi mi smo prepričani, da vse stilne posebnosti prihajajo iz inventarja prastarih avtohtonih navad in da niso odvisne od take slučajnosti, kakor je motiv volutnega nastavka na nagrobnem oltarju. Vendar potrebuje na drugi strani poglavje o »keltskem okusu« pravilne interpretacije in čeprav si niti oddaleč ne pripisujemo sposobnosti, da bi o njem izrekli končno veljavno sodbo, moramo kljub temu poskusoma naznačiti nekaj točk, ki bi utegnile biti za spoznanje in omenjeno končno podobo bistvenega pomena. »Keltstvo« je v nekaterih spomenikih obravnavanega tipa res na vso moč prisotno, toda poleg njega imamo še drug element, ki ni tako točno opredeljiv. Raziskavanje elementov, ki so v tem dekorju po mnenju raziskovalca keltskega izvora, je odvisno od tega, ali je na razpolago jasna predstava o posebnostih keltskega stila, ki ga po glavnem najdišču La-Tène imenujemo tudi latènski stil, in od tega, katere so omenjene posebnosti. Tu pa vidimo, da keltski stil, ako govorimo umetnostno-zgodovinsko, kljub temu, da sega prvo odkritje njegovih spomenikov že zelo daleč nazaj, v znanstvenem slovstvu še ni prejel one analitično-sintetične podobe, ki bi nam bila porok, da se bomo problematičnih nastavkov in zmot zanesljivo ubranili. Poglavitno in zaslužno delo o umetnosti predzgodovinske Evrope, ki ga je napisal Adama van Scheltema, in ki se prvič dotika analognih problemov, gre ravno mimo keltske umetnosti z začuda veliko ravnodušnostjo kot mimo

⁴⁷) Studien, No. 112. Arch.-epigr. Mitt. aus Ö.-U. 17, 1894. 28 sl. Prim. Vjesnik Hrvatskoga Arheološkoga Društva VIII, 1905, 156.

epizode, ki se je odigrala pretežno ob antagonizmu severa in juga, priznava-joč ji na ta način le neko sekundarno vlogo.⁴⁸⁾ Toda keltska umetnost s tem ni popolnoma označena, njena narava ne prihaja pravilno do izraza, zato je razumljivo istovetenje keltskega stila s stili raznih drugih sorodnih kulturnih krogov predzgodovinske Evrope, ki ga v znanstvenem slovstvu često srečamo. Če pomislimo, da tudi etnične podlage tega stilnega pokreta še niso utrjene v oni meri, ki bi dopuščala nedvomljive zaključke in da srečamo keltski element v vseh mogočih skupinah in združitvah, bo pač jasna nevarnost, ki našemu razmišljanju iz predmeta preti: ali je sploh kaj razlogov, govoriti o posebnem keltskem stilu?

Take zaostritve problema nam gradivo kljub svoji vrzelnosti in raznolikosti seveda ne dopušča. V množici keltske umetniške ostaline nastopajo nekatere poteze, ki so si v bistvu povsod slične, pa naj izvira gradivo s severa ali juga, vzhoda ali zahoda. Kot ena poglobitnih lastnosti latènskega stila, ki je v taki meri in obliki predidočim epoham neznana, velja izrazita težnja po dekorativnem učinku, težnja, ki se v nekaterih skupinah in izdelkih sprevača v pravo kaligrafijo form. Ta dekorativizem stila izvira iz nekega prerojenja subjekta v umetnosti, kar moramo razumeti v tem smislu, da je nenadoma stopil v ospredje čustveni gestus človeške narave, ravno čustveni in noben drugi gib. Posledica tega je izrazit lirizem. Vsega tega v umetnosti hallstattske dobe ni bilo. S svojo mirno pripovedovalno tehniko vztraja ta umetnost še globoko pri predmetu kot takem, pri njegovem negibnem naravnem stanju, ki nam ga klasično predočujejo znameniti živalski frizi v umetninah onih časov. Hallstattskodobna umetnost je in ostane umetnost geometrične perijode, kulture homerskih spevov in potem pripovedujočega stila. K temu bi ta ali oni utegnil pripomniti, da je prav prostor subjektivnega čustva dan že v kesnih dobah neolitske in bronastodobne nordijske umetnosti, ki je enako kot latènska zanikala vse objektivne nosilce stila in se osredotočila v njegovi subjektivni interpretaciji; posebno poznobronastodobna keramika nam s svojo slikovito, dno posode zanikajočo dekoracijo prinaša pred oči pravo analogijo takega čustvenega preokreta. K temu je pripomniti, da četudi dva delata isto, to vendar ni isto in kar je ob koncu bronaste dobe analognega latènskemu stilu, so le za površno gledanje identični pojavi. Absolutni dekorativizem poznega nordijskega stila bronaste dobe se ustavlja pri dani stvarni obliki predmeta, pri njegovem smotrnem smislu, in če je kdo, ki stavi okrasu meje, je to pred vsem porabna, namembna oblika predmeta, ki nosi dekor.

⁴⁸⁾ Die altnordische Kunst. Berlin 1923. Glej literaturo o predmetu še pri Julius Baum, Malerei und Plastik des Mittelalters. Deutschland, Frankreich und Britannien. Wildpark-Potsdam. 1930. Str. 6. Razen tega čl. Latènestil v. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, Bd. VII, 245.

V latènskem času opazimo nenadoma preokret na tem polju; ornament ali dekor, ki prepreza predmet, je tudi smotrni obliki sami vsilil svoj zakon in jo po svoje spremenil. Nenadoma stojimo pred ornamentom kot dekorativno in smotrno obliko v enem, poslednja pa raste iz prve. Ker je ena izmed osnovnih potez latènskega stila razživljanje oblik v vitalnem, nagonsko-čuvstvenem smislu, postaja en predmet za drugim ali teromorfen ali antropomorfen. Sicer imamo že v visokem neolitiku primere vaz v obliki obraza ali živali i. t. d. in tudi ta pojav kot oblika tedaj ni nič novega: nov pa je smisel, ravnina, na kateri se vse vrši. In za to gre v prvi vrsti.

O teh lastnostih latènskega stila nas ne pouči le splošno evropsko keltsko gradivo, nego tudi vsak naš keltski spomenik, zato je razumljivo, da smo ob znamenitem keltskem materijalu iz Vinice z lahkoto načeli tudi te probleme.⁴⁹⁾ Kar smatramo za zanesljivo spoznano lastnost keltskega stila, je omenjeni dekorativizem čuvstveno poudarjenega značaja, ki vse forme iz njihove statike spreva v dinamično gibanje. To samo se zopet lahko vrši na raznih ravninah bitja in njegovih pojavov; o latènski umetnosti smemo trditi, da izhaja in da gradi iz gole abstraktno-ornamentalne oblike kot take. Ob analizi keltskih fibul in obeskov iz Vinice, deloma tudi ob analizi hallstattskodobnih ter latènskodobnih spon z Magdalenske gore i. t. d., smo ta pojav označili tako, da izhaja keltski umetnik iz preproste tvarne oblike predmeta, odnosno iz njegovega vzorčevja in da le to dvoje preoblikuje po dinamičnosti svojega doživljanja tako dolgo, da nehote iz vzorca pogleda zoomorfna poteza, bodisi človeka bodisi živali. Na začetku stoji tedaj abstraktna indiferentna oblika. Tekom razživljanja, ki se vrši v subjektu, pa prejema vzorec mnogo tega subjektivnega, a tudi skoro vse objektivne označbe, to se pravi, ni samo izraz, nego tudi pomen stvari, ki jo predstavlja. Prav enako izhajanje iz abstraktno-nedoločene vzorca je pa lastno tudi nordijski umetnosti, kar lahko zasledujemo posebno na znamenitem motivu ladje-zmaja (Scheltema, o. c. str. 135 in 185)⁵⁰⁾, ki je bil prvotno prazen shema, a se je kasneje napolnil

⁴⁹⁾ GMDS XV, 1934.

⁵⁰⁾ Stvari, ki jih tu pripisujemo keltskemu stilu, vidi Adama v. Scheltema realizirane šele v germanski umetnosti zgodnjega srednjega veka, tam pa tako, da njegove besede kar lahko apliciramo na latènsko. Germanska živalska ornamentika mu ni niti »Tierornament«, niti »Pflanzenornament«, nego z animaličnim življenjem napolnjena abstraktna oblika (o. c. 183). Na str. 220 mu je germanski ornament samo poduševljen geometrični ornament. Toda tu nastane vprašanje: Ali ni že obesk iz Vinice (GMDS 1934, str. 66), ali ni spona iz Hölzelsau (ibid. pod. 21), ali niso že ranolatènske fibule z masko in živalmi tak z animaličnim življenjem napolnjen abstraktni lik? Kaj je viniška fibula z masko (ibid. pod. 9) drugega kot zoomorfizirana abstraktna forma, poduševljena kovina? O ranolatènskih živalskih fibulah pa smelo trdimo, da so kompozicijsko in idejno navadne sedlaste vijuge, tedaj samo maskiran ornament. Če vse to premislimo, se moramo vprašati, kaj je prav za prav bistvo germanske živalske ornamentike in koliko je ona germanska.

s predmete označujočimi potezami. Ali dočim stremlje staronordijski stil s tem za upodobitvijo v predmetno simbolnem smislu, se latènski obrača k lastni čustveni emociji, ki mu narekuje subjektivno formo kot izraz. Če pa je omenjeno izhodišče lastno tako latènski umetnosti kakor nordijski, je odvisnost prve od poslednje vsaj po tej strani zagotovljena; po tej strani je latènski stil ena izmed metamorfoz nordijskega stila in naj je tudi v ostalem odvisen od drugod. To spoznanje je posebno važno za razlikovanje latènske umetnosti od t. zv. skitske, s katero se kaj pogosto skoro istoveti. Svetovnozgodovinski trenutek njihovega nastopa, morda tudi smisel, je obema skupen, toda to je tudi vse. Ta smisel smemo nemara označiti tako, da se v obeh kaže ono poduševljanje predmeta z dinamičnim čustvenim življenjem, ki si išče vidnega

Pod. št. 8. Zlati jelen iz Tápios-Szent-Mártona. (Po Ebertu, Reallexikon XII. I. 66/1.) Primer skitskega živalskega stila.

izraza. Ravno po tem obstajajo med kulturnimi krogi one dobe globoke sorodnosti, saj nam je na pr. iz grških literarnih sporočil znano, kako se je tudi v grški umetnosti tega časa pojavil problem upodabljanja t. zv. duševnih lastnosti⁵¹). Vendar mimo teh sličnosti, ki jih kažejo izdelki latènskega stila na eni, pa oni skitskega stila na drugi strani, ne smemo zaiti k istovetenju, nikar še k deduciranju enega iz drugega, kajti globoke so tudi razlike. Na začetku nordijsko-latènske umetnostne tvorbe stoji abstraktna idealna predstava, takorekoč goli pojmovni okvir, ki je sposoben sprejeti vase vse kakovostne in realnostne oznake. Na začetku pristne umetnine skitskega stila stoji golo življenje na sebi, če smemo tako reči: gola realiteta, ne modaliteta. Ta materijalna nasičenost in izvirnost skitskega stila se simbolično javlja v absolutnem prvenstvu živalske figure v tej umetnosti, ki predstavlja takorekoč princip življenja v nasprotju s principom ideje. Skitska umetnost nikdar ne izhaja iz idealne, shematične predstave ali pojma (prim. omenjeni motiv ladje),

⁵¹) Prim. znameniti razgovor Sokrata s slikarjem Parracijem o tem predmetu. Ksenofon. Memor. III 10, 4.

nego vselej iz polnega naturalističnega izkustva, kar je zelo dobro poudarila K. Malkina proti H. Schmidt, ki je ravno Skitom pripisal nordijskemu krogu lastno ornamentalno-shemsko gledanje⁵²). Čuvstveni, naturalistični gestus laténskega stila zato že jako rano srečamo na vzhodu, recimo v sibirsko-auralski kulturi, in sploh se dozdeva, da je naturalizem v najvišji meri last vzhoda. Ako bi se nekega dne izkazalo, da je ravno v tej točki stil zapadnega keltstva šel v šolo na vzhod, ne bi bilo to nič čudnega, dasi po našem pojmovanju dualizma v umetnosti to ni nujno. Kolikor je namreč zapadni stil dobil na vzhodu naturalizma in smisla za dinamični izraz čuvstva, toliko so najbližji eksponenti vzhoda prejeli od zapada smisla za ornament in dekorativno obliko in neskončno zanimivo je videti, kako se recimo ob Pontu v dobi keltskih selitev spreminja stari naturalizem organičnega življenja v dekorativni ornamentalizem na podlagi organičnih oblik⁵³). To ni nerazumljivo, kajti etnično imamo tudi v skitskem kulturnem krogu opravka s keltskimi elementi⁵⁴). Temu procesu stoji v poslednjih stoletjih hallstattske in prvih stoletjih keltske kulture nasproti naraščajoča zoomorfizacija oblik na zapadu, ki jasno razodeva prebujanje čuvstvenogonskega življenja kot podlage stilnega oblikovanja in ki je verjetno v prvotnih stopnjah prejelo pobude iz vzhoda.

Ako se po tej digresiji o bistvu skitskega in laténskega stila ozremo po nepobitnih keltskih spomenikih v okvirju dekorja sarkofagov odnosno tudi nagrobnikov, bomo pač opazili relativnost svojega početja. Ali je okvir, katerega je objavil Hekler iz Intercise, res dokaz keltskega okusa? In kaj ta dokazuje? Če je že na sebi tako vprašanje umetniško-etnične karakterologije nad vse težavno, koliko težavnejše je še v dobi in spričo gradiva, ki ga obravnavamo. Kaj je prav za prav na tem okvirju keltskega in katere oblike keltske umetnosti imamo na umu, če ji prisojamo tudi ta vzorec?

Vijuga, ki jo je H. objavil, ustreza striktno vijugi našega komarnskega sarkofaga (pr. V, 16), toda to ne po srednjem sklepem členu, ki je na poslednjem še masiven, dočim je na onem iz Intercise že razdeljen, nego po tem, da so intervali med posameznimi »zobmi«⁵⁵ odnosno diski podobni odprtih vrečicam, t. zv. motivu ribjega mehurja. Struktura forme, ki nastane pri tem dukтусu, ni krog, nego podolgovat in na enem koncu stisnjen oval. To obliko srečamo razen na imenovanih sarkofagih še na drugi kamniti krsti iz komarnskega muzeja (gl. opombo 43), na reliefu z genijem zime v Ptujju (pr. I, 1), dalje na že omenjenem nagrobniku iz Ljubljane (pr. V, 15) in končno na

⁵²) *Prähistorische Zeitschrift*, Berlin. XIX, 1928, 152. H. Schmidt *ibid.* XVIII. 1927, 1 sl. (Zaklad iz Craiove).

⁵³) K. Malkina, n. n. m. *Potem Jahrbuch des Deutschen Archäol. Instituts*. 1926, 176 sl. G. v. Merhart, *Bronzezeit am Jenissei*. Wien 1926, 151 sl.

⁵⁴) *Prähistorische Zeitschrift* V, 1913 (Maricin, nekropola).

plošči iz tržaškega muzeja (podoba 7), ki o njej natančno ne vemo, ali je res prednja stran sarkofaga ali ni (tudi njej prirejene druge primere štejemo sem). Tisti člen, ki na vseh teh primerih povzroča tako obliko ribjega mehurja, je zob, odnosno, če je sklepnik nerazcepljen, premi rob sklepnika. Ako namreč ta rob poteka vsaj malo vzporedno z obodom sosednega diska, nastane prostor te podolgovatoovalne oblike, ki izgine, če se zob ali šilasti ogel sklepnika ukrivi prekomerno nad intervalom, kar se n. pr. godi na sarkofagu (pr. VII, 21) iz Aquincuma. V tem primeru namreč nastane interval virtuelno krožne oblike, ki ni nič drugega nego negativni pendant k pozitivni obliki, dani v sosedni okroglo-diskasti plošči. Ta razlika se zdi nemara za lase privlečena, a v spomenikih je očitna.

Ako je kaka oblika keltska, potem je ta podolgovati in na enem koncu zoženi oval prav gotovo. Predaleč bi zavedlo, ko bi hoteli tu naštetati vse one primere, ki prihajajo v poštev in s katerimi bi bilo treba podpreti našo tezo. V najdišču, ki je dalo ime celi kulturi, nahajamo vrsto telesito izvedenih predmetov v analognih ovaloidnih oblikah.⁵⁵⁾ V keramiki keltskega izvora nastopa ta motiv zdaj kot resničen mehur, zdaj kot tako iztegnjen in ovaloiden list ali ornamentalni vzorec,⁵⁶⁾ pri čemer je za nastanek oblike posebno važen potek silhuetnih linij. Nič manj pogost ni ta vzorec na izdelkih kovinske umetne obrti, kjer nastopa v največji sličnosti z vegetabilnimi motivi kot nekaka gomoljikasto-mehurjasta oblika.⁵⁷⁾ V najdiščih čeških latènskikh spomenikov je pogost na zapestnicah, kjer konvergentne linije vežejo t. zv. oči.⁵⁸⁾ V plastično-reliefni obliki je končno upodobljen na onem spomeniku, ki ne manjka nikjer, kjer je govora o keltski umetnosti, namreč na kamnu iz St. Goarja.⁵⁹⁾ Povsod tu se motiv ohranja v oni presenetljivo trdovratni obliki, ki jo poznamo potem posebno z oken poznogotskega stavbnega stila, kjer je menda prvič prišel tudi do svojega imena, in nobenega razloga ne vidimo, zakaj ne bi tudi ovaloidni vzorci panonskih okvirjev smeli spadati k istemu, namreč keltskemu oblikovnemu krogu. Naravno, da ob času, ko so ti sarkofagi nastali, nimamo več opravka z etnično čisto maso keltstva, ki nje zgodovina leži že nekaj stoletij v preteklosti, zato pa proseva to keltstvo liki tu in tam vzplamtevajoč plamen skozi plasti, ki so se tekom sledečih stoletij preko njega uglele. Etnično-zgodovinsko je to naziranje možno; navedeni spomeniki izvirajo iz teritorijev, ki so keltska ljudstva videla, tako zlasti zgornjejadranski primeri, ki so za marsikoga morda najbolj problematični v smislu »nekelt-

⁵⁵⁾ Vouga, La Tène. Leipzig 1923. Pl. XIX, XXXII, XXXIII, XXXIV.

⁵⁶⁾ Dechelette, Manuel d'archéol. préhistorique II/3. Str. 1468 in drugod. Hoernes-Menghin, Urgesch. der bildenden Kunst in Europa, Wien 1925. Str. 567.

⁵⁷⁾ Dechelette, n. n. m. Fig. 694 sl.

⁵⁸⁾ Pič, Čechy na usvitě dějin. Praha 1902. I, Tab. XXVII in druge.

⁵⁹⁾ Baum, n. n. m. Abb. 5 (str. 7).

stva«; toda splošno je znano, kako zelo je bila zgornja Italija keltizirana^{59a}). Nič manj ne velja to za okolico Brigetia in Aquincuma, zato je v tem smislu dvom skitske teorije o »keltskem okusu« neupravičen (gl. spodaj). Posebno važno je pa naravno to, da te žive ornamentalno-dekorativne oblike dobro ustrezajo predstavi latenskega stila, ki smo jo skušali zgoraj očrtati.

Kaj je v bistvu vzorec »ribjega mehurja«? Pregledna sestava keltskega ornamenta iz vseh krajev in časov bi za spoznavanje njegove proveniencije ne zgrešila svojega cilja in to zlasti zaradi tega, ker bi razodela izredno sorodnost med »ribjim mehurjem« in krogom. Presenetljivo je dejstvo, da se pojavi ta oblika ovaloida takoj, kakor hitro razdelimo krog v asimetrične nekrožne elemente. Najnavadnejši vzorec take delitve kroga je t. zv. triquetrum (trolist) in ta motiv je posebno bogato zastopan na oknih poznogotskih stavb. Toda nič manj pogosta ni shema svastike, ki povzroča analogne ovalne oblike.⁶⁰) O vzorcih trolista in svastike ni naš namen tu razpravljati, zadostuje naj spoznanje, da je krog nekaka praoblika vseh teh navidez svobodnih dekorativnih in ornamentalnih vzorcev. V nordijski umetnosti pripada prav krogu (spirali) velika važnost. Ornament latenskega stila v svojem bistvu ni drugega nego borba s krogom in njegovo geometrično-mehanično negibnostjo. Ako velja gori orisano stremljenje po dinamičnem oblikovanju form za svojstvo keltske umetnosti, je v tem razživljanju kroga in njegovih geometrično-danih likov iskati analogno keltsko svojstvo, ki zapušča idealni shema in skuša že v figuri sami izraziti vtis živega nastajanja teh geometričnih oblik s tem, da poljubno oži ali širi obseg lika, kakor tudi da v njegovi plastični obliki čedalje bolj sili v ospredje značaj neke dinamične, lahko bi rekli pnevmatične tvorbe.

^{59a}) Omenili smo že žare iz muzeja v Comu. Za študij norveško-panonskih sarkofagov pa niso važni samo primeri z ornamentalnimi vzorci, nego tudi figuralni sarkofagi, ki se nahajajo v Ravenni, v Ferrari in posebno v Modeni (gl. o vsem tem mojo disertacijo). Nekatere modenske figuralne sarkofage obravnava zdaj v drugačni zvezi C. Rodenwaldt (*Archäologischer Anzeiger* 1934, 287 sl.), ki se vprašuje, ali ni njihov k abstrakciji nagnjeni figuralni stil odsev keltskih tradicij v Zgornji Italiji, kar je v ostalem trdil že E. Weigand, imenujoč to skupino »keltorimsko« (citat po Rodenu, o. c. 296, 1). To vprašanje se mi zdi na vso moč srečno postavljeno.

⁶⁰) Scheltema Adama van Ebert, *Reallexikon der Vorgesch.* Bd. VII, Taf. 192. Adama van Scheltema izvaja ribji mehur iz grških in klasičnih listnih motivov (o. c. 149), ki da jih je keltska umetnost le denaturalizirala. Toda to ne more biti točno. Ni si mogoče misliti, da bi se bil ta trdoživi motiv rodil v grški umetnosti, odložil vso vegetabilnost ter se potem skozi stoletja nič ne izpremenil. Kar nam njegovo trdovratno ponavljanje v zgodovini najboljše razloži, je ravno njegov izvor iz neizčrpne likovitosti kroga, ne pa neprestano reminisciranje na južno ali sredozemsko umetnost. Prav v krogu vidimo tudi domovino drugega nordijskega tipa, namreč živalske svastike, ki jo A. v. Sch. razlaga iz živalske ornamentike. Kljukasti križ sam ni nič drugega nego linearna simbolizacija vrtenja, rotacije, statično povedano, je ogrodje kroga. Živalski motiv na njem je sekundarna plast.

Dočim imamo priliko videti ono silhuetno naraščanje in pojemanje oblike na vzorcih naših sarkofagov, nam mehurjasti značaj posebno dobro kažejo plastični izdelki umetne obrti ali na pr. kamen iz St. Goarja. Te mehurjaste tvorbe pripisuje profesor Saria v omenjenem spisu pontsko-traški umetnosti; po povedanem so ti »Schwellbänder« domača last Evrope, odgovor keltske Evrope na vprašanje kroga in spirale v ornamentu.

Število spomenikov v Panoniji, ki na njih ta tip okvirja nastopa, je razmeroma majhno, zato je prva ugotovitev, ki nam jo njih analiza nudi, ta, da Heklerjevega izraza o »keltskem okusu« ne smemo uporabljati za panonsko vijugo v celoti, nego le za skupino, ki smo jo pravkar obravnavali. Če pomislimo, da smo pri analizi tipov dohnali vsaj tri med seboj različne vzorce, namreč sedlasto ali ulomljeno voluto noriških kamnov, dalje voluto tržaške plošče in končno klasično panonsko vijugo, nam bo ta previdnost razumljiva. Zato do te meje pač velja Sariev dvom o »keltstvu« panonske vijuge, če apliciramo le tega na celoto. Toda na drugi strani skitska teorija sama ne loči dovolj natančno posameznih vzorcev vijugastega okvirja, zato je dobro, če njene argumente o traško-skitski provenienci vijuge spoznamo.

Odklanjajoč tako eno kot drugo tezo (tudi Schobrovo o provenienci iz vultne blazine z oltarjev) je profesor Saria v omenjenem članku ob priliki objave nekega nagrobnika iz Viminacija prišel do zaključka, da je ves ta vijugasti inventar prav za prav skitski. Kamen, ki mu je služil za povod te teze, nosi v zgornjem polju arkadni friz, ki ga že poznamo z noriških spomenikov, v spodnjem pa navadno valovnico in zdi se, da smatra avtor ravno njo za posebno važno. Vendar je treba o kamnu reči toliko, da je njegov arkadni friz absolutno rimski, v Meziji in Trakiji še celo ne nerazumljiv, valovnica pa tako indifirenten motiv, da je iz nje zelo težko napraviti kak sklep. Za traško-skitski izvor vijuge navaja avtor sledeče razloge. Prvič pravi, da v Podonavju ni takih keltskih središč, ki bi dopuščala »keltsko tezo«, kraji so preveč oddaljeni od centrov keltske umetnosti. Pri tem sodi, naslanjajoč se na Schuchhardta, da je keltstvo samo popolnoma prepleteno s skitskim elementom, iz česar one sorodnosti med obema krogoma. O tem vplivu traškega kroga imamo tudi sicer v Panoniji dokaz v kultu t. zv. »traškega jezdeca« in zato tudi analogni vplivi v umetnosti niso izključeni. Sorodnost na tem polju bi bile zlasti neprestane s-linije in trakovi, vijuge, ki so značilne po njegovem mnenju za skitski stil, dalje one mehurjaste tvorbe in trakovi, ki jih v celoti pozna znanost pod imenom »Schwellbänder«. Vijuge panonskih sarkofagov niso po mnenju profesorja Sarie nič drugega nego taki mehurji. V svrhu ilustracije je v spisu objavil srebrno okrasno ploščo iz Brezova. Profesor Saria priznava, da neposredno sorodnih spomenikov v Trakiji ni, zato dopušča aproksimativne vplive. Kot važno moramo poudariti, da on v svojih traških študijah vidi težišče problema v predzgodovinskih osnovah in tradicijah.

Poleg problematične vrednosti valovnice na kostolačkem kamnu vsebuje teza o traško-skitskem izvoru vijuge še nekaj drugih točk, ki smo se jih deloma že doteknili; ena izmed teh je neupoštevanje vseh vijugastih vzorcev. Ker smo se stilkokritično doslej lotili šele vijuge tržaškega kamna, je umestno korigirati novo tezo najprej glede na naše zaključke o tem vzorcu. Tu smo dognali, da historična dejstva keltskih selitev in bivanja v Podonavju in njegovi bližini dopuščajo možnost, govoriti o keltskem okusu v vijugi, vsaj tip komarnskega sarkofaga je zanesljivo »keltski«. Kraj, kjer je sarkofag nastal, je sicer oddaljen od središča te umetnosti, če smatramo Kelte za nepremično na zapadu Evrope sedeča ljudstva, drugače pa je, če tudi kulturno upoštevamo njih selitve. Pota teh selitev niso popolnoma utrjena, toda ali je kaj bližjega glede na to, da je ravno Podonavje na Češkem in Bavarskem nekako zbirališče keltskih mas, od misli, da je bila Donava glavna prometna smer teh selitev? V ostalem ravno okolica Brigetia in Aquincuma ni mogla ostati brez vpliva od strani kulture keltskih Bojev.

Na drugi strani moramo upoštevati dejstvo, da ob času, ko nastajajo sarkofagi, tudi Pontus in Bosporus sama nista več kulturno niti antropološko čista. Že grška tradicija nima o Skitih nikake jasne predstave⁶¹⁾, prav za prav se krijejo pod tem imenom zanjo ljudstva, ki so se neprestano premikala in selila. Če nič drugega, sledi iz tega vsaj to, da je bila traška ravnina z vso vzhodno pokrajino od pamtiveka nekako prehodno ozemlje, ki je vedno menjalo svoje gospodarje. V Trakiji sami tedaj najbrž ne bo nikakih dokazov v prid traške teze, kar je ugotovil tudi profesor Saria. Ko sem zbiral gradivo za spis o sarkofagih, sem polagal posebno važnost baš na Trakijo, tu pa sploh nobenih takih spomenikov ni, nego vlada klasični repertorij. Zato je že sedaj verjetno, da je smer razvoja vijug obratna, kakor jo predstavlja skitska teorija; ta motiv ni prodril iz vzhoda v Mezijo ter se razširil na zapad, tako da bi imeli v Aquileji njegove zadnje odseve, nego je če le mogoče nastal, kot bomo še videli, deloma v donavski ravnini Ogrske in Severne Srbije, deloma pa (tržaški in komarnski primer) v severni Italiji in je odtod penetriral na vzhod. To zapadno soporeklo panonske vijuge je dvojno, prvič prihaja odondod že sama napisna tabla kot motiv, ki je provinci neznan, drugič je pa vijuganje okvirja enako s takimi primeri dokazano v Sev. Italiji, da zapadnega keltstva ne moremo več izločiti (gl. op. ³²⁾ in ^{59a}). Samo veseli nas še lahko, da se lepi primeri teh okvirjev nahajajo celo na slovenskih tleh. Če pomislimo, kako važna se nam je pokazala ravno tržaška vijuga za razvoj okvirja, bo umljiva borba za pravo izhodišče tega vzorca; v našem primeru gre smer od zapada na vzhod. V tej smeri je potovalo tudi historično keltstvo, ki ga že v 6. stoletju pr. Kr. nahajamo zastopanega v Pontu (Maricin), dokaz tedaj, da evrop-

⁶¹⁾ Schliz v Präh. Zeitschrift V, 1913, 142 sl.

sko skitstvo že od tega časa dalje ni več nikaka enotna in preprosta kulturna forma, nego ležišče vseh mogočih elementov.⁶²⁾ Ako je tedaj že v tej globoki davnini skitska umetnost podvržena zapadnemu vplivu, koliko bolj je še v času, iz katerega izvira brezovska plošča iz srebra. In s tem prihajamo k poglavitni točki problema: Če imamo opravka z umetnostjo, mora stati na prvem mestu analiza forme, kajti kateri dokaz more nadomestiti neposredni izraz umetnine? »Traški jezdec« je morda res prišel v Panonijo iz Trakije, kjer imamo tudi mnogo skitske ostaline, toda to dejstvo za umetnost prvič še ni odločilno in drugič še ni končno veljavno. Umetnost narodov hodi od drugih kulturnih udejstvanj različna pota, kar vidimo prav v zgodovini krščanskih narodov, ki so prejeli vero iz Judeje, umetnosti pa ne. In ako gre za sploh kakšen vpliv med Panonijo in Trakijo, bo to verjetno samo vpliv tipološke vrste, tipi sami pa z umetniško formo nimajo še nič skupnega.

Ako razberemo iz skitskega gradiva ono, kar je po našem mnenju zrel predstavnik skitskega stilnega izraza (pri čemer opozarjamo na gori omenjeno debato med H. Schmidtom in K. Malkino, dalje na svoja izvajanja v članku opomba 49 in v pričujočem), dobimo podobo umetnosti, ki misli dosledno naturalistično, v latènskem času sicer izredno dekorativno, a vendar po principu upodobitve narurne resničnosti (pod. 8). Vsaka apriorna ornamentalna oblika — in taka oblika je s-vijuga, ki jo smatrajo za last skitske umetnosti — ji je tuja, enako motiv trakov, bodisi ornamentalno-ploskovitih, bodisi mehurjastih. Popolno nasprotje temu je latènska umetnost, ki izhaja iz abstraktnega tipa in ji je vsak naturalizem tuj. Vse to najbolje lahko opazujemo na živalskem motivu v obeh krogih: dočim se v latènski umetnosti pojavi ta motiv po nekakem nesporazumu, ko je namreč ornamentalna oblika prejela tolikšno množino subjektivnega izraza, je živalski motiv v skitski umetnosti v taki meri domač in primaren, da si navadno skitskega stila sploh ne predstavljamo drugače kot »skitski živalski stil«. Ali je ta stil last Skitov ali ne, ne spada sem, verjetno je, da se napaja iz neusahljivih vrelcev centralnoazijskega realizma. Sicer nahajamo potem tudi v teh umetninah nekake trakovite in »mehurjaste« tvorbe, toda če je kje kaj takega, predstavlja samo krake, okončine in fantastična telesa živali, kar lahko zasledujemo posebno tam, kjer ta stil podlega tujim vplivom, na pr. grškim, kot je ravno slučaj pri plošči iz Brezova. Vsaka »ornamentalna« oblika v skitskem stilu pomeni prvotno realistično obliko in ta osnovni realizem mora analitik forme zaznati tudi pod plaščem dekorativizma in ornamentalizacije. To stopnjo predstavlja omenjena plošča iz Brezova. Kaj je v bistvu ornament tega kosa? K. Malkina po pravici vidi v tem nerazvozljivem svitku osem degeneriranih ži-

⁶²⁾ Schliz, n. n. m. 142 sl. Tudi sicer opozarjam na Schlizova dognanja ravno glede potovanja Kelto v Podonavju (gl. tudi istotam navedeno slovstvo).

valskih glav in vratov, ki se urejajo centralno v nekako quasi ornamentalno figuro (n. n. m. 153 sl.); ako razdelimo ta stil v njegove komponente, vidimo na eni strani absolutno naturalistično, recimo skitsko sestavino, na drugi pa ornamentalno, recimo grško. S tem pridobi mnogo verjetnosti vpliv podonavske ornamentike na skitski stil, nobenega prehoda pa ni iz stila te plošče k dekorju panonskih sarkofagov v smislu vzorca in posnetka.

To sprejmemo lahko še drugače z gotovostjo kot končnoveljavno stališče. Skitsko-sarmatski spomeniki so prav po tem svojem nezamenljivem značaju stila, ki si je prvenstveno utiral pot v umetno obrt, povsod tako jasno opredeljivi, da bi morali njihove vplive tudi konkretno zasledovati. Za panonske sarkofage prihaja v poštev kot primerjalno gradivo skitsko-sarmatska ostalina na Ogrskem, ki jo je v obliki inventarja zelo lepo sestavil N. Fettich za Rostovceva.⁶³⁾ Pregled teh spomenikov potrjuje isto, kar smo že povedali: materialno polno življenje si v izdelkih izrazitega naturalizma postavlja nepobiten dokaz stila, ki je kot noč od dneva različen od umetnosti, naslanja joče se na ornamentalno in abstraktno gledanje. To gledanje pa moramo podložiti kot osnovo dekorju panonskih sarkofagov, če smatramo, da sta redoviti raport vzorca in geometrična oblika za tako pojmovanje značilna. Oboje nahajamo v zadostni meri na panonskih ornamentih. Edino težavo bi delali tu takozvani »mehurjasti trakovi«, ki jih smatra skitska teorija za svojstvo skitske umetnosti. Mehurjasta tvorba je po svojem bistvu svobodna, subjektivna oblika in navidez nasprotuje postavljenim normam. Toda zgoraj smo jo spravili v smiselno stilsko-psihološko zvezo s keltsko umetnostjo, ki ima ž njo več opravka kot s skitsko, kjer so »mehurji« dejansko istovetni s svitki in klopčiči teles. V svetlobi keltskega ornamentalnega stila, to se pravi, njegovega dekorativnega pojmovanja, so se nam te pnevmatične tvorbe razodele kot odgovor keltske Evrope na prastaro tematiko evropskega ornamenta: na krog in spiralo. In to je po našem tudi prvo in poslednje vrelo ornamenta na panonskih sarkofagih.

Dočim smo se v predidčem opirali zlasti na skupino tržaškega kamna in komarnskega sarkofaga, moramo v naslednjem preiti še k ostalim oblikam ter k analizi njihovega razmerja do onih predzgodovinskih krogov, ki se nam zde važni. Izmed teh oblik prihajata v poštev zlasti dva vzorca, prvič noriška sedlasta vijuga (pr. I, 4) in drugič razviti vijugasti okvir (pr. VII, 19, 21), dočim valovnica kot okvirski motiv ni tako izrazita oblika, da bi zahtevala posebnega razglabljanja. Upoštevali pa jo bomo kljub temu. Od navedenih tipov smo noriško vijugo obravnavali še zgoraj. V tem navadnem vijugastem vzorcu smo pač upravičeno prepoznali sedlasto ali ulomljeno spiralo (pod. 9) neolitske trakastoornamentalne keramike, enega prvih otipljivih kulturnih kro-

⁶³⁾ Rostowzew, *Skythien und der Bosphorus*. Bd. I. Berlin 1931. Str. 494.

gov v Podonavju. Tega izsledka ni mogoče razumeti na ta način, ko da se nam je v dekorju sarkofagov in kamnov ohranil stari neolitski ornament v neposrednem izročilu, nego le tako, da vlada že od najstarejših časov v ome-

Pod. št. 9 a. Primeri sedlaste in ulomljene spiralo-vijuge ter ležeče s-črte iz moravsko-češkega neolitika (Po Präh. Ztschr. 1928.)

Pod. št. 9 b. Žara iz moravskega mlajšega neolitika. (Po Präh. Ztschr. 1928.)

njenem prostoru vzorec na ta način spojenih krogov — spiral, ki prodre vselej na površje, in naj pride v te zemlje katerokoli ljudstvo. Vzorec je seveda vedno nekoliko spremenjen, a kljub temu je osnova dobro spoznatna. Četudi je iz svojega neolitskega centra v Podonavju kesneje prešel na periferijo, ga vendar to dejstvo še ne odvaja od istega kroga, nego samo dokazuje, da so se motivi te stare ornamentike v posameznih deželah različno podajali. Razen na zgoraj naštetih primerih ga v posebno izraziti obliki srečujemo na hallstattskodobni toreutiki, kjer puncirane vijuge ali premice oklepajo tolčene glavice, motiv, ki nas spominja na metalurgično naravo identičnih glavice med vijugami okvirjev na sarkofagih⁶⁴). Vzorec je zastopan tudi v kranjskem hallstattskodobnem inventarju, n. pr. v keramiki z Rovišč⁶⁵)

Pod. št. 10. Žara s sedlasto - ulomljeno spiralo. Iz Rovišč. (Ljubljana, Narodni muzej.)

(pod. 10), dočim imamo v Podzemlju identične spiralne oblike, a bližje motivu prelomljene spirale⁶⁶), ki so pogoste v Gemeinlebarnu. V poslednje imenovanem najdišču smo zasledili na keramiki vzorce med dvema spiralama visečega, t. j. obrnjenega in pokoncu stoječega (pod. 11) trikotnika (gl. zgoraj), ki ga nahajamo v identični izvedbi tudi na prednjih stranicah volutnih blazin oltarjev. Ni tedaj noriška ulomljena spirala odvisna od ornamenta volutnih blazin, nego nahajamo na poslednjih le prastar in

⁶⁴) Sacken, o. c. T. IX. sl.

⁶⁵) Müllner, Typische Formen aus den archäologischen Sammlungen des Landesmuseums Rudolfinum in Laibach. 1900. T. XVI, 5.

⁶⁶) Müllner, Taf. XV.

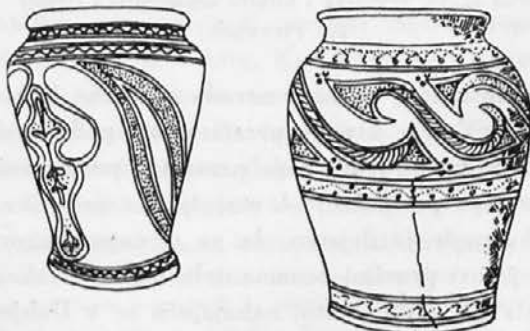
tu domač ornamentalni vzorec, ki se je na nagrobnikih Norika polastil degenerirane trikotne arhitekturne vdolbine (t. III, 10), kakor si je osvojil tudi arkado.

Enako malo kavzalno neposredna kakor s keramiko neolitika je zveza tega volutnega okvirja sarkofagov s keltsko umetnostjo. Ako pretresemo stvar zelo natančno, ni ta voluta nikak eminentno keltski motiv, iz česar že nekoliko razvidimo, kako bogat je prav za prav vzorčni svet provincijalnega kamnoseštva po svojih izvorih. V laténski umetni obrti in umetnosti srečamo sicer sedlasto spiralo za vsakim oglom in v spisu o zbirki Mecklenburg (gl. zgoraj) ima bravec priliko videti, kje in kako ta voluta nastopa. Na fibulah bavarskega severnoalpskega kroga jo imamo zelo pogosto v 1. stopnji, v Stradonicah i na fibulah i na zapestnicah, v Vinici končno še na obeskih. Kljub vsemu temu je pa keltska umetnost ne more smatrati za svojo posebno lastnost, kajti prišla je vanjo iz starejših inventarjev in laténski stil jo je edino privedel do novih, dotlej res popolnoma neznanih formalnih izrazov. Značilno je, da se je pojavila v času, ko so dekorativistične težnje tega stila polagoma zavrgle stari hallstattskogeometrični pripovedni način in porinile v ospredje čustveno-dinamično formo, kakor je na drugi strani za poznanje zapadne laténske umetnosti važno to, da je tudi živalski motiv, kombiniran s to vولوto, rajši vselej podrejala njeni dekorativno-ornamentalni obliki, kakor pa da bi le-to žrtvovala naturalizmu (kot n. pr. skitska umetnost). Tako nas tedaj sedlasta vijuga že vede proč od skupine keltskih umetnostnih elementov v območje starejšega kulturnega in formalnega inventarja, nam zadosti znanega prav po motivih kroga ter spirale in njihovih trakastih oblik, to je vijuge in meandra. In mislimo, da nas ta kažipot ne vara.

Ako je bila baš za gori obravnavano skupino »keltskih« sarkofagov značilna ovaloidna oblika vzorca, ki jo je povzročala večja ali manjša vzporednost robov sklepnika in zôb, izogibajoča se pravih oblikam kroga, je bilo to prav po volji »keltskega okusa«, ki je take deloma baročno nepravilne krivulje in te-

Pod. št. 11. Žara z motivom visečega trikotnika med spiralami. Gemeinlebern. (Po Mitth. Präh. Com. I. 1903.)

Pod. št. 12. Keltske žare (St. Pol-de-Léon, leva; Plouhinec, desna). Finistère. (Po Dechelettu.)

lesnine, deloma pa ščite pnevmatične tvorbe (pod. 12) ljubil. Drugače pa je pri sarkofagih, kot nam ga kaže pr. VII, 21 iz Aquincuma, z njegovo »klastično« imenovano vijugo, ki so med okvirji v večini. Kar daje tem vijugam njihov popolnoma nepoznani značaj in kar jih tako približuje shemi vklesanega abstraktnega ornamenta, je zlasti imaginarni, virtuelni vzorec kroga, ki je povsod pričujoč. Od katerekoli strani pristopimo k temu vijugastemu okvirju, povsod trčimo za vijugo, ki vzbuja vtis nad vse svobodne oblike, na neskončni sosed kroga, ki se ponavlja tudi tam, kjer ni tako izrazito ornamentalno pričujoč, kot v rozeti, to se pravi, krog je pričujoč tako v intervalu med dvema diskoma (negativ), kakor v teh diskih samih (pozitiv). Oni člen, ki raport tega motiva posebno poudarja, je iztek zoba srednjega ali sklepnega člena volute, ki zapira zdaj tako daleč praznino med volutami, da ne nastane več ovaloidna oblika s sarkofaga iz Brigetia in ostalih kamnov, nego pravilna krožnina. Seveda imamo v bistvu še tudi tu opravka z onimi za Kelte značilnimi naraščajočimi in pojemajočimi pnevmatičnimi oblikami ter krivuljami, za kar je treba pogledati samo zobove sklepnika, ki od najtanjše ostrine na koncu polagoma narastejo do masivno-hiperbolične sredine. Tega važnega momenta na okvirskih vijugah ne smemo prezreti, v toliko so vse, kar jih je, keltske. Toda ornamentalna osnova in kompozicijski red, ki

Pod. št. 13. Sarkofag s kitasto ornamentiko. (Dobje pri Prevaljah.)

leži na dnu figure, je last starega krožnotrakastega ornamenta. V bistvu imamo tedaj pred seboj stilno idejo kite (Flechtband), spletene iz dveh trakov, pasov ali kodelj, toda spremenjen pod vplivom stilno-razvojnih elementov, kakor tudi radi funkcije, ki ji kita služi: ona ne sme biti gola prevleka ploskve, nego okvir, meja. In to nam v zadostni meri pojasnjuje razlike med

našo »kito« pa med navadno klesano kito.

Vzorec kite je prastara last podonavskih kultur, v njeni prvotni obliki to ni nič drugega nego parataksa posameznih krogov. Da nastopa ta ornament v vseh perijodah teh zemelj izza neolitika, o tem ne bomo izgubljali besed. Važnejše je dejstvo, da ga srečamo pogosto tudi na sarkofagih, in sicer v njegovi pravilni ornamentalni obliki. Kakor nam kaže naša pod. 13, ki predstavlja izbito krsto, nahajajočo se v Dobju pri Prevaljah, se tu klesana kita omejuje na spremljavo napisne table. To je njena običajna funkcija tudi na drugih spomenikih, kjer nastopa: ona zgolj ornamentalno obdaja in sprem-

lja.⁶⁷⁾ Ravno iz teh primerov bi pa kdo utegnil dokazovati nevzdržnost našega naziranja, da je tudi vijugasti okvir taka kita, češ, kita, če jo kamnosek zares misli, izgleda tako kot na sarkofagu iz Dobjega, če pa je ne izdelata tako, ni kita. K temu moramo pripomniti sledeče. Da bi se bile vijuge sarkofaških okvirjev razvile direktno iz kite ali da bi bile istovetne z njo, tega nikdo ne trdi, ker nam manjka dokazov. Zanimivo je vsekakor, da nahajamo pri obeh vzorcih eden in isti motiv, t. zv. glavico v krožnih prazninah. To glavico smo doslej interpretirali pri vijugah kot atavizem iz toreutične tehnike, za kar navajamo samo bronaste pasove iz Hallstatta (Sacken, n. n. m. Taf. IX sl.), kjer imamo enake glavice med vijugastimi trakovi. Omenjamo pa enak motiv na našem ovratniku (podoba 14)

z Vinjega vrha. Toda v kiti, kjer glavica istotako nastopa, to ni atavizem metalne tehnike, nego t. zv. oči spirale ali pletenja, nekaj nad vse starega in običajnega v predzgodovini Podonavja in Balkana. Zato ostanimo pri tej dvodelbi, dasi je verjetno, da je motiv prišel v metalno delo iz starejšega keramičnega ornamenta⁶⁸⁾, da je tam postal takorekoč metaloiden in da ga je v tej obliki prevzel odnosno izoblikoval tudi kamnosek.

Pod. št. 14. Ovratnik z Vinjega vrha. (Ljubljana, Narodni muzej.)

Tega tedaj nikdo ne trdi, da bi se bile vijuge sarkofagov razvile iz kite ali bile ž njo istovetne. Eno pa kljub temu lahko trdimo: ko je imel kamnosek posla z okvirjem napisnega polja in tega okvirja ni izoblikoval kot dejanski rob plošče, table, nego kot involutirano maso kamna, ki obdaja napisno polje, in je bilo treba z voluto prekriti večjo ploskev, je v vzorcu, ki je pri tem nastal, nehote in sam od sebe ob drugih zvokih, recimo ob odločno keltskem motivu pnevmatične krivoljaste oblike, zazvenel tudi prastari motiv kroga odnosno spirale, nanizane v pas ali trak, to je v kito. Kamnosek se v vsem tem ni mogel ogniti spominu in načinu davnega ornamentalnega gledanja, ki bi bilo napačno, če bi iz njegovega območja ta lik trgali ven. V vijugah okvirjev smo že ob noriškem gradivu opazili zadosti dobro, da v njih propadajo klasični motivi, v Noriku motiv vdolbine, za katero Noričan ob svojem

67) Za kito na kamnitih spomenikih prim. Schober n. n. m. 40/83 (Celje), 73/158 (Budimpešta), ÖJ 1899 Beibl. 62/3 (Aquincum). Kita je posebno pogosta v rimskem mozaičnem tlaku. Izmed ostalih spomenikov s tem motivom omenjam nagrobnik iz župne cerkve v Mekinjah (Stelč, Politični okraj Kamnik, str. 294, sl. 154) ter en relief s figuralnim prizorom iz muzeja v Celju.

68) Gl. op. 41.

času ni imel smisla, v Panoniji pa motiv napisne table, ki se je spremenila v navadno napisno polje. Na razvalinah klasičnega repertorija vstaja provincijalno ornamentalno bogastvo, ki ga moramo v primeru s prvim gotovo imenovati barbarizacijo. Toda v času, ki se v njem nahajamo, čedalje bolj prodira ornament v ospredje in zanikati ga kot umetniško vrednoto, bi bilo nesmiselno. Res je, da bi ta proces lahko zasledovali na kakem drugem spomeniškem področju v lepši luči nego na sarkofagih in njihovih okvirjih. Ali prav tako je nepobitna resnica, da nam ravno vijugasti dekor noriško-panonskega spomeniškega gradiva nudi ne samo od ostalih rimskih provincijalnih kamnoseških izdelkov zelo samostojno obliko, nego tudi tvarino, ki na njej posebno lahko zasledujemo metamorfoze klasičnega repertorija v provinci in nastajanje zelo individualnega primitivnega stila. Zlasti z ozirom na prihajajoči srednji vek pripada tem pojavom tudi lepo historično mesto.

Ta krožno-, odnosno spiralno-trakasti genetični izvor noriško-panonske vijuge, klasično izoblikovane v poslednji skupini sarkofagov, prejme končno potrdilo v pojavu gori obravnavanih valovnic, ki nastopijo vselej takrat, kadar odpove čut za smisel klasičnega motiva, a domača avtohtona forma še ni izdelana. Preprosto valovnico, to tipično panonsko ornamentalno obliko, živečo še danes med inventarjem panonskih lončarjev, lahko smatramo za najnavadnejšo obliko trakasto-vijugastega dekorja. Kakor kita, je tudi valovnica čista ornamentalna oblika, ploskovit vzorec, trak, »Band«, a nikak »Schwellband«. Za stilno kritiko forme je to zelo važno. Če napravimo preizkus naših ugotovitev na oni skupini spomenikov, ki smo jih najprej pripisali Keltom, recimo na sarkofagu iz Kómarna, vidimo, da odločno keltska pnevmatična oblika pozitiva in negativa predstavlja samo eno komponento, dočim nahajamo v trakasti izvedbi motiva sploh drugo sestavino, namreč prav odmev stare podonavske trakastokeramične kulture. Te vijuge niso nič drugega kot iz kamna izklesani trakovi, ploskovita ornamentalna masa. In to je ono, na kar želimo opozoriti za sklep: Predstava povsod enovite keltske umetnosti ni popolnoma pravilna, saj četudi so njeni zakoni povsod isti, so ravnine in plasti, na katere je legla, povsod drugačne. Starejše proseva skozi mlajše, prvotno se pojavlja v drugotnem. Skozi odločno keltsko plast je v podonavskih sarkofagih in kamnih prodrla stara svojina trakastokeramične kulture, ki edina vodi k pravilnemu razumevanju te preproste, a vendar zanimive kamnoseške ornamentike.

Zaključujemo. Naš članek obravnava vijugaste okvirje v rimski kamnoseški industriji Norika in Panonije. Kot osnovni vzorec vijugastega okvirja nam velja t. zv. sedlasta spirala ali voluta. Gradivo, na katerem nahajamo te okvirje, so nagrobniki, oltarji in sarkofagi. Osnovno vodilo studije je: imamo dvoje porekel, eno klasično, eno provincijalno. Klasično poreklo so motivi,

repertorij sploh (napisna tabla, vdolbina i. t. d.), provincijalno je stil. Analiza oblik je pokazala sledeče. Pri obravnavanju volutnih okvirjev je treba obe provinci med seboj ločiti, kajti v Noriku nastopajo ti okvirji pretežno na oltarjih in nagrobnikih, v Panoniji na sarkofagih. Ako so že te razlike utemeljene v posebnih individualnih podlagah vsake izmed provincijalnih kultur, imamo tudi pri volutnem dekorju različna izhodišča. Ločimo zato sledeče tipe vijugastih okvirjev:

1. **Noriška vijuga.** Je identična s sedlasto vijugo. Ta tip ima brez dvoma za podlago degenerirano arhitekturno vdolbino odnosno okvir. Okvirji se barocizirajo, uvijajo. To se godi ob naslanjanju na prastare ornamentalne vzorce kot sta lok in trikot (sedlasta in ulomljena spirala), prvi ostalina trakastoornamentalne, drugi ubadanoornamentalne keramike. Provenienca iz arhitekturnega okvirja ostane v Noriku do konca jasna, zato težnja, izdelati okvir kot obroblijač dekorativni trak, tu ne najde ustrezne rešitve. Izhodi iz zadrege so volute. Noriška vijuga pa preide med zaključke stranskih vdolbin panonskih sarkofagov.

2. **Panonska vijuga.** Klasična oblika nastopa vselej na stranskih robovih srednjega polja. To polje je napis. Iskati je treba njenega izvora v motiviki napisnih tabl. Vzorce vijugastega okvirjenja nudi skupina oglejskega sarkofaga. Rano njegovo izhodišče predstavlja skupino tržaškega kamna, ki je reminiscenca na kovniško tehniko. Po spomenikih je pot od tržaškega kamna v Panoniji dokaj dobro dokumentirana, dočim za nastanek panonske vijuge iz noriške nimamo takih oporišč. Panonija je tržaško vijugo preoblikovala po svoje, do skrajnih možnosti; odvzela ji je njeno tektonsko in jo spremenila v čisto ornamentalno tvorbo, trak. To se je zgodilo pod vplivi trakaste ornamentike, ki v Panoniji niso nikdar izumrli.

Glede porekla vijug zavzema spis novo stališče, vrača se k tolmačenju avtohtonih umetnih oblik. Zato opredeli svoje mnenje napram trem doslej znanim interpretacijam porekla vijugastih okvirjev, ki so jih objavili A. Schöber (vijuge izvirajo iz volutnih blazin nagrobnih oltarjev), A. Hekler (vijuge so izraz keltskega okusa) in B. Saria (vijuge so dokaz traško-skitskih vplivov).

V svrhu jasnejšega pregleda prinaša spis analitičen poizkus o bistvu in osnovah keltskega in skitskega stila; tozadevno si je med drugim avtor postavil v prvi vrsti za cilj, da načne v domačem slovstvu to za nas tolikanj važno vprašanje.

Zusammenfassung.

Die Ornamente der römischen Steinindustrie in Noricum und Pannonien.

I.

Der vorstehende Artikel behandelt das Motiv der Volutenrahmen in der norisch-pannonischen Steinmetzindustrie der römischen Kaiserzeit. Diese Rahmen sind uns besonders von

Sarkophagen, Grabsteinen und Altären her bekannt. Aber während auf den Sarkophagen spätere Formen der Rahmen vertreten sind, treffen wir frühere Formen auf Grabsteinen und Altären, weshalb es angezeigt ist, das Material a) in Grabsteine und Altäre, b) in Sarkophage einzuteilen. Die Einteilung nach Grabsteinen u. Altären auf der einen, nach Sarkophagen auf der anderen Seite umfasst die weitere Einteilung des Materials in eine norische u. eine pannonische Gruppe. Die norische Gruppe weist Volutenrahmen vorherrschend auf Grabsteinen, die pannonische vorherrschend auf Sarkophagen auf. Damit stimmt die dritte Einteilung überein: auch die Muster des Volutenschmucks zerfallen im allgemeinen in diese zwei Gruppen.

1. Die norische Volute. Ihre Form ist identisch mit der Sattelspirale (Taf. I, 4). Die frühesten Beispiele dieser Volute in Noricum überragen die Nische u. haben aufsteigende Tendenz (T. I, 2). Daher lässt sich an den Ursprung dieser Form aus der Architekturnische mit Bogen- oder Dreieckgiebel denken. Doch dürfen die Giebelschenkel nicht mit ihrem ganzen Körper auf den Trägern ruhen, sondern nur teilweise, mittels einer Konsole oder eines Kämpfers (T. III, 8). Nischen in degenerierter Form dieses Musters sind in Noricum häufig (T. III, 10). Der unbewegliche architektonische Rahmen begann sich jedoch sehr früh zu involutieren, was den baroken Tendenzen der norischen Steinindustrie entspricht. Hier und da beschleunigte die den architektonischen Abschluss begleitende Kurve das Entstehen der Voluten. Dieser Prozess lehnte sich auf die uralte u. in Noricum einheimische Muster der Sattelspirale u. der geknickten Spirale an (Abb. 1, 2), die wir auch in den Rahmen der römzeitlichen Grabsteine sehen können. Diese Muster selber sind Fragmente noch älterer ornamentaler Systeme, von denen sie in die jüngeren prähistorischen Kulturen (besonders der Hallstattzeit) übergegangen sind.

Den Beweis für den architektonischen Ursprung der norischen Volute (die Formen der Grabsteine sind senkrecht, nicht länglich) bieten fast alle norischen Beispiele mit diesen Rahmen. Die Haupthindernisse für ihre rein dekorative Lösung sind folgende: 1) die Lage der Voluten mit Rücksicht auf das eingerahmte Feld; 2) das Überbrücken grösserer Spannweiten. Die norischen Beispiele befriedigen in keinem dieser beiden Fälle. Bei der Verbindung zweier Voluten (T. II, 7) fällt zuerst ein ganzes Drittel der Volute weg, ohne dass sie dadurch geschmeidiger würde; danach erscheint zwischen beiden Spiralen ein pseudoarchitektonisches Bindeglied. Dieses entstammt dem Arkaden-Motiv, das den norischen Steinmetzen keine Ruhe gibt (T. VIII, 23). In der Mehrzahl der Beispiele verhindert das Bindeglied die rein dekorative Lösung des Rahmens, u. zwar durch den Dualismus der Volute einerseits, der Arkade andererseits (Abb. 4). Bei grösseren Spannweiten bedienen sich daher die Steinbauer entweder der verdoppelten Sattelspirale (Taf. VIII, 24) oder einer Art Wellenlinie (Taf. II, 5, 6), was ungefähr die endgültige Lösung des Volutenrahmens in Noricum vorstellt. Die norische Sattelspirale ist dann auf die Sarkophage als oberer Abschluss der Seitennischen übergegangen (T. I, 4).

2. Die pannonische Volute. Ihre klassische Form stellen Abb. Taf. VII, 19, 21 dar. Die Volutenrahmen sind auf den Sarkophagen vertreten a) als Seitenrahmen des Mittelfeldes, b) als obere Abschlüsse der Seitennischen. Bei den letzteren wird die, der senkrechten Form entsprechende norische Volute verwendet. Der Sarkophag hat sowohl Voluten als auch Nischen auf den Grabsteinen vorgefunden u. sie in die Komposition der Vorderseite übernommen.

Die seitlichen Voluten im Mittelfelde des pannonischen Sarkophags entstammen dem Motiv der Inschrifttafel. Die Tafel wurde in der Provinz deformiert, aber man muss ihre ursprüngliche Form aufsuchen. Einige solche Beispiele bietet uns die Steinmetzindustrie an der oberen Adria. Der Sarkophag von Aquileia (Taf. IV, 11) stellt den involutierten Rand einer Inschrifttafel dar, aber schon in sekundärer Form, denn in der Mitte der Volu-

tenrahmen befindet sich ein viereckiges Inschriftfeld. Zeitlich u. stilistisch stellt dieser Typus nicht den Ausgangspunkt der pannonischen Volute dar. Der Sarkophag von Aquileia fusst auf einer älteren Form, die uns wahrscheinlich die Platte von Triest vorstellt (Abb. 7). Diese Platte ahmt ein Metallmuster in Stein nach. Für die pannonische Volute ist sie wichtig wegen der Identität in der Aufeinanderfolge der Komplementärmuster. Der Rahmen bietet die Möglichkeit, auch ausgedehntere Flächen zu überdecken. Die pannonischen Sarkophage haben sich wahrscheinlich nicht diese Platte als Vorbild genommen, sondern irgend einen Sarkophag in der Provinz, z. B. den S. von Brigetio (Taf. V, 16), was aber nicht notwendig ist. Allein diese Form ist durch Denkmäler auch in anderen Orten Pannoniens belegt. Die klassische pannonische Volute setzt faktisch das Triester Muster fort; der Mittelteil oder das Bindeglied, das hier nicht vom norischen Arkadenbogen abstammt, ändert sich später dahin, dass es die gerade äussere Seite verliert und einem Blütenkelch oder den Zähnen des sog. »laufenden Hundes« (Taf. VI) ähnlich wird. Stilistisch ist zu betonen, dass in Pannonien die Tektonik der Tafel verloren geht, das gewöhnliche Inschriftfeld u. dessen massive Einrahmung zur Herrschaft gelangt. Dieses Motiv ist als Teil des klassischen Repertoires aus dem Westen nach Pannonien gelangt. In seiner Bearbeitung gelangte bald der autochtone Geschmack zur Vorherrschaft, der den Dualismus der norischen Volute abschaffte u. aus dem Volutenrahmen ein rein dekoratives Einfassungsband schuf. Von anderswo als Aquileia konnte das Motiv der Inschrifttafel und die Grundform der Volute nicht kommen.

II.

Der Volutenschmuck wurde bis jetzt, ausser vom Verfasser, noch von A. Schober (Anm. 6), A. Hekler (Anm. 5) u. B. Saria (Anm. 8) behandelt. Kurzgefasst nennen wir die Theorie Schobers die »klassische«, die Heklers die »keltische« u. die Sarias die »thrakisch-skythische«. Schober sieht den Ursprung der Volutenrahmen in den Volutenpölstern der Grabaltäre, also in einem klassischen Motiv. Gegen diese Theorie führen wir folgende Argumente an: 1) den Grabaltären wird zu grosse Wichtigkeit zugeschrieben; 2) die Voluten der Steine von Žabnica u. Trbiž befinden sich auf den Seiten u. nicht vorne, wo wir sie erwarten würden, wenn das Motiv wirklich von den Volutenpölstern abstammen würde; 3) die Unterschiede in der stilistischen Ausführung der Spiralen auf den Pölstern u. der Voluten auf den Rahmen lassen den Ursprung der letzteren aus den ersteren nicht zu, weil jene Pflanzengebilde sind, diese aber abstrakte dekorative Formen; 4) es gibt einige Denkmäler, wo wir eher an eine Übertragung der Volutenpölder auf die Grabsteine denken können (Taf. I, 1, II, 7); 5) auch auf römisch-germanischen Grabsteinen u. Altären findet sich sehr oft in der Mitte zwischen den Endrossetten oder Kreisen ein Dreieck oder ein Bogen, was uraltes Gut der Ornamentik in den Donauländern ist. Wenn wir dies alles in Betracht ziehen, dürfen wir annehmen, dass sowohl die Ornamente oder Volutenpölder als auch die Volutenrahmen denselben uralten volkskunstornamentlichen Traditionen entstammen.

Hekler vertritt den Standpunkt, dass das pannonische Volutenmotiv keltischen Ursprungs ist. Das kann für Einzelheiten zutreffend sein, aber nicht für das Ganze. Diese Gelegenheit benützt unser Artikel, um auf Grundlage verlässlicher Denkmäler die Grundformen u. -züge des keltischen Stils zu bestimmen. Diese wären: 1) rein dekorative Auffassung der Form, auf der Grundlage der abstrakten ornamentalen Anschauung u. ebensolcher Muster; 2) dynamische, gefühlhafte Bewegung u. Umformung der gegebenen Elemente, woraus die grosse Menge der pneumatischen u. a. Schwellformen in den keltischen Produkten zu erklären ist; 3) Verneinung der Gebrauchsform des Gegenstandes, die dekorative Form führt einen neuen Typus von Zweckmässigkeit ein.

Der keltische Stil bedient sich zum Ausgangspunkt der Formgebung abstrakter orna-

mentaler Muster, wie Kreis, Spirale etc., verwendet sie aber ungeometrisch, in freien Formen. Aus dem unsymmetrisch geteilten Kreise entsteht die typisch-keltische Form des Fischblasenmusters, eine dynamisch dekorative Form. Auf dem Gebiete der figuralen Darstellung ist wichtig, dass die naturalistische Darstellung dem Kelten fremd ist; erst wiederholte Metamorphosen des Gegenstandes führen ihn zur Zoomorphisierung u. später zu figuralen bzw. Tierdarstellungen. Auch von dieser Seite ist der keltische Stil nordischen Ursprungs, während der Naturalismus Eigentum anderer Kulturkreise ist.

In der Stilentwicklung stellt die Hallstattperiode die Zeit der Tier- oder sinnengerichteten Stile dar, während wir den La-Tène-Stil menschlich oder gefühlgerichtet nennen können. Daher die Darstellung von Gefühlsregungen u. ihre Übertragung in die Komposition u. Form, z. B. in den typischen latènezeitlichen Masken- und Tierfibeln.

Das Vordringen des psychischen Elementes in das Ornament, sichtbar in der dynamischen Form der Muster, im Verlassen der rein geometrischen Formen, u. in den pneumatischen Gebilden, ist sicher nicht ohne Zusammenhang mit verwandten Erscheinungen in der klassischen Kunst des Südens; hat doch auch diese in derselben Zeit das Problem der Darstellung psychischer Reaktionen der Materie angeschnitten.

Vom Standpunkt des Angeführten aus schreibt unser Aufsatz die Gruppe des Triester (Abb. 7) u. Aquileienser Steines (T. IV, 11), das Relief des Wintergenius in Ptuj (T. I, 1), den Sarkophag von Brigetio (T. V, 16) u. noch einige andere Denkmäler (T. V, 15) dem keltischen Stilgefühl u. -geschmack zu, der sich in ihnen offenbart, verhüllt von jüngeren Schichten. Die historischen Tatsachen widersprechen dem keineswegs; sowohl an der oberen Adria als auch in der Umgebung von Brigetio u. im ganzen Donaugebiet haben wir in der vorrömischen Zeit mit Kelten zu tun.

Nach der Meinung B. Sarias ist der Volutenschmuck jedoch auch nicht keltischen, sondern thrakisch-skythischen Ursprungs. In Ungarn u. im Donaugebiet haben wir thrakisch-skythische Einflüsse besonders in der Religion (der thrakische Reiter). Für die skythische Kunst führt Saria als Hauptcharakteristik die S-Linie u. die Schwellgebilde an, die zwar auch für die Kelten charakteristisch sind, aber nur deshalb, weil das Keltentum stark von thrakisch-skythischen Elementen durchsetzt ist. In der Ornamentik der Sarkophage sieht Saria dieselben S-Linien u. Schwellgebilde. Die Lage bzw. die Fundorte der Sarkophage lassen die keltische Theorie nicht zu, daher ist auch die Richtung der Herkunft der Motive nach Prof. Sarias Ansicht eine andere als nach unserer; die Voluten sind nach ihm von Osten gekommen, in Aquileia haben wir ihre Ausläufer. Zur thrakisch-skythischen Theorie bemerkt unser Artikel folgendes: 1) Das Muster der Wellenlinie, auf das sich Prof. Saria beruft, bietet für die Möglichkeit thrakisch-skythischer Herkunft der Voluten zu wenig Stützpunkte, weil es im Inventar der Spiralformen eine untergeordnete Stelle einnimmt, in der thrakisch-skythischen Kunst aber nicht geläufig ist. 2) Für die keltische Theorie sprechen die historischen Tatsachen. Bei einer Wanderung gegen Osten haben sich diese Völker gerade der Donau bedient; dessen ungeachtet befinden sich die Werkstätten der oberen Adria u. des nördlichen Ungarn auf den Territorien ehemaliger keltischer Kulturen. Selbstverständlich wäre es aber unrichtig, alle Volutenrahmen den Kelten zuzuschreiben. 3) Was das Verhältnis zwischen Kelten u. Skythen betrifft, ist zu bemerken, dass auch das Skythentum nicht rein ist; in Thrakien haben wir überhaupt nicht mit reinen Skythen zu tun, u. in Ungarn unterliegt vom 5. Jh. an das Skythentum der Invasion der Kelten, so dass die Skythen hauptsächlich auf das Territorium östlich der Donau beschränkt blieben. 4) Zum Unterschied von der La-Tène-Kunst ist für die skythische Kunst naturalistische Darstellung charakteristisch; dieser Stil strebt nach naturalistischer Darstellung des Gegenstandes, jedes Stilisieren liegt ihm fern, also auch das Ornament als solches, geschweige denn die S-Linie. Erst in späteren Perioden, um das 4. Jh. v. Chr. entwickeln sich in ihm

Tendenzen zum Stilisieren als Folge fortschreitender Hellenisierung. Dieser Periode gehört die bekannte Platte von Brezovo in Bulgarien an, die daher nicht die reinste Ausprägung skythischer Kunst zeigt. Den Voluten der pannonischen Sarkophage verwandte ornamentale Muster finden wir in Thrakien nicht, da hier vollkommen klassisches Repertoire vorherrscht. 5) Dem thrakisch-skythischen Ursprung widerspricht auch der stilistisch-typologische Charakter der Gebilde der einen u. anderen Kunst. In den skythischen Produkten haben wir nicht mit Schwellformen zu tun, sondern mit auf solche Art degenerierten Tiergliedern (Brezovo). In den Schwellformen und in den S-Linien müssen wir eine Eigentümlichkeit des La-Tène-Stiles sehen. Als keltisch aber haben wir nur eine der norisch-pannonischen Gruppen bezeichnet. Die klassische pannonische Volute (T. VII, 19, 21) ist keine Schwellform, somit auch nichts Keltisches, sondern wesentlich das aus einer Reihe von Kreisen zusammengesetzte Einfassungsband. Obwohl dieses nicht vom Flechtband abhängt, ist doch die reife pannonische Volute mit ihm verwandt u. beweist nichts anderes, als dass sie den unerschöpflichen Quellen der bandkeramischen Ornamentik entstammt. Ihr historischer Boden ist aber Pannonien.

Nicht nur, dass dieser uralte kulturelle Niederschlag durch die keltischen Gruppen durchschimmert, was wir auf den Sarkophagen beobachten können u. was sowohl in den La-Tène-Stil als auch in spätere Stile viele interessante Zweigformen hineinbringt, er stellt auch das System vor, dem die sogen. Tripoljekultur angehört, eine der Vorgängerinnen der pontisch-skythischen Kultur. Wie weit auch die Entstehungszeit der Sarkophage von den neolithischen Kulturen entfernt u. für direkte Einflüsse ungeeignet sein mag, sind wir doch zu unserem Vorgehen berechtigt, denn in der Steinindustrie Noricums u. Pannoniens sehen wir nichts anderes als ein Gebilde der Volkskunst, in der sich keine noch so alte ikonographische u. typologische Tradition verliert.

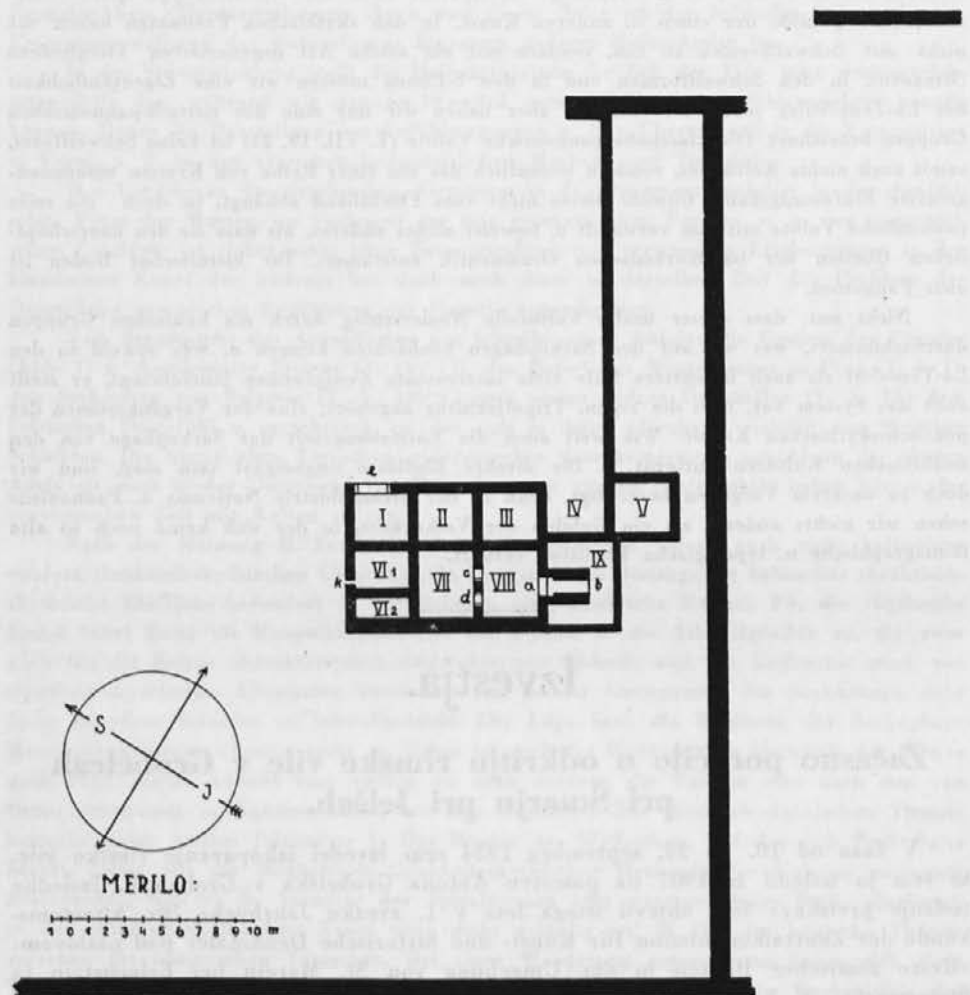
Izvestja.

Začasno poročilo o odkritju rimske vile v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah.

V času od 10. do 24. septembra 1934 sem izvedel izkopavanje rimske vile, ki sem jo izsledil že 1907 na posestvu Antona Grobelška v Grobelcah. Izsledke tedanje preiskave sem objavil istega leta v 1. zvezku Jahrbucha für Altertumskunde der Zentralkommission für Kunst- und historische Denkmäler pod naslovom: »Reste römischer Bauten in der Umgebung von St. Marein bei Erlachstein in Steiermark«. V 3. zvezku letnika 1909 pa sem označil z risbami to najdišče in slične prostore v svojem poročilu »Neue römische Funde nächst St. Marein bei Erlachstein«. Že takrat sem domneval v Grobelcah razkošno rimsko vilo. To naziranje je potrdilo sedanje izkopavanje. Najdeni ostanki okraskov namreč dokazujejo, da je stalo na tem samotnem kraju poslopje klasične lepote in umetnosti. Tloris stavbe kaže podoba 1, osrednjega dela pa podoba 2.

Rimska vila se je nahajala na terenu, ki se nagiba polagoma od severovzhoda proti jugozapadu. Nagnjenost stavbišča je določila tudi razvrstitev prostorov v vili. Na prvi pogled spoznamo v središču dve vrsti prostorov, ločenih po enotnem zidu: višje ležeče sobe I—V in nižje ležeče prostore VI—IX. Z ozirom na nagnjen teren bi bilo pričakovati, da so bila tla spodnjih prostorov nižja od zgornjih. Pro-

stora VII in VIII pa sta bila opremljena s hipokausti, ki so dvignili njuna tla do višine zgornjih delov. Hipokaustični značaj ima tudi prostor IX, ki je služil očitno za kurilnico. Iz ognjišča b je prihajal vroč zrak skozi odprtini c in d v prostor VII. Sobici VI₁ in VI₂ nista imeli centralne kurjave. Bili ste napolnjeni z močno po-

Pod. št. 1. Grobelce: tločrt 1934 odkrite rimske zgradbe.

tlačenim materialom, ki je obstajal iz gramoza, ilovice in malte, tako, da so bila tla enako visoka kakor v ostalih prostorih, razen v kurilnici, kjer se je nahajal tlak seveda v višini ognjišča. Slednji prostor je služil obenem za kuhinjo, kar dokazujejo številni ostanki kosti, ki so se tu našli. Tla prostorov VII in VIII so slonela na prilično 40 cm visokih stebričkih iz peščenca in opeke. Radi večje vročine so obstajala tla v prostoru VIII iz masivnih peščenčevih plošč, v prostoru VII pa iz trde malte, obstoječe iz dveh skladov. Prvi tanjši sklad je bil napravljen iz opeke, zdobljene v prah, drugi pa iz debelejšje bele snovi. Ostali prostori imajo tla iz

slične malte, na katero so bile prilepljene deloma še ohranjene marmornate plošče. Iz tega moremo sklepati, da je imelo središče v večini prostorov marmornat tlak. Glavni vhod se je nahajal domnevno v severno-zahodnem delu obmejnega zidu poslopja I, kjer je videti prag, obstoječ iz dveh peščenih skladov. Prostor IV je bil proti severovzhodu odprt. Beli ostanki mozaikov, ki sem jih našel izven poslopja nad prostorom II, pričajo, da je visela streha proti severovzhodu znatno preko zidu in tvorila tako verandi sličen hodnik. Severozapadni zid prostora V se nadaljuje proti severovzhodu. Zasledoval sem ga v oktobru proti severu v dolžini 20 m, nakar se okrene z debelino 0.70 m proti vzhodu, kjer konča po poteku 6 m ter se nadaljuje vzporedno s pravkar imenovanim severnim zidom z debelino 1 m proti jugu. Na jug sega v dolžino 50 m, kjer zaokrene pravokotno proti vzhodu. Notranjosti za temi zidovi podrobno še nisem raziskoval.

Pod. št. 2. Grobelce: temelji osrednjega poslopja.

Zlasti važna je najdba rimske vile radi številnih izvrstno ohranjenih in klasično lepih umetniških ostankov, kakor štukatur, slik, marmornatih okrasov i. dr. Podobe na prilogi kažejo nekatere fragmente, ki sem jih našel zlasti v prostorih IV in V. Ostanki slik izražajo klasično polihromijo, ki po koloritu nalikuje pompejanski. Iz izkopanih delov ometa izhaja, da je napravil neznani umetnik-slikar na isti steni črno, rožnato-cinoblasto, rumeno (oker) ozadje. Kot obrobni okraski ozadja služijo bele, modre in zelene proge. Proti sredini vise girlande cvetlic v raznih barvah. V sredini pa se nahajajo listni, kakor pahljače razvrščeni ornament, ki izvirajo deloma iz pisanih čaš. Te freske so obdane s štukaturo, obstoječo iz špiralam sličnih polstebričev, ki se razširijo proti stropu v kapitule. Ob stropu so bile stene z ljubkimi štukaturami okrajnikov, od katerih sem našel več lepих vzorcev. Vrh tega so bile stene pokrite z marmornatimi ploščami in okrajniki. Stenski okraski v

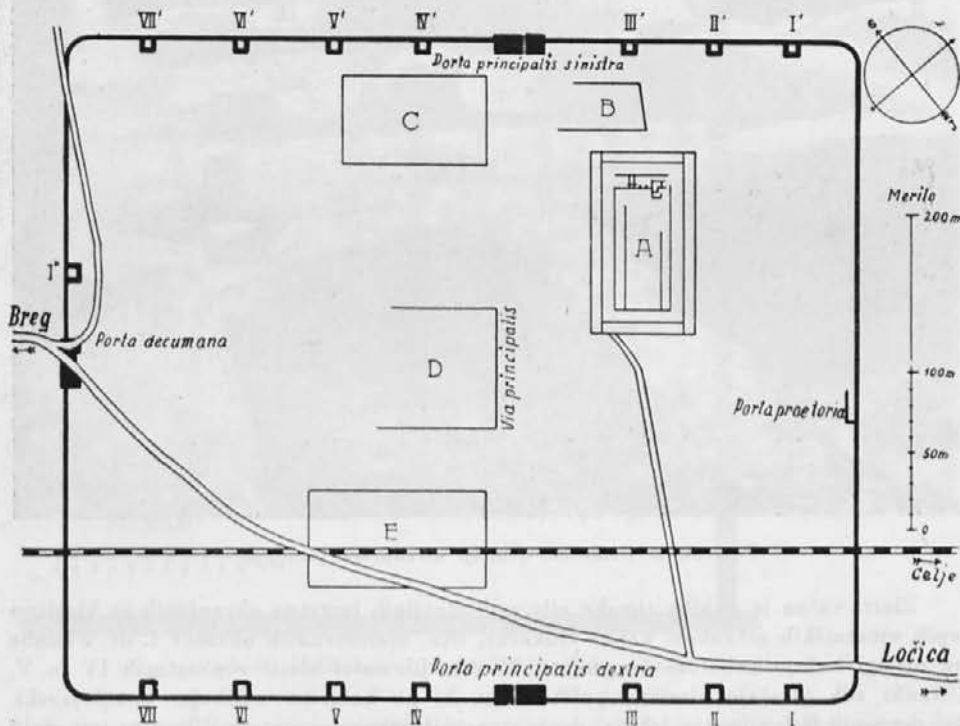
prostorih I—VIII so bili znatno svetlejši in enakomernejši. V prostoru VIII sem našel le bel omet z ostanki štukatur. V ostalih sobah so se nahajali na beli podlogi cvetlični okraski v rdeči in zeleni barvi. Zunanje strani vile so bile pokrite vsaj deloma z marmorjem, kar bi dokazovali okoli zidov najdeni kosi. Med temi ostanki je bil zelo lep marmornat okrasek, sličen okrajniku, ki sem ga našel in opisal že 1907, dasi se po obliki ne krijeta.

Podrobneje bom o posloplju poročal po končanih izkopavanjih.

Dr. Fran Lurger.

Začasno poročilo o raziskavanju rimskega tabora pri Ločici v Savinjski dolini 1918.

O izkopavanjih 1916—17, ki so odkrila pri Ločici v Savinjski dolini tabor II. italške legije s taborskim obzidjem, v obzidju četvero stolpov in v notranjosti četvero obširnih poslopij, je izšlo poročilo v Jahreshefte d. österr. archäol. Instituts 1919, Bd. XIX—XX, Sp. 107—134.

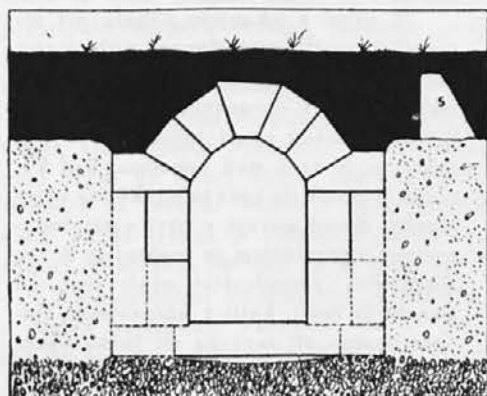
Pod. št. 1. Ločica: tločrt rimskega tabora.

1918 sem za nadaljnja arheološka proučavanja tabora uporabil vse počitnice in pouka proste dneve do političnega preobrata. Kakor kaže načrt taborišča (gl. pod. št. 1), so dognane v obzidju lega in mere 3 vrat in 15 vmesnih stolpov ter so odkriti v notranjosti vsi ostanki bivališč. Na temelju ugotovljenih mer je danes mogoče mehanično odkriti četrta vrata in nadaljnje vmesne stolpe; prazne prostore

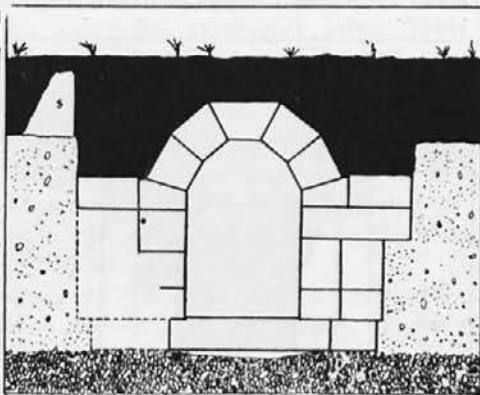

v notranjosti tabora so zavzemale lesene vojašnice. Bodoča proučavanja pa bodo imela nalogo, v podrobnosti odkriti dosedaj v bistvenih merah ugotovljene stavbe.

Z delom sem začel v semestralnih počitnicah na točki, kjer sem predpostavljaj porta principalis dextra, in dognal naslednje bistvene mere: dolžina 30.5 m, širina 11 m; vrata izstopajo 2 m pred pročelje taborskega obzidja ter so ohranjena v 1.40 m do 2 m globoko v prod segajočih temeljih, ki sestojijo iz enotne betonske snovi. Pri teh vratih se je obzidje razširilo do širine 11 m in v temeljih so se našli obdelani peščenjaki ter vdolbine za pilote; ker je temelje pokrivala povprečno 0.50 m debela plast ruševin in peščenca, je jasno, da je stala nad vratmi stavba iz kamena.

Pod. št. 2. Prerez južnega kanala v južnih vratih.

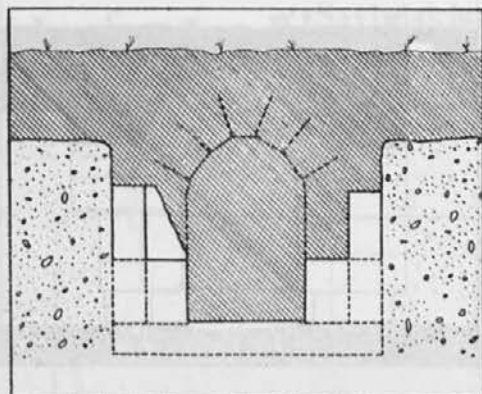

Pod. št. 3. Prerez severnega kanala v južnih vratih.

Od južnih vrat sem nato viziral vzporedno z zahodnim obzidjem k domnevanim severnim vratom; tu sem našel v ostanku kanala enako obdelane peščenjake. Kanal sam se je ohranil samo v enotnih ploščatih tleh (gl. pod. št. 4), medtem ko so bili obok in gornji deli sten porušeni. Ostanki sten so bili visoki še 0.70 m, kanalski hodnik pa je imel širino 1.10 m. Ves kanal se nahaja v materialu, ki je po svoji sestavi enak materialu pri južnih vratih. Po tej ugotovitvi sem natančneje proučil kamenite čoke pri južnih vratih ter ugotovil v njih obokani kanal, ki je bil zgrajen iz mogočnih, 3—10 kvintalov težkih peščenjakov, med katerimi je bil fin omet. Prerez severnega dela pri južnih vratih ohranjenega oboka ne odgovarja v podrobnosti prerezu južnega dela oboka, vendar se oba v splošnosti skladata (gl. pod. št. 2 in 3). Severni del ohranjenega oboka je v splošnem nižji, šibkejši in manj pravilen (pod. št. 3, pr. št. 2). V južnem (pod. št. 2, pr. št. 3) kažeta obe steni kanala do podrobnosti izvedeno simetrijo in to kljub temu, da je velikost kamnov različna, radi česar ni mogla navedena simetrija nastati mehanično. Nadalje niso horizontalni robovi plasti kamnov točno vzporedni, temveč divergirajo in radi divergence horizontalnih robov so tudi kamni v posameznih plasteh po višini med seboj različni. Pri povprečni višini kamnov 0.57 m do 0.62 m znaša pri isti višini stene razlika v višini kamnov do 0.04. Proti temu južnemu ohranjenemu delu kanala manjkajo severnemu pravilnosti, pa tudi arhitektonski izraz, ki ga ima južni, tako, da imamo v kanalu dvojce delov, ki sta nastala na ta način, da sta se začela oba dela graditi od enega stikališča samostojno v dve nasprotni strani. Tla kanala so dolga 8.5 m ter sestojijo iz 0.30 m debelih plošč. Na jugu je kanal visok 1.70 m, na severu

1.67 m; širok je na jugu 1.10 m, na severu 1.05 m, tako, da znaša širina celotne konstrukcije 2.50. Kamni, iz katerih je kanal zgrajen, merijo v dolžino do 2 m.

Iz kanala, odkritega pri južnih vratih, izhaja, da sestoji iz dveh delov: iz južnega končnoveljavno in iz severnega provizorično zgrajenega. Glede zadnjega je morala obstajati namera, podaljšati ga do severnih vrat, kar so dokazala tudi ponovna kopanja, ki so odkrila ostanke provizornega kanala. Pač pa so izginili ostanki kanala v notranjosti, kar so pokazala poizkusna kopanja zlasti pred pretorijem. V našem kanalu imamo opravka z namero, zgraditi za tabor kloako, ki bi bila od severnih vrat zvezana z 1 km oddaljeno Ložnico, na jugu pa z bližnjo Savinjo, za kar govori tudi provizorni značaj zaključka južnega konca kanala.

Pod. št. 4. Prerez kanala v severnih vratih.

29.90 m, širina 11.70 m; izstopajo 1.60 m pred pročelje obzidja. V sestavini temeljev nalikujejo zopet južnim in severnim vratom, ločijo se pa od njih po dveh krilih, ki se v obliki stolpov razprostirata eno od drugega oddaljeni 13.20 m v notranjost tabora za globino 8.30. Tudi pri teh vratih sem našel v temeljih vdolbine za pilote. Po simetriji vrat izgleda, da je bil prevoz točno v sredini.

V notranjosti tabora sem ugotovil peto zidano poslopje E, od katerega sem odkril vzhodni, južni in severni ogel (pod. št. 1, pr. št. 1) in zasledoval temelje zidov v presledkih. Stavba leži 38.50 m južno od pretorija, ter ima presenetljivo dolžino 120 m in širino 63.40 m. Nad temelji se mestoma še nahajajo ostanke zidu, ki je bil iz peščenca. Temelji so v bistvu enaki temeljem hiše C, katere vzhodna fronta se krije z vzhodno fronto naše nove stavbe E. Če primerjamo med seboj stavbe v taboru, vidimo: A ima širino zidov 0.65 m in nekaj decimetrov globoke temelje iz peščenjakov, tuptatam tudi iz kremenov, katere veže malta v kompaktne enote. Pretorij (D) ima 1.50 m široke temelje, zidove 1.10 m in izredno trdne betonske temelje, ki segajo v zemljo do 1.20 m. Pri poslopiju E temelji še niso raziskani do konca ali ker dosega širina obzidja na nekaterih mestih 3.10 m, ne bo v dimenzijah zaostajalo za pretorijem. Poslopji B in C imata 0.75 m debele zidove in samo nekaj cm globoke temelje. Za določitev pomena in vlog posameznih poslopij so potrebna — razen pretorija — še nadaljnja podrobna raziskovanja stavb samih.

V obzidju sem raziskoval nato vmesne stolpe in ugotovil 41.80 m severno od vrat porta decumana stolp, širok 8.50 m, s 7 vdolbinami za pilote, ki so globoke povprečno 1.40 m in se nahajajo v medsebojni razdalji proti zahodu 1—1.10—1.10—

V zvezi z iskanjem kanala pri severnih vratih sem dognal njih mere: dolžina 31.80 m, širina 12.30 m. Po sestavi temeljev so severna vrata enaka južnim. Prevoz skozi južna in severna vrata se je vršil nad kanalom, nad katerim je potekala tudi taborska via principalis. Za to govori v prvi vrsti vzporednost s pretorijem in poslopijem A ter simetrična razpolovitev obeh vrat po kanalu in cesti; kajti v nasprotnem slučaju imamo ali severna ali južna vrata razdeljena po cesti v dve neenaki polovici, kar je pa v rimski gradbeni tehniki izredno redek primer.

Zapadna vrata, porta decumana, odgovarjajo v merah južnim: dolžina

1.00—1.60—0.60 m, torej v povprečni oddaljenosti 1.10 m. Premer vdolbin za pilote pa znaša povprečno 0.10 m. Pri proučevanju obzidja od vrat porta principalis sinistra do vzhodnega ogla tabora sem našel 44.50 m od severnih vrat zahodno obzidje 9.30 m širokega stolpa, z 1.50—1.60 m debelim obzidjem in s sedmimi 1.40 m globokimi vdolbinami za pilote s povprečnim premerom 0.10 m. 55 m od zapadnega ogla pravkar navedenega stolpa sem odkril zapadni zid novega stolpa s sličnimi dimenzijami in s 6 vdolbinami za pilote. Pri proučevanju prostora med porta principalis sinistra ter severnim oglom tabora sem našel 51 m zahodno od imenovanih vrat vmesni stolp z že poznanimi značilnostmi ostalih stolpov in pozneje še troje stolpov, tako, da ima obzidje med severnim oglom (tabora) in porta principalis sinistra četrto vmesnih stolpov. Vzoredno potekajoča južna fronta jih je mogla imeti prav toliko; našel pa sem samo enega, ker so bili ostali trije z obzidjem vred denudirani.

Stolpi s takimi dimenzijami, kakor se nahajajo v Ločici, so v rimskih taborih redki. Upoštevač dimenzije vrat in stavb v notranjosti tabora, ga moramo šteti med večje do danes znane rimske tabore. Obzidje tabora je najmočnejše in najtrdnjše na severni fronti, iz česar moramo posneti, da je bila ta najbolj eksponirana. Južna fronta je potekala po 10 m visoki diluvijalni terasi, pod katero je v rimski dobi tekla Savinja, ki je tako čuvala tabor od juga.

Z dosedanjimi izkopavanji je obzidje tabora po obsegu in stavbni konstrukciji v bistvu raziskano. Preostaja pa še podrobno raziskovanje notranjosti, ki obeta biti po izredni velikosti in dispoziciji stavb še posebno zanimivo.

Dr. Fran Logger.

Neznan prekmurski tisk.

Med prekmurskimi posvetnimi knjigami je znan opis ženitovanjskih običajev »Starišinstvo i zvačinstvo«. Delo je bilo najdeno kot rokopis v za puščini pisatelja Janoša Kardoša in je bilo anonimno trikrat izdano v Monoštru (1898, 1909, 1911; gl. SBL I, str. 428); četrtilič je izšlo v M. Soboti l. 1929 z označbo »III. natiszk«.

Toda že J. Csaplovics je med knjigami prekmurskih protestantov omenil »Hochzeitsbücher« (Croaten und Wenden in Ungern, str. 83). Gotovo je bila to knjiga, ki doslej ni bila v evidenci: »Sztarisinsztvo, / i / zvacinsztvo, / szem szpodobnimi prilikami / za volo, / szvadbene mladenczov, / S. L. D. / V - Soproni / Szpiszkmi: Sziesz Antona vu leti / 1807.« Avtorstvo bo ostalo najbrže nerazjasnjeno.

Kardošu prisojene izdaje se ločijo od tega izvirnika le nekoliko v jeziku, vsebinsko pa manjkajo v njih »Zgovárjánya pri vecsérji, po trej déacski Oszobaj« (str. 43—54); dalje vsebuje prva izdaja v dodatku le pet pesmi, ostale jih imajo več.

Za pisateljevo obzorje je značilno mesto: »Zaženi ji: vse Trške goré ino Lublanske dolé« (str. 29).

Literarnozgodovinsko je zanimiva usoda pesmi »Od pét piáni Báb« (str. 61—62). Kot »prekmursko-goričko« narodno jo je objavil J. Meško v Kresu 1882, str. 522. Od tu natisnjene se razlikuje nekoliko glede jezika in nima tretje kitice. J. Glaser je ugotovil (SBL II, 144), da je ta pesem Modrinjakova; njenih pet začetnih kitic se namreč nahaja v rokopisnem zvezku Modrinjakovih pesmi (last Zgod. dr. v Mariboru), nadaljevanje se je nahajalo na iztrganih listih. Besedili se razlikujeta v tem, da je Modrinjakov zapis kajkavski, oni v knjigi pa čisto prekmurski; razlike se

nahajajo tudi v stilizaciji, včasih prav močne, toda osnovna misel kitice je vselej ista in nekateri stavki so si docela enaki.

Vprašanje odvisnosti obeh zapisov lahko rešimo z možnostjo, da so Modrinjakovi rokopisi prišli tudi preko Mure; toda ostane vprašanje, na kak način je besedilo, tiskano l. 1807, dobilo svojo obliko: ali ga je priredil avtor svatovske knjige, ali pa je prišlo že v tej obliki do njega.

Vilko Novak.

Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine.

(Gl. ČZN XXII, XXIII, XXV, XXVII.)

Vraz in Poljska v letih okoli 1833, 1834 . . .

1.

V Vrazovi slovenski literarni zapuščini, ki sem jo imel od g. prof. Kidriča, ki pa sem jo letos, nekako junija meseca, v sporazumu z njim (razen par lističev) izročil ljubljanski Študijski knjižnici, se nahaja tudi ta-le

Molitva romara polškega.

Gospod Bog vlegamogozhni! Deza naroda vojnega zdigavlejo k Tebi roke bezorushne s rasliznih krajev Iveta. Sovejo k Tebi s globokih kopalen Syberfkih in se Inegov Kamzhatfkih in se puhzhav Algirfkih in s Francofkega semlje ptuje. Al u vlahti našhoj Polfki vernoj Tebi ni dovoljeno svati k Tebi! in Istarfhi, shene in deza mole fe k Tebi Ikrivfhi z miflami in folzami. O Bog Jagélonov, o Bog Sobéfkih, o Bog Kofhzhufkov Imili fe nad vlatfjo našho in nad nami. Dovol nam molit fe pali k Tebi po obizhaji ozhakov na polji bitke s orushjem v roki pred oltarjem seftavlenom s bobnov in Ihtukov, pod Itrehoj seftavljenoj s orlov in saftav našhih, in rodbini našhoj dosvolj moliti fe v zerkvah méft našh in véfi našh, a dezi na grobih našh al vonder naj fe ne sgodi volja našha, ampak Tvoja. Amen.

To je prevod »Romarjeve molitve« iz knjige Adama Mickiewicza: »Księgi Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego«. (W Paryżu 1832), t. j. »Knjige Poljskega Naroda in Poljskega romanja«. Ta knjiga je nastala neposredno po poljsko-ruski vojni, ki je bila nadaljevanje poljske tako zvane novemberske vstaje (1830/31); znaten del poljskega naroda, njegove inteligencije, je takrat emigriral; posebno močna in važna je bila pariška emigracija. Začelo se je težko »romanje« patrijotov, ki so vrženi iz domovine in hrepene za njo, za svojo »sveto zemljo«, a se nadejajo, da se zopet vrnejo v njo.

Mickiewicz je avgusta meseca 1832 iz Draždan prišel v Pariz. Videl je, da so v emigraciji nastali prepiri, da so duše emigrantov izgubile ravnotežje. To mu je bilo povod, da je napisal »Knjige Naroda Poljskega in Romanja Poljskega« (začel jih je pisati morda že v Draždanah). Začetkom decembra 1832 je izšla knjižica, že po majhnem formatu pravi molitvenik. Je to spis, pisan v evangelijskem tonu in biblijskem slogu. Vero in upanje je Mickiewicz hotel zbuditi v emigrantih: naj vedo, da so sinovi naroda, ki je edini v zgodovini izvrševal krščanska etična načela (»Knjige Poljskega Naroda«, prvi del spisa), da tak narod more sicer začasno biti pokopan, a da vstane, kakor Kristus, ki je bil pokopan, a je po treh dneh vstal, da je poljski narod, »Kristus narodov«, sedaj obsojen na romanje, a da se vrne v svojo objubljeno deželo po veliki »vojni narodov«.

Česa vsega se je emigrantom-romarjem ogibati, a česa vsega se jim je držati, da dosežejo svoj cilj, to je vsebina drugega dela »Knjig« (»Romanje Poljsko«). Mickiewicz pripoveduje na svetopisemski način alegorije, ki naj bi kazale, kaj je za »romarje« dobro in kaj je zlo.

Na koncu knjižice je »Romarska Litanija« (Litania pielgrzumska): »Kyrie leyson. Christe eleyson. Bog oče, ki si svoj narod izvedel iz egiptovskega suženjstva in ga vrnil Sveti zemlji, vrni nas naši domovini« i. t. d., a pred to litanijo je »Modlitwa pielgrzuma« (Romarjeva molitev) in to molitev je prevedel Vraz.

Pred vsem mi nastaje vprašanje: kdaj je nastal ta prevod. Časovne meje so nam dane z leti 1833—1835. Prva meja je naravna, saj je original spisa prvič izšel v Parizu začetkom decembra 1832; to prvo izdanje je bilo za dobrih 10 dni razgrbljeno; še istega meseca se je začelo tiskati drugo izdanje, ki ima tudi letnico 1832, a tekom leta 1833. je izšlo še nekoliko poljskih izdanj; tajno se je knjižica odtiskovala tega leta tudi v Lvovu (trikrat) in ti tajni lvovski tiski so igrali vlogo v onem lvovskem političnem procesu (početek v aprilu 1834), v katerega je bil vpleten tudi Emil Korytko.

Katero izmed izdanj »Knjig« je rabil Vraz, tega ne moremo reči; vsekakor ni misliti na oni prvi dve pariški izdaji. V Lvovu se je knjižica začela tiskati začetkom marca 1833, t. j., tiskarna je takrat dobila naročilo tiska. Terminus ante quem non bo za Vrazov prevod pač druga polovica 1833.

Ali nam Vrazov rokopis sam daje v tem oziru kakšen kažipot?

Pisan je s svinčnikom na enem delu pol-pole, prelomljene na osmerko. Na drugih delih te tako prelomljene pol-pole je Vraz zapisal, nekaj s tinto, nekaj s svinčnikom, razne reči, večinoma stihe, vse slovenske in vse pisane z bohoričico. Če bi tudi pri katerem izmed teh zapiskov mogli ugotoviti čas nastanka, bi nam to pri našem vprašanju ne pomagalo mnogo, ker je Vraz imel navado, da je v raznih časih na isti papir pisal zapiske. Eno stvar pa vendarle tukaj naglašam: na enem delu prelomljene pole se je Vraz večkrat po vrsti podpisal: »I S t a n. V r a s Z e r o v z h á n«. Tako se je Vras podpisoval v svoji korespondenciji, Déla V, pag. 137—141, v letu 1835: 4. januarja 1835 Muršcu (»I Stan Vras Zerovzhan«), 6. januarja 1835 Knupležu (I Stan Fras, logizhán). Podpis pod pismom Muršcu z dne 4. januarja 1835 je čisto enak našemu. Seveda se je lahko tako podpisoval tudi že l. 1834., vsaj v drugi polovici leta; »na den svet. Tita škofa 1834«, t. j., 4. januarja 1834 se je podpisal »Slednin Stanisl. Fras-Cerovčan«, kakor leta 1833., 5. decembra in 31. decembra (»Gradja« III, tukaj brez »Cerovčana«).

Po vsem tem smemo ugibati, da je Vrazov rokopis »Romarjeve molitve« iz l. 1834.

Seveda rokopis »Molitve«, ki se nam je ohranil, je pač že čisti prepis prevoda. Pisan je brez vseh jezikovnih ali stilističnih popravkov;¹⁾ izključeno je, da bi bil Vraz mogel takrat tako gladko prevajati, zakaj težave je imel tudi z jezikom, v katerega je prevajal; zato mislim, da je to že »čistopis« prvotnega prevoda, a prvotni njegov prevod se nam ni ohranil.

Zdelo bi se, da v tej zvezi pomeni kaj tudi beseda »vlast«, ki jo Vraz v svojem prevodu za »ojczyzno« rabi mesto »domovine«. V pismu Muršcu z dne 3. novembra 1833 rabi Vraz »domovino«, ali v njegovem slovenskem sonetu Kollárju, pesniku »Slavine hčeri«, torej v sonetu, ki ne more biti starejši od l. 1834. (ker je Vraz

¹⁾ Prvotno obliko (pač) »oltarom« je potem zamenjal z obliko: »oltarjem«. Kar se tiče ortografije, se zdi, da je pri pisavi predloga »z« omahoval med pisavo »s« in »z«.

»Slavino hčer« prejel začetkom tega leta),²⁾ imamo »Vlast«. »Vlast« je v našem prevodu znak češkega čtiva; morda baš vpliv čitanja »Slavine hčeri«? Če bi bilo temu tako, bi bil to nadaljnji dokaz za trditev, da naš prevod v tej obliki, kakor se nam je ohranil, ni iz časa pred l. 1834.³⁾

Še nekaj tukaj dodajem. Slovenski jezik Vrazovega prevoda je dosti dobro (vzhodno) slovenski, a l. 1833. piše Vraz v svojih pismih rad neko staroslovensko cerkveno slovenščino.

Prevod je točen.⁴⁾ Poljski izvornik je nekoliko vplival na postavljanje pridevnikov, posebno svojilnih zaimkov za samostalnike: naroda vojnega, roke bezoružne, zemlje ptuje, v vlasti našoj, zastav naših, mest naših, na grobih naših . . . Morda je forma imperativa: »dovol« in »dozvolj« radi poljskega: »pozwól«; tudi razpostavo besed: »starši, žene in deca mole se« (»se« za glagolom) bo treba tolmačiti s poljskim »modlą się«, najbrž tudi rabo povratnega glagola »moliti se« mesto navadnega »moliti«. Beseda »kopalna« je poljska (kopalnia). Pisava »Syberski« bo vpliv originala.

Kaj je Vraza nagnilo, da je prevedel »Molitvo romara polskega«? Bil je to za njega pač nekak »Polenlied«, izraz sočustva z nesrečno Poljsko, ki je bila takrat ideal vsakega svobodoljubja. Šlo je za nesrečo slovanskega naroda, a Vraz je pri tej slovanski nesreči mislil pač tudi na svojo domovino, na svojo »vlast«.

Temu razpoloženju odgovarja tudi Vrazov tekst, ki ga hočem sedaj opisati.

2.

»Ha Polska še ne zginula...«

Na enem delu v osmerko prelomljene pole nahajam ta-le tekst (pisan, kakor da so elementi stihov):

ha Polska še ne zginula, ako i
u grozno zakovana nevoło sad!
pristignul zbavitelnim tokom
god bude, duše sevérne zmgal,
pomoč izprostna dirjala jugoma
i bratom stare kervi otjela hu
okovov, krepost tej Kusćiuskvo
tvojo, junakov i (širom sveta)
penatov ki odaljeni milim i
rodbine zihvajo serca muževnega⁵⁾

²⁾ Drechsler-Vodnik, Stanko Vraz. Studija (Zagreb, 1909), pag. 31, 32.

³⁾ V konceptu nekega pisma, ki ga je Vraz pisal pozno jeseni 1833 ali začetkom 1834, se nahaja tudi »vlast«. To je oni koncept, ki ga Drechsler-Vodnik v svoji študiji »Stanko Vraz« citira na str. 200—201. Sonet, ki ga je Vraz spesnil na čast Jana Kollárja, se končuje z »oltarkom Vlasti«. (Drechsler, op. cit., 32).

⁴⁾ Beseda »step« je prevedena s »puščavo«, pač zato, ker je »puščava« bolj domača in razumljivejša; »starci« so pač namenoma zamenjani s »starši«. »Myślą i lzami« je dobro dano z »mislami in solzami« (obe besedi v množini).

⁵⁾ Dotod je vse pisano s tinto, ali je pod tinto prvotno isto bilo pisano s svinčnikom. Odtod dalje je tekst pisan samo s svinčnikom. Morda treba zadnji verz, ki je s tinto pisan, čitati nekako tako-le: » . . . zdihvajo z serca muževnega«.

(iskrenoj solzoi v oku — junačkim)⁶⁾

v junackim oko solze iskra.

Vekoma hrumila bu sinom zgodba
nastojnim (tak brnel bu na eden dan
trobentin zvon krivcom na pre-
predanje) zapisal Lelewel njo stalno
blišćnimi čerkami v' jasne veka rudne.

To je prvi koncept nečesa, kar naj bi se potem prelilo v stihe. Smisel besed bo nekako ta-le: Ha, Poljska še ni propadla, tudi če je sedaj v okove vkovana! Pride rešilni čas, ko se duše na severu okrepe in rešijo okovov brate na jugu, junake, ki sedaj daleč od svojih rodbin vzdihujejo. Vekomaj bo prihodnjim rodovom donela ta zgodba, »krivcem trobentin zvon«. Tako je zapisal Lelewel v zgodovino vekov.

Začetek spominja »mazurka Dąbrowskega«, poznejše poljske himne. Bil bi to — poleg Gajeve »Još Hrvatska« — drugi nje refleksi pri nas. Poljska je v okovih (besede so napisane po l. 1831.), ali pride rešitev; oni junaki na jugu in sploh po svetu, ki vzdihujejo za domovino, to so pač emigranti poljski. Vraz je imel priliko, v Gradcu čuti o njih in jih videti; pred vsem bi tu mislili na Vladislava Ostrowskega, ki je bil v Gradcu konfiniran, in na njegovega sina, ki je bil, kakor se nam poroča, tako tužen radi usode svoje domovine.

Jezik ima slovenski karakter (mešanico kažejo: zginula, bu(de), muževni). Ortografija ima svoje posebnosti; ni bohoričica, pa tudi ni poznejša gajica: še (= še), širom, muževni (= muževni); blišćni, čerka, junački; v »duse« in »Kościusko« šumnost glasu sploh ni označena. To kaže, da treba ta tekst deti v prve čase Vrazovega pisateljevanja.

Vsekakor se je Vraz že bavil s poljščino; besede: nevola (niewola) = suženjstvo, zbavitelj (zbawiciel) sta poljski besedi; »otjela« je najbrž po poljskem: otjać. Vraz pozna že Lelewela, profesorja-historika v Vilnu, ki je v vstaji 1830/31 igral znatno vlogo. Vsekakor je Vraz l. 1833. že imel neko poljsko antologijo in dikičionar. (»Dčla« V, 135). Ali so oni poljski izrazi znak slovanskega mešanja jezika ali pa so znak, da je to prevod kakšnega poljskega teksta?

Na ostalih sedmih ulomkih pole so pisane razne reči, ne iz istega časa, s tinto in s svinčnikom. Je na pr. neka šolska vaja prevajanja iz nemščine v latinščino; ta vaja kaže na čas, ko je bil Vraz še na filozofiji, torej najpozneje na šolsko leto 1834/35. Najsigurneje moremo datirati koncept pisma o narodnem navdušenju na Hrvatskem, katerega del citira Drechsler-Vodnik, op. cit., 200—201; ta je pisan pozno jeseni 1833 ali morda v začetku 1834. V tem konceptu piše Vraz pač že tudi »ž« in »š«, ali pogostoma še »ś« in »ź«. Ker ulomek »Ha Polska« pozna samo »ś« in »ź«, smemo sklepati, da je starejši od omenjenega pisma o navdušenju na Hrvatskem, da je torej vsaj iz l. 1833.⁷⁾ Samo »ś« »ź« pozna izmed reči, zabeleženih na tej poli, samo še prevod nekih ljubezenskih stihov iz kakšne latinske ali grške antologije; že spakedrani jezik tega prevoda kaže, da ga je postaviti v bolj rana leta Vrazovih studij.

Sigurneje bomo mogli vse to datirati, ko bomo poznali natančno razvoj Vrazovega jezika in pravopisa.

Neposredno pod tekst »Ha Polska . . .« je s tinto in (po roki se pozna) v drugem času napisano še to-le:

⁶⁾ To je dano v oklepaj pač kot nekaj, kar treba črtati.

⁷⁾ če ne iz l. 1832.; pisma je Vraz l. 1833. pisal v gajici ali bohoričici; »ś« in »ź« sta morda znak njegovih osebnih, privatnih črkopisnih vežb, ozir. razmišljanj.

Krepoft podigne let miflookriljeni
 junakom temna hvalodostojne in
 opletuje hvaléshnim venzmi.
 Vnéfe pa dersni me let do Visle.⁸⁾

Ker beseda »temna« menda tukaj pomeni »temena«, bi jaz ta tekst tolmačil tako-le: Sila daje mislim krila in venča junakom glave. Zopet mi domišljija leti nad Vislo.

V »hvaleshni« imamo še bohoričico. Ta tekst je poznejši od »Ha Polska . . .«

3.

»Polska jadona mati . . .«

Kako je usoda Poljske v tistih letih prevzemala Vrazu srce, se vidi tudi še iz teh-le njegovih stihov, ki so se nam očuvali v njegovi literarni zapuščini:

1. Polska jadona mati bratje svoje
sto Te věncem vrag sramote svoje
2. kiti, kad Ti rano staro tělo
i kervavi suzim lice bělo
3. ljutim nožem žilice Ti pori
skradnju kaplu karvce da umori:
4. ludu děcu od dojakah tarže
u sve šitri stranke světa varže,
5. da u pušči, tudje gdě sunašce —
dvarha (?) s Tvojim kipom jej sardašce —
6. vehne kano riba što vetraci
i slap ju paržini suhoj baci —
7. Vrag te muči (!) — ipak Ti ne tužiš
samo spete ruke k nebu pružiš⁹⁾.
8. smatra Te svēt usred tvoje vuze
vrućim' rećim deca roni suze;¹⁰⁾
9. pak Te mučit veli¹¹⁾ milostivi
? ¹²⁾ Pak imade kom se divi.

Vsebina teh stihov bo nekako ta-le: O Poljska, jadona mati mojih slovanskih bratov, sami sebe so osramotili Tvoji neprijatelji, ko so te kruto mučili. Svet plače, ko gleda, kako zvezane roke k nebu moliš.

Stihi so zapisani na pol-poli papirja po eni strani; na drugi strani je koncept nemške prošnje za oprostitev plačanja šolnine; to svojo prošnjo Vraz utemeljuje med drugim s tem, da je dobil »in den zweien Semestern des letzt vorher gegangenen Jahres die Erste Fortgangsklasse und im letzten Semester aus der Moralphilosophie die Vorzugsklasse«, nadalje s tem, da se mu je dediščina po umrlem očetu intabulirala na posestvu, ki ga upravlja brat, da torej nima denarja. Oče

⁸⁾ Prvotno: »Vnéfe do Visle me pa dersni me let«. — Pri tretjem in četrtem stihu so še neki znaki, ki jih ne morem tolmačiti.

⁹⁾ Ta kitica je tudi tako zapisana: svēt te muči — ipak Ti tužiš, samo spete ruke k nebu pružiš.

¹⁰⁾ Ta beseda ni sigurna.

¹¹⁾ Varijanta: pusti.

¹²⁾ Nečitno.

Vrazov je umrl okoli Novega leta 1835 (»Děla« V, 137); ono šolsko leto, ki ga omenja v prošnji, bo pač šolsko leto 1834/35.¹³⁾

Ali zopet poudarjam: iz dejstva, da so stih napisani na papir, ki ima na drugi strani Vrazovo prošnjo iz jeseni 1835, še ne sledi, da je njih nastanek v časovni zvezi s prošnjo. Lahko so nastali prej ali pozneje. Vsekakor treba uvaževati, da je jezik ilirščina, ali z druge strani tudi to, da imamo vsaj enkrat še »š« mesto »š«.

Te tri tekste, ki jih tukaj priobčujem in opisujem, bi jaz kronološki razvrstil tako: Najstarejši je rokopis sub 2 (»Ha Polska«), pač iz l. 1833. ali celo iz l. 1832. Iz l. 1833. ali 1834. utegne biti prvi koncept »Molitve romarove«, sub 1; ohranil se nam je samo poznejši čistopis (iz l. 1834.). Najmlajši bo tekst sub 3: »Polska jadra mati«.

Skromni so ti papirji Vrazove zapuščine. En prevod in dva surova, neobdelana koncepta imamo pred seboj. Ali odkriva se nam v vsem tem velika istina: težki poljski dogodki so odmevali tudi pri nas; o tem doslej prav za prav nismo imeli nobenih dokazov. Dokazujejo nam to sedaj Vrazovi papirji.

Vrazov nastroj je bil takrat polonofilski.

Pokazal se je ne samo v prevodu, ki bi mogel pomeniti bolj samo pasivno spremljanje dogodkov, nego celo v lastnem ustvarjanju, ki pomeni močnejše notranje sodelovanje, polno aktivnost.

Fr. Ilešić.

Kraji pri Trbižu v sliki Stanka Vraza iz l. 1841.

Stanko Vraz se je spomladi l. 1841. odpravil iz Zagreba na pot »v gornje strani«, t. j. na Slovensko. Preko Karlovca, Metlike, Novega Mesta in Ljubljane je prišel na Koroško, posetil Jarnika v Blatnem gradu, potem pa preko Roža krenil v Ziljsko dolino, končno pa prišel tudi v Rezijo.

Del svojega pota je opisal v dopisih, ki so izšli v zagrebški »Danici« (odtisnjeni v njegovih »Dělih« V, Zagreb 1877, str. 27—58), z vsega potovanja pa je dopisoval posestrimi Dragojli Štauduarjevi v Mariji Bistrici (ti dopisi so natisnjeni v »Dělih« V, 213—267, en dopis Dragojli je izšel l. 1844. v Havličkovi »Iskri«, str. 127 sl., pod naslovom »Put u gornje strane. Izvadak iz listovah na gospodju Drag. Št.—rodj. Kr. . . . čevu«, odtisnjen tudi v »Dělih« V, 58 sl.)¹⁾

V Ziljski Bistrici je bil Vraz vsaj že 31. maja 1841 in je ostal tam tudi še 1. junija (»Děla« V, str. 238, 241). Odtod je krenil v Trbiž (on piše: Trěbiš).

V svoji potopisni korespondenciji, ki sem jo pravkar navedel, nam Trbiža podrobneje ne opisuje, ali našel sem njegov dopis iz Trbiža v zagrebških »Ilirskih Narodnih Novinah« 1841, št. 48 (z dne 15. junija). Dopis se glasi:

Dopis iz Trěbiša (Tarvis, u Koroškoj). 8. Lipnja (Junia). Ja sam tako rekuć z tvoren u kuću. Větar udara na prozor moje sobe, a na dvorištu pljuska složno kiša i sněg već od jučera. Hotio sam već sinoć stići u Žabnicu (Seifnitz), nad kojom se uzdiže na visokom bėrdu slavna cěrkva Lušarska, svim pobožnim Slovencem Štajerske, Krajske i Koroške, Goričke i Mletačke pod imenom Svete gore poznata. I obližnji i daljni inoplemenici dolaze ovamo — (tja iz udaljene Lugove — Lungau im Salzburgischen); — hotio sam, rekoħ, pod Svetu goru medju bratju Slovence, nu kobna me kiša obustavi ovdi medju inoplemenici. — Iстина je, da Trěbiš nosi slovensko ime, nu davno se već broji medju ně-

¹³⁾ Ilešić, Stanko Vraz u školama (Gradja V [1907], pag. 93).

¹⁾ Po teh virih je prof. dr. Ivan Prijatelj v ČZN VII (1910) opisal Vrazovo potovanje.

mačka mesta Koroške. — Biskupi to jest Bréžinski (Fraisinger Bischöfe) pod kojih je vladu v staro vréme veliki dio Krajske i Koroške spadao, pohlepom onih vrémenah nadahnuti ponémčiti Slavjane, mnoga su mesta Krajske i Koroške naselili s némackimi podložnicu iz Švabske, tako da još dan danas Weissenfels, Kárnova (Kronau), Sarice (Zarz), Trébiš, Krokrova, Mobjrat (Malborghet), Pontabo izmedju svojih stanovnikah samo skoro Némce broje. Kuda su Slovenci iz rečenih krajeva izéželi, za stanovito se nezna; ili su ih razméstili po ostalih selih, ili ih odveli sa sobom, odkuda se ni oni ni njihova déca više nepovratiše u zavičaj svoj, u odvétnu žudjenu zemlju otacah i praotaca svojih! Tomu ima već oko šest stogodinah, odposlé kako su se Bavarci naselili ovdi; nu Slovenci okolnih selah još ni danas ponémčeni nisu. Prihodnici im samo služiše, tako rekuć, kao maitres de langue, zašto svaki Slovenac ovih krajevah razumie i govori uz narodni svoj jezik i némštinu, koje se svagdanjim obćenjem nauči. — Koliko mogu kroz maglu i mećavu opaziti, to su već planine Boginske (Wocheiner) i Bučanske (Flitsch) i do najnižjega podgorja sve pokrivené bélim snégom; a pri tom već vazdan lije kao iz rukava. Ako na naglo udari jug, te se raztopi snég, to će imat naša jadna bratja Podravci i Posavci lépe povodnje. — Raž, najglavnije žito Koroško, kaže se, da će obilno obroditi. Vina u Koroškoj neraste, nego se dovozi iz Štajerske i Goričke. Slovenci Goričani (Görzer) kažu, da kod njih létos vinska loza veoma lépo stoji. Imat će vina, a to dobra vina puno, kakova već odavna nebiaše, ako se nebu blago lice neproméni. — Slovenci Goričani narod su veoma marljiv. Budući tréšnje kod njih već méseca svibnja dozriju, raznose ih po svoj Koroškoj na prodaju, dapače tja po gornjoj Štajerskoj. Tako isto postupaju i s groždjem. Najviše ga dolazi iz Bérda. Ročinja i Kerminja.

V . . z.

Iz tega, kar nam Vraz tukaj o Goričanih pripoveduje, se vidi, da se je on z njimi razgovarjal, a to nam zopet kaže, kako je Vraz opazoval vse življenje ljudstva, torej tudi gospodarsko. Kdo je bil izmed slovenskih posvetnjakov v onih časih enak Vrazu, ki je peš prepotoval ves slovenski svet, da bi čul njegove pesmi in govore, videl njegove plese in nošnje in običaje, pa se tudi zanimal za njegove gospodarske prilike?

Kar se tiče slovenstva v Trbižu, dodajam tukaj, kar A. Beg pravi v svoji »Slovensko-nemški meji na Koroškem« (Ljubljana, 1908), str. 100—101. Beg nam predstavlja Trbiž tako: »Trbiž je močno ponemčen trg. L. 1880, je bilo v Trbižu samem 120 Slovencev in 1521 Nemcev. Cerkev je nemška, dasi duhovniki morajo znati tudi slovensko. Istotako je seveda šola popolnoma nemška.« Pol stoletja prej, torej takrat, ko je Vraz tam potoval, je bilo slovenstva v Trbižu pač nekoliko več.

Fr. Ilešič.

Košič in Slomšek.

Prvi prekmurski pisatelj, ki je množil skoro zgolj posvetno književnost, je Jožef Košič. O njegovem jeziku je vedel že K. Glaser, da »je vmešaval... besede iz štajerske slovenščine« (Zgod. I., str. 195). J. Šlebinger pa je splošno ugotovil Košičevo poznanje »naše nabožne književnosti« (SBL I., str. 536). Ni pa bilo doslej znano, da je njegovo delo »Zobrisani Sloven i Slovenka med Mürov i Rabov«, izšlo anonimno v Körmenu med l. 1845. in 1848, v glavnem prirejeno po knjigi A. M. Slomšeka »Blaže in Nežica v nedeljski šoli« (Celje 1842).

Prva tri poglavja K.—eve knjige razpravljajo o šoli. Med primeri zlogovanja (s. 11—12) se nahajajo prve navedbe iz Slomšekove knjige, n. pr. »Bob v stejno metati. Zdrávje po cürki prejde...« (Slomšek s. 11). Duhovnikovo vzgojno postopanje v šoli je med drugim označil tudi tako-le: »Pokedob bi na posejano semen

potrebno bilou sunce, zato so (Dühovni) v šouli dobre voule bodouči vnouga pripovedávali vučenicom za smej. — Seádbo, naj hitro zelení, more dešč pomočiti; zato so tak prijázno i z srcá gučali, da so z gingavih src túdi skuzé — rodovita vlaga — vmes posilile« (s. 13—14). To so razširjene besede iz Slomšekovega uvoda (s. V—VI): »Per setvi mora sonce sjati... Naj tudi setvo pohleven dežek pomoči, se bo hitro ozelenila. Rodoviten dež na razložen nauk so solze iz ginjeniga serca.«

Poglavje »Šolska Poskušba« (s. 15—20) je podobno Slomškovemu »Gospod dehant pridejo« (s. 246—252). Razlika je v tem, da učenčev nagovor ne velja »dehantu«, marveč »visiko poštvüvanim gospoudom«, mesto dekana pa izprašuje »domači dühovnik«.

Skoro popolnoma so povzeta po Slomšku naslednja poglavja o lepem vedenju: »Nike občinske i posebne návade i šegé« (s. 21 ss.). Pod naslovom »Kakda se more držati vu i okoli Cérkvi?« (22—24) se nahajajo ista pravila, ki jih ima Slomšek pod »Zaderžanje v'pričo Boga« (s. 29—30), le vrstni red je nekoliko drugačen in izpuščen je kak stavek ali je kako pravilo okrajšano. Sledi nauk »Kakda se držiš nazouči Gospouda?« (s. 24—28), prirejen po S. »V'pričo gosposke« (s. 30—32). Pozornost vzbujá mesto: »... gda velijo po nemškóm »herein« — (lih notri) — teda dveri po malom odpri...« (s. 25) — v knjigi, ki ima na naslovnem listu madžarski odlok o ljudski vzgoji, bi pričakovali tu madžarsko besedo. — O vedenju »V'pričo ljudi svojiga stanu« (Slomšek 32—33) je povedal Košič isto v odstavku: »Kakda se držiš med ednákimi?« (28—30). Primere Košičevih samostojnih vrinkov najdemo v točkah »Kakda se držiš v družbi vnogoféle lüdih?« (s. 31—33, Slomšek s. 33—35) z zaključkom: »Ravnaj se po návadi čednih, zbrisanih lüdih, nej pa, kak opica, po naópačnosti vsákšega nezaroblénca, ki je k grobjánčivanji že tak privajani kak somár (= osel) k ščetálji, da ga že niti ne boda.« — Sestavek »Kakda se držiš na kákšem gostšenjej?« (s. 33—37) vsebuje Slomškove točke pod »Nauki za dobro voljo« in »Ali se sme rajati?« (s. 43—46). Samostojen je Košičev uvod o svatbi, kjer je zabeležil prekmurske nazive svatov: moški je »svatko«, ženska pa »svaterja« (s. 34).

Slomškov sestavek »Snaga, lepa draga reč« (s. 49—55) je K. razdelil v dve poglavji: »Od domače snájžnosti« (s. 37—41) in »Moška snájžnost« (s. 42—44). Samostojen je njegov uvod, ki slika vzorno domačijo in slabe stanovanjske ter zdravstvene razmere »Na goričkom«. Pri moški obleki pravi: »Vogrski razbojnički cifrasti gabánje i kranščáki (= klobuki) so drági ino se poniznomi sloveni ne vdájo« (s. 44).

To skupino zaključujeta »Návuk za Slüzbenice« (s. 44—49) in »Návuk za hlapce« (s. 50—53), povzeta po S. poglavju »Dvoje šolarjev gre služit« (s. 21—26). Dokaj samostojen je nauk za hlapce, zlasti uvod, v katerem učitelj pripoveduje o vaškem fantu, ki je služil v nekem kraju in ga radi njegovih pregreh iščejo »pandurje« (= biriči). Nato pove učitelj v svarilo vrsto naukov.

Košič je napisal sestavek »Liliom med trnjom« (s. 84—95), kjer sledé po njegovem uvodu (6 str.) pravila »Angelske bratovščine« po Slomšku s. 139—142.

O ravnanju v hudi uri govori K. v poglavju »Bliska i gromí, samo náj ne vdári« (s. 102—106), za katero je povzel misli po Slomšku s. 178—9. Proti vražam je napisal K. »Copernija čalerija — sama ciganija« (s. 106—116), kjer je zabeleženih nekaj vraž; nekatere iste misli ima Slomšek (»Od čare ali copernije«) na s. 183—187. Pravtako se v glavnem naslanja na Slomškov pouk »Nastavljanje osepenc« (stran 166—169) Košičev nauk »Vceplávanje bobink (osipnic) je velika dobrouta za deco i roditele« (s. 117—120).

Vzgojni del »Zobrisanega Slovena...« je tedaj prirejen po Slomškovi knjigi. Samostojne so nekatere strani o šolstvu, poglavje o verskih razmerah med prekmurskimi Slovenci in o Luthru ter »Pesemski pristavek«.

Mnogo primerov govori o jezikovnem vplivu Slomškove knjige na Košiča. Prevezel je n. pr. besede: pismenka, slova (S. 9—K. 11), pasuha (S. 29—K. 23), molek (S. 30—K. 23), mlevcov (S. 34—K. 31) itd. Iz slovenske knjige je dobil tudi besedo »vezolni« (!) s. 24. Priredil si je n. pr. izraz »po soseski« (S. 141) — »po sousedskom« (K. 95) in še kaj.

Da je rabil Košič še razne druge vire, dokazuje primer »Čič ne da nič« (Košič, str. 12), ki ga navaja delo Petra Musija, učitelja v Šoštanju: Navod v branje za mladost nedélskih šol (str. 17). Morda se je naslanjal tudi na kak madžarski vir.

Košičevo delo je ena najzgovornejših prič o slovstvenih vezeh med prekmurskimi in ostalimi Slovenci.

Vilko Novak.

Mikavna slovanska novoletna šega.

Aleksandra Rahmanova opisuje v svojem dnevniku »Dijaki, ljubezen, čeka in smrt« (v nemškem prevodu »Studenten, Liebe, Tscheke und Tod«, Salzburg, str. 108) pod datumom 1. januarja 1917 novoletno šego prerokovanja z zdelicami, domačo nekje v Uralu: »Poveznili smo na mizo pet zdelic in deli podnje košček oglja, ki pomeni siromaštvo, košček kruha — bogastvo, poročni prstan — zakon, nekaj prsti — smrt in novec — uspeh. To je bilo smeha, ko je Barbara Vaviljevna, ki je vendar poročena, vzdignila prstan, sobarica Sima kruh itd.«

O podobni šegi poroča dr. O. Erich v božični številki 1933 berlinskega lista »Lesestunde« (Deutsche Buch-Gemeinschaft), in sicer iz Vzhodne Pruske. Za novoletno prerokovanje, ki ga imenujejo »Glücksreifen«, pripravijo devet iz krušnega ali sladkornega testa upodobljenih in spečenih podob (v novejšem času jih delajo tudi kar iz malca), vsako podobo v več primerkih; te podobe predstavljajo moža (možitev), ženo (ženitev), dojenčka (rojstvo), mrtvaško glavo (smrt), ključ (skrivnost), hlebček (obilnost), prstan (znak zaroke), lestvo (uspeh) in »srečo«, to je nekak četverooglat kruhek s priveskom, ki naj bi bil po dr. Erichu podoba kmeta, pa bo menda le posnetek možnje za denar. Vsi ti predmeti se pokrijejo s poveznjenimi zdelicami. »Nato pokličejo otroke in družino, vsakdo sme vzdigniti večkrat in dovolj je krika in smeha med dekleti, če se prikaže na dan dojenček ali mrtvaška glava. Če odkriješ dvakrat isto, se prerokovanje malodane gotovo izvrši, saj prokba ne laže. Ta stari običaj še danes živi in se bo ob rastočem zanimanju za narodne stvari morda ohranil tudi še v prihodnosti.« (Str. IX.—X.)

Da tu ne gre za prvotno nemško, ampak za slovansko navado, nam spričuje še tretji skrajni kot slovanskega ozemlja, Ziljska dolina na Koroškem. V moji domači župniji na Brdu pri Šmohorju — naša družina je ostala šegi tudi še v Beljaku zvesta — smo pripravili na Silvestrovo deset predmetov: brino (t. j. smrekovo vejico) kot znamenje sreče, c ul i c o iz povezanega robca, znamenje selitve, zakonski prstan — zakon, ključ — svoje gospodinjstvo, p u n č k o — rojstvo, kos oglja — smrt, g l a v n i k — vdovstvo, d e n a r n i c o — bogastvo, k o s k r e d e — znak za dolgove, r o ž n i v e n e c, znak duhovniškega ali redovniškega poklica. Vse te predmete smo skrili pod klobuke, kučme in podobno. Vsak je trikrat vzdignil (ko so se predmeti premešali, je moral čakati pred vrati). Če je kdo odkril vse trikrat isti predmet, je bil to znak, da se prerokovanje gotovo izvrši. Vendar pa

nihče ni mislil, da bi bilo to res. Tudi se ob moji prisotnosti še ni zgodilo, da bi kdo trikrat isto zadel. To nekdanje prerokovanje je postalo danes torej nekaka priljubljena družinska igra, da bi hitreje minil čas do polnoči. Šega pa še danes živi.

D r. I v a n G r a f e n a u e r.

Deset primerov ohranjanja narodopisnega blaga.

Težko je zlasti v začetku, dokler ne pridobi vpogleda v kmetske prilike, proučavati naše narodopisno gradivo na licu mesta njemu, ki ne izhaja iz kmetijske hiše. Težko je tudi človeku, ki nima bližnjega krajevnega znanja, zlasti kar se tiče svojevrstnih krajevnih lastnosti in prilik. Najtežje pa je vsakomur najti pravilno smer, v kateri je mogoče z uspehom slediti narodopisno kulturo. V informacijo proučevalcem narodnega blaga, predvsem pa v izpodbudo drugim, da iznesejo tudi lastne ugotovitve, navajam nekatere primere ohranjanja našega narodopisnega gradiva.

Dvoje je glavnih možnosti, s katerimi se vzdržujejo narodopisni predmeti: gospodarsko in kulturno.

Nekateri primeri gospodarskega ohranjanja so:

1. Dimnica, ki je prvotno kuhinja, jedilnica, delavnica in spalnica, se spremeni z modernizacijo kuhinje in hiše v svinjsko kuhinjo, shrambo za orodje, živila ali v drvarnico. (Slivniško Pohorje, Remšnik.)

2. Črna kuhinja se po uvedbi štedilniške kuhinje uporablja dalje kot peč za razgrevanje velike hiše in za sušenje mesa. (Št. Andraž pri Velenju.)

3. Splošno uporabljano tradicionalno orodje dobi posebno nalogo: Leseni plug se je po uvedbi železnega vzdržal za obsipavanje krompirja, kar so vršili prej na roko z motikami. (Braslovče.)

4. Žrmlje, katere je za krušno in kuhno moko izpodrinil mlin, oziroma zamenjava, ostanejo v rabi za svinjsko met. (Velka.)

5. Bir ali jez planinskega hišnega mlina, katerega je nadomestil mlin v dolini ali pri izpremenjenem gospodarstvu nakupovanje moke, zbira vodo, ki danes žene mlatilnico in slamoreznicu. (Pernice.)

6. Nekdanja mlaka, cisterna za vodo, je z novim navrtanim vodnjakom postala hišni ribnik. (Sv. Benedikt v Slov. goricah.)

Posebno poglavje pa tvori kontinuiteta človekovega udejstvovanja na istem mestu v izpremenjenih kulturnih prilikah, kakor ga kažejo n. pr. nadaljevanje nekdanje kovačnice na vodo v moderni vaški elektrarni, izprememba nekdanje žage v domačijo današnjega voznika za les iz hribov in dolin, ali pa prikrojevanje pesmi na novo uvedena kmetijska opravila. Sem spada tudi vprašanje ledinskih imen, ki vzdržujejo tradicijo starih kultur.

Drugi način ohranjanja narodopisnega blaga pa nastopi, kjer postane narodopisno blago sestavni del domačega kulturnega življenja.

7. Tozadevno pogosti primer so neolitske sekire in motike. Najdemo jih obešene kot uteži na vrvcih stenskih ur, kjer pa nimajo samo naloge, da ženejo uro, ampak so nameščeni tudi kot čuvarji hiše pred strelo in užigom. (Pavlovci.)

8. Tkaničenje in vezenje slame zlasti v klobuke je bilo v alpskem Podravju splošno do pred dobrimi 80 leti. Do danes se je ohranilo v prirejevanju takozvanega božičnjeka. V krajih s prevladujočim gozdarstvom (Trbonje, Ojstrica), kjer uporablja kmet smrečje, da si na njem ob vstopu v hišo obriše obuvalo, ne uporablja

smreke za božično drevo. Na mesto tega pa pripravi iz ovsene slame, vezane v obliki osi in robov dvojne piramide, božičnjek, ga okraši s suhim cvetjem in sadjem ter obesi v hiši nad mizo, na kateri leži močen kruh.

9. Peče kot narodna noša so pri nas že izginile. Ohranile pa so se kot »hadre« skoro v sleherni hiši na južnem Pohorju, kjer jih čuvajo gospodinje običajno v dveh primerih; uporabljajo jih kot pokrivalo za gospodarja ali gospodinjjo, ko umre, ter kot pokrivalo za gospodarjevega otroka, ko ga ponesejo h krstu. Sicer se pa nikdar ne rabijo. (Tinje.)

10. Baročne narodopisne omare in skrinje so izginile zlasti iz vzhodne Slovenije. Dobile pa so svojevrstni pomen v prikrojitvi domače omare za hišni oltar, pred katerim se vrše majniške domače molitve. (Ščavnica.)

Navedene primere bi mogli dopolniti s freskami, ki se nahajajo na podstrešnih stenah naših hribovskih cerkev, s pesmimi, ki so izpremenile vsebino iz erotične v nabožno, a ohranile pri tem isti napev, in z romarskimi tradicijami. To pa so primeri, ki zahtevajo podrobnejše strokovne analize.

Franjo Baš.

Nekrologi.

† Monsignore dr. Fran Bulić.

Dne 23. novembra l. 1923. je občni zbor Zgodovinskega društva v Mariboru imenoval F r. B u l i ć a za svojega častnega člana in naslednje poletje, 18. avgusta l. 1924. mu je društveno odposlanstvo v Rogaški Slatini izročilo diplomu častnega članstva. V zahvalnem odgovoru je slavljenec izrekel za njegovo življenje kaj pomenljive Tacitove besede: »inter abruptam contumaciam et deforme obsequium liceat mihi iter peragere labore plenum, ambitione vacuum.«¹⁾

S temi besedami je dobro označil samega sebe: Ne samo večer njegovega življenja, celo njegovo življenje je bilo polno dela brez častihlepne ambicije. Bil je velik in plemenit po svojem značaju, velik in bogat po svojih delih.

Narodil se je Fran Bulić 4. oktobra l. 1846. v Vranjicu tik Splita. Ljudsko šolo in nižjo gimnazijo je pohajal v glagoljaškem semenišču v Preku, višjo gimnazijo pa v Splitu, kjer jo je dokončal l. 1865. V poznejših letih je rad pripovedoval, kake

¹⁾ Tacitus, Annales, IV. 20. Tu piše Tacit o Maniju Aemiliju Lepidu, ki je bil najbrž vnuk triumvira Marca Aemilija Lepida (l. 43. pr. Kr.). O Man. Aem. Lepidu pravi, da je bil za časa cesarja Tiberija resnoben in moder mož (gravem et sapientem virum fuisse comperior) in je pokazal, da je tudi v takih nevarnih časih, kakor so bili za Tiberija, možno hoditi ravno pot med trmastim odtegovanjem in kljubovanjem pa suženjskim dobrikanjem brez slavoheleja in nevarnosti (za življenje): »—liceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum.« — Bulić je citat svojim razmeram toliko prilagodil, da je mesto »iter pergere« rekel »iter peragere«, besedo »periculis« je izpustil in dodal »labore plenum«. — Isti citat po smislu — brez Tacitovega imena — je porabil v pismu, s katerim je naznanil svojim volivcem, da odlaga svoj poslanski mandat, in ga je ponovil v odgovoru na odprto pismo svojih bivših učencev 4. okt. 1896. (Hrv. Revija 1934, str. 555.)

sitnosti je imel radi mature. Splitska škofija takrat ni imela škofa; začasni upravitelj je bil dokaj malenkosten in omejen človek ter osmošolcem, ki so mislili stopiti v bogoslovnico, ni dovolil delati mature. Tako je Bulić v jeseni l. 1865. brez mature stopil v bogoslovnico v Zadru, končal l. 1869. bogoslovne študije ter bil posvečen za duhovnika. Ni pa nastopil dušnopastirske službe, ker je bil prešibkega zdravja, temveč je še isto jesen odšel na Dunaj ter se, ker ni imel mature, vpisal kot izreden slušatelj. Moral se je torej kot privatist podvreči maturitetnemu izpitu v Zadru. Prvotno se je mislil posvetiti slavistiki ter je posecal Miklošičeva predavanja. L. 1870. so pa na dunajski univerzi ustanovili stolicu za arheologijo v zvezi s klasično filologijo. Hanoveranec Aleksander Conze, ki je prvi zasedel arheološko stolicu, je na svojem poučnem potovanju došel tudi v Salono in se oglasil pri župniku v Vranjicu, ki ga je opozoril na »dunajskega študenta« Bulića. Na Conzevo prigovarjanje je Bulić pustil slavistiko ter se odločil za klasično filologijo in arheologijo. V klasični filologiji mu je bil profesor poznejši minister Viljem Aug. Hartel, ki je bil potem Buliću osebni prijatelj.

L. 1873. je končal svoje študije na Dunaju ter nastopil kot srednješolski profesor službo na gimnaziji v Dubrovniku in Splitu. L. 1877. je radi boleznj v grlu dobil bolezenski dopust ter se vrnil na Dunaj, kjer je na kliniki iskal zdravja, ob enem pa spopolnjeval svoje arheološke študije. Njegov prejšnji profesor Conze je baš takrat zapustil Dunaj, Bulić je imel sedaj za profesorja v arheologiji njegovega naslednika O. Benndorfa, v epigrafiji pa Gustava Hirschfelda. Oba sta mu bila pozneje iskrena prijatelja.

Čez leto dni se je vrnil k svoji profesorski službi. Ker mu je mnogo govorjenje v šoli škodovalo na grlu, je prosil za službo šolskega nadzornika v zaderskem okraju in jo tudi dobil. Kot nadzornik je mnogo storil, da so se pomnožile na deželi osnovne šole.

L. 1883. je postal ravnatelj splitske gimnazije, kmalu nato konservator umetniških spomenikov in kustos arheološkega muzeja v Splitu. Nekaj let pozneje se je spustil tudi na politično polje. Po Pavlinovičevi smrti l. 1877. so volilci ponudili mandat Buliću, ki se je tega dolgo branil, končno pa se vdal prošnjam svojih ožjih prijateljev. Vkljub nasprotnim intrigam je bil izvoljen v državni zbor in kmalu potem je dobil tudi deželnozborski mandat. Ko je pa spoznal, da igra v politiki (vsaj takrat v Dalmaciji) glavno ulogo osebno koristolovstvo, je v septembru l. 1889. odložil oba mandata, ker ni maral, da bi kdo mislil, da tudi on radi osebnih koristi izrablja mandate.

Vrnil se je k svojim poslom na gimnaziji. Hvalijo ga, da je bil kot profesor in ravnatelj nasproti dijaštvu zelo dobrasrčen in pravičen. To se popolnoma ujema z njegovim značajem. Dobrosrčnost, milobo in pravično sodbo mu mora priznati vsak, kdor je imel priliko, poznati ga od blizu. Čitanje klasikov je znal dijakom osladiti z izborno razlago. Kot ravnatelj ni pustil, da bi se njegov zavod izrabljaj za potujčevanje mladine. S tem se je močno zameril »avtonomaškim« krogom, ki so končno dosegli, da je bil Bulić l. 1896. upokojen. Osebno je bil zanj to hud udarec, bil je v najlepši moški dobi, star 50 let, a za znanost je bilo to dobro. Kot profesor je poučeval grški in latinski jezik, sedaj se je posvetil popolnoma arheologiji; klasična filološka izšolanost mu je pri tem izvrstno služila, zlasti pri epigrafiki.

Že l. 1888. je prevzel uredništvo l. 1878. ustanovljenega časopisa »Bullettino di archeologia e storia dalmata« in je potem sam izvrševal uredniške in upravniške posle do 1920, ko je listu dal nov naslov »Vjesnik za arheologiju i historiju dalma-

tinsku« ter je stopil v uredništvo tudi sedanji ravnatelj splitskega muzeja M. Abramić. Torišče njegovega znanstvenega udejstvovanja je bil pred vsem »ager Salontanus«, s katerim se dajo primerjati le rimska Campagna, stara Troja in Atene. Njegovo arheološko raziskovanje se je razvijalo v treh smereh: Na podlagi svojih študij na dunajski univerzi je obračal najprej pozornost na klasične paganske spomenike in napise stare Salone, ki je bila politično in kulturno središče cvetoče rimske province Dalmacije. S smotrenim in sistematskim raziskovanjem je Bulić dosegel nepričakovane uspehe; svoje izsledke je sproti objavljajl v »Bullettinu«, od koder je na stotine napisov šlo v Mommsenov CIL. Ti napisi, novci in ostanki stavb so nam odkrili mnogotere tajne zasebnega in javnega življenja v stari Saloni in analogno v drugih mestih rimskega imperija. Osrednja točka Bulićevih staroklasičnih študij pa je bila Dioklecijanova palača v Splitu. Kot konservator jo je varoval pred razsulom, ker so jo nekaj časa hoteli proglasiti za državni kamenolom, kot arheolog jo je natančno preiskal in opisal, oziroma pomagal drugim učenjakom, da so jo v najrazličnejših jezikih do podrobnosti proučili in opisali. Izsledke lastnih in tujih študij je povezal Bulić v obsežni knjigi, ki jo je izdala Matica Hrvatska l. 1927. ter je o njej poročal tudi naš ČZN l. 1928. (str. 279—282).

Solinske izkopine same so Bulića kmalu napotile v področje starokrščanske arheologije, ki si je med tem, največ po zaslugi slavnega Giovanni Battista de Rossi-a, priborila obče priznanje kot posebna znanstvena panoga obče arheologije. Radi množine starokrščanskih spomenikov so arheologi po pravici dali Saloni ime »starokrščanski Pompeji«. S smotrenim izkopavanjem je odkril Bulić najprej (1883 do 1898) starokrščansko pokopališče in baziliko mučenikov pri Manastirinah, potem pokopališče sv. Anastazije v Marusincu, končno 1901—1906 poleg od Carrare v 40letih 19. stol. odkritega baptisterija še solinsko škofijsko stolnico Simferija in Hesihija, ki je nastala na starejših stavbenih podlagah v prvi četrti 5. stol. Svoje izsledke je Bulić tudi sedaj sproti objavljajl v »Bullettinu« in pa v »Jahrbuch der Zentral-kommission f. Kunst- und historische Denkmale«. Najvažnejše najdbe pa je ugotovil Bulić na groblju v Manastirinah, tako, da se ne more z Manastirinami meriti nobeno starokrščansko groblje na zapadu.

O vseh teh najdbah je pa trebalo še zaokrožene strokovnjaške študije. V ta namen je Bulić kot arheolog potreboval pomočnika, strokovno izobraženega arhitekta in pa znatnih gmotnih sredstev. Slednje je prevzel avstrijski arheološki institut na Dunaju. Kot arhitekt se je pa stavil na razpolago W. Gerber iz Draždan. Bulić mu je dal velikodušno na razpolago svoje mnogoštevilne beležke. Tako je Gerber priredil I. zvezek »Forschungen in Salona«, ki ga je izdal avstrijski arheološki institut l. 1917. Ta zvezek se peča s stavbami v severozapadnem kotu novega dela nekdanje Salone. Kritika ni bila posebno zadovoljna z Gerberjevim delom, zlasti se mu niso obnesle tiste partije, kjer je Gerber mislil, da mora odstopiti od Bulićevih domnev. Avstrijski arheološki institut je potem pridobil za to delo prvovrstnega strokovnjaka v starokrščanskih starinah Rudolf a Eggerja, profesorja na dunajski univerzi, ki je priredil s pomočjo Bulićevo l. 1926. II. zvezek »Forschungen —« (ČZN 1926, str. 140—142). Ker so v povojnem času popolnoma odpovedala gmotna sredstva, je Bulić dovolil daneskim učenjakom, da so po njegovih navodilih nadaljevali izkopavanja v presledkih 1922—1924. Izsledki njihovega dela so podani v krasno opremljenem delu »Recherches à Salone«. Obsega splošen opis stare Salone in posebej bazilike mučenikov. (ČZN 1929, str. 214—215.) Razen Rima imamo malo krajev, katerih zgodovina bi bila tako natančno preiskana, kakor paganske in starokrščanske Salone. Staro-

krščanska izkopavanja v Saloni moremo vsaj v glavnih potezah smatrati kot zaključena.

V zvezi s starokrščanskimi raziskavami sta v zvezi dva problema, ki sta Bulića stala veliko truda. To je prvič vrsta solinsko-splitskih škofov, drugič pa vprašanje, kje je iskati Stridon, rojstni kraj sv. Jeronima. Prvo vprašanje je Bulić dokončno razčistil, dasi mu je to naprtilo hude borbe. Od srednjega veka se je v tradiciji splitske škofije zadržalo prepričanje, da je prvi škof solinski bil sv. Dujmo, neposredni učenec sv. Petra. Bulić je to trditev ovrgel in dokazal, da je Dujmo bil res solinski škof in mučenec, toda šele iz časa cesarja Dioklecijana. V nekem starem seznamu solinsko-splitskih škofov je stalo: *Domnio-Primus episcopus Salontanus*; besedo »Primus« so smatrali za redno število, torej: *Domnio*, prvi škof solinski. L. 1901. se je pa našel sarkofag Dujmovega naslednika, ki se je zval *Primus*. Z druge strani je Bulić bolj ali manj dognal, da je prvi škof solinski bil sv. Venacij, ki pa seveda ni bil sodobnik sv. Petra. Radi te »novotarije« so konservativni pristaši stare tradicije Bulića tožili celo v Rimu in osumnčili njegovo pravovernost. Toda v Rimu so Buliću dali prav. Manj sreče je imel pri drugem vprašanju, s katerim se je zadnjih 30 let opetovano pečal. Obetal si je, da bo to »sekularno« vprašanje dokončno rešil in dokazal, da je Jeronimov Stridon bil v Grahovem polju, na tromeji Hrvatske, Bosne in Dalmacije. Svoji teoriji je skušal priboriti zmago s številnimi spisi v nemškem, italijanskem in hrvaškem jeziku.

Za slavnostni spis v čast svojemu nekdanjemu profesorju O. Benndorfu je obdelal vprašanje: »Wo lag Stridon, die Heimat des hl. Hieronymus?« (*Festschrift für Otto Benndorf, Wien 1899.*) Glavne misli, svojega članka je objavil i. l. (1899) v 6. št. »Vrhbosne« (str. 87—90). — Ob 1500 letnici smrti sv. Jeronima je pa v italijanskem jeziku spisal o tem vprašanju članek za »*Miscellanea Geronimiana*« (Roma 1920, p. 253 ss.). Končno je zbral še enkrat vse svoje dokaze in jih objavil v I. zv. »Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku«. Njegova velika avtoriteta je res nagnila razne, zlasti nemške učenjake, da so se oprjeli njegove podmene. Tako n. pr. stavi Bardenhewer v 3. zv. svoje »*Geschichte der altkirchlichen Literatur*« (str. 605) Jeronimov Stridon v Dalmacijo. Naravnost v Grahovo polje stavi Stridon prevajalec Jeronimovih spisov Lud. Schade v nemški izdaji Jeronimovih spisov (Kempten-München 1914, str. X).

Vendar so se oglasili tudi kritiki že po objavi njegovega nemškega in italijanskega spisa. Zadnja leta je Bulić z nekako resignacijo priznaval, da mu dokaz za njegovo priljubljeno podmeno ni uspel. Za glavno oporo mu je služil neki napis, ki ga je rajni Alačević bil spopolnil in objavil v »*Bullettinu*« že l. 1882., po katerem bi bil Stridon na Grahovem polju jasno izpričan. K nesreči pa istega kamna ni videl ne Alačević, ne Bulić; izginil je brez sledu, celo prvotni prepis ni ohranjen. Zato sta že Mommsen in Hirschfeld proglasila Alačevićev napis za falzifikat. Enako so novejši arheologi in zgodovinarji odrekli napisu vsako dokazno moč. Vsi drugi dokazi, ki jih je Bulić nanizal za svojo podmeno, so pa zgolj negativnega značaja. Z njimi je Bulić zavračal nasprotnike; a se isti dokazi dajo obrniti prav tako tudi proti njegovi podmeni. Pisu teh vrstic je rajni učenjak zadnja leta priznal, da so ostali brez uspeha vsi poskusi izkopavanja na Grahovem polju, s katerimi bi se mogla ugotoviti obstoj nekakega rimskega naselja — Stridona — na Grahovem polju.

Tem več uspeha je imel Bulić v področju starohrvatske arheologije. Za raziskavo starohrvatskih spomenikov je bilo l. 1894. ustanovljeno posebno društvo »Bihać«, kateremu je bil Bulić predsednik do smrti. Odkril je cerkvene zadušbine

starohrvatskih vladarjev in njih grobnice z mnogimi napisi, ki se nanašajo na kneze Trpimira, Držislava, Svetoslava. Krona teh najdb je odkritje sarkofaga kraljice Jelene (l. 976.) in cerkve, v kateri je bil kronan kralj Zvonimir. Gotovim krogom v Budimpešti in na Dunaju ter pretenzijam onstran Jadrana so bile te ugotovitve kaj neljube. Iz njih se je pa ugotovilo za našo umetnostno zgodovino važno dejstvo, da so si Hrvati že zelo zgodaj prisvojili umetnostne oblike zapadne evropske kulture, pa jim podali zlasti v ornamentiki elemente staroslovanske kulture.

Bulićevo življenjsko delo je mogočen sklop podrobne analize in velikopotezne konstrukcije. Po njem je ager Salonitanus postal pozorišče svetovne zgodovinske pozornosti; z njim je pa nerazdružljivo spojeno ime Frana Bulića in po njem hrvatskega in sploh jugoslovanskega naroda. Poleg Strossmajerja ni nihče bolj osvetlil hrvatskega imena pred širokim svetom kakor Bulić.

Po v začetku navedenem izreku Tacitovem je bilo življenje Bulićevo res pot, poln dela — iter labore plenum —, a Bulić je vzor učenjaka ne samo po tem, kar je dejanski ustvaril, temveč tudi po tem, kako je delal, po svoji idealni vnemi za znanost, brez umazane sebičnosti, častilakomnosti in bahatosti. Pri današnji materializaciji, ki se kakor kuga vedno bolj zajeda celo v znanstvene kroge, je Bulić visok svetilnik, ki kaže vsem znanstvenikom pravo pot — *ambitione vacuum*, brez sebičnosti in slavohlepnosti, in le ta pot vodi do prave in trajne veličine.

Na potu v njemu toli priljubljeno Rogaško Slatino ga je v Zagrebu, kjer je iskal sveta in pomoči proti svoji bolezni — kamenu, ki ga je mučila zadnja leta, dne 29. julija ponoči zadela kap. Tri dni pozneje, 2. avgusta so na solinskem polju dvignili pokrov na prostem stoječega sarkofaga in vanj položili smrtne ostanke Bulićeve. Sam si je izbral in pripravil to počivališče. In tako bo tukaj še v bodoče vekove kot *custos* čuval grobove mučenicov, starodavne bazilike in groblje nekdanje slave in kulture klasične Salone.

F. K o v a č i č.

† Matija Ljubša.

Imena: Simon Povoden († 1841), Matej Slekovec († 1903) in Matija Ljubša predstavljajo v zgodovinoisju med Muro in Savo triumvirat, ki je z izredno marljivostjo zbiral kamenčke za našo domačo zgodovino. Vsi trije so sinovi Slovenskih gorc. Prvi iz Vrhovec, drugi iz Negove, tretji od Sv. Antona, ki je pa začetne nauke dobil pri Negovi. Povoden je začel in osredotočil svoje delo v starodavnem Ptujju ter z zbiranjem starin položil temelj današnjemu ptujskemu muzeju, obenem pa zbral dragoceno kronikalno gradivo za razne župnije okrog Ptujja in Maribora. Slekovca je napotilo na zgodovinsko polje Središče ob Dravi, kjer je služil kot kapelan. Poleg v tisku objavljenih spisov je nabral ogromno gradiva iz raznih matrik, ki se sedaj hrani v arhivu Zgodovinskega društva mariborskega. — Po delu je Slekovcu zelo soroden Matija Ljubša, ki je dejanski od Slekovca dobil marsikako pobudo in temu tudi pomagal pri zbiranju gradiva.

Narodil se je Matija Ljubša dne 24. februarja 1862 v Vanétini župnije sv. Antona v Slov. gor. Umrl je v Celju 11. novembra 1934. Podrobne življenjepisne podatke in seznam njegovih spisov nahajamo v SBL ter v njegovem spisu v »Slovincu« 27. januarja 1934.

Z zbiranjem zgodovinskega gradiva je začel Ljubša kot kapelan v Arvežu, ga nadaljeval kot kaznilniški kurat v Gradcu, potem v Mariboru in dokončal v Celju, kjer se je posebno zanimal za zgodovino mučenika sv. Maksimilijana; poleg tega je zbiral gradivo za celjsko župnijsko kroniko, ki je pa žal ni mogel dokončati.

Zgodovinskemu društvu v Mariboru je pred leti izročil za AZN rokopis »Likovni delavci iz celjskih matičnih knjig«, ki se pa doslej radi objave Slomšekovih pisem še ni mogel objaviti. Kot nekaj dodatek k temu je zapustil seznam celjskih organizatorjev, med katerimi je bilo tudi več glasbenih umetnikov.

Zadnja njegova, v tisku izdana spisa (ki v SBL še nista omenjena) sta: v ČZN 1934 (str. 79—81) recenzija historičnega romana † Ane Wambrechtsamer »Heut Grafen von Cilly und nimmermehr« in v »Slovincu« 12. oktobra 1934 spis o sv. Maksimilijanu.

Svoje rokopisne zbirke in večino svoje knjižnice je že pred selitvijo iz Maribora v Celje poklonil Zgodovinskemu društvu v Mariboru. Omembe je vredno, da je Ljubša bil med prvimi člani Zgodovinskega društva v Mariboru in v prvi periodi njega odbornik. V naslednjih periodah se ni dal več voliti, ker radi svoje službe in znatnih stroškov ni mogel iz Gradca redno prihajati k sejam. Ko se je po prevratu preselil v Maribor, je ob prvih volitvah prišel zopet v odbor. Ko se je preselil v Celje, je iz istih razlogov, kakor prej, odložil odbornišтво. Ostal pa je društvu vedno zvest sodelavec.

Njegovemu imenu bodi v naši zgodovini časten spomin!

D r. F r. K o v a č i č.

† General Rudolf Maister.

Med tvorci nove mariborske zgodovine zavzema prvo mesto general Rudolf Maister.

Rodil se je v Kamniku 30. marca 1874. Po naravi življenjski optimist, razgiban in inicijativen, je stopil v ospredje že v srednješolskih organizacijah v Kranju in v Ljubljani. Rastel je iz Prešerna, Jurčiča in Gregorčiča, politično pa so ga usmerili taborjani Vošnjak, Razlag in Zarnik. Po vstopu v domobransko kadetnico je trajno vzdrževal zveze z narodnim gibanjem, ali idejno je bil že vsidran; v njegovi romantični in taborjanski miselnosti ga je pozneje še utrdil J. Sket. Maistrovo življenje označuje globoka narodnopolitična zavest, ki vidi predvsem ideje in ki pri popolnem zapostavljanju lastne osebe ne izbira nikdar sredstev, da jih uveljavi. Takega človeka nam je v odločilnem trenutku l. 1918. postavila usoda tja, kjer je bila dana možnost, da se uveljavimo.

Ob zlomu Avstro-Ogrske so se naši interesi na Primorskem križali z velesilo Italijo, proti kateri smo radi njenega mednarodnega položaja morali podleči. Na Koroškem so postajali proti pomladi l. 1919. italijanski interesi enaki avstrijskim, tako, da je bil naš poraz tudi tu že v naprej siguren. Podravje je bilo koncem l. 1918. sporno samo med Nemci in Slovenci, katerih medsebojni položaj pa je bil neodločen. Nemci so bili zlomljeni vojaško, notranje pa tudi prehranjevalno; Slovenci pod vodstvom K. Verstovška in F. Rosine pa so v narodnem poletu zamogli reševati svojo bodočnost samo s političnim delom. V ta položaj je odločilno posegel l. novembra 1918 Maister, ko je s trenutno odločnostjo iztrgal avstrijskemu častniku poveljstvo nad Mariborom in ga prevzel sam. V nadaljevanju akcije Narodnega sveta je Maister zopet na lastno odgovornost izvedel mobilizacijo na Štajerskem, razorožil zeleno gardo in tako likvidiral nemško-slovenski vojaški kondominij v Mariboru. S tem je tudi zavrnil avstrijski napad na Maribor, katerega sta h koncu l. 1918. pripravljala Renner in Seitz. Da zavaruje Maribor pred grozečo ofenzivo iz Gradca, je zasedel v decembru Radgono, Cmurek in Špilje ter pripravil današnjo avstrijsko-jugoslovansko mejo za mirovno konferenco v Parizu. Maistrovo vojaško delo je tako odločilno podprlo slovensko politično akcijo v Mariboru.

Namen izvesti podobno dejanje tudi na Koroškem je Maistru preprečila deželna vlada v Ljubljani, ki je predpostavljala politično rešitev koroškega vprašanja vojaški. Pri tem je Koroško postalo diplomatska interesna sfera Italije in tako tvori Maistrovo plebiscitno delo samo epilog zgodovinskega dejanja iz mariborskih prevratnih dni.

Nad poznejšim organizacijskim delom stoji njegova pesem, ki realistično odkriva vrhove in dole Slovenskih goric, ter njegovi spomini, ki beležijo prevratne dogodke v Mariboru.

S to pesmijo v srcu in s spomini v duhu je umrl 26. julija 1934 na Uncu.

Fr an j o Ba š.

† Dr. Fran Jankovič.

Zgodovinsko društvo v Mariboru se spominja 2. marca 1934 v Mariboru preminulega politika, da se mu oddolži za poklonjeno lepo knjižnico in dragoceno politično korespondenco in da ga biografsko ohrani naši historiografiji, ko je izostal iz SBL.

Rodil se je 14. julija 1871 kot sin klobučarskega mojstra v Vitanju, kjer je obiskoval dvorazredno ljudsko šolo. Začetki njegovega narodnega dela segajo v študijsko dobo na celjski gimnaziji (1882/3—8/9), kjer je v stremljenju, da si dijaki pridobijo znanje, katerega je zlasti v slovstvu in v zgodovini od njih terjal razvijajoči se narodni duh, ustanovil in vodil narodnoprosvetni dijaški krožek. Radi tega je bil z zavoda odstranjen, nakar je obiskoval VIII. razred v Novem mestu, kjer je maturiral 1890. Medicino je študiral na Dunaju in promoviral 1898. V akademski dobi je začel delovati na političnih shodih, kjer ga je uvajal v politiko Jož. Žičkar. Ob enem pa je rastel v novi dobi z njenimi nazori o higijeni, sportu itd. ter nastopal v »Sloveniji«¹ proti takrat običajnim burševskim razvadam; v borbi proti tem je ustanovil »Danico«. 1898 (1. V.—1. X.) je bil sekundarij v deželni bolnici v Ljubljani, stopil v ozke stike z A. Kalanom, kot namestnik asistenčnega zdravnika v garnizijski bolnici 2 na Dunaju (1898—9) pa je študiral zdravstvene organizacije in nove potrebe praktične medicine; izsledke je pozneje uveljavljal kot deželni in državni poslanec ter kot priložnostni sotrudnik Našega doma.

1899—1900 je služboval v Konjicah in se smotrno udejstvoval v borbi proti štajerskemu regionalizmu, ki se je istovetil z nemštvom ter pri delu v Posojilnici, katere odbornik je bil 1900—5; v Konjicah je začel tudi s pisanjem uvodnikov v SGp in S, katerim so sledili pozneje redkejši v Straži. 1900 je postal okrožni zdravnik v Kozjem, kjer se z narodnostnim bojem proti regionalizmu združi kulturno-politična diferenciacija štajerskega slovenstva. V smeri prvega je bil Jankovič tisti, ki je likvidiral štajercijanstvo v kozjanskem okraju, v smeri diferenciacije pa je okraj organiziral politično, gospodarsko in prosvetno v okviru Slovenske kmečke zveze, katere soustanovitelj je bil. Na njenem programu je bil izvoljen 1907 za poslanca svojega delovnega torišča v deželni, 1911 pa v državni zbor. Na obeh mestih je deloval v smislu narodnega programa (osamosvojitve Slov. Štajerskega od Gradca, slov. vseučilišče, gospodarska zakonodaja) in nastopal aktivno tudi v zdravstveni zakonodaji. V času, ko doseže slovenska obstrukcija v Gradcu svoj višek, ko ogrožajo politične strasti doma splošne narodne interese in ko stoji dunajski državni zbor pred agonijo, je bil Jankovič kot skromna, družabno razgibana, politično širokopotezna, konsekventna, a koncilijantna osebnost mož, ki je tvoril doma most med

obema slovenskima strankama, ki je mogel radi svojega osebnega položaja zavzeti v Gradcu mesto namestnika deželnega glavarja in postati na Dunaju član parlamentarne komisije za državne dolgove. V obeh poslanstvih je mogel ublažiti nemški pritisk na Slovence v začetku svetovne vojne, pozneje pa rekvizicije. Proti koncu svetovne vojne, ko je postal jugoslovanski pokret naše vsenarodno gibanje, je bil tajnik Jugoslovanskega kluba in tako eden voditeljev dela za majniško deklaracijo, ob prevratu pa tudi predsednik kozjanskega Narodnega sveta.

Predvojne stike z Zagrebom in z Dalmacijo je razširil v Jugoslaviji, kjer je bil podpredsednik Narodnega predstavništva, spomladi (19. III.—17. V.) 1919 pa minister za vere.

Po volitvah 1920 se je umaknil iz političnega življenja in nastopil mesto zdravnika v drž. moški kaznilnici v Mariboru ter deloval v zdravstvenih ustanovah, zlasti v Slov. zdravniškem društvu, katerega je kot predsednik vodil od ustanovitve 1920 do smrti.

Jankovič je bil s svojim političnim delom eden vodilnih predstavnikov štaterskega slovenstva in njegovega napredka v XX. stoletju. Njegovo kulturno sožitje s časom kaže knjižnica, katero je razen Zgodovinskemu društvu v Mariboru poklonil Državni biblioteki v Ljubljani, klasični gimnaziji in Ljudski univerzi v Mariboru, realni gimnaziji v Murski Soboti in Javni bolnici v Mariboru. S svojim darilom Zgodovinskemu društvu pa se je Jankovič uvrstil med redke tvorce znanstvenega Maribora.

Franjo Baš.

Slovenska zgodovinska in narodopisna bibliografija za leto 1932.

Sestavil Franjo Baš.

Adamič Emil: Šest narodnih pesmi za moški zbor. Ljubljana 1932. 4°. 11 str.; Šest narodnih pesmi za mešan zbor. Ljubljana 1932. 4°. 11 str.; Šest narodnih pesmi za ženski zbor. Ljubljana 1932. 4°. 7 str.

(**Adamič Louis.**) **Mrzel L.:** Srečanje z Louisom Adamičem. Jutro XIII, št. 118. — Uspehi slovenskega pisatelja v Ameriki. Slovenec LX, št. 44. — **Oton Župančič:** Adamič in slovenstvo. LZ LII, 513—520.

Glej tudi: **Albrecht Fran,** Kriza Ljubljanskega zvona.

Adamič Louis: Američan v svoji stari domovini. LZ LII, 444—466.

Albrecht Fran: Kriza Ljubljanskega zvona. Uredil Fr. Albrecht. Ljubljana 1932. 8°. 64 str.

Vsebina: Fran Albrecht, Uvod — Fran Albrecht, Uredniško poročilo — Ferdo Kozak, Glosa k Župančičevi besedi — Stanko Leben, Izkrivljena podoba — Josip Vidmar, Župančič in slovenstvo — Lojze Udé, Josip Vidmar: Kulturni problemi slovenstva — Fran Albrecht, Ob zidu — Izjava.

Prim.: Tiskovna zadruga in »Ljubljanski zvon«. Jutro XIII, št. 295.

Andrejka Rudolf: Glej: **Krek J. E.,** Ljubljana, Polhov gradec, Selška dolina.

(**Arheološka najdišča.**) **Fr. Jantsch:** Archäologischer Fundbericht 1931 (Duel, Seeboden ob Millstattskem jezeru, Judendorf pri Beljaku, Ribnica ob Vrbskem

- jezeru, Gosposvetsko polje, Grebinj, Bistrica pri Pliberku). Car I CXXII, 20—36.
- (Arheološki zemljevidi.) Saria Balduin: Arheološki zemljevidi. GMDS XIII, 5—16.
- (Aškerc Anton.) Borko B.: Anton Aškerc. Ob 20 letnici smrti. Jutro XIII, št. 134. — Glaser Janko: Odkritje spominske plošče na Aškerčevem domu v Rimskih Toplicah. ČZN XXVII, 115—118. — Lah I.: Dvajsetletnica Aškerčeve smrti je pred nami. Odmevi III/4—6, 113—114. — Pesniku balad in romanc (odkritje spominske plošče 12. VI. 1932). Jutro XIII, št. 136 a, 137. — Plestenjak Jan: Aškerc kot urednik Ljubljanskega zvona. Odmevi III/4—6, 72—78; K osebnosti Antona Aškerca (na podlagi neobjavljenih pisem). Čas XXVII, 77—91, 164—169. — V spomin pesnika Antona Aškerca. MV V, št. 129, 132. — Stein Sergej: Spomini na Antona Aškerca. Jutro XIII, št. 94. — Strmšek P.: Pesnik Aškerc in prof. Štrekelj. LZ LII, 635—636; Urednik Aškerc in profesor Štrekelj. LZ LII, 508—509. — Vrhovnik Ivan: Gregorčič in Aškerc (ob 20 letnici Aškerčeve smrti). Žis XI, 590—595.
- Badjura Rudolf: Izleti po Karavankah. Ljubljana 1932. 8°. 32 str. + 1 zemljevid. Ref.: (Finžgar) (Franc), M XIII, 466. — Melik A., GV VIII, 152—153. Smuška terminologija. Ljubljana 1932. 8°. 18 str. Ref.: Tominec Iv., Slovenec LX, št. 70. — T(ominšek) J., PV XXXII, 62.
- (Balkanska vojna.) Kumanovo in Slovenci pred dvajsetimi leti. Jutro XIII, št. 247. — Slovenski zdravniki v balkanski vojni. Jutro XIII, št. 246.
- (Bankarstvo.) Žontar Jos.: Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije. GMDS XIII, 21—35.
- (Baraga Friderik.) Glej: Slomšek.
- Baerent H. Glej: Negova.
- Bartolova Manica. Glej: Jerajeva Vida.
- Baš Franjo-Gajšek Božidar: Vodnik po Mariboru. Ljubljana 1932. 8°. 383 str. Ref.: Bohinec V., GV IX, 204—205. — Samec Janko, Mariborske literarne skice. LZ LII, 510—511; 638—640. Prim.: LZ LII 636—638. — Šedivý Jan, M XIII, 350—351. Glej tudi: Maribor, Vurnik Stanko.
- (Baško jezero.) Mišič Franc: Baško jezero. Slovenec LX, št. 232.
- Baumgartner Egon. Glej: Maribor.
- Bednařik Rado: Goriška in Tržaška pokrajina v besedi in podobi. Izdala »Sigma« v Gorici 1932. 8°. 216 str. Ref.: C(apuder), Čas XXVII, 35—36. — Grahor I., LZ LIII, 243—244. — Ilešič Svetozar, GV IX, 208.
- (Bela Krajina.) Francozi v Beli Krajini v letu 1813. Slovenec LX, št. 28. — Obupen klic gladujočih v Beli Krajini. Jutro XIII, št. 26. — Onkraj Gorjancev. Jutro XIII, št. 169. — Znamenita odkritja arheologa dr. Schmida (Kučar). Jutro XIII, št. 216.
- (Beljak.) Görlich Walter: Vorgeschichtliche Grabungen bei Heidenloch bei Warmbad — Villach. Car I CXXII, 151—152.
- (Berneker Fran.) Berneker Fran umrl. Jutro XIII, št. 114. — Človek Franc Berneker. Zadnja pot Franceta Bernekerja. Slovenec LX, št. 113. — Kipar Fran Berneker umrl. Tedenske slike VIII, št. 21. — G(aber) A(nte): Fran Berneker †. SN LXXV, št. 110. — L(ožar) R(ajko): † Kipar Franc Berneker. DS XXXIV, 343. — Petruška-Peterlin R.: Fran Berneker. Odmevi III/4—6,

114. — Škerlj Silvester: † Franc Berneker. Slovenec LX, št. 112. — Zorman Ivan: Ob Bernekerjevem grobu. Odmevi III/4—6, 98—99.
- (Besede in rečenice.) Š(ašelj) I.: Besede in rečenice. M XIII, 395; Besedni paberki. M XIII, 349.
- Besednjak Ivan. Glej: Manjšine.
- (Bibliografija.) Baš Franjo: Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1931. ČZN XXVII, 205—220. — Šlebinger J.: Bibliografija umetnosti na Slovenskem za l. 1932. ZUZ XII, 100—104.
- (Binkošti) pri Slovanih. Slovenec LX, št. 111.
- (Boč.) Divni Boč — dom divjih svinj. Slovenec LX, št. 26.
- Bohinec V.: Zemljevid Dravske banovine. 1 : 150.000. Ljubljana 1932.
Glej tudi: Tujski promet.
- (Bohinj.) Jutro XIII, št. 185. — Piber J.: Nekaj spominov na zgradbo bohinjskega predora 1901—1905. Slovenec LX, št. 23—25. — Tomišek J.: Odkod ime »Bohinj«? PV XXXII, 103—104.
- Boje Ethin. Glej: Klun, Slomšek.
- Borko B. Glej: Aškerc, Maribor, Prekmurje, Slomšek.
- Boršnikova Marja. Glej: Jerajeva Vida.
- (Božič.) Božič naj bo slovenski! Slovenec LX, št. 291. — Das Weihnachtsfest im Gottscheerland. DZ LVII, št. 103.
- (Brezposelnost.) Brezposelnost v mariborskem okrožju. Slovenec LX, št. 31. — Delo in brezposelnost na Slovenskem. Slovenec LX, št. 15. — Die Arbeitslosigkeit im Draubanat. MZ LXXII, št. 109. — 50.000 brezposelnih v Dravski banovini. Domovina XV, št. 15. — Statistika brezposelnih Dravske banovine. Jutro XIII, št. 85, 86. — 100.000 lačnih slovenskih revežev. Slovenec LX, št. 259. — Zemljevid brezposelnih v Dravski banovini. Slovenec LX, št. 84.
- (Brežice.) Kregar Rado: Regulacija Brežic. Arhitektura I, 120—122.
- (Cankar Ivan.) Prelovec Zorko: Ivan Cankar in naša pesem. Odmevi II/1—3, 60. — Smrekar H.: »Vesna« in moj prijatelj Ivan Cankar. ŽiS XII, 614—616. — Socializem in katolicizem Ivana Cankarja. Slovenec LX, št. 156—158. — Vidmar Josip: Vprašanje Cankarjevega nazora. LZ LII, 533—544.
- Cankar Izidor—Lukman Franc Ksaver: Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga. Abraham—Lužar. Uredila Izidor Cankar in Franc Ksaver Lukman s sodelovanjem uredniškega odbora. Ljubljana 1925—1932. 8°. 688 str.
- Ref.: Baš Franjo, ČZN XXVII, 221—223. — Slovenec LX, št. 167.
- Cankar Izidor: Ivan Cankar, Zbrani spisi. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. XIII. zv. Ljubljana 1932. 8°. XX + 359 str.; XIV. zv. Ljubljana 1932. 8°. XVI + 316 str.
- Ref.: D(ebevec) J., Čas XXVII, 247—248. — Lužar F., SU XXXIII, 116. — Vodnik Fr., DS XXXVI, 207—210. — Jutro XIII, št. 276. — M XIII, 191—192. — Slovenec LX, št. 78, 156—158.
- (Caucig.) Regali J.: O nekaterih slikah Franceta Kavčiča (Caucig) in nekaj o njegovi rodbini. ZUZ XII, 115—119.
- (Celje.) Celje avtonomno mesto dravske banovine. Biblioteka »Mesta v Dravski banovini«, zvezek I. Novo mesto 1932. 8°. 70 + XXVII. str.
- I z v s e b i n e : J. O(rožen), Celje v preteklosti, 1—7. — M. M(arolt), Kulturno življenje v Celju po prevratu, 7—11; Javni umetnostni spomeniki v Celju in okolici, 15—22. — Franc Stelè, Strop v Stari grofiji v Celju, 22—25; Der bemalte Plafond in der »Alten Grafei« in Celje, 25—26; Le plafond peint

- dans l'ancien palais des comtes à Celje, 26—27. — Gavro Gomišček, Celje, njega industrija, trgovina, obrt in tujski promet, 12—15. — Janko Dolinar, Celjski kmet in njegovo kmetijstvo, 36—38.
- Jubilej Ljudske posojilnice v Celju. Slovenec LX, št. 221. — Negri Waltraut: Aus Urgrossvaters Zeiten. DZ LVII, št. 22, 25; Johann Gabriel Seidl in unserer Heimatstadt. DZ LVII, št. 48, 50—52, 54, 56. — Nekoliko zgodovine celjskih pokopališč. Slovenec LX, št. 251. — A. Stupica: Celje v zrcalu umetnostne zgodovine. Jutro XIII, št. 224. — Fritz Zangger: Der Cillier Musikverein. DZ LVII, št. 58, 60, 62, 64. — Zwitter Fr.: Bratko Kreft, Celjski grofje. Sodobnost I, 134—137.
- Glej tudi: Marolt, Orožen J.
- (Cerknica.) Sezona v Cerknici. Slovenec LX, št. 185.
- (Cerovi log.) V. P(irnat): Prastari grobovi. SN LXV, št. 150.
- (Cigani.) V. P(irnat): Kočevski cigani v krizi. Jutro XIII, št. 96. — Kam z dolenskim cigani. SN LXV, št. 177. — V ciganskem taborišču (Hudoroviči). Jutro XIII, št. 170.
- (Cvetna nedelja.) Theiß Viktor: Der »Palmbuschen« im steirischen Volksbrauch und Volksglauben. BfHk X, 53—59; Vom steirischen »Palmbuschen«. BfHk X, 23—28.
- (Cviček.) Žmave Andrej: Pomen in nastanek besede cviček. Jutro XIII, št. 124.
- Čiček Franjo. Glej: Poštela.
- (Črnobog.) Koštiál I.: Črnobog in Walter Scott. ŽiS XII, 317.
- (Črnomelj.) (Rus Jože): Črnomelj in Metlika po legi in zgodovini. Jutro XIII, št. 113.
- Čuček J. Glej: Žegnanje.
- Debeljak A. Glej: Letak, Zorec.
- Dekanič Anton. Glej: Izseljenci.
- Demus Otto. Glej: Gospa Sveta, Zilica.
- Dergane Franc: Borba zapada in vzhoda. Ob stoletnici Tyrševega rojstva spisal dr. France Dergane. Ljubljana 1932. 8°. 75 str. — Glej tudi: Krek J. E.
- (Dev Oskar.) Oskar Dev †. MZ LXXII, št. 206; Slovenec LX, št. 176; Zbori VIII, 21—22; ŽiS XII, 155. — Lotrič L.: Vigred se povrne. MV V, št. 175. — Skladatelj Oskar Dev. SN LXV, št. 174; MV V, št. 174. — Ob smrti skladatelja Oskarja Deva. Jutro XIII, št. 180; Tedenske slike VIII, št. 32. — Skalar Josip: Spomin na skladatelja Oskarja Deva. Jutro XIII, št. 181; Zbori VIII, 32.
- (Divja mačka.) Kapus Vladimir: Divja mačka v dravski banovini. Jutro XIII, št. 50. — Josip Pajtlar: Divja mačka v naših krajih. Slovenec LX, št. 43.
- (Dobriča Jurij.) Ob 50 letnici smrti Jurija Dobriče. Jutro XIII, št. 11. — 50 letnica smrti škofa dr. Jurija Dobriče. Slovenec LX, št. 13. — Petdesetletnica škofa dr. Jurija Dobriče. SGp LXVI, št. 4.
- Dolenc Metod: Sorodni odmevi črnogorskih pravnih zgodbic in slovenskega običajnega prava. ČZN XXVII, 137—171. — V ponatisu Maribor 1932.
- Dolencec Ivan. Glej: Izseljenci, Levičnik Jernej.
- (Doklece.) SGp LXVI, št. 2.
- (Dolenjsko.) Dolenjska pred 50 leti. SN LXV, št. 291. — Na Šentjurski Tabor pri Grosupljem. Slovenec LX, št. 196. — Od Stične do Žužemberka. Slovenec LX, št. 202. — Od Žužemberka do Novega mesta. Slovenec LX, št. 214. — (Rus Jože): O tipu dolenskih mest. Jutro XIII, št. 95. — Spoznavaj Dolenjsko. Društvo Krka, članska knjižnica. Ljubljana 1932. 8°. 57 str.
- (Dovže.) G(rile) B(oian): Starinske zanimivosti pri Dovžah. Jutro XIII, št. 279.

- (Dravograd.) Dravograd I. (1161—1261). Sestavil Jos. Mravljak. Založilo Tujsko-prometno društvo v Dravogradu 1932. 8°. 32 str.
Ref.: Franjo Baš, ČZN XXVII, 51—52. — M. Ljubša, M XIII, 193.
- (Dravska dolina.) Josip Mravljak: Doneski k zgodovini kmetijstva v Dravski dolini v XVII. stoletju. ČZN XXVII, 171—190.
- (Dražgoše.) Kam pa v nedeljo? Slovenec LX, št. 116.
- Drekonja Ciril: Tolminske narodne pravljice. Zapisali: Jožef Kenda, Ciril Drekonja in Andrej Šavli. Uredil in uvod napisal Ciril Drekonja. Trst 1932. 8°. 85 str.
Ref.: L(užar) F., SU XXXIII, 116—117. — Silvin A. F., P LIV, 128.
- (Drnovo.) Zanimive najdbe denarja iz rimskih časov. Tedenske slike VIII, št. 10.
- Druzovič Hinko. Glej: Maribor.
- (Drvarji.) Z drvarji v Bosno. Jutro XIII, št. 153.
- (Einspieler.) Einspieler-Maternik. Slovenec LX, št. 236.
- Erjavec Fran. Glej: Hribar Ivan.
- Ferjančič Fran. Glej: Leban, Missia, Sedej.
- Finžgar F. S. Glej: Sedej F. B.
- (Finžgar.) Rodbinska imena v planinah. PV XXXII, 104.
- (Fram.) Vedrilni križi. SGp LXVI, št. 4.
- (Funtek Anton.) Anton Funtek †. Jutro XIII, št. 247; Slovenec LX, št. 243; SN LXV, št. 241; Tedenske slike VIII, št. 43; Žis XII, 454. — Gspan Alfonz: † Anton Funtek. LZ LII, 718.
- Furlan Janko. Glej: Izseljenci.
- Gaber Ante. Glej: Berneker Fran, Ljubljana, Obrt, Škofja Loka, Tomšič Anton.
- Gabršček Andrej: Goriški Slovenci. Narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice. 1830—1900. I. knjiga. Ljubljana 1932. 8°. 591 str.
- (Geografska imena.) M. Grošelj: O naših geografskih imenih. ČZN XXVII, 192—194.
- Geramb Viktor: Steirisches Trachtenbuch: Erste Lieferung. Urtrachtliches Gut in Steiermark. Graz 1932. 8°. 118 str. + 52 podob.
- (Glasba.) Iz slovenske glasbene zgodovine. IS VIII, št. 20. — Kozina P.: Slovenska glasba v letu 1932. SN LXV, št. 296. — Ljubljanska Glasbena Matica. Zbori VIII, 21—22. — Muzika pri Slovencih. SN LXV, št. 118. — Premrl St.: 60 letnica Glasbene Matice v Ljubljani. Cerkevni glasbenik LV, 86—89. — Razvoj glasbe v našem narodu. SN LXV, št. 98.
- Glaser Janko. Glej: Aškerc, Maribor, Prešeren, Ruše, Slomšek.
- (Gnezda Milko.) Kresovi in žrtveniki našega osvobojenja (po dnevniku Milka Gnezde). Jutro XIII, št. 147, 148, 150, 153, 159.
- (Gnirs Anton.) Stelè Fr.: Dr. Anton Gnirs. ZUZ XII, 98—99.
- (Goethe Wolfgang.) Pirjevec Avg.: Goethe in Slovenci. Slovenec LX, št. 68. — Steska Henrik: Goethe in Slovenci. Slovenec LX, št. 68.
- (Gobarji.) Gobarji gobe nabirajo in sejejo. SN LXV, št. 248.
- Golobič Lojze. Glej: Običaji.
- (Gora Oljka.) Cerkev na Gori Oljki pogorela. SGp LXVI, št. 29; Cerkev na Gori Oljki žrtev plamenov. Jutro XIII, št. 155; Usoden kres na Gori Oljki. Tedenske slike VIII, št. 28.
- Gorenšak Josip. Glej: Običaji.
- (Gorjanci.) Pirnat Viktor: Gorjanski hajduki. Zvonček XXXIV, 23—24; Gorjanski Sv. Miklavž. SN LXV, št. 143.
- Görlich Walter. Glej: Beljak.
- Govekar Fran. Glej: Grasselli Peter.

- (Gospa Sveta.) Demus Otto: Zur Restaurierung des Maria-Saaler Domes. Car I CXXII, 129—134.
- (Goti.) J. Kelemina: Goti na Balkanu. ČZN XXVII, 121—136.
- Grabeljšek Karl. Glej: Zgodovinski pouk.
- (Grasselli Peter.) G(ovekar) Fr.: P. Grasselli in jubilej bele Ljubljane. SN LXV, št. 129.
- (Gregorčič Simon.) Ob 25 letnici Gregorčičeve smrti. IS VIII, št. 1. — Vrhovnik I.: Ob 50 letnici Gregorčičeve Zlate knjige. ŽiS XI, 453—455; 501—503; Simon Gregorčič prijatelju Josipu Ivančiču. ŽiS XI, 11—12. — Gregorčičeva proslava v Splitu. Slovenec LX, št. 49.
- Grile Bojan. Glej: Dovže, Maribor.
- Grošelj M. Glej: Geografska imena.
- Gspan Alfonz. Glej: Funtek Anton, Milčinski Fran, Murnik Rado.
- (Guštanj.) Mravljak Josip: Guštanjski rokodelski cehi. ČZN XXVII, 194—197. — Življenje obmejnega trga. Jutro XIII, št. 26.
- Hafner Kristina. Glej: Zgodovinski pouk.
- (Haloze.) Soklič Jakob: Umetnost v Halozah (L. Kasimir, O. Trubl, J. Oeltjen, L. Delitz, K. Jirak). Slovenec LX, št. 272.
- Hauptmann Ljudmil: Uloga Velikomoravske države u slavensko-njemačkoj borbi za Podunavlje. Rad CCXXXIII, 197—248.
- (Hermann Miha.) Ein deutscher Erwecker der Slowenen. DZ LVII, št. 84.
- (Hladnik Ignacij.) P(relovec) Z(orko): Ignacij Hladnik umrl. SN LXV, št. 65. — Premrl Stanko: † Ignacij Hladnik. Cerkveni glasbenik LV, 75—80, 106—109, 145—149. — Pevec XII, 23.
- (Hmeljarstvo.) Mišič Fran: Hmelj obirajo. Jutro XIII, št. 200.
- (Hrastnik.) Beda starih in mladih. Jutro XIII, št. 298. — Krasnik Filip. Slovenec LX, št. 94. — Ogorčen nastop hrastniških steklarjev. Slovenec LX, št. 55. — 75 letnica hrastniške steklarne. Tedenske slike VIII, št. 1. — 70 jähriges Altersjubiläum. (Filip Kraßnig.) DZ LVII, št. 32. — Steklarji v boju za svoj obstoj. Slovenec LX, št. 6. — Steklarna v Hrastniku je pogasila peči. Jutro XIII, št. 14.
- (Hren Tomaž.) Mantuani Jos.: Ostanek stare liturgije iz dobe škofa Hrena. Cerkveni glasbenik LV, 97—101, 136—141.
- Hribar Ivan: Moji spomini. III., od 1929 dalje. Ljubljana 1932. 8°. 210 str.
Ref.: Fran Erjavec, Slovenec LX, št. 279—281. — Prepeluh Albin, LZ LII, 374—376, 487—490. — Jutro XIII, št. 275.
- Hribernik Franc: Mesto Šoštanj. Šoštanj 1932. 8°. 86 str.
Ref.: Baš Franjo, ČZN XXVII, 115. — M(ravljak J.), M XIII, 193.
- Ilešič Fran. Glej: Slomšek, Vraz.
- Ilešič Svetozar. Glej: Ljubljana.
- (Ilirija.) Fr. Zwitter: Socialni in gospodarski problemi ilirskih province. GMDS XIII, 54—70.
- (Istra.) Udina Ramiro: Il Placito del Risano. Istituzioni giuridiche e sociali dell'Istria durante il dominio bizantino. Archeografo Triestino. V. XVII, S. III, R. XLV, 1—84.
- (Ivanoczy Fran.) Ivanociji v spomin. Kalendar Srca Jezusovega za 1933, 22—26.
- (Izseljenci.) Domovina izseljencem. Jutro XIII, št. 278. — Fink: Nekaj o našem izseljevanju. Koledar DCM za 1933, 44—53. — Izseljenci so se začeli vračati. Domovina XV, št. 13. — Izseljeniško vprašanje — narodno vprašanje (sta-

tistični podatki o izseljencih). Slovenec LX, št. 16. — Močno nazadovanje izseljevanja iz naše države. Domovina XV, št. 21. — Obupen položaj naših izseljencev v inozemstvu. Jutro XIII, št. 3. — Pota slov. delavca za kruhom. Jutro XIII, št. 171. — Skrb za brate v tujini. Jutro XIII, št. 95. — Stiske naših izseljencev in vprašanje povratka. Domovina XV, št. 3. — Slovenci po vsem svetu ena duhovna celota. Slovenec LX, št. 273. — Trnjeva pot izseljencev. Jutro XIII, št. 72. — Vprašanje naših izseljencev. SN LXV, št. 221.

Amerika: Ameriška slovenska mladina. Slovenec LX, št. 172. — Ameriški Slovenci za Barago. Slovenec LX, št. 12. — Dogodivščine Slovenca med Indijanci in Eskimi. Slovenec LX, št. 19. — Iz Amerike se vračajo. Slovenec LX, št. 111. — V Ameriki in Kanadi ni več zaslужka. SN LXV, št. 127. — Iz življenja naših rojakov v Ameriki. Jutro XIII, št. 30. — Jugoslovanska kolonija v Braziliji. MV V, št. 24. — Jugoslovanski dan v Clevelandu. Jutro XIII, št. 298. — Jugoslovanski Almanah iz Brazilije (Sao Paolo). Jutro XIII, št. 30. — Kako umirajo naši Amerikanci. Jutro XIII, št. 293. — Kriza Amerike in naši rojaki. Jutro XIII, št. 194. — Kriza in slovenske organizacije. Slovenec LX, št. 211. — Marljiva jugoslovanska organizacija v Braziliji. Jutro XIII, št. 44. — Naši ameriški rojaki na begu od industrije do farme. Jutro XIII, št. 259. — Naši ljudje v Ameriki (USA). Jutro XIII, št. 177. — Nevarna zgodba Slovenca v Kanadi. Slovenec LX, št. 71. — Neseča jugoslovanske naselbine Bingham Canyon. Jutro XIII, št. 232. — Pismo slov. izseljencev iz Argentine. SGp LXVI, št. 37. — Pismo slovenskega rudarja iz Amerike (USA). Jutro XIII, št. 183. — Prekmursko slovensko društvo (v Buenos Airesu). Novine XIX, št. 17. — »Prokleti jarem« v Kanadi. Slovenec LX, št. 40. — R(avljen) D(avorin): Kaj sta doživela pred 100 leti dva Slovenca v Ameriki. Jutro XIII, št. 218. — Slovenci v Ameriki. SN LXV, št. 154. — Slovenci v zahodni Kanadi. Slovenec LX, št. 60. — Slovenska naselbina v ameriškem Sheboyganu. Slovenec LX, št. 285. — Slovenska podporna društva v Ameriki. Slovenec LX, št. 35. — Slovenski občinski odbor v Ameriki. Slovenec LX, št. 3. — Strašen položaj slovenskih delavcev v Ameriki. Slovenec LX, št. 203. — Stroj Alojzij: Ob 40 letnem jubileju »Amerikanskega Slovenca«. Slovenec LX, št. 1. — Zanimivosti o naših ameriških rojakih. Slovenec LX, št. 116. — Zrcalo bede naših ameriških rojakov (Prosveta). Jutro XIII, št. 261. — Življenje in trpljenje Slovencev v Kanadi. Slovenec LX, št. 59.

Avstrija: Iz Slovenskega krožka na Dunaju. Jutro XIII, št. 269. — Styriacus: Pri graških Slovencih. MV V, št. 292.

Češkoslovaška: Majce Josip: Jugoslovanska kolonija na Češkoslovaškem. Slovenec LX, št. 119.

Francija: Binkošti naših izseljencev v Franciji. Slovenec LX, št. 116. — Dekanič Anton: Naši delavci v Franciji. Jutro XIII, št. 8. — Eden izmed tisočerih. Jutro XIII, št. 148. — Iznanci iz Francije. Slovenec LX, št. 54, 83, 85. — Izseljenci so se začeli vračati. SN LXV, št. 66. — Izseljenski praznik v Franciji. Slovenec LX, št. 278. — Kako živijo naši delavci v Franciji. Slovenec LX, št. 27. — Med našimi izseljenci v Franciji. Slovenec LX, št. 202. — Naši rojaki v Lensu. Jutro XIII, št. 206. — Prosvetno delo rojakov v Franciji. Jutro XIII, št. 68. — Skebè Silvester: Da se ne potujčijo. Slovenec LX, št. 56. — Slovenci iz Francije se vračajo. Slovenec LX, št. 54. — Slovenci v Franciji se postavijo (Tucquegnieux). Slovenec LX, št. 43. —

Slovenska kri v Franciji. Slovenec LX, št. 100. — Slovenska premijera v Franciji. Slovenec LX, št. 130. — Slovenski spominček v Franciji. Slovenec, št. 273.

Jugoslavija: Belgrajski Slovenci. Slovenec LX, št. 3, 275. — Dolencec Ivan: Slovenci v Mostarju. Slovenec LX, št. 244. — Furlan Janko: Naši ob Vardarju. Jutro XIII, št. 298; Pri stočarjih. Jutro XIII, št. 72; Slovenska naselbina v Južni Srbiji. Jutro XII, št. 20. — Iz slovenskih naselbin v Srbiji (Rogovina). Slovenec LX, št. 50. — Iz življenja Slovencev ob Vardarju. Slovenec LX, št. 230. — Med slovenskimi društvi v Belgradu. Slovenec LX, št. 293. — Med zagrebškimi Slovenci. Slovenec LX, št. 111, 149, 260. — Narodna knjižnica in čitalnica v Zagrebu. Jutro XIII, št. 68. — Naša kri v Srbiji. Slovenec LX, št. 116, 120, 125. — Naša kri v Srbiji in naša naloga. Slovenec LX, št. 125. — Praznik na Vardarju, Jutro XIII, št. 3. — Slovenci v Splitu. Jutro XIII, št. 21, 296. — Slovenci v Zagrebu. Slovenec LX, št. 21, 78, 261, 273. — Slovenski delavci v Srbiji. KDM za 1933, 89—90. — Slovenski šolniki pionirji jugoslovenstva (Pančevo). Jutro XIII, št. 101. — Slovensko pevsko društvo v Zagrebu. Slovenec LX, št. 92. — Usoda 60 slovenskih rudarjev iz Vlaškega polja. Slovenec LX, št. 283. — Vzorna slovenska naselbina v Bosni (Banja Luka). Slovenec LX, št. 111. — Zabava beograjskih Slovencev. Jutro XIII, št. 36. — Življenje naših rudarjev na jugu (Rtanj). Jutro XIII, št. 38. — Žvan B.: Slovenci v Beogradu. Socialno kulturna slika. Beograd 1932. 8°. 72 str.

Nemčija: Glas naših v Nemčiji. Slovenec LX, št. 273. — K razpustu jugoslovenske akademske zadruge v Dresdenu. SN LXV, št. 132. — Kresal Rudolf: Izselenčeva beda. Jutro XIII, št. 171; Naša kri v tujini (Westfalija). Jutro XIII, št. 277; Naši ljudje na nemškem zapadu. Jutro XIII, št. 254; 1. decembra v Gladbecku. Jutro XIII, št. 287; Slovenska šola v Westfaliji. Jutro XIII, št. 148; Westfalski Slovenci. Koledar DCM za 1933, 36—41; Vprašanje slovenskega izseljenca (Westfalija). Jutro XIII, št. 142. — Iz življenja westfalskih Slovencev. Jutro XIII, št. 253. — Naši ljudje v Nemčiji (Berislav Djuro Deželić, Naša emigracija u Njemačkoj). Slovenec LX, št. 102. — Plačani izdajalci v tuji službi (»Avstrijski Slovenec«). Domovina XV, št. 42. — Premrov Jože: Med Slovenci v Nemčiji. Slovenec LX, št. 269. — Slowenische Schulen im deutschen Reiche. DZ LVII, št. 55. — Slovenski praznik v Marlu na Westfalskem. Jutro XIII, št. 165. — Slovenski senat v Westfaliji. Jutro XIII, št. 265. — Stiske naših rojakov v Nemčiji. Jutro XIII, št. 3. — 1500 slovenskih brezposelnih obdarjenih v Nemčiji. Slovenec LX, št. 14. — Velik zbor westfalskih rojakov. Domovina XV, št. 47.

(Ižanci.) Janežič Peter: Ižanci. Jutro XIII, št. 183.

Jahne Ludwig. Glej: Rudarstvo.

(Janek Franc Krištof.) Š(ijanec) F(ranjo): Iz naše umetnostne zgodovine. Štajerski slikar Franc Krištof Janek (1703—1761). MV V, št. 291.

Janežič Josip. Glej: Pesem.

Janežič Peter. Glej: Ižanci.

Jantsch Franc. Glej: Arheološka najdišča.

Janžek Karl. Glej: Slatina Radenci.

(Jenko Josip.) Prof. dr. Josip Jenko †. Slovenec LX, št. 11.

Jeraj Jože. Glej: Slomšek.

(Jerajeva Vida.) Marica Bartolova: † Vida Jerajeva. Modra ptica III, 206—208. —

- Marja Boršnikova: Vida Jerajeva. Ženski svet X, 166, 193—201, 245—247, 277—283. — Milena Mohoričeva: Nekdo je umrl. LZ LII, 304—306. — Jutro XIII, št. 102. — Slovenec LX, št. 101.
- (Jerovšek Anton.) Mšgr dr. Anton Jerovšek †. MZ LXXII, 294, 295; SGp LXVI, št. 45; Slovenec LX, št. 251, 252.
- (Jesenice.) Groza na Jesenicah in Koroški Beli pred 15 leti. Slovenec LX, št. 189. — Jesenice nekdanj in sedaj. Svoboda IV, 127—131.
- Jesih J. J. Glej: Ljubljana.
- Justin E. Glej: Ljubljana.
- Kač Janko. Priletel je lipov golob (Pogovor z narodnim umetnikom). Jutro XIII, št. 32.
- Kafka Karl. Glej: Koroško.
- (Kamnik.) Kamnik naglo in lepo napreduje. SN LXV, št. 170. — Iz zgodovine kamniške osnovne šole. SN LXV, št. 258. — Ob zlatem jubileju kamniške »Lire«. Jutro XIII, št. 241, 242. — Petdeset let petja kamniške »Lire«. SN LXV, št. 235. — 50 letnica kamniške »Lire«. SN LXV, št. 228. — 50 letnica kamniških gasilcev. Slovenec LX, št. 158. — Položaj v kamniški smodnišnici. Slovenec LX, št. 63. — Velik gasilski praznik v Kamniku (50 letnica). SN LXV, št. 159. — Zgodovina »Lire«. Zbori VIII, 29—30.
- Kapus Vladimir. Glej: Divja mačka.
- Kelemina Jakob. Glej: Goti.
- Prim. tudi ref.: Polivka J.: Kelemina J., Bajke in pripovedke... Germanoslavica I, 619—628; Slavia XI, 638—659. — Tominšek J., ČZN XXVII, 232—235.
- (Kempen J.) Mal J.: Iz dobe Bachovih huzarjev. Slovenec LX, št. 87.
- Kidrič France: Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature. 3. snopič. Ljubljana 1932. 8°. Str. 273—408.
- Ref.: B(orko), Jutro XIII, št. 100, 300. — Slodnjak A., DS XXXXVI, 264—266. — Fr(ance) St(elè), Čas XXVII, 171—172.
- Kimovec Frančišek. Glej: Pesem.
- Klekl Jožef. Glej: Kühar, Prekmurje.
- Klopčar F. Glej: Ljubljana.
- (Klopotec) na Razlagovini. Jutro XIII, št. 193.
- (Klun Karl.) Bojc Vilko: Na domu ustanovitelja »Slovenca«. Slovenec LX, št. 238.
- (Kmetijska družba.) Iz zgodovine Kmetijske družbe. Jutro XIII, št. 298.
- (Knjižnice.) Pivec-Stelè Melita: Naše knjižnice. GMDS XIII, 71—92. — Tudi ponatis.
- (Kočevsko.) Kočevska zemlja je trda. Slovenec LX, št. 210. — Kočevski delavci za svoje pravice. Slovenec LX, št. 294. — Žalostna pomlad na Kočevskem. Jutro XIII, št. 90.
- Glej tudi: Röthel, Tschinkel.
- Koderman Karl. Glej: Slomšek.
- Kokolj Miroslav. Glej: Prekmurje.
- (Kokošar J.) Pahor R.: Podrobni seznam pesmi, nahajajočih se v rokopisih Kokošarjeve zbirke pod zap. št. 84, 85, 86, 87, 88, 89 in 90. Cerkveni glasbenik LV, 116—117, 154—156, 183—185.
- Kolterer Franc. Glej: Rogaška Slatina.
- Kordin Anton. Glej: Slomšek.
- (Koroško.) Kafka Karl: Kärntner Wehrkirchen (Kneža). Car I CXXII, 61—65. — Koroška pota. Slovenec LX, št. 232. — Kos Milko: Slovenska naselitev na

- Koroškem. GV VIII, 101—142. — Kotnik Fr.: O slovenskih koroških pevcih. Slovenec LXV, št. 281.
- Kos Milko.** Glej: Koroško.
- (Kosovel Srečko.)** Mrzel L.: Srečko Kosovel in mlada generacija. LZ LII, 178—181.
- (Kostanjevica.)** Pirnat Viktor: Šopek cvetja sredi Krke. SN LXV, št. 171. — Za napredek Kostanjevice. Jutro XIII, št. 78.
- (Kostel.)** Ob Kolpi je doma beda. Jutro XIII, št. 127. — Siromaštvo kostelskega kmeta. Slovenec LX, št. 95. — V tujino odhajajo (kostelski krošnjarji). Jutro XIII, št. 218. — Skubic Jos.: Sadjarstvo ob Kolpi. Slovenec LX, št. 223.
- Koštiál I.** Glej: Črnobog.
- Kotnik Fran.** Glej: Koroško.
- Kotnik Janko.** Glej: Maribor.
- Kovačič Fran.** Glej: Planina, Slomšek.
- Kozina P.** Glej: Glasba.
- (Krajevna imena.)** O novih oblikah naših krajevnih imen. SGp LXVI, št. 50.
- Kralj France.** Glej: Kritika.
- Kramberger Franjo.** Glej: Maribor.
- Kramer Fr.** Glej: Pesem.
- (Kranj.)** Iz zgodovine našega društvenega življenja. Jutro XIII, št. 171; Tedenske slike VIII, št. 30. — Kranj nekoč in danes. SN LXV, št. 296. — Kranjski požari v XIX. stoletju. Slovenec LX, št. 230. — Ob 100 letnici velikega požara v Kranju (23. IX. 1932). Slovenec LX, št. 223.
- Kranjec Miško.** Glej: Prekmurje.
- Kranjec Silvo:** Pregled zgodovine Jugoslovanov. Ljubljana 1932. 8°. 132 str.
- (Kranjska gora.)** Središče tujskega prometa v Dolini. Jutro XIII, št. 89.
- Kregar Rado.** Glej: Brežice, Novo Mesto.
- (Krek Jan. E.)** Andrejka Rudolf: Selški predniki dr. J. E. Kreka. Ljubljana 1932. 8°. III + 81 str.
- R e f.:** Baš Franjo, ČZN XXVII, 48—49. — Blaznik P., GMDS XIII, 152—153. — C(apuder K.), Čas XXVII, 297. — Zwitter Fr., GV IX, 205.
- Derganc Fr.:** Spomini na Kreka. Odmevi III/4—6, 11—21. — Drja Janeza Kreka socijalni nazori. Svoboda IV, 230—233. — Spomini na našega nepozabnega voditelja. Slovenec LX, št. 231.
- Kresal Rudolf.** Glej: Izseljenci.
- (Kresovanje.)** Kresovanje v Beli Krajini. Slovenec LX, št. 142.
- (Kritika.)** Kralj Fr.: Opombe k slovenski likovno umetnostni kritiki. LZ LII, 8—13.
- (Kropa.)** Kroparski delavec nekdanj in sedaj. Slovenec LX, št. 77. — Obupen položaj kroparskih žebjarjev. Jutro XIII, št. 77. — Velika beda v Kropi. Slovenec LX, št. 64.
- (Krško polje.)** Naši arheologi o starinah na Krškem polju. Jutro XIII, št. 63. — O krških starinah. Jutro XIII, št. 61. — Starine na Krškem polju. Jutro XIII, št. 56.
- (Kuga.)** Zalaznik Albin: Črna smrt. M XIII, 189—191; 228—229.
- (Kühlar Štefan.)** Častimo zaslužne možé! Novine XIX, št. 33. — Deset let... Novine XIX, št. 4. — Klekl Jožef: Kühlar Štefan. Novine XIX, št. 5. — Novak Vilko: Štefan Kühlar. Ljubljana 1932. 16°. 16 str. — Praznik Slovenske krajine. Slovenec LX, št. 173, 174. — V spomin Stevana Kühara. Novine XIX, št. 31; Kalendar Srca Jezusovoga za 1933, 71.
- (Küzmič Mikloš.)** Naš Mikloš Küzmič. Novine XIX, št. 42.

Lah I. Glej: Aškerc.

Lajovic Anton. Glej: Manjšine.

(Laško.) Mišič Franc: Pokrajinsko lice Laškega. Jutro XIII, št. 159. — Odkritja praškega publicista v Laškem (Thorwaldsen). Slovenec LX, št. 287.

(Layer Leopold.) S(tesk)ja: Sveti križev pot. IS VIII, št. 13.

(Leban Janko.) Ferjančič Fr.: † Janko Leban kot glasbenik. Cerkevni glasbenik LV, 80—82.

(Ledarji.) Ledarji. Jutro XIII, št. 26. — Ledarji pri delu. Tedenske slike VIII, št. 5.

(Lemberg.) Strmšek P.: Trg Lemberg. ŽiS XII, 496—497.

(Leskovec.) Žunkovič D.: »Leskovec« ali »Leškovec«? SGp LXII, št. 1.

L' Estocq Hermann. Glej: Običaji, Velikovec.

(Letak.) Debeljak A.: Najstarejši slovenski letak (iz 1755). ŽiS XII, 688—689.

(Levičnik Jernej.) Dolenc I.: O pesniku dr. Jerneju Levičniku. Mentor XIX, 160—163.

(Levstik Fran.) Levstikovo izročilo. M XIII, 20—22. — Plestenjak Jan: Fran Levstik. Odmevi III/4—6, 69—72. — Slodnjak Ant.: Levstik in »Vrtec«. Vrtec LXII, 155—159. — Zbašnjik Fr.: Fran Levstik. Vrtec LXII, 60—62. — Žigon Avgust: Erjavec in Levstik. DS XXXXV, 138—149, 231—240; Levstik o Vodniku. DS XXXXV, 298—307.

(Limbuš.) S(er)pp A.: Steinerne Urkunden in Limbuš. DZ LVII. št. 94.

Lipah Fr. Glej: Pugelj.

(Litija.) Ob jubileju najstarejšega mostu v Zasavju. Jutro XIII, št. 124. — Pod krivo palico litijskega patrona (spomini na broderske čase). Jutro XIII, št. 282.

(Ljubljana.) Andrejka Rudolf: Zoisova palača v Ljubljani. Slovenec LX, št. 249. — Cvetni teden v Ljubljani. Jutro XIII, št. 67. — Človeške kosti na Vodnikovem trgu. SN LXV, št. 276. — 250 letnica Marijinega spomenika. Slovenec LX, št. 70. — G(aber) A(nte): Naš najzanimivejši muzej (na starini na Galusovem nabrežju). SN LXV, št. 171; Predelave ob Florjanski cesti. SN LXV, št. 252. — Iz zgodovine ljubljanske opeke. Jutro XIII, št. 32. — Jesih J. J.: Spomenica Sokolskega društva Ljubljana—Šiška. Ljubljana 1932. 8°. 130 str. Iz v s e b i n e: Hešič Svetozar, Razvoj Spodnje Šiške, 11—15. — Jesih J., Kulturno in društveno življenje v Šiški, 17—25.

Justin E.: Med ljubljanskimi umetninami. Jutro XIII, št. 254, 259, 265. — Kako smo se v letu 1932 rodili, ženili in umirali. SN LXV, št. 296. — Kako živi tobačno delavstvo. Slovenec LX, št. 52. — Klopčar F.: Premostitev reke Ljubljanice v Ljubljani. SN LXV, št. 64, 75. — Leto 1848. IS VIII, št. 4, 11. — Ljubljana išče svoj obraz. (Varstvo starih spomenikov in zgradb.) Jutro XIII, št. 149. — Ljubljana se giblje, raste in lepša. SN LXV, št. 247. — Ljubljana—Split. Ob dvojni obletnici narodne zmage 1882. Jutro XIII, št. 101. — Ljubljana šteje že blizu 4000 hiš. Jutro XIII, št. 14. — Narodna čitalnica oživljena. SN LXV, št. 84. — Naš prvi glasbeni festival. Jutro XIII, št. 113. — Nova pridobitev Ljubljane (Vegova ulica). SN LXV, št. 109. — O imenih ljubljanskih cest, ulic, trgov itd. SN LXV, št. 101. — Ob 50 letnici Cirilskega društva. Slovenec LX, št. 26. — Ob srebrnem jubileju Prosvetnega društva v Trnovem. Slovenec LX, št. 139. — Osnova velike Ljubljane. SN LXV, št. 3. — Pestotnik P.: 25 letnica Sokola I v Ljubljani. SN LXV, št. 262, 264. — Petdeset let slovenske Ljubljanec. Jutro XIII, št. 135. — 50 let slovenskega županovanja v Ljubljani. SN LXV, št. 125, 127. — Preseljevanje barak na Kodeljevem. Jutro XIII, št. 165. — Razporeditev trgovine v Ljubljani.

- SN LXV, št. 173. — Razširjenje in modernizacija tramvajskega omrežja. Slovenec LX, št. 34; SN LXV, št. 32. — Regulacija Ljubljane. Jutro XIII, št. 8. — Regulacija Marijinega trga. SN LXV, št. 177. — Rus Jože: Škofja ulica naj tudi ostane. Jutro XIII, št. 162. — Saria Balduin: Najdba rimskih bronastih novcev v Igriški ulici v Ljubljani. GMDS XIII, 17—20. — 70 let Slovenskega zdravniškega društva. Jutro XIII, št. 293. — Skrita revščina v Mestnem logu. Slovenec LX, št. 8. — Som, Ribničan in butare. SN LXV, št. 64. — Stara hiša na vogalu Gajeve in Dunajske ceste. Jutro XIII, št. 187. — Starikava Ljubljana izginja, nova nastaja. Jutro XIII, št. 189. — Stavbni prirastek v letu 1931. Slovenec LX, št. 14. — Stelè France: Ljubljanski Grad. M XIII, 89—93, 129—131; Slovenska Akropola. M XIII, 48—51; Spomenik kralja Petra v Ljubljani. Arhitektura I, 210—217. — Še o rimskem zidu. SN LXV, št. 153. — Štirideset let opernega poslopja v Ljubljani. Jutro XIII, št. 227. — Tako se preraja Ljubljana. SN LXV, št. 192. — Tivoli z Rožnikom — narodni park. Jutro XIII, št. 171. — Tyrševa cesta. SN LXV, št. 157, 158, 160, 161. — Ureditev Gerberjevega stopnišča. SN LXV, št. 244. — V Ljubljani leži zaklad. SN LXV, št. 158. — V 25 letih nad 1200 novih hiš v Ljubljani. Slovenec LX, št. 257. — V prenovljenem delu stare Ljubljane (Trnovo). Jutro XIII, št. 148. — Velenjska elektrika v Ljubljani. SN LXV, št. 5. — Vladika Strossmajer in šišenski Sokol. Jutro XIII, št. 200. — Vrhovnik Ivan: Cerkevna ulica naj ostane. SN LXV, št. 164. — Za ohranitev stare Ljubljane. SN LXV, št. 145. — Zaščita zgodovinskih spomenikov v Ljubljani. SN LXV, št. 146. — Zdravstveno stanje Ljubljane v l. 1931. SN LXV, št. 43. — Znižanje plač pred 200 leti (na Kranjskem). SN LXV, št. 74. — Življenje in smrt v Ljubljani. Slovenec LX, št. 1.
- (Ljutomer.) Kako bodo regulirali metropolo Prelekije. Jutro XIII, št. 8.
- (Logatec.) Jamarji vabijo v Kališe. Jutro XIII, št. 197. — Odkritja v logaških jamah. SN LXV, št. 164. — Odkritja v novi kraški jami. Jutro XIII, št. 176. — Prvi »jamski« nosorog (v logaški Logarjevi jami). Jutro XIII, št. 172. — Raziskovanje v kaliških jamah se bo nadaljevalo. Jutro XIII, št. 177. — V Kališko jamo nad Logatecem! Slovenec LXV, št. 193. — Veselica v nosorogovi jami (Kališe). Slovenec LX, št. 201. — Življenje logaških tesačev na Pohorju. Domovina XV, št. 13.
- (Löschnig Josip.) Sloves našega rojaka v avstrijski republiki. Jutro XIII, št. 89.
- Lotrič L. Glej: Dev Oskar.
- Lovšin Franc. Glej: Ribnica.
- (Lož.) Mesto Lož in okolica. Jutro XIII, št. 159. — Iz zgodovine povodnji v Ložki dolini. Slovenec LX, št. 193.
- Ložar Rajko. Glej: Berneker, Vače, Vurnik, Župančič Oton.
- Lukman Fr. Ks.: Slovenski biografski leksikon. 4. zvezek (Kocen—Lužar). Ljubljana 1932. 8°. 481—688 str.
- Ref.: (Finžgar) (Fran)ć, M XIII, 465. — Slodnjak A., DS XXXXVI, 164—167. — St(èlè) Fr., Čas XXVIII, 167—171.
- (Luschin Ebengreuth Arnold.) Schmid Walter: In memoriam Arnold Luschin—Ebengreuth. GMDS XIII, 93—95. — Travner Vlad.: Osebnost Arnolda Luschina. MV V, št. 291. — Vranc E.: Arnold Luschin in naša severna meja. MV V, št. 282; Še enkrat Arnold Luschin in naša severna meja. MV V, št. 293. — Zwitter Fr.: Arnold Luschin—Ebengreuth. Jutro XIII, št. 287.

Mačkovšek Janko. Glej: Manjšine.

Maister Rudolf. Glej: Maribor.

(**Majšperg.**) Majšperg—Lešje. SGp LXV, št. 49.

Mal Josip: Zgodovina slovenskega naroda. 11. zvezek. Celje 1932. 8°. 497—632 str. Ref.: Slovenec LX, št. 258.

Glej tudi: Kempen.

(**Maleš Miha.**) Stelè France: Stenska slika Mihe Maleša v Cirkveni. Arhitektura I, 270—273.

Maleš Miha. Glej: Obrt.

(**Malovrh Miroslav.**) Zor Ivo: 10 letnica smrti Miroslava Malovrha. SN LXV, št. 55.

(**Manjšine.**) Dr. Besednjak: Für gleichen Minoritätenschutz. MZ LXXII, št. 174. —

Die Ergebnisse des europäischen Nationalitätenkongresses. MZ LXXII, št. 185. — Mačkovšek Janko: Tajniško poročilo DCM. Koledar DCM za 1933, 76—84. — Manjšinski kongres na Dunaju. KS XII, št. 27. — O dunajskem kongresu narodnih manjšin. Jutro XIII, št. 158. — Pred kongresom. KS XII, št. 25. — Der Schutz der Minderheiten. MZ LXXII, št. 269. — Tomšič Ivan: Problem narodnostnih manjšin v luči krščanske filozofije. Čas XXVII, 54—63. Glej tudi: Wilfan Josip.

Avstrija: B(eg) A.: 25 letnica prerojenja CMD. Koledar DCM za 1933, 19—24. — Blažena Hema — slovenska kneginja. KS XII, št. 27. — Dostojna zahteva slovenskih občin. KS XII, št. 4. — Izid občinskih volitev dne 24. aprila 1932. KS XII, št. 18. — Končni izid volitev na Koroškem. (Slovinci nazadovali za 2133 glasov in 14 mandatov.) Jutro XIII, št. 99. — Koroški Slovenci in volitve. SGp LXVI, št. 19. — Koroški Slovenci so napredovali. Slovenec LX, št. 99 a. — Koroški Slovenci v volilnem boju. Slovenec LX, št. 73. — Koroško pismo. Jutro XIII, št. 14, 28, 102. — Mačkovšek J.: Manjšinsko vprašanje v Avstriji in pri nas. MV V, št. 207; Šolske razmere na slovenskem ozemlju Koroške. Koledar DCM za 1933, 25—33. — Naseljevanje rajhovec na Koroškem. KS XII, št. 28. — Naseljevanje rajhovskih protestantov. KS XII, št. 6. — Naša pesem v Podjuni. KS XII, št. 24. — Nemška kolonizacija v slovenski Koroški. Jutro XIII, št. 207. — Nevzdržen položaj na Koroškem. Slovenec LX, št. 90, 91, 92. — Občinske volitve na Koroškem in Slovenci. Jutro XIII, št. 84. — Po slovenskem Korotanu. Slovenec LX, št. 71. — Razmotrivanje k občinskim volitvam v naših krajih. KS XII, št. 14. — Renegat je strup za večinski narod. KS XII, št. 5. — Schulverein Südmark. KS XII, št. 42. — Slovenec po pokolenju in jeziku. KS XII, št. 3. — Slovenska krščanska prosveta na Koroškem. Slovenec LX, št. 290. — Styriacus: Pri graških Slovencih. MV V, št. 292. — Südmarka 1931. Jutro XIII, št. 180. — Svoboda kulturnega razvoja koroških Slovencev. Jutro XIII, št. 176. — Šnuderl M.: Koroški Slovenci v dunajskem radiu. MV V, št. 119. — Tako pojmujejo manjšinsko pravo. KS XII, št. 50. — Trdni kakor skala. KS XII, št. 17. — Tudi dunajski radio v službi germanizacije. KS XII, št. 23. — Verouk v maternem jeziku. KS XII, št. 49. — Višek nasilja (Št. Lipš). KS XII, št. 22, 26. — Vojvoda Bernhard. KS XII, št. 35. — Volitve v koroška kmetska zastopstva. Jutro XIII, št. 271 a. — Za staro pravdo. KS XII, št. 15.

Italija: Amerikanec (R. H. Markham) o Jugoslovanih pod Italijo. MV V, št. 291. — Asimilacija v Julijski krajini. Jutro XIII, št. 16. — Dogodki za mejo. Jutro XIII, št. 194. — 12 let po požigu tržaškega Narodnega doma.

- Jutro XIII, št. 161. — Golgota naših sorojakov pod Italijo. Jutro XIII, št. 124. — Italia Redenta v tržaški pokrajini. Jutro XIII, št. 183. — Katastrofa istrskega kmetijstva. Jutro XIII, št. 118. — Konec slovenskega mlekarkega združenja na Tolminskem. Jutro XIII, št. 293. — Med beneškimi Slovenci. IS VIII, št. 17. — Naša in nemška manjšina v Italiji. Jutro XIII, št. 1. — Nova fašistična kampanja proti slovenski cerkvi. Jutro XIII, št. 159. — Nova jezikovna odredba fašističnega Rima. Jutro XIII, št. 11. — Ob petindvajsetletnici afirmacije slovanske misli v Istri. MV V, št. 140. — Položaj naših bratov na Primorskem. MV V, št. 208. — Pravica slovanskih vernikov. Slovenec LX, št. 78. — Raznarodovanje. Jutro XIII, št. 171 a. — Slike od Soče. Slovenec LX, št. 220. — Stiska v Primorju. Jutro XIII, št. 57. — 600 goriških slovenskih posestev na dražbi. Jutro XIII, št. 14 a. — Velik zbor emigrantov v Laškem. Jutro XIII, št. 183 a. — Za pravice narodnih manjšin. Slovenec LX, št. 148. — Žalostne razmere v Trstu. Jutro XIII, št. 24.
- Jugoslavija: Abg. Dr. Kraft redete über die Minderheitsschulfrage. DZ LVII, št. 20. — Če mački na rep stopiš. SGp LXVI, št. 21. — Lajovic Anton: Slovenska ideja o enakopravnosti naših Nemcev. Jutro XIII, št. 230. — Das Minderheitenschulwesen vor dem Senat. DZ LVII, št. 23. — Nemci in manjšinsko šolstvo. SGp LXVI, št. 38. — Nemška akcija v obmejnem št. Ilju. MV V, št. 212. — Varstvo narodnih manjšin. SGp LXVI, št. 29. — Vprašanje nemške manjšine v Sloveniji. MV V, št. 67. — Vzporednost med Nemci in Slovenci. SGp LXVI, št. 28. — Zur Einschreibung in die deutsche Schulabteilung. DZ LVII, št. 50.
- Madžarska. Rabski Slovenci. Novine XIX, št. 17. — Uničevanje zadnjih pravic porabskih Slovencev. MV V, št. 124.
- (Mantuani Josip.) Stelè Fr.: Dr. Josip Mantuani. ZUZ XII, 99—100.
- Mantuani Josip. Glej: Hren.
- (Marenberg.) Marenberg. IS VIII, št. 22.
- (Maribor.) Baš Franjo: Gradbena slika Maribora v začetku XIX. stoletja. Mariborski koledar za 1933, 41—63. — Baumgartner Egon: Važna numizmatična najdba v Mariboru (Glavni trg). ČZN XXVII, 33—37. — B(orko): Ob desetletnici Ljudske univerze v Mariboru. Jutro XIII, št. 13. — 10 let Ljudske univerze v Mariboru. Slovenec LX, št. 12. — Druzovič Hinko: Prva »Velika beseda« mariborske Čitalnice. MV V, št. 256—258; Prvi slovenski koncert v predvojnem Mariboru. MV V, št. 183. — 85 Jahre Männergesangsverein. MZ LXXII, št. 141. — 25 Jahre Bäckergerossenschaft. MZ LXXII, št. 176. — 25 Jahre Sokol in Maribor. MZ LXXII, št. 318. — Glaser Janko: Prvi slovenski koncert v Mariboru in njegove posledice. MV V, št. 249—251; Zgodovina mariborskih tiskarn. 2. Tiskarna sv. Cirila. Slovenski tisk II, 65—69, 81—85. — Grile Bojan: Hallstattsko grobišče v Mariboru. MV V, št. 266, 267; Starodavna gradišča pri Razvanju. MV V, št. 285. — Ilirska naselbina v Mariboru. Slovenec LX, št. 267. — Eine Illyrer Siedlung am Fuß des Kalvarienberges. MZ LXXII, št. 313. — Jezuitje v Mariboru. SGp LXVI, št. 44. — Kaj bo z brezposelnimi v predmestnih občinah. Slovenec LX, št. 29. — Kolonija vagonarjev. Slovenec LX, št. 288. — Koprive Aleksander: Wesen u. Entwicklung unserer Volksuniversität. MZ LXXII, št. 22. — Kotnik Janko: Sprotuletna Vijolica, dijaški list mariborske gimnazije iz l. 1846. ČZN XXVII, 38—45. — Krajevna imena v mariborski okolici (Zrkovce, Dolgoše). SGp LXVI, št. 47. — Kramberger Franjo: Nekaj števil o Mariboru. Mariborski

- koledar za 1933, 93—109. — Maister Rudolf: Marburger Schutzwehr... Mariborski koledar za 1933, 65—91. — Maribor pred sedemdesetimi leti (70 letnica čitalniške prve besede). Jutro XIII, št. 254. — Mariborska tekstilna industrija. Slovenec LX, št. 49. — Nekaj kronike ob tridesetletnici studenške šole. MV V, št. 289. — Ob srebrnem jubileju sokolskega dela v Mariboru. MV V, št. 270—272. — Pivko Ljudevit: Ob 25 letnici Sokolskega društva Maribor-matica. MV V, št. 278, 279. — Po 156 letih (oo. jezuitje v Mariboru). Slovenec LX, št. 264. — Problemi mariborske okolice. MV V, št. 296. — Pred 400 letnico turškega vpada v Slovenijo. Slovenec LX, št. 206. — Prvo desetletje Ljudske univerze. MV V, št. 17. — Radvanjski jubilej (delo radvanjskih gasilcev v dobi 40 let). MV V, št. 171. — Rožkastanie oder... MZ LXXII, št. 228. — Rund um den Bau der orthodoxen Kirche. MZ LXXII, št. 324. — S(er)pp A: Vom alten Stadtfriedhof in Maribor. DZ LVII, št. 4, 18. — Slovanska čitalnica v 8. desetletju. Jutro XIII, št. 152. — Steinerne Urkunden in Maribor. DZ LVII, št. 12, 30. — St(r)mšek P: Slika iz medvojnega šolstva. MV V, št. 59. — Styriacus: Očividec o koncertu Čitalnice pred 70imi leti. MV V, št. 253; Za Dravoj. MV V, št. 217. — Š(ijanec) F.: Hallstattske najdbe v Mariboru. MV V, št. 270; Weissenkircherjevi sliki v mariborskem muzeju. MV V, št. 275. — 400 letnica oblege Maribora. Jutro XIII, št. 216. — 400 letnica turških napadov na Maribor. Tedenske slike VIII, št. 38. — Študijska knjižnica v Mariboru. ČZN XXVII, 62—64. — Travner Vl.: Desetletnica Ljudske univerze v Mariboru. ŽiS XI, 67—68; Maribor pred 400 leti. ŽiS XII, 26—28, 50—51; Wie Wildenrainer zum Retter Maribors wurde. MZ LXXII, št. 249. — Die Türken vor Maribor. MZ LXXII, št. 227. — Važna ugotovitev nacionalnega nemškega lista (Bülach—Dielsdorfer Wochenblatt). MV V, št. 68. — Vierzig Jahre »Frohsinn«. MZ LXXII, št. 326. — Wengert Hermann: Städtebauliches aus Steiermark. BfHk X, 73—79. — Zdravje Maribora. Slovenec LX, št. 14. — Zgodovinsko društvo v Mariboru. ČZN XXVII, 59—61. — Die Zirkuswiese wird verbaut. MZ LXXII, št. 195. — Zlati jubilej mariborske Posojilnice. Jutro XIII, št. 71.
- (Marn Josip.) Ob stoletnici rojstva književnika Josipa Marna. Slovenec LX, št. 148, 150. — Počastitev Josipa Marna ob 100 letnici njegovega rojstva. Jutro XIII, št. 153 a.
- Marolt Marijan: Dekanija Celje. II. zv. Cerkevne umetnine izven celjske župnije. Maribor 1932. 8°. 117—270 str.
- Ref.: Ljubša M., BV XII, 191—194. — M(ravljak J.), M XIII, 430. — Slovenec LX, st. 122.
- Glej tudi: Metzinger.
- Maučec Jožko. Glej: Prekmurje.
- (Medija—Izlake.) O krajevnem nazivu. SGp LXVI, št. 51.
- Menhardt H. Glej: Velikovec.
- (Metod sv.) Skrivnost groba sv. Metoda. SN LXV, št. 150.
- (Metzinger J. V.) Dr. Stanko Vurnik—Marijan Marolt: K razvoju in stilu Metzingerjeve umetnosti. ZUZ XII, 16—63.
- (Milčinski Fran.) Fran Milčinski †. Jutro XIII, št. 249; Slovenec LX, št. 245; SN LXV, št. 243; ŽiS XII, 454. — Gspan Alfonz: † Fran Milčinski. LZ LII, 718.
- (Missia Jakob.) Ferjančič Fr.: Nekaj glasbenih spominov na † kardinala dr. Jakoba Missia. Cerkevni glasbenik LV, 149—152.
- Mišič Franc. Glej: Baško jezero, Hmeljarstvo, Laško, Mozirje, Pesem, Polharji,

- Obir, Peca, Ribnica na Pohorju, Sv. Križ nad Belimi vodami, Sv. Pankracij, Vodovnik J., Zadreta.
- (Mlekárstvo) na Veliki planini. Jutro XIII, št. 168. — Slovenski pridelki ob morju. Slovenec LX, št. 204.
- (Mlin na veter.) »Ščegeljvice« — mlin na veter (Rucmanci, Rakovski vrh). SN LXV, št. 223.
- Mehoričeva Milena. Glej: Jerajeva Vida, Pugelj M., Ženski listi.
- (Mokronog.) Zgodovinske zanimivosti. SN LXV, št. 243.
- Mole Vojeslav. Glej: Umetnostna zgodovina.
- Morpurgo Enrico. Glej: Trst.
- (Mozirje.) Iz kronike mozirskega Sokola ob 50 letnici. Jutro XIII, št. 142. — Mišič Fr.: Štrcljevo gradišče. Jutro XIII, št. 212.
- Mravljak Josip. Glej: Dravograd, Dravska dolina, Guštanj, Vuzenica.
- Mrzel L. Glej: Adamič, Umetnost, Župančič Oton.
- (Murn-Aleksandrov Josip.) Peterlin-Petruška: Josip Murn-Aleksandrov. Odmevi II/1—3, 95—96. — Polak Janko: Spomini. Odmevi II/1—3, 1—9; Iz Josip Murnove korespondence. I. Josip Murn — Janku Polaku. II. Josip Murn — Alojziju Novaku. Odmevi II/1—3, 79—83.
- (Murnik Rado.) † Rado Murnik. Jutro XIII, št. 259 a, 260; ŽiS XII, 509; Gspan Alfonz: † Rado Murnik. LZ LII, 719. — Strmšček P.: Tri pisma Rada Murnika. ŽiS XII, 553.
- (Narodni muzej.) Nove pridobitve v našem narodnem muzeju. Slovenec LX, št. 243. — 70 zabojev dragocenih starin... Jutro XIII, št. 99. — Ureditev naših muzejev in varstvo starin. Jutro XIII, št. 77. — Varstvo naše domačije. Slovenec LX, št. 87. — Začetki našega umetno-obrtnega muzeja. IS VIII, št. 2.
- (Narodopisni pouk.) Vauda Mirko: Možnost narodopisja v podeželski šoli. P LIV, 306—309.
- (Nazarje.) Styriacus: V Nazarjih. MV V, št. 188.
- (Negova.) Baerent H.: Das aelteste germanische Sprachdenkmal. ČZN XXVII, 237—238.
- Negri Waltraut. Glej: Celje.
- (Nerat Miha.) Odkritje spominske plošče Mihaelu Neratu. MV V, št. 250.
- (Noše.) Folklor slovanstva. Koledar revije Žena in dom za 1933, 75—77. — Koroški Slovenci na kongresu narodnih noš. Slovenec LX, št. 202. — Pomcu in namen kongresa narodnih noš v Ljubljani. Slovenec LX, št. 197.
- Novak Vilko. Glej: Kühar, Prekmurje.
- (Novo Mesto.) Kregar Rado: Načrt za regulacijo Novega mesta. Arhitektura I, 30—32. — Najstarejše gasilsko društvo Dolenjske. SN LXV, št. 177.
- (Običaji.) L'Estocq Hermann: Unterkärntner Brauchtum. Bräuche des Familienlebens (rojstvo, poroka, gostija, dota, godovanje, smrt). Car I CXXII, 65—75; Gemeinschaftsbräuche des bäuerlichen Wirtschaftslebens (kolone, košnja sena, žetev, metev, spravlanje stelje, teritev, binkošti, sejmovanje v Velikovcu in Pliberku). Car I CXXII, 75—80. — Golobič Lojze: Porod, svadba, smrt (Semič, Bela Krajina). Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena. XXVIII, sv. 2, 193—215. — Gorenšak Josip: O navadah in posebnostih beneških Slovencev. Luč VIII, 3—10. — Naši narodni običaji »stehvanje« v Ziljski dolini. IS VIII, št. 9. — Od kdaj zvoni poldne. Slovenec LX, št. 88.
- (Obir.) Mišič Franc: Obir. Slovenec LX, št. 273.

- (Obrt.) Čevljarji v boju za svoj obstanek. Jutro XIII, št. 50 a. — Gaber Ante: Keramika. Arhitektura I, 260; Pipe. Arhitektura I, 196—197; Umetna obrt. Arhitektura I, 183—184. — Hausindustrie am Bachern. MZ LXXII, št. 327. — Maleš Miha: Razstava »narodnih« vezenin in »narodne« umetnosti v Jakopičevem paviljonu. Slovenec LX, št. 239. — Nove panoge naše ženske domače obrti. IS VIII, št. 3. — Obrambni kongres čevljarjev in usnarjev. Jutro XIII, št. 62 a. — Ogljarji na delu. Slovenec LX, št. 267. — Razvoj obrti v naši banovini. SN LXV, št. 172. — Žalosten konec kočevskih ogljarjev (Mozelj). Slovenec LX, št. 214.
- (Omerza Mihael.) Steska Viktor: Župnik Mihael Omerza, skladatelj (1679—1742). Cerkevni glasbenik LV, 17—21.
- Orožen Janko: Zgodovina Celja. III. 1456—1848. Celje 1930 (1932). 8°. 160 str. Ref: Mravljak J., ČZN XXVII, 50—51. — St(èlè) Fr., DS XXXV, št. 5—6, platnice.
- (Ošljaj Franc.) Dr. Franc Ošljaj. Slovenec LX, št. 153. — Dr. Ošljaj Ferenc. Novine XIX, št. 28.
- Oven Anton. Glej: Prešeren.
- Pajtler Josip. Glej: Divja mačka.
- Pavlin Dolfe. Glej: Trebnje.
- (Peca.) Janez Krstnik in kralj Matjaž. SN LXV, št. 140. — Kralj Matjaž in Slovenci. Jutro XIII, št. 191. — Kralj Matjaž na Peci. SN LX, št. 188. — Mišič Franc: Peca. Slovenec LX, št. 255.
- (Pengov Ivan.) † Ivan Pengov. Slovenec LX, št. 124.
- (Pernat Marko.) Znameniti slikar Marko Pernat (rojen v Tinjah). KS XII, št. 7.
- (Pesem.) Beneškoslovenske narodne pesmi. Luč VIII, 11—28. — Ive bere glive. Domovina XV, št. 52. — Janežič Josip: Cerkevno ljudsko petje. Cerkevni glasbenik LV, 33—39. — Kimovec Frančišek: Ljudsko petje pri božji službi. Cerkevni glasbenik LV, 65—75. — Koroški pevci v Sloveniji. Pevec XII, 25—26. — Kramer Fr.: Kakšne pesmi z napevi sem zapisal med slovenskim narodom. Pevec XII, 14—15, 30—31, 44. — Mišič Franc: Narodna pesem kulturni zaklad in brambni ščit koroških Slovencev. Slovenec LX, št. 280. — Na Kranjskom, Koroškem... Novine XIX, št. 4. — Narodna (Slomšekova iz Medžimurja). Novine XIX, št. 44. — Pojdamo v Škofce. Pevec XII, 25—26. — Praznik slovenske pesmi na Koroškem. Jutro XIII, št. 39. — Praznik slovenske pesmi v Dobrli vasi. Jutro XIII, št. 153. — Prelovec Zorko: Par besed o slovenski narodni pesmi. Zbori VIII, 28—29. — Puš Ludovik: Naša pesem in gramofonske plošče. Zbori VIII, 22—23. — Slavec Slavko: Svetovna vojna v ljudski domišljiji. Luč VIII, 29—52. — Tri kamčiče vržem... Jutro XIII, št. 285. — Vigred. KS XII, št. 23.
- Pestotnik P. Glej: Ljubljana.
- Petejan J. Glej: Pulj.
- Peterlin—Petruška R. Glej: Berneker, Murn—Aleksandrov.
- Piber J. Glej: Bohinj.
- Pirjevec Avg. Glej: Goethe.
- Pirnat Makso. Glej: Tavčar Ivan.
- Pirnat Viktor. Glej: Cerovi log, Cigani, Gorjanci, Kostanjevica, Šmarješke Toplice.
- (Piruh.) KS XII, št. 12.
- (Piščanec Elda.) Slovenska likovna umetnost: Elda Piščanec. IS VIII, št. 21.
- Piškur Drago. Glej: Kresovanje.
- Pivec—Stelè Melita. Glej: Knjižnice.

Pivko Ljudevit. Glej: Maribor.

(Planina pri Sevnici.) Kovačič Fr.—Wambrechtsamer A.: Planina in njeni prvi gospodarji. ČZN XXVII, 65—80.

(Planšarstvo.) Kaj bo z našimi planinami? (Zgoše in Korošca). Slovenec LX, št. 137. — Konec planšarstva v zgornji Savski dolini. Jutro XIII, št. 148. — Planšarstvo v kamniškem okraju (Menina). Slovenec LX, št. 148.

Plestenjak Jan. Glej: Aškerc, Levstik Fran.

(Podkoren.) Iz pozabljenega letoviškega kraja. Jutro XIII, št. 124.

Podlesnik Ivan. Spomini iz Ljubljane. I. Ljubljana 1932. 8°. 134 str.

Ref.: PV XXXII, 272. — Svoboda IV, 360—361.

(Pogačnik Josip.) Josip Pogačnik †. Jutro XIII, št. 192; Slovenec LX, št. 188; SN LXV, št. 186; Tedenske slike VIII, št. 34.

Polak Janko. Glej: Murn—Aleksandrov.

Polák J.: Zgodovina za III. razred. Ljubljana 1932. 8°. 70 str.

Ref.: Zerjav A., P LIV, 191.

(Polharstvo.) Mišič Franc: Savinjski polhi in polharji. Jutro XIII, št. 218.

(Polhov gradec.) Andrejka R.: Polhov gradec. Slovenec LX, št. 100. — Igate. Jutro XIII, št. 113.

(Polšnik.) Koder črni voli predstavljajo cerkvice. Jutro XIII, št. 148.

(Poštela.) Čiček Franjo: Poštela na Pohorju. M XIII, 28—29, 70—72, 111—112.

(Potočka zijalka.) Letošnja odkritja v Potočki zijalki. Slovenec LX, št. 258. — Novi izsledki iz Potočke zijalke na Olševi. Jutro XIII, št. 65; Slovenec LX, št. 64.

Potokar Tone. Glej: Prešeren.

(Potpeschnigg Heinrich.) Dr. Heinrich Potpeschnigg (ein Freund Hugo Wolfs) †. DZ LVII, št. 71.

(Prašnikar Jakob.) Spominski cvet na Prašnikarjev grob. Slovenec LX, št. 235.

(Pravljice in pripovedke.) Benecsec Gèza: Trije sinovje. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 49—50. — Čudovita dela. Domovina XV, št. 22. — Horvat Franjo: Od pastira. Novine XIX, št. 38—41. — Jakisa Viljem: Dobromil caszarov kühar. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 27—29. — Kako je Bog ustvaril Kranjca in Hrvata. Domovina XV, št. 13. — † Kühar Števan: Národuo blago. Novine XIX, št. 31, 33. — Neumna žena in moder mož. Domovina XV, št. 17. — Oček Eduard: Mož i žena. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 31—32. — Ponesics Ludvig: Trijé bratje. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 74—75. — Pörs Rudolf: Zakunyeni mlin. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 72—73. — Šebjanič Karol: Pripovest od Vragá i cigána. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 29—30. — Vegrin Štefan: Potnik brez karte. Dober Pajdás Kalendárium za 1933, 32. — Zdolanji Jože: Katarina in Pesoglavci; Kaznovana deklica (iz Delača). M XIII, 191.

(Prekmurje.) B(orško B.): Prekmurje v naši književnosti (Kranjec M., Težaki). Jutro XIII, št. 37. — Dobrovolci so dobili zemlo. Novine XIX, št. 45. — Grda navada (Sobota). Novine XIX, št. 6. — Izjava misijonarja J. Godine o prekmurskih legijonarjih. Slovenec LX, št. 148. — K(ranjec) M(iško): Pogorelci, snehé, pa gostúvanje. Novine XIX, št. 3. — Klekl Jožef: Kak dugo bomo pisali ešče v našem jeziki? Novine XIX, št. 7. — Kokolj Miroslav: Znaki prekmurskega tkaničenja. ČZN XXVII, 197—205. — Martinje. Novine XIX, št. 17. — Maučec Joško: Zgodovina Slovenske Krajine. Novine XIX, št. 9—46. — Na severni meji. Slovenec LX, št. 261. — Naj vse ljudstvo popeva v

- cerkvi. *Novine XIX*, št. 25. — Naš odgovor (Prekmurje—Slovenska krajina). *Novine XIX*, št. 6. — Naša potopljena plodna zemlja. *Jutro XIII*, št. 62. — Naše starine. *Novine XIX*, št. 8. — Naši dobrovolci. *Novine XIX*, št. 28. — Naši duševni delavci. *Kalendar Srca Jezusovoga za 1933*, 65—68. — Naši znameniti možje. *Novine XIX*, št. 20. — Novak Vilko: Domovina. Mesečne novine za slovenski narod. *ČZN XXVII*, 56—57; Mikola Sándor: A vendség multja és jelene. *ČZN XXVII*, 57; Prekmurci v Slov. biogr. leksikonu. *Slovenec LX*, št. 209; Pripoved naše krajine (Kranjec M., Težaki). *Novine XIX*, št. 28. — Prekmurska knjiga. *Novine XIX*, št. 44. — Prvi spomenik † Baša Ivani. *Novine XIX*, št. 47. — Račič Božo: Kakšno bodočnost imajo domače obrti Slovenske krajine. *Pomoč I*, št. 1. — Razstava tiska v Slovenski krajini. *Slovenec LX*, št. 187. — Rusticanus: Nazaj. *Novine XIX*, št. 10. — Sezonsko delo važen gospodarski in socialni činitelj Slovenske krajine. *Slovenec LX*, št. 101. — Slaba zaposlitev prekmurskega delavstva. *Jutro XIII*, št. 95 a. — Slabe nade prekmurskih sezonskih delavcev. *Domovina XV*, št. 17. — Spoznávalo nas. *Novine XIX*, št. 4. — Velike skrbi naših sezonskih delavcev. *Jutro XIII*, št. 87. — Voljč Štefan: S sprehoda. *Slovenec LX*, št. 185. — Zaslugek prekmurskih sezonskih delavcev. *Jutro XIII*, št. 10.
- Prelovec Zorko.** Glej: Cankar Ivan, Hladnik, Pesem.
- Premrov Jože.** Glej: Izseljenci.
- (»Preporod«.) 20 let Preporoda 1912—1932. Ljubljana 1932. 8°. 71 str.
- Iz vsebine: Lah Ivan, Predhodniki Preporodovcev, 9—17. — Kolar Ivan, August Jenko, 18—22. — Kozak Juš, Prijatelju Jenku, 23—24. — Kolar Ivan, O Ivanu Endlicherju, 25—28. — Sartory Marjan, Predvojna in medvojna doba Preporoda 1912—1918, 29—33. — Lovšin Evgen, Pred sodiščem, 34—39. — Turk Ernest, Preporodovci in pokret jugoslovanskih dobrovoljcev, 40—46.
- Prešeren France.** Glaser Janko: Doslej neznan zapis Prešernovega soneta o Apelu. *ČZN XXVII*, 102—103. — Josef Penížek in češki prevod Prešerna. *Jutro XIII*, št. 183. — Oven Anton: Zakaj pač muhe moj lovi Kastelic? *LZ LII*, 719—723. — Potokar Tone: Prešeren in Dukič. *Slovenec LX*, št. 5. — Zupan Tomo: Kako Lenka Prešernova svojega brata, pesnika popisuje. *M XIII*, 270—273, 309—312, 347—349, 390—392, 427—429; tudi v ponatisu: Celje 1933. 8°. 65 str.
- Ref.: Pregelj I., *DS XXXVI*, 431—432.
- Prijatelj Ivan:** Dr. Ivana Tavčarja Zbrani spisi. I. zv. Uredil dr. Iv. Prijatelj. Ljubljana 1932. 8°. XII + 506 str.
- Ref.: Janež Stanko, *LZ LII*, 303—305. — Koblar Fr., *DS XXXVI*, 533—535. — *M XIII*, 393. — *Jutro XIII*, št. 193, 218. — *Slovenec LX*, št. 141.
- (Pritrkovanje.) Še o tekmi slovenskih pritrkovalcev. *Slovenec LX*, št. 118.
- (Prlekija.) Iz dežele klopotcev. *SN LXV*, št. 217. — O prleških pogaçah, gibanicah in krapcih. *Jutro XIII*, št. 218. — Po Prlekiji. *Slovenec LX*, št. 226. — Požari in dimniki v Prlekiji. *SN LXV*, št. 248. — Styriacus: Okoli Desnjaka. *MV V*, št. 205.
- (Protireformacija.) Vrhovnik I.: Paberki iz protireformacijske dobe. (1. O nekdanjem evangeljskem pokopališču v Ljubljani. 2. Predstavnik protestantstva na koncu XVIII. stoletja.) *GMDS XIII*, 36—43.
- (Ptuj.) Borba Ptuja za ohranitev železniških zvez. *Jutro XIII*, št. 13. — Gotische Meisterwerke in Ptuj. *MZ LXXII*, št. 1. — Muzejsko društvo v Ptuj. *ČZN*

- XXVII, 118—120. — Napredek ptujskega muzeja. Jutro XIII, št. 100. — Nove zgodovinske najdbe v Ptuj. Jutro XIII, št. 258. — Rimske izkopine v Ptuj (Libero et Liberae...). Slovenec LX, št. 246. — Saria B.: Glavne kulturne podobe mitrejev v Poetovionii. ZUZ XII, 63—86. — Styriacus: Po Dravskem polju. MV V, št. 229. — 400 letnica turškega vpada v Ptuj. Slovenec LX, št. 206, 226. — V starodavnem Ptuj. Slovenec LX, št. 180.
- (Pugelj Milan.)** Lipah Fr.: V spomin Milana Puglja. SN LXV, št. 223. — Milan Pugelj kot urednik. Odmevi II/1—3, 99—100. — Mohoričeva Milena: Pisatelj Milan Pugelj. Modra ptica III, 361—365. — Pugljeva proslava v Novem mestu. SN LXV, št. 230. — Spominu Milana Puglja. Jutro XIII, št. 235, 236 a.
- (Puhenštajn.)** Die Auktion auf Schloß Puchenstein. DZ LVII, št. 71. — Grad Puchenstein in usoda njegovih umetnin. Jutro XIII, št. 261. — Grad Puchenstein nad Dravogradom. Slovenec LX, št. 226. — Die Schätze von Puchenstein. MZ LXXII, št. 291. — Zbirka orožja na gradu Puchenstein. Jutro XIII, št. 268.
- (Pulj.)** Petijan J.: Pred 25 leti v Pulju (ustanovitev Delavskega izobraževalnega društva). Koledar Cankarjeve družbe za 1933, 101—103.
- Puš Ludovik.** Glej: Pesem.
- (Quaglio J.)** Steska Viktor: Dve pesmi slikarja Julija Quaglia. ZUZ XII, 120.
- Račič Božo.** Glej: Prekmurje.
- Ravljen Davorin:** Anglež v naših krajih leta 1715. Jutro XIII, št. 160. — Glej tudi: Izseljenci.
- Ravnik Rudolf.** Glej: Rimski vrelec.
- Regali J.** Slovensko izročilo. KDM za 1933, 59—66. — Glej tudi: Caucig.
- Rehar Radivoj:** Pesmi o kraljeviču Marku. Prevedel —. Ljubljana 1932. 8°. 240 str.
- (Ribarstvo.)** Ribji lov na Krki. Jutro XIII, št. 189.
- (Ribnica.)** Iz dobe domačega platna. Slovenec LX, št. 73. — Lovšin Franc: Počastitev ribniškega narodnega pesnika. Slovenec LX, št. 31. — Zbor ribniških rešetarjev. Slovenec LX, št. 3.
- (Ribnica na Pohorju.)** Mišič Franc: V cvetočih vrtovih pohorske Ribnice. MV V, št. 143; Vas Ribnica na Pohorju. MV V, št. 153.
- (Rimski vrelec.)** Ravnik Rudolf: Rimski vrelec. Jutro XIII, št. 8, 31.
- (Rogaška Slatina.)** 200 letnica v Rogaški Slatini. Slovenec LX, št. 113. — Kolterer Fr.: Der Kurort Rogaška Slatina und seine Heilmittel. MZ LXXII, št. 219; Letovišča in zdravilišča. Jutro XIII, št. 153; Od Sv. Trojice do Sv. Mohorja. Jutro XIII, št. 161, 171; Rogaška Slatina. MZ LXXII, št. 219; Zgodovina Rogaške Slatine. MV V, št. 183; Priprave za veliko slavje v Rogaški Slatini (200 letnica zajetja mineralnih vrelcev in postavitve kipa sv. Janezu Nepomuku). Jutro XIII, št. 184. — Proslava sv. Nepomuka. Slovenec LX, št. 181. — Rogaška Slatina in njena 200 letnica. Jutro XIII, št. 187. — Rogaška Slatina nekdanj in sedaj. Slovenec LX, št. 127. — Slatinske slike. Slovenec LX, št. 173, 184, 196. — Slavje Rogaške Slatine. Jutro XIII, št. 189.
- Röthel Johann:** Der Entwicklungsgang des Gottscheer Volkes. I. Kočevje 1932. 8°. 85 str.
- Rozman Ivan.** Glej: Župančič Oton.
- (Rударstvo.)** Jahne Ludwig: Zur Geschichte der Erzbergbauten im Petzen-Mießgebiet. Berg- und hüttenmännisches Jahrbuch. Bd LXXX, 8—19; Zur Geschichte des Kohlenvorkommens im Lobnigraben. Car I CXXII, 85—86. —

Križev pot naših rudarjev. SN LXV, št. 296. — Sv. Barbara — patrona rudarjev. Slovenec LX, št. 279. — Wenger Marian. Der Verfall des Edelmetall-Bergbaues in Kärnten gegen Ende des XVI. Jahrhunderts und seine Ursachen. Car I CXXII, 101. — Zares je obrajtan ta knapovski stan. Jutro XIII, št. 298.

(Rudež Anton.) Graščak Anton Rudež †. Jutro XIII, št. 284.

Rus Jože: Krst prvih Hrvatov in Srbov. Nova poglavja o zgodovini kraljev Svevladičev 614—654. Ljubljana 1932. 8°. 87 str.

Ref.: Baš Fr., ČZN XXVIII, 230—231. — Turk J., GMDS XIII, 100—101. — Prim.: Blaženi Martin škof in opat, apostol Hrvatov in Srbov (638—655). Slovenec LX, št. 191; Jutro XIII, št. 188.

Glej tudi: Črnomelj, Dolenjsko, Ljubljana.

(Ruše.) Glaser Janko: Verske igre v Rušah (1680—1722). Jutro XIII, št. 187.

(Sachs Alojzij.) Alojzij Sachs †. Zbori VIII, 17—18.

(Sakovič Jožef.) Sakovič Jožef (Pokojni törjanski plebanoš. 1874—1930.) Kalendar Srca Jezusovoga za 1933, 40—55.

(Salezijanci.) Ob 30 letnici prihoda Salezijancev v Slovenijo. IS VIII, št. 8.

(Salzburg.) Torgler Karl: Zur Geschichte der Salzburger Besitzungen in Oberkärnten. Car I CXXII, 90—91.

Saria Balduin. Glej: Arheološki zemljevidi, Ljubljana, Ptuj.

(Savinjska dolina.) 40 letni jubilej savinjske železnice. Jutro XIII, št. 8. — Ustanovitev vodnih zadrug za savinjsko regulacijo. Jutro XIII, št. 221.

Schmid Walter: Norisches Eisen. Beiträge zur Geschichte d. österr. Eisenwesens. I, 2. H. Wien 1932. VIII + 60 str.

Ref.: Rus J., Jutro XIII, št. 14. — Saria B., GMDS XIII, 162—163.

Glej tudi: Luschin.

(Sedej F. B.) Ferjančič Fran: † Goriški metropolit dr. Frančišek Sedej — vnet cecilijanec in pospeševatelj cerkvene glasbe. Cerkevni glasbenik LV, 1—4, 39—42. — F(inžgar) F(ran) S.: Dr. Frančišek Borgia Sedej. M XIII, 9. — Goriški nadškof dr. Frančišek B. Sedej. KMD za 1933, 66—67.

(Selška dolina.) Andrejka Rudolf: Zemljiške razmere v Selški dolini v začetku 18. stoletja. GMDS XIII, 44—53.

Serpp A. Glej: Limbuš, Maribor.

Skalar Josip. Glej: Dev.

Skebè Silvester. Glej: Izseljenci.

(Skoda Alojzij.) I. Šašelj: Nepoznan dolenski ljudski pisatelj in pesnik (Alojzij Skoda = Vekoslav Zaplaški). Slovenec LX, št. 155.

(Slatina Radenci.) Janžek Karel: Spomini ob zlatem jubileju zdravilišča Slatina Radencev. Jutro XIII, št. 113. — Kako je nastalo in se razvijalo zdravilišče Slatina-Radenci. Slovenec LX, št. 133. — 50 letnica zdravilišča v Slatini Radencih. Jutro XIII, št. 95. — Šlebinger Ciril: Toplice in slatine. Izvestje Muzejskega društva v Mariboru. I, 35—40.

(Slikarstvo.) Stelè France: Slikarstvo kod Slovenaca. Hrvatska Revija V, 497—502, 537—543.

Slodnjak Anton: Frana Levstika Zbrano delo. Ljubljana 1932. IV. zv. 8°. 471 str. Ref.: Kobljar Fr., DS XXXXVI, 162—164. — Plestenjak I. Čas XXVI, 339—340. — Vodnik Fr., Slovenec LX, št. 81. — M XIII, 231—232.

Pisma o slovenski književni zgodovini. Slovenec LX, št. 173, 179, 190, 202, 208, 214, 220, 250, 261, 273, 283.

Glej tudi: Levstik Fran.

(Slomšek A. M.) Anton Martin Slomšek. Novine XIX, št. 29—33. — Boje Ethin: Kaj nam je Slomšek. SU XXXIII, 161—169; Narodnovzgojna smer pri Slomšku (kratka označitev ob 70 letnici njegove smrti). Čas XXVII, 137—143; Slomšek naš duhovni vrtnar. SU XXXIII, 1—7, 41—47, 81—96, 121—135; ponatis: Ljubljana 1932. 8°. 62 str.

Ref.: Gogala St., Čas XXVII, 35; Kovačič Fr., ČZN XXVII, 226—228.

(Bork)o: A. M. Slomšek. Jutro XIII, št. 223. — Slomšek naš vzgojitelj. Slovenec LX, št. 222. — Glaser Janko: Literarne predloge in paralele. XI. Maier—Slomšek. ČZN XXVII, 104—106. — G(rivec) Fr: Jezikovna drobtina. Slovenec LX, št. 275. — Iz Slomškovih mladih dni. Slovenec LX, št. 226. — Plešič Fran: Odkod ime Slomškovih »Drobtinic«? ČZN XXVII, 46—47. — Jeraj Jože: Slomšek slovenski narodni buditelj. Slovenec LX, št. 220. — Ko sem Slomšku nogavice podpletala. Slovenec LX, št. 179. — (Koderman Karl): In memoriam Slomšek. Jutro XIII, št. 224; Slomšek in Maribor. Jutro XIII, št. 225; Slomškov državniški akt. Jutro XIII, št. 223. — Kordin Anton: A. M. Slomšek — narodni in verski vzgojitelj. Pedagoški zbornik XXVIII, 35—50. — Kovačič Fran: Baraga—Slomšek. BV XII, 268—280; Slomšek — naš voditelj. Slovenec LX, št. 220; Slomškov najstarejši rokopis. ČZN XXVII, 190—192; Slomšek — v duhu svetosti. Kraljestvo božje VI, 23—24. — Merhar Alojz: Apostol Slovencev Anton Martin Slomšek. Ljubljana 1932. 8°. 130 str. — Praznik Josip: Slomšek in mladina. Prosvetna knjižnica. 12. zv. Maribor 1932. 16°. 16 str. — Sedemdesetletnica smrti škofa A. M. Slomška. KS XII, št. 38. — Die Slomšek-Feier in Maribor. MZ LXXII, št. 258. — Slomšek in duhovniki. Slovenec LX, št. 223. — Slomšek in mi. KS XII, št. 41. — Slomšek o narodnosti in slovenskem jeziku. Slovenec LX, št. 147. — Tri zadnje Slomškove poti. Slovenec LX, št. 210, 211, 212.

(»Slovenec«.) Biserni jubilej »Slovenca«. Slovenec LX, št. 238.

(Slovenska Bistrica.) Ob 40 letnici slovenjebistriške CMD. Jutro XIII, št. 211. — 60 letnica slovenjebistriških gasilcev. Slovenec LX, št. 139.

Smrekar H. Glej: Cankar Ivan.

Soklič Jakob. Glej: Haloze.

(Solčava.) 80 let po solčavskem puntu. Jutro XIII, št. 67.

Sovrè Anton: Aurelii Augustini Confessiones. Izpovedi Aurelija Augustina. Poslovenil Anton Sovrè. Celje 1932. 4°. 284 str.

Ref.: Šolar J., Vekovita knjiga. Slovenec LX, št. 62. — U(šeničnik) A., Čas XXVII, 292—297. — Slovenec LX, št. 266.

Spektorski E.: Zgodovina socialne filozofije. I. Od starega veka do XIX. stoletja. Prevedel J. Vidmar. Ljubljana 1932. 306 + VIII str.

Ref.: Stupan B., ČZN XXVIII, 47—48. — Zwitter Fr., LZ LII, 499—502. — U(šeničnik) A., Čas XXVI, 407—408.

(Stamitz J.) Janez Stamitz — slovenskega pokoljenja. Jutro XIII, št. 18.

(Stegnar Srečko.) Srečko Stegnar †. Zbori VIII, 17. — Stegnar Vinko: Slovenski skladatelj Srečko Stegnar. Cerkevni glasbenik LV, 53—56.

Stein Sergej. Glej: Aškerc.

Stelè Francè: Glej: Gnirs, Ljubljana, Maleš, Mantuani, Slikarstvo.

Steska Henrik. Glej: Goethe.

Steska Viktor. Glej: Layer, Omerza, Quaglia, Vodnik.

- (Strauß Janez Andrej.) Šijanec Franjo: Slikar Janez Andrej Strauß (stilna analiza). ČZN XXVII, 81—93, 96—102.
- (Strauß Franc Mihael.) Šijanec Franjo: Slikar Franc Mihael Strauß (stilna analiza). ČZN XXVII, 1—13, 94—95.
- (Stražišče.) 30 letnica gasilskega društva v Stražišču. SN LXV, št. 177.
- Strmšek Pavel. Glej: Aškerc, Lemberg, Maribor, Murnik Rado, Štrekelj.
- Stroj Alojzij. Glej: Izseljenci.
- Stupica A. Glej: Celje.
- (Svečnica.) Svečnico pojo. Jutro XIII, št. 27.
- (Sv. gore.) Romanje na Sv. gore. SGp LXVI, št. 35.
- (Sv. Duh na Ostrem vrhu.) Pismo z obmejnih planin. MV V, št. 170.
- (Sv. Križ nad Belimi vodami.) Mišič Franc: Sv. Križ nad Belimi vodami. SGp LXVI, št. 44.
- (Sv. Pankracij na Kobanskem.) Mišič Franc: Sv. Pankracij, naš severni stražar. Slovenec LX, št. 283.
- (Sv. Vid pri Ptuj.) Zanimiva obletnica (Turki pri Sv. Vidu). SGp LXVI, št. 37.
- Šalamon Ivan. Glej: Zbelovo.
- Šantel Šaša. Glej: Umetnost.
- Šašel Ivan: Marijina božja pot Zaplaz na Dolenjskem. Novo mesto 1932. 16°. 23 str.
Trška gora. Ponatis iz »Križa«, Novo mesto 1932. 16°. 15 str.
Živali v slovenskih pregovorih in rekih. Novo mesto 1932. 8°. 46 str.
Glej tudi: Besede in rečenice, Skoda Alojzij.
- Šijanec Franjo. Glej: Janek, Maribor, Strauß Janez Andrej, Strauß Franc Mihael.
- Škerlj Silvester. Glej: Berneker Franc.
- (Škofja Loka.) Gaber Ante: O tulipanih, hijacintah in sorodnih cvetlicah. SN LXV, št. 103. — Ob 30 letnici škofjeloškega vodovoda. SN LXV, št. 252. — 150 letnica loških uršulink. Slovenec LX, št. 234. — Župančič Jože: Ljubnik stražar Škofje Loke. Jutro XIII, št. 118.
- (Škorpionarstvo.) Škorpionarji (kobanska ljudska medicina). Jutro XIII, št. 165. — Zadnji ostanki stare vere. Tedenske slike VIII, št. 30.
- Šlebinger Ciril. Glej: Slatina Radenci.
- Šlebinger Janko. Glej: Bibliografija.
- (Šmarješke Toplice.) Pirnat Viktor: Lepe in zdrave so Šmarješke Toplice. SN LXV, št. 153. — Za Šmarješkimi Toplicami (Klevevž). Slovenec LX, št. 13.
- (Šmihel—Stopiče.) Naša največja kmečka občina. SN LXV, št. 296.
- Šnuderl M. Glej: Manjšine.
- Šolar Jakob: Detela Franc, Zbrani spisi. I. zv. Uredil Jakob Šolar. Celje 1932. XL + 452 str.
- Ref.: Debeljak Tine, DS XXXXVI, 91—93. — Pregelj Iv., Čas XXVI, 277—278. — Jutro XIII, št. 71. — M XIII, 150—151. — Slovenec LX, št. 64.
- (Št. Ilj v Slovenskih goricah.) Wanderraten (mus decumanus Pall) bei Št. Ilj. MZ LXXII, št. 26.
- (Št. Peter pri Novem mestu.) Nad 300 let stara zidanica. Slovenec LX, št. 121.
- (Štrekelj Karel.) Strmšek P.: Prof. Štrekelj — pesnik in prevajalec ruskih povesti. LZ LII, 487—490. — Dvajsetletnica smrti dr. Karla Štreklja. Jutro XIII, št. 156.
- Šuklje Fran: Sodobniki mali in veliki. Ljubljana 1932. 8°. 344 + VIII str.
- Ref.: Koblar Fr., DS XXXXVI, 541—543. — L(okar), LZ LII 688—691. — Jutro XIII, št. 298. — Slovenec LX, št. 292. — SN LXV, št. 285.

- Cesar Franc Jožef I. Slovenec LX, št. 30—47. — Našim zgodovinarjem (Matija Kavčič). Slovenec LX, št. 188.
- (Tamar). Vandot Josip: Motiv iz Tamarja. Jutro XIII, št. 120.
- Tamaro Attilio. Glej: Trst.
- (Tavčar Ivan.) Pirnat Makso: Pri Ivanu Tavčarju na Visokem. Odmevi III/4—6, 66—68.
- Terseglav Fr. Glej: Trubar P., Župančič Oton.
- Theiß Viktor. Glej: Cvetna nedelja.
- (Toča.) Kako so se borili proti toči. Domovina XV, št. 44.
- Tominšek J. Glej: Bohinj.
- (Tomšič Anton.) (Gabe)r: Spominu Antona Tomšiča, prvega urednika »Slovenskega naroda«. SN LXV, št. 117. — Ob devetdesetletnici rojstva urednika Antona Tomšiča. MV V, št. 117.
- Tomšič Ivan. Glej: Manjšine.
- Torgler Karl. Glej: Salzburg.
- Travnar Vladimir. Glej: Luschin, Maribor.
- (Trbovlje.) Beda trboveljskih rudarjev. Slovenec LX, št. 179. — Borba Trbovelj za kruh in zdravje. Jutro XIII, št. 200. — Brezposelnost v Trbovljah. Slovenec LX, št. 85. — Hudi dnevi v rudniških revirjih. Jutro XIII, št. 177 a. — Primer usodnih posledic rudarske krize. Jutro XIII, št. 149. — Razočarana in strta življenja. Slovenec LX, št. 161. — Stara pravda za most (čez Savo pri Trbovljah). Jutro XIII, št. 153. — Uratnik Filip: Trbovlje. Jutro XIII, št. 94.
- (Trebne.) Pavlin Dolfe: Četrto stoletja trebanjskega Sokola. SN LXV, št. 296.
- (Trst.) Cusin Fabio: Le condizioni giuridiche di Trieste e le riforme dell'amministrazione comunale nella prima metà del secolo XVIII. Archeografo Triestino V. XVII, S. III, R. XLV, 101—239. — Gasparini Lina: Miramare e paraggi nelle memorie inedite di Pietro Kandler. Archeografo Triestino V. XVII, S. III, R. XLV, 273—300. — Morpurgo Enrico: Il Castello di Trieste e le sue vicende. Archeografo Triestino V. XVII, S. III, R. XLV, 85—100. — Tamaro Attilio: La »Saliera« del 1609. Archeografo Triestino V. XVII, S. III, R. XLV, 241—272. — 12 let po požigu tržaškega Narodnega doma. Jutro XIII, št. 161.
- (Trubar P.) T(erseglav) F.: Štiristoletnica. Slovenec LX, št. 25.
- (Tržič.) Tržiško delavstvo kliče na pomoč. Slovenec LX, št. 100.
- Tschinkel Wilhelm: Gottscheer Volkstum in Sitte, Brauch, Märchen, Sagen, Legenden und anderen volkstümlichen Überlieferungen. Kočevje 1932. 8°. 256 str.
- (Tujski promet.) Bohinec V.: O našem tujskem prometu. KDM za 1933. 86—88.
- Tuma H.: Alpska terminologija. PV XXXII, 75—81, 97—98, 133—136, 160—165.
- Udina Ramiro. Glej: Istra.
- (Umetnost.) Mrzel L.: Naša umetnost in njen trg. Jutro XIII, št. 182. — Šantel Šaša: Beseda o naši umetnosti. SN LXV, št. 210, 211.
- (Umetnostna zgodovina.) Molè Vojeslav: O sociološkem problemu v umetnostni zgodovini. ZUZ XII, 1—16.
- (Univerza.) Na trnjevi poti za svojo univerzo. Slovenec LX, št. 50, 51, 52 53.
- Unterlechner Michael: In der Einsicht. Das Leben eines Kärntner Bergbauernburschen. Mit einem Geleitwort von Prof. Oswin Moro. St. Ruprecht bei Villach 1932. 8°. 256 str.
- Ref.: Graber G., Car I CCXXII, 97.

Uratnik Filip. Glej: Trbovlje.

(Uršlja gora.) Varujmo domača imena! Slovenec LX, št. 33.

(Vače.) Ložar Rajko: Predzgodovinska naselbina na Vačah odkrita. Slovenec LX, št. 199. — Vače, krave in keltska grobišča. Jutro XIII, št. 293.

Vandot Josip: Med planinskimi pomladnimi svetniki. Jutro XIII, št. 67. — Glej tudi: Podkoren, Tamar.

(Vas.) Naša vas. Jutro XIII, št. 20.

Vauda Mirko. Glej: Narodopisni pouk.

(Velika noč.) Slovenske vüzemske navade. Novine XIX, št. 13.

(Veliki četrtak.) Zgodovinski razvoj obredov velikega četrtka. Slovenec LX, št. 13.

(Velikovec.) L'Estocq Hermann: Fundberichte aus Völkermarkt. Car I CXXII, 92—93; Zur Geschichte des Gutes Wallersberg bei Völkermarkt. Car I CXXII, 84—85; Zur Geschichte des Kollhofes und Rauberhofes bei Völkermarkt. Car I CXXII, 82—84. — Menhardt H.: Zu Ulrich von Völkermarkt. Car I CXXII, 144.

(Vič.) Ob 60 letnici viških gasilcev. Slovenec LX, št. 154.

Vidmar Josip: Kulturni problemi slovenstva. Ljubljana 1932. 8°. 93 str.

Ref.: Gogala, Čas XXVII, 103—105. — G(rahor) I, LZ LII, 723—730. — Svoboda IV, 243—244.

Prim.: Brodar Tone, Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. Književnost I, (1933), 5—9, 48—54, 73—79, 132—137, 163—168, 236—243. — Slovenstvo in jugoslovenstvo. Jutro XIII, št. 149.

Glej tudi: Cankar Ivan.

(Vižmarje.) Ob obletnici vižmarskega tabora. Slovenec LX, št. 116.

(Vodnik Valentin.) Steska Viktor: Vodnikovo pismo iz l. 1797. GMDS XIII, 95—97.

(Vodovnik Jurij.) Mišič Franc: Skomarje in njih pesnik. MV V, št. 252.

Voljč Stefan. Glej: Prekmurje.

(Vošnjak Jože.) Sv. Barbara v Slovenskih goricah. SGp LXVI, št. 18.

Vranc E. Glej: Luschin.

(Vraz Stanko.) Ilesič Fr.: Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine (I. Maloruske »Kolomijke«, II. »Slovenske«, III. Zopet kolomijke, IV. Slovenska lirika in ilirske težnje). ČZN XXVII, 14—32.

Vrhovnik I. Glej: Aškerc, Gregorčič, Ljubljana, protireformacija.

(Vurnik Stanko.) Baš Franjo: Stanko Vurnik. ČZN XXVII, 47—49. — Ložar Rajko: Stanko Vurnik †. DS XXXIV, 254—256. — Novak Vilko: Stanko Vurnik. Novine XIX, št. 14. — † Stanko Vurnik. Cerkveni glasbenik LV, 95—96; Jutro XIII, št. 70; Pevce XII, 23—24; Slovenec LX, št. 69; SN LXV, št. 67; Tedenske slike VIII, št. 13.

(Vuzenica.) Mravljak Josip: Iz vuzeniške zgodovine (ceh usnjarjev, nekaj o vuzeniškem šolstvu). ČZN XXVII, 107—109.

Wambrechtsamer Anna: Aus dem Manuskript. »Die Handschrift des Berthold Aprecher«. DZ LVII, št. 66—68. — Vom roten Malefitz (Wendtseisen). DZ LVII, št. 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48.

Wenger Marian. Glej: Rudarstvo.

Wengert Hermann: Die Stadtanlagen in Steiermark. Graz 1932. 4°. 84 str.

Ref.: Baš Franjo, ČZN XXVII, 55—57. — Ilesič Svetozar, GV IX, 206—207.

Glej tudi: Maribor.

Wilfan Josip: Die Organisierung der Volksgemeinschaft. Wien 1932. 8°. 32 str.

Ref.: Furlan Boris, LZ LII, 377—380, 502—504.

- Winkler Wilhelm:** Die Nationalitäten in den Staaten Europas. Ergänzungen 1932. Wien 1932, 8°. 104 str.
- (Zadreta.) Mišič Franc:** Od Vrhovca do Gornjega grada. Jutro XIII, št. 183.
- (Zadružništvo.)** Jubilejno in letno poročilo Zveze slov. zadrug. Ljubljana 1932. 4°. 47 str.
- Občni zbor Zveze slov. zadrug. SN LXV, št. 115. — Slovensko zadružno gibanje 1931. Slovenec LX, št. 64. — V Dravski banovini imamo 1487 zadrug. Jutro XIII, št. 175. — Zadružnega pionirja 70 let (Janez Stanovnik). Slovenec LX, št. 196. — Zadružništvo v l. 1931. Slovenec LX, št. 2 a, 33, 64.
- Zalaznik Albin.** Glej: Kuga.
- Zangger Fritz.** Glej: Celje.
- (Zaplaz.)** Slovenec LX, št. 179.
- (Zbelovo.)** Obnovitev rudnika v Zbelovski gori. Jutro XIII, št. 42. — Šalamon Ivan: V skritem zgodovinskem kraju. Jutro XIII, št. 72.
- (Zgodovinski pouk.)** Grabeljšek Karel: Zgodovinski pouk na naših šolah. P LIV, 76—80. — Hafner Kristina: Kako ponavljamo zgodovino. P LIV, 265—268. Prim.: J(určec) A., Zrinjski in Frankopan — izdajalec! P LIV, 141—143.
- (Zilica.)** Demus Otto: Die Marienkrönung in Gailitz und die Malerei des »späten weichen Stils« in Kärnten. Car I CXXII, 57—61.
- Zor Ivo.** Glej: Malovrh.
- (Zorec Ivan.)** D(ebeljak) A.: Jezik v Zorčevih »Belih menihih«. ŽiS XII, 596—597; Osemdesetletnica stiškega samostana. ŽiS XII, 568—569.
- Zupan Tomo.** Glej: Prešeren France.
- Zupanc Lojze:** Bili so trije velikani... Belokrajinske pripovedke. Ljubljana 1932. 8°. 48 str.
- Zwitter Fr.** Glej: Ilirija, Luschin.
- Žagar Jakob:** Prazgodovina sveta. Ročna knjižnica 10—12. Domžale 1932, 8°. Ref.: Ložar R., DS XXXV, 344, 422. — L(užar) F., SU XXXIII, 76. — Škerlj B., Jutro XIII, 72, 262. — Slovenec LX, št. 54.
- Žebot Franjo:** Kako me je dr. Korošec učil časnikaštva. Slovenec LX, št. 108.
- (Žegnanje.)** Čuček J.: Žegnanje na Brnci v Ziljski dolini. Jutro XIII, št. 242.
- (Ženski listi.)** Mohoričeva Milena: Sodobni slovenski ženski listi. LZ LII, 41—47, 606—615, 710—717.
- (Žetev.)** Prazniki žetve na Murskem polju. Jutro XIII, št. 175.
- Žigon Alojz.** Glej: Žnideršič.
- Žigon Avgust.** Glej: Levstik Fran.
- Žmave Andrej.** Glej: Cviček.
- (Žnideršič Anton.)** Žigon Alojzij: Anton Žnideršič, naš veliki čebelar. Jutro XIII, št. 95.
- (Žiri.)** Med Žirovci in žirovskimi lepotami. Jutro XIII, št. 1. — Žirovski spomini (volitve 1897). Jutro XIII, št. 181.
- Žontar Josip.** Glej: Bankarstvo.
- Žunkovič D.** Glej: Leskovec.
- Župančič Jože.** Glej: Škofja Loka.
- (Župančič Oton.)** Ložar Rajko: Kaj bi bilo, če bi bilo. DS XXXV, 320—328. — Mrzel L.: Oton Župančič, Adamič in slovenstvo. Jutro XIII, št. 256. — Rozman Ivan: Nekaj pripomb k Tesnièrejevi knjigi o Otonu Župančiču. LZ LII, 48—50. — Terseglav Fran: Župančičev pojem slovenstva. Beseda

o sodobnih vprašanjih I, 161—165. — Jutro XIII, št. 222. — Slovence LX, št. 221.

Župančič Oton. Glej: Adamič Louis.

Županič Niko: K fizio-etnološki metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovane. Ponatis iz Etnologa V. Ljubljana 1932.

(Žužemberk.) Okrog starega dolenskega gradu. Jutro XIII, št. 224. — V Žužemberku. Slovence LX, št. 208. — Zgodovinski grad v Žužemberku. Slovence LX, št. 155.

Žvan B. Glej: Izseljenci.

Slovstvo.

Cankar Izidor. Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi. I. Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku. Ljubljana 1930. 8°, 314 str., 141 slik. II. Razvoj stila v visokem in poznem srednjem veku. Ljubljana 1931 in 1933. 8°, 335 str., 172 slik.

V času, ko skušajo Srbi in Hrvati s prirejanjem prevodov francoskih in nemških učbenikov zadostiti potrebi po zgodovini likovne umetnosti, se je odločila Slovenska matica izdati veliko izvirno Zgodovino umetnosti v zahodni Evropi, ki jo piše Izidor Cankar. Že to dejstvo nam mora biti zadoščenje, ker zopet kaže, da smo se Slovenci najresnejše lotili reševanja občnih sodobnih vprašanj. Vsaka doba ima svoje vrste umetnostno zgodovino: eksaktni 19. vek je imel več smisla za takorekoč znanstveno fundirano umetnost renesanse, romantika je skušala razumeti oddaljeni in skoraj neznan srednji vek. Sodobni človek, ki pravkar zapušča renesansi podobno, na človeškem spoznanju zgrajeno dobo neomejenega individualističnega razmaha, hoče z objektivnim merilom nanovo opredeliti vse dobe likovne umetnosti. Ta težnja ni čisto nova, ne originalna. Gotovo je vsak zgodovinar težil za objektivnostjo, vendar je vsakdo ostal nujno enostranski, kakor je pač narekovalo obče mišljenje dobe in pa značaj lastne osebnosti. Težkoča je bila v iskanju pravega merila, ki bi v enaki meri ustrezalo naturalističnim in spiritualističnim dobam v razvoju likovne umetnosti. Kako zapeljiva in kako težka naloga za zgodovinarja!

Predno se je Izidor Cankar lotil pisanja obširne zgodovine umetnosti, si je hotel ustvariti jasno in natančno terminologijo. Iz te želje je nastala posebna knjiga — »Uvod v umevanje likovne umetnosti« —, ki je daleč preseгла svoj prvotni okvir in postala nič več in nič manj, kot sistematika stila in s tem podlaga za pisanje Zgodovine. Delo, ki so ga pred Cankarjem opravili posebno Riegl, Wölfflin in Dvořák, je ugotovilo nekatere osnovne lastnosti umetnostnega ustvarjanja, ki se pojavljajo brez ozira na različnost osebnih tvorb, dežele in dobe. Izidor Cankar je šel dalje in našel, da se likovna umetnost izraža na tri načine: idealistično, realistično in naturalistično. Definicije teh pojmov so najvažnejša pridobitev moderne umetnostne znanosti. Posebno glede realizma je vladala velika samovoljnost in celo G. Dehio se ni mogel prav odločiti za njegovo vsebino. Okoli treh osnovnih načinov likovnega izražanja je Cankar nanizal posamezne formalne posebnosti umetnine, pri tem izhajajoč od dejstva, da se vsaka likovna stvaritev javlja le potom svoje oblike, ki je izraz docela določenega mišljenja in pojmovanja sveta, njen stil. Zakoni večno spremenljive oblike kot izraza posebne duhovnosti so predmet Cankarjeve sistematike stila, duhovni razlogi za razvoj stila pa njegovo »objektivno« merilo za novo umetnostno zgodovino. Izločil je geografski položaj in ožjo etnografično pripadnost kot formalni razlog za stilski razvoj, prisojajoč jima moč nianse. S premago stališča osebnostne estetike in z njo zvezanega

eklektističnega povzdigovanja posameznih dob na račun ostalih ter pretirane etnografične pomembnosti so padli najznačilnejši predsodki: umetnina se javlja poslej v svoji značilni stilski obliki vedno kot izraz svojevrstnega življenjskega čuvstva, ki ga je stara zgodovina redno prezrla in ki gre preko konvencionalnih meja, ustvarjajoč višjo duhovno enotnost.

»Uvod« kot zakonik umetnostnega ustvarjanja je sam po sebi zelo važno delo, ker prvič združuje vse delne izsledke v originalen stilski sistem, obenem pa je temelj »Zgodovine likovne umetnosti«. Razumljivo je tedaj, da Cankarjeva »Zgodovina« ni le običajna opisovalna zgodovina, kot jih je mnogo v raznih jezikih, ampak čisto svojevrsten način tolmačenja razvoja umetnostnega stila. Iz nepregledne množine umetnostnih spomenikov je pisatelj vedno izbral tiste, ki so za njegovo razlago najznačilnejši ter jih je s pomočjo svojih sugestivnih idej združil v celoto zgodovinskega razvoja.

V prvem delu »Zgodovine«, ki obsega razvoj stila v prvem tisočletju naše dobe, je v posebnih oddelkih obdelano slikarstvo, skulptura in arhitektura. Vsi trije oddelki imajo skoraj isto razdelitev po stilskih dobah: praktičanski spiritualizem (prva tri stol.), realizem (4. stol.), monumentalni stil 5. in 6. stol., ploskovito-idealistični stil 7. in 8. stol. ter prva renesansa (realistična reakcija). Izjemo tvori arhitektura zaradi svojih kasnih začetkov; njena snov je razdeljena po arhitekturnih tipih. V smislu načel, ki so razložena v »Uvodu«, se Cankar skoraj nič ne zadržuje pri vprašanju, odkod je zemljepisno izšla starokrščanska umetnost, a zato posveča tem več svojega bistrrega dela nastajanju onega duhovnega ozračja, ki je to umetnost rodilo. Konstatira sorodnost spiritualističnih teženj med kasno antiko in zgodnjim krščanstvom ter v blesteče obdelanem poglavju, ki je plod obširnih studij, opisuje preporod krščanstva od začetnega kulturnega nihilizma do pozitivnega tvorca. Tak način obdelave likovne umetnosti takoj osvoji sodobnega človeka, ki si želi izhoda iz zmede večno spremenljivih gesel Strzygowskega in njegovih naslednikov. Ne gre za glasno povdaranje geografskega izvora — Cankar se sploh ne peča z njim — temveč za duhovno dispozicijo, ki je novino rodila in vanjo sprejemala razne sestavine. Rim je Cankarju ono mesto, kjer je mogoče zasledovati vse spremembe starokrščanskega stila od prvih začetkov dalje, in ono kulturno središče, ki ga je nova umetnost neobhodno potrebovala za svoj začetek in razvoj. Razumljivo je torej, da starokrščanska umetnost ni obravnana kot propad klasične antike, ampak kot nov slog z duhovno motivirano spremembo forme. Če sprejema ta umetnost sestavine, ki so po mnenju nekaterih zgodovinarjev tipično vzhodnjaške, jih sprejema zato, ker ustrezajo v dotični dobi njenemu stilskemu hotenju. Cankar je v tem vprašanju dosleden nasprotnik posebnih rasnih oblik likovne umetnosti, kar motivira tudi kasneje na pr. pri vprašanju ploskovite forme severno-germanske (longobardske) umetnosti, ki jo nekateri smatrajo kot rasno posebnost. Cankar jasno razlaga ob njenih spomenikih splošno ploskovito-idealistično stilsko težnjo 7. in 8. stol., izvor njenih motivov pa deloma iz klasične antike.

Po katakombnih slikah je opisan realistični stil 4. stol. v rimskih in izvenrimskih mozaikih, med katerimi so obširno obdelani zlasti mozaiki v Sta. Maria Maggiore. Za naslednje, monumentalno razdobje so posebno važni mozaiki ravnenskih cerkva poleg rimskih in milanskih. Minijaturno slikarstvo je le mimogrede omenjeno. Cankar se sploh ne dotakne vprašanja o bizantinstvu ravnenskih mozaikov, kajti prvič slikarski spomeniki na pravih bizantinskih tleh iz tega časa niso ohranjeni, drugič pa tedaj še ni mogoče govoriti o stilsko različni bizantinski umetnosti. Diferenciacija se zgodi kasneje in tedaj postane bizantinska umetnost svojevrstna stilska enota. Cankarjevo iskanje duhovnih gibal tudi tukaj eliminira napačno postavljena vprašanja manjšega pomena. Enako prepričevalno, kot je poglavje o ploskovito-idealističnem slikarstvu, je napisano ustrežajoče poglavje o kiparstvu, ki nazorno ilustrira ugotovitve »Uvoda« o ploskoviti skulpturi.

Poglavje o arhitekturi se obširno peča z najbolj razširjeno in skoraj obligatno zahodno

obliko cerkve, z baziliko. Cankar razmotriva sicer vse teorije o postanku bazilike iz antičnih arhitekturnih oblik, a ne more potrditi nobene. V glavnem je ustvaril njeno obliko krščanski, spiritualistični kult. Cankarjev opis razvoja kasnoantične arhitekture se odlikuje po globokem opazovanju prav tako, kot opis umetnostnega izraza krščanske bazilike, ki se je ž njim trudil že Dvořák. Logično je zaključen odstavek s stilsko opredelitvijo starokrščanske bazilike v smislu abstraktnosti in spiritualizma, dočim je centralna cerkev kot utelešenje prostorno-plastičnih teženj ostala na zahodu pomožna stavba in se na konservativnejšem vzhodu razvila do pravega pomena. Za časa Karolinžanov se v arhitekturi ponovno pojavi plastični čut, ne brez sodelovanja antike, in z njim zopet praoblike krščanskih kulturnih stavb. Doba takorekoč anticipira kasnejši stilski razvoj, ki je predmet drugega dela Cankarjeve zgodovine.

Njegov obseg je časovno označen s prvimi štirimi stoletji drugega tisočletja, ki jih izpolnjujeta romanski in gotški stil. Zelo važno vlogo ima precej obširni uvod v romansko dobo, ki v jedrnatih oblikah riše ostre svetovnozgodovinske konflikte v zahodni Evropi med cerkvijo in državo, pa tudi v cerkvi sami. Vendar je po svoji spremenjeni in razširjeni vlogi krščanstvo obdržalo krmilo v roki in ustvarjalo nove forme religioznega življenja, v katerem so se prepletale čutne in čustvene sestavine. Ista prepletenost spiritualističnih elementov z naturalističnimi se pojavlja v filozofiji, politiki, literaturi, toda brez tendence rahljanja duhovne enotnosti, ki se pojavi šele kasneje. Tudi romanska likovna umetnost kaže iste lastnosti kot ostale emanacije romanskega duha: vključno zavednim realističnim tendencam je krščanski spiritualizem obvladal stil in ustvaril pripravo za gotiko, ki razvija romanske možnosti do vrhunca.

Razvoj romanskega stila je opisan na podlagi francoske romanike, ki je izvirna in prva v razvoju. Traja od l. 1000 do l. 1200, dočim se v drugih deželah, posebno v Nemčiji, še v 13. stol. gradi romansko. Snov je razdeljena na arhitekturo, skulpturo in slikarstvo.

Iz organizma talne ploskve, ki tvori eno poglavje o romanski arhitekturi, moremo razumeti najvažnejšo spremembo romanske cerkve napram njenemu vzorcu, starokrščanski baziliki. Romanska bazilika je s transeptom zavrla izključno enosmerno gibanje in je v ritmičnem redu organizirala kompliciran sestav ploskev. Takemu talnemu načrtu ustreza prostor, ki sčasoma dobiva bečvaste ter križne oboke; sestavljen je iz individualiziranih prostornih teles in se njegovo kipenje umiri v obokih. Cankar pojasnjuje tudi doslej z razlogi praktičnosti pojasnjevane empore z enakimi stilskimi nameni, ki postavljajo posamezne prostorne celote v ritmizirano službo prostorne dominante. V formalnem značaju členov spoznamo zopet duh, ki ustvarja tektoniko slopov, a se vendar ne odreče povsem idealističnim sestavinam. Še jasnejše kot v notranjščini se pokaže romanski stavbni princip v zunanjščini, kjer razni členi, med katerimi sta nova stolp in deloma kupola nad križiščem, stoje v medsebojni odvisnosti in naraščajo do dominante, kjer se rast umiri, pa naj bo bazilika ali centralna cerkev. K dekorju spadajo sedaj individualno obdelana okna in (novi) portal. V Italiji, rojstni deželi starokrščanske bazilike, vidimo posebnost fasad, ki so sicer grajene po romanskem principu, a pod močnejšim vplivom antike povdarjajo zakone statike.

Cankar našteva v posebnem poglavju spomenike romanske arhitekture po časovnem redu v posameznih deželah in opozarja na njihove stilske posebnosti. Dovolj obširno je upoštevana Jugoslavija, pogrešamo pa češke spomenike, ki so značilni za prvo krščansko stavbarstvo pri zahodnih Slovanih.

Romanska skulptura je obravnavana kot organsko nadaljevanje zgodnesrednjeveške; vrača se sprva k ploskovitosti, potem pa s potencirano energijo inaugura razvoj statuarike, ki traja do današnjega dne. Zopet je francoska romanska skulptura mati in učiteljica ostalih geografskih enot. Kakor se romanska skulptura spiritualistično podreja stavbam, jim

še bolj služi slikarstvo te dobe, ki vrši kar podrejeno vlogo. Najvažnejše je knjižno slikarstvo, proti koncu dobe pa se slikajo tudi že scene na stenah in oknih. Edina Italija v tem času goji slikarstvo, ki je odvisno od grško-bizantinske umetnosti in se razlikuje od glavnega toka evropskega razvoja.

O gotski dobi pravi uvodoma Cankar, da je to čas največje papeške moči, ki pa pri- nese sčasoma propad neke njene avtoritete, ampak tudi reformatorsko reakcijo, ki prinaša kritiko in na koncu razkol. Sholastika v svoji tomistični popolnosti prinaša dualizem resnic ter v postopnem razvoju filozofije okrepitev naravoslovja in osamosvojitve vede. Na treh najpomembnejših možeh kasnosrednjeveške literature, Danteju, Petrarki in Boccaciu so potem ilustrirane razvojne stopnje spoznavanja in izražanja realnega sveta, ki so analogne likovni umetnosti gotske dobe. Silna gradbena delavnost, ki odlikuje ta čas, je posebno intenzivna v Franciji, kjer se slog rodi in traja s svojim poznim delom še v 14. stol., dočim so druge dežele precej kasnejše.

Pri opisovanju gotske umetnosti in posebno arhitekture gre Cankarju predvsem za dokaz, da romanika ni mogla takoj preiti v renesanso, ampak ji je bila gotika potrebna za formalno predelavo prostora, iz katerega je pozneje mogel nastati renesančni prostor. V talnem načrtu gotske cerkve — v nji se je izvršil glavni preobrat in je zato izključno vpoštevana — se najprej zmanjša pomen prečne ladje in križišča, kor se približa ladjam, potem pa se izvrši koordinacija delov in se ploskev koncentrira. Rezultat je enostavna talna ploskev, na kateri zraste dvoran in bazilika je tako popolnoma premagana. V prostoru se odpravi najprej križiščna dominantna, dinamična rast se povdari in kasneje zraste ves prostor v docela enostavno plastično telo. Oltarna smer je odpadla, z njo so izginile empole in kripta, zrasel pa je pogon navzgor kot izraz velikih konstrukterskih zmožnosti. Členi služijo samo višinski tendenci, ki odpravi vse dotlej ovirajoče elemente in končno dematerializira stavbo s svojo ogrodno konstrukcijo. V zunanjsčini je najvažnejši oporni sistem, ki omogočava enotnost visokega plastičnega prostora notranjsčine. Tudi v zunanjsčini se stopnjema razvija vertikalizem do vseprevladajoče tendence. Racionalni konstrukciji gotike sledi račun humanistov, ki v Italiji ustvarijo tla za novo umetnost in prevzamejo umetnostno vodstvo. Tako je gotsko stavbarstvo po Cankarju nujna razvojna potreba, ker je šele ono razkrojilo linearnost starokrščanske bazilike in prostorno razdrobljenost roman- ske cerkve ter storilo plastično enostavnost kot pogoj za novo umetnost.

Po naštevanju gotskih stavbnih spomenikov v zahodni Evropi opiše Cankar gotsko, stavbarstvo Italije, kjer je antika še vedno močna in celo odločuje pri stavbah, ki ne poznajo opornega sistema in morejo direktno preiti v renesanso.

Razvoj gotske skulpture, katere vloga narašča do neslutenege obsega, se vrši analogno arhitekturnemu in završi na Zahodu s precejšnjo stopnjo realizma. Italija ima tedaj že historične osebnosti, ki dvigajo po drugih poteh italijansko gotsko skulpturo do naravne resničnosti, ne da bi dosegli severni naturalizem in njegov organičnejši razvoj. Slikarstvo je na Zahodu predvsem iluminatorno, kasneje tudi na steklu velikih cerkvenih oken. Doba konča s samostojnimi tablami in »severnim« naturalizmom, dočim doživlja italijansko sli- karstvo svojo veliko dobo z odpovedjo bizantinski »šoli« in izvrši Giotto genialno refor- matorsko dejanje. V slikarstvo nevdržno stopa narava in bo postala podlaga renesančni umetnosti poleg antike, ki že sedaj soodločuje pri slikarskem razvoju takozvanega itali- janskega idealizma.

Cankarjeva »Zgodovina« nas je privedla za sedaj na prag renesanse, ki je pričetek novodobnega umetnostnega razvoja. Večini najmanj umljive umetnostne perijode srednjega veka so v njegovem plastično in z doslej neznanostjo pisanem delu dobile razumljivo razvojno ogrodje, okoli katerega se nizajo posamezna umetnostna dejanja in je mogoče na- nizati tudi one pojave in spomenike, ki jih Cankar po svojem programu ni uvrstil. Teh

je malo in so manj pomembni. V vsej obširni umetnostno-zgodovinski literaturi povojnih let gotovo Cankarjeva knjiga najgloblje odgovarja na težavna vprašanja stilskega razvoja. Njena moč je v suverenem podiranju ozkosrčnih meja in v ustvarjanju zakonito urejene celote vseh duhovnih stvaritev iste dobe. Naj zaključim s povdarkom, da je delo napisano z vzornim jezikom, ki se ne plaši novih izrazov in je pravitako tvoren kot miselno delo »Zgodovine« samo.

France Mesesnel.

Kos Milko: Zgodovina Slovencev. Od naselitve do reformacije. Ljubljana 1933. Kosmos. 256 str. + priloge.

Ni slučaj, da smo dobili Slovanstvo ali zgodovino Koroškega, Kranjskega ali Štajerskega prej ko zgodovino Slovencev. Geografski trializem slovenske zemlje z njemu odgovarjajočo politično razdelitvijo v starem veku, posebno pa fevdalni razvoj naše zemlje, kjer so se iz arhipelaških političnih edinic, nalikujočih terciarni paleogeografski razčlenjenosti, razvijale posamezne kronovine, so v našo zgodovino vnesle nov zgodovinski trializem z vplivi okoliških vevlasti, kakor italjskih, nemških in madžarske, z razvojem posameznih kronovin in z razvojem slovenstva kot politične ali kulturne enote. Baš v tem zgodovinskem trializmu naše preteklosti je ležala težkoča dela, pred katerim se je n. pr. za Slovenji Štajer ustavil celo neustrašeni rodoljub Davorin Trstenjak, ko je odklonil izdelavo slovenštajerske zgodovine z motivacijo (J. Majcigerju), da ne najde v njeni preteklosti ničesar narodnega, ničesar domačega. Rodoljubni zgodovinar naše preporodne dobe ni mogel prodreti v bistvo slovenskega razvoja, ker mu je manjkalo vpogleda v kulturni, predvsem pa v gospodarski in socialni razvoj; tako je moral ostati pri politično usmerjeni regionalni zgodovini tudi zgodovinar večjega formata, kakor je bil n. pr. S. Rutar. Šele poudarjeno prodiranje v socialno in gospodarsko preteklost naše zemlje (Levec, Dopsch, Hauptmann itd.) je razjasnjevalo položaj širokih narodnih plasti in dvignilo pomen slovenstva do sorazmerja z nosilci političnih gibanj, katere je proučeval predvsem L. Hauptmann. — Vzporedno s proučevanjem gospodarske, politične in kulturne preteklosti naših zemelj pa je nastopil tudi metodični zgodovinar v osebi Frana Kosa, ki je uvidel osnovne potrebe slovenske historijografije in začel smotreno zbirati gradivo za zgodovino Slovencev.

Na teh razvojno podanih možnostih za koncepcijo zgodovine Slovencev je začel sedaj s podajanjem naše preteklosti Milko Kos, profesor narodne zgodovine na ljubljanski univerzi. Prvi zvezek njegovega dela, ki obravnava uvodoma prazgodovinsko in rimsko dobo, v bistvu pa srednji vek na Slovenskem, stoji pred nami kot zaključek dosedanjega zgodovinskega proučevanja naše zemlje, obenem pa kot delo, ki veže že obdelane dobe z vmesnimi členi, ki so v tej knjigi podani prvič; kot tak primer navajam n. pr. pri naselitvi v novi domovini splošno smer slovenskega naseljevanja, v koncepciji sami pa habsburško-goriško ravnotežje. V tem se Kosova zgodovina bistveno loči od Grudnove, katera je pač podajala že obdelane dobe in vprašanja, katera pa se je izogibala vsega še nenakazanega in v problematičnih poglavjih sledila prepogosto apriorizmu. Enako se loči Kosova zgodovina od naših manjših zgodovin, kakor od Trdinove ali Pivkove, ki so nastale z določenim informativnim namenom, da nudijo zlasti srednješolski in narodno čuteči javnosti tisto snov, katere si je v šolskih klopek želela, a je ni našla.

Vsebinsko je Zgodovina Slovencev v srednjem veku razdeljena v pet poglavij. I. opisuje zemljo in dobo pred prihodom Slovencev in je označeno s predzgodovinskimi kulturami ter z Rimljani. II. obsega čas od naselitve Slovencev do prihoda Madžarov in obdeluje Slovence od vstopa v zgodovino, njih razmerje do Obrov, politično in kulturno vsidranje v novi domovini, naslonitev alpskega zahoda na Bavarce in združitev vseh Slovencev v svetovni frankovski državi. Političnemu težišču Slovencev v Koroški pred Karlom Velikim sledi panonsko v IX. stoletju, katerega pa končajo Madžari. III. doba obravnava Veliko Karantanijo z novimi

etničnimi in gospodarskimi faktorji, s kolonizacijo, germanizacijo in fevdalizmom. V IV. dobi se borijo za nadvlado nad slovensko zemljo Oglej, Babenberžani in Premisloviči, dokler se koncem XIII. stoletja ne ustvari ravnovesje sil med Habsburžani in Goričani, katerega pa likvidirajo Habsburžani, ko do konca srednjega veka združijo vso našo zemljo pod svojim žezlom. S političnim in kulturnim razvojem podaja II. poglavje staroslovensko družbo, III. fevdalno evropeizacijo, IV. pa diferencirano družbo in gospodarstvo visokega srednjega veka na naših tleh. V. poglavje zaključuje socialno in kulturno srednji vek z dobo, katera je združena z vladanjem Friderika III.

Kot zaključek imamo na 15ih straneh literaturo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Literaturi sledijo priloge, ki kažejo našo zemljo v rimski dobi, obseg in smeri slovenske naselitve, teritorialni razvoj v srednjem veku in cerkveno razdelitev; med tekstom pa imamo etnično ozemlje Slovencev v IX. stoletju in danes, politično razdelitev in prometna pota. Pregledne karte podajajo razmere na koncu srednjega veka; tozadevno bi odgovarjal zgodovinski knjigi primer na strani 35. in bi bilo podati povsod 1.) stanje v dobi, ko se Slovenci na novem ozemlju ustalijo (n. pr. X. stoletje) in poleg tega 2.) stanje ob koncu srednjega veka.

Slog podajanja je jasen, izvajanja trezna in mirna; delo je važno v pogledu zgodovinske terminologije, katero moramo s Kosovim delom smatrati za uveljavljeno. Literatura in gradivo, katerega je pisatelj izrabil, je popolno, metoda dela je sigurna, tako da bi moglo Kosove navedbe omajati le dosedaj še neznano gradivo; druge redke podrobnosti zopet (latenska Poštela, mednarodnopravni položaj Borla ali lokalizaciji Lemberg pri Poljčanah, na Radeljnu) so pa za zgodovinsko sliko podrejenega značaja. Splošnih, v naši zemlji še nedognanih vprašanj, n. pr. nastoj soseske, avtor ne načinja, kar je knjigi samo v korist. Pač pa bodo šele bodoča proučevanja mogla ugotoviti intenzivnost trgovine, katero precenjuje avtor za predrimsko dobo in pa za srednji vek pred nastopom denarnega gospodarstva; tozadevno moramo ločiti intenzivnost trgovine v našem Primorju od trgovine v celinskem zaledju, katerega niso prečkala pota, kakor jih najdemo n. pr. v Rodanovi ali pa v Vardarjevi dolini.

Zgodovina Slovencev je trden steber v stavbi naše historijografije.

Franjo Baš.

Mal Josip: Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba. Zv. 9. (str. 337—416), zv. 10. (str. 417—496), zv. 11. (str. 497—632). Izdala Družba sv. Mohorja. Celje 1931—1933.

Navedeni zvezki Zgodovine slov. naroda (o prejšnjih prim. ČZN XXV, 107—109) podajajo duševne in gospodarske razmere naših krajev v predmarčni dobi. V sredini dogodkov stoji kronovina Kranjska, oziroma Ilirija, kateri se v ilustrativno ali primerjalno dopolnilo pridružujejo obrobne slovenske pokrajine do Prekmurja in Beneške Slovenije.

Kulturno se je v Metternichovi dobi slovenstvo razmahnilo v slovstvu in v šolstvu, kjer se je mogla narodna beseda uveljaviti. Gospodarska opora prosvetnemu in slovstvenemu gibanju je bila šibka. Mal podaja gospodarske razmere dobe pred 100 leti v prvi vrsti s stališča našega kmeta ter opiše v obliki zgodovinskih slik zdravstvene razmere, razčleni gospodarsko krizo po napoleonskih vojnah s podrobno analizo kmetskih domačih prilik in poda v A. Smolnikarju primer poizkusnega reformatorja svoje dobe. Trgovina, obrt, promet in finančna politika so podani z značilno lokalno karakteristiko, medtem ko osvetljuje poglavje o deželi in ljudstvu naše splošne razmere.

Da izvrši svojo nalogo, se je moral Mal pri pomanjkanju predstudij opreti na izvirno arhivsko gradivo. V zgodovinskih slikah posameznih življenjskih panog nahajamo prvič objavljeno našo šolsko politiko, ki je nekako nadaljevanje J. Apiha. S podatki o boju za uveljavljanje slovenskega jezika od ljudske šole do univerze so v mnogem dopolnjena

dosedanja znana dejstva. Največ pa je prispeval Mal novega gradiva za zgodovino našega kmeta pred 100 leti in to v vsakem pogledu. Ker temelji to gradivo na krajevnih podatkih, bo s temi zgodovinskimi slikami zainteresiran za zgodovino slovenskega naroda prav vsak posameznik, ker ga bo čtivo zanimalo radi posameznih krajevnih navedb. Poleg tega bo zlasti kmetstvo ljudstvo prebiralo knjigo z zanimanjem, ker gleda avtor zgodovino slovenskega naroda predvsem kot zgodovino našega kmetijskega stanu. Ta prosvetna prednost knjige pa ima tudi svoje slabe strani, ker stopijo precej v ozadje na eni strani ostali stanovi kakor plemstvo in meščanstvo, pa tudi cerkev, na drugi strani pa splošne avstrijske razmere, v okviru katerih so se razvijali naši kraji. Zato izostanejo splošni časovni pogledi na družbo in nove težnje o njeni preureditvi, ki vodijo v leto 1848. Po značaju arhivalij, ki se tičejo skoro izključno urejevanja negativnih strani kmeta, predvsem pa v primeri z novo dobo v letih 1860 ali 1870, pa se izkaže baš radi pomanjkanja slike ostalih stanov sicer težka slika kmetova le za pretemno. Iz istih razlogov ne nastopi diferenciacija obrti, trgovine in industrije, za katere gospodarske panoge najdemo v knjigi številne nove podatke. Splošno je v naših krajih doba pred 100 leti čas, ko začne rasti dotedaj z obrtjo združena samostojna trgovina, ko z uvajanjem pare nastaja industrija v današnjem smislu besede (n. pr. Prevalje), ko se uvaja radi moderniziranih obratov kurjenje s premogom (v Podravju okoli 1840) in ko se n. pr. 1805 v zvezi s steklarnami začne trboveljski premogovnik.

Metodično se je držal Mal ureditve gradiva v arhivih, radi česar je na gotovih mestih, kjer je imel na razpolago v večji meri literaturo, nastopilo ponavljanje. Tako bi spadalo poglavje Šola v številkah in nekaj podrobnosti deloma k splošni sliki šolstva, deloma pa k boju za slovensko šolo; abecedni boj pa v poglavje o prosvetnih in slovstvenih razmerah, kjer je govor o Dajniku, oziroma pri Čbeličinem krogu.

V podrobnostih bo naloga naše historijografije, da izpopolni Mala, ki orje ledino, zlasti glede obmejnih slovenskih pokrajin. Pogrešne lokalizacije, kakor n. pr. Sobota pri Sv. Lovrencu na Pohorju = nad Muto (p. 541), Sv. Miklavž pri Ljutomeru = pri Ormožu (p. 413) so lapsusi, ostale probleme, kakor kulturni položaj in razvoj Podravja, zlasti Prlekije, drugačen položaj podravske obrti od kranjske, ki je bil povzročen po Napoleonovi Iliriji, in ves kompleks vprašanj, ki so v zvezi s trgovino Podravja z Madžarsko v času pred železnicami ter trgovsko enotnost Podravja s Koroškim v isti dobi itd., pa bo moralo rešiti baš mariborsko zgodovino pisje, da se tako oddolži Malu za objavo bogatega kulturnozgodovinskega gradiva za predmarčno dobo.

Zgodovina slovenskega naroda (zv. 9—11) je obogatila našo ljudsko zgodovinsko književnost, obenem pa krepko podprla naše znanstveno zgodovino pisje.

Franjo Baš.

Petelin Stanko-Krošl Anton: Pregled občne zgodovine. I. stari vek. Sestavlil S. Petelin. 106 str., II. Srednji vek. Sestavlil A. Krošl. Str. 107—279. Celje 1934. Mohorjeva knjižnica 67.

Družba sv. Mohorja je prevzela hvaležno nalogo, ustreči resnični potrebi po preglednem repertoriju svetovne zgodovine. V formatu male osmerke je letos izdala pregled občne zgodovine starega in srednjega veka. Namenjen je vsem od šolnikov in dijakov ter javnih delavcev do širokega čitajočega naroda.

V Pregledu zgodovine starega veka je podan v kronološki zaporednosti prerez političnega in kulturnega ustvarjanja orientalskih narodov, Grkov in Rimljanov do 375. Način podajanja je preprost in skuša biti splošno razumljiv; škoda pa, da ne ponazorujejo raznih časovnih položajev primerni zemljevidi. Z njimi bi Pregled samo pridobil na vrednosti in zlasti prostemu bralcu bi bila posamezna doba jasnejša. Vsebinsko nosi Pregled individualistični značaj in so podane politične in kulturne osebnosti kot nosilci državnih in kulturnih stremeljenj. Metodično pa sledi humanističnemu gledanju, ki izvaja zgodovino iz Jutrovega ter postavi preko Grkov in Rimljanov izhodišče za evropska zgodovinska dogajanja. Toza-

devno bi pripomnili: Uvod v zgodovino bi moral nujno izhajati iz geološkega razvoja zemlje, ko se na njej pojavi človek, ki ustvari v prazgodovini svojo prvo kulturo tudi pri nas. V dobi Perikleja, Scipijonov in Ptolomejevičev ustvari tudi človek na naši zemlji dokaj poznano kulturo, na katero se naslonijo v mnogem tudi poznejši gospodarji Rimljani. Radi tega in ker je v cilju Pregleda podati tudi zgodovino današnjih naših zemelj, bi na vsak način bilo potrebno kulturo naših zemelj v predrimski dobi omeniti v sorazmerju z drugimi. Radi individualističnega podajanja zgodovine pa bi bila na mestu raba širših oznak, ko jih imamo. Za zgodovinsko označitev n. pr. Temistokleja je prilastek »najbistroumnejši« preozek, enako za Hanibala ne zadostuje ozka osebna oznaka »zviti in junaški«, ker je to prilastek njegove osebe, ne pa javnega delavca diplomata in stratega. Za osebnostmi stopijo v ozadje tipične dobe, kakor jih podajajo n. pr. Oriient z univerzalizmom in s cerkvijo zvezanim absolutizmom ter pri Grkih in Rimljanih borba demokracije z oligarhijo, dokler ne prevlada heleenizem. Pod vplivi teh gonilnih sil se gibljejo vodilni državniki, kar pa radi premočnega individualističnega poudarka ne pride do izraza. Prepričani smo, da bo Pregled doživel drugo izdajo in samo v interesu stvari same bo, da se to v ponovni izdaji upošteva, zlasti še, ker to ne bi zahtevalo več prostora.

Pregled zgodovine srednjega veka podaja na istotako jasen način dogodbe in dognanja srednjeveških političnih in kulturnih sil in upošteva našo narodno preteklost v obsegu S. Kranjčevega Pregleda zgodovine Jugoslovanov. Filozofsko zgodovinsko vidi Krošl kot značilno za srednji vek: Obnovitev in nadaljevanje borbe med vzhodnim in zahodnim kulturnim krogom, vstop svežih, neizčrpanih narodov v zapadni kulturni krog, ki njegove pridobitve prevzamejo in jih razvijajo dalje, transcendentno miselnost, fevdalizem in meščanstvo. Vsebinsko sledi individualističnemu gledanju zgodovine, kronološka dogajanja ponazoruje z rodovniki, poudarek pa je na političnih dogodkih. Razen kulturne karakteristike večjih političnih tvorb tvori kulturna zgodovina zaključek zgodnjega in poznega srednjega veka.

Opombe, ki smo jih navedli za Pregled zgodovine starega veka, veljajo tudi za Pregled zgodovine srednjega veka, razen za domačo zgodovino. Iz navedenih značilnosti, s katerih gleda avtor srednji vek, izpade razširjenje zgodovinskega torišča, idejno pa predvsem univerzalizem. Kako trpi na tem podajanje snovi, navedem kot primer Karla Velikega. Razkol s Karlmanovimi sinovi in ločitev od Desiderate zapletejo Karla Velikega (p. 140) v boj z Langobardi. K izključnemu individualističnemu gledanju zgodovine se pridruži tukaj pomanjkanje tipične srednjeveške ideje univerzalizma, ki kaže, kako si je stara klasična kultura s svojimi političnimi vidiki podvrgla nove politične činitelje barbare. Vkljub vsemu upoštevanju privatnopravnega položaja vladarja v srednjeveški državi je bil vendar univerzalizem kot izraz kulturne asimilacije barbarov po Rimljanih tisti faktor, kateri je gnal Karla v Italijo, rodbinsko razmerje pa samo dobrodošli povod. Kulturni vpliv na politične prilike je tuptatam premalo poudarjen; tako manjka n. pr. med sholastiki Abelard, ki je oče opozicijskih pokretov v cerkvi, vpliv mistike na svetovno politiko ali vpliv Baconove induktivne metode na razvoj duha in iznajdb; induktivna metoda je začetek humanizma, katerega niso velike iznajdbe pospeševale, ker so iznajdbe baš posledica humanističnega duha. Proti temu stopi v ozadje pomen grških emigrantov po 1453, ki imajo predvsem literarni pomen. V podrobnostih omenimo samo dvoje: Rojstni grad Celjanov ni Sovnek, temveč Žovnek in Gutenberg ni splošno priznani iznajditelj tiskarstva.

Problem Pregleda občne zgodovine je v podajanju tega, kar je tipično in karakteristično za posamezno dobo in za posamezno politično in kulturno tvorbo. Z vidikov kronološke zaporednosti je zadovoljiv; želeli bi pa, da boljše poudari gonilne sile in to tako politične kakor kulturne ter da se iste upoštevajo proti zaenkrat preveč poudarjenemu individualističnemu gledanju zgodovinskih dogajanj.

Po obeh dosedanjih knjigah, katerima bosta sledili še dve (1492—1789 in doba XIX. stoletja), smemo soditi, da imamo v njih izoblikovan določen sistem zgodovinskega repertorija, ki sledi deloma Srkulju, deloma Plötzu, v narodni zgodovini pa Kranjcu.

Franjo Baš.

Stelè France: Cerkevno slikarstvo. O njegovih problemih, načelih in zgodovini. Mo-korjeva knjižnica 66. Celje 1934. 8°. 211 str.

»Mi danes hitro ločimo umetnost in obrt, tenko občutimo razliko med visoko in nizko umetnostjo in natančno znamo opredeliti največje skrivnosti umetniškega ustvarjanja, le eno nam ni dano, da bi zajeli to umetnost in jo uživali v javnem in zasebnem življenju« (p. 9). To ugotovitev projicira Stelè na problem slikarstva v naših cerkvah v priročniku, ponatisnjem iz Mladike 1934, ki je namenjen v prvi vrsti tistim, ki pri nas »cerkve upravljajo in slike naročajo« (p. 205). Priročnik je tako praktični izraz aktivnega konservatorskega skrbstva v cerkvenem slikarstvu, v tej naši najvažnejši spomeniški panogi; poleg tega pa je tudi uvod v vsebino in probleme cerkvenega slikarstva sploh ter na slovenskih tleh posebej.

Po vsebini imamo v priročniku dva dela: načelni začetek in zaključek ter praktične naloge in načela v osredju.

Načelno ugotavlja Stelè naš umetnostni položaj in ga reši z že popularizirano devizo »Bierti—Maleš«. Ideal cerkvenega slikarstva išče avtor iz bistva krščanske cerkve kot zgradbe, iz zgodovine cerkvenega slikarstva ter iz vloge osebnosti v cerkvenem slikarstvu: predstavi ga v umetnosti, ki se je pred dobrim pol stoletjem rodila na podlagi ideje liturgične cerkve v samostanu Beuronu.

Praktične cilje cerkvenega slikarstva pa razvija avtor, ko podaja krasilne naloge cerkvenega slikarstva v njegovi odvisnosti od arhitekture, v obravnavanju poučnih nalog, kar prepleta z obsežnimi ikonografskimi razpravljanji, in nabožnih nalog z njihovim hierarhičnim, liturgičnim ciljem. V medsebojnosti umetniške osebnosti do cerkvene umetnosti se združujeta praktični in načelni del knjige.

Načelna in praktična izvajanja ponazoruje 42 slik, ki kažejo praktične primere nalog in rešitev iz cerkvenega slikarstva v preteklosti in sedanjosti.

Korigirati je krstno ime slikarja križevega pota v ptujski minoritski cerkvi, Pavla (p. 107, 108) v Karla Jiraka.

Steletovo Cerkevno slikarstvo je načelen in praktičen odgovor na sodobne probleme cerkvenega slikarstva.

Franjo Baš.

Marolt Marijan: Umetnostni spomeniki Slovenije. II. Dekanija Vrhnika. Topografski opis. Založilo in izdalo Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. 1929(—1934). 279 str. + 129 slik. Tisk J. Blasnika nasl.

Prvih 26 strani dela, ki je izhajalo kot priloga ZUZ, zavzema Uvod, zelo izčrpen pregled stilnega razvoja opisane dekanije z značajem samostojne razprave; je sintetične vrednosti za poznanje celokupne slovenske umetnosti. Saj se nahajajo na vrhniškem ozemlju spomeniki najvišjih tipičnih kvalitiet, brez katerih bi kontinuiteta razvojnega prikazanja slovenskega spomeniškega gradiva nedvomno trpela (freske v Vrzdencu itd.). Opisano ozemlje v spomeniškem oziru ni kaka »lokalna zaokrožena grupa«, kakor n. pr. Prekmurje ali Bela Krajina, pač pa odpira v zvezi s slovenskim zgodnjim srednjim vekom dvoje za celotno Slovenijo važnih vprašanj: »ono o kolonizatoričnem značaju romanske in zgodnjegotske umetnosti in ono o zastarelosti slogov«. Resnica je, da smo »historično« izpričani v umetnosti romanike in gotike, res pa je tudi, da smo istočasno slogovno ali stilno »zaostali«. Kar se tiče kvantitativne porazdeljenosti ohranjenih spomenikov v posameznih dobah, je

Marolt mnenja, da je spričo »intenzitete umetnostnega ustvarjanja v poznejših stoletjih« (to je baročnih) podiranje in prezidavanje gotških spomenikov specifično baš za slovenske kraje; na drugi strani se pa vendarle množe sledovi gotških spomenikov, a treba jih je iskati skoro s »sredstvi arheologov«. Pri vsem tem postajajo Maroltu izrazi kakor romanski, gotški itd. preozko opredeljeni, kar ni čudno, če registrira kot razvojni analitik še 1698 »gotško« cerkev (na Vrhu).

V arhitekturi nima vrhniška dekanija nobenih točno datiranih romanskih spomenikov; Marolt jih sledi do srede XIII. stoletja. Edina večja arhitektura prve gotike je vrzdenški presbiterij iz srede XV. stol. Kar je pa v stavbarstvu nastalo v drugi polovici XV. stoletja in kasneje do baroka, je prištevati kljub nekaterim starejšim zunanjim oblikam renesansi. Renesančni preokret v arhitekturi je produkt svojevrstnih razmer: »Čustvo« je ostalo staro, novi pa so »umstveni« elementi, kar se pravi, da se stare in zastarele oblike prikrojujejo novemu duhu in novi miselnosti. Pojav naše nove arhitekture okrog 1500 se da meriti edinole z istočasnim avtohtonskim razvojem severno-francoskih in germanskih plemen, ki so vplivala do južnega roba Srednje Evrope.

Nova renesančna cerkvena arhitektura se loči od gotške sledeče: Ladja, ki postaja krajša in širša, je prvotno samostojno telo in ni več zvezana s presbiterijem po vzdolžnem gibanju. Ornament patroniranega stropa ni več na gotški način neskončen, temveč v posameznih kvadratih izoliran in individualiziran vzorec. Stranske profilacije lokov in reber izginjajo, kar pomeni eliminacijo vertikalnih smeri. Mogočne arkade na masivnih slogih ločijo stranske ladje od glavne. Stene niso več dematerializirane in rebra dobivajo statično funkcijo. V drugi polovici XVII. stoletja se pojavlja rebrovje v dekorativni in dinamični funkciji (Prapreče, Št. Jošt), kar kaže na »barokizacijo« gotike in prve početke baroka. Baročna arhitektura se deloma razvije iz lokalnih tradicionalnih temeljev gotških oblik, deloma pa vpeljuje nove italijanske pridobitve. Nova pridobitev baročnega časa je v naši arhitekturi cerkvena zunanjsčina z oblikovanjem zunanjih sten, predvsem fasade, portala in oken pod vplivom italijanske baročne stavbe; sedaj odločuje tudi lega prostora in zunanji arangement v pokrajinskem okviru. Važen mejnik je cerkev sv. Jožefa v preserski fari iz 1659, kjer je prvič mesto dotedanje pravokotne ladje osmerokotnik in kjer je »zunanjsčina v celoti odsev notranjsčine«. Za ta čas domneva Marolt krajevno stavbeno šolo v preserski fari. Tip oktogonalne cerkve srečujemo pozneje tja do klasicizma. Nad vse zanimive so Maroltove ugotovitve o barokizaciji gotških cerkva; ta zgoščeni odstavek je eminentne važnosti, saj je z njim prvič v naši literaturi sistematsko skiciran razvoj barokiziranja v arhitekturi.

Ugotovitve glede razvoja zvonika se dajo prenesti na vso Slovenijo. Gotška streha prehaja iz trikotniškega zaključka stene v strmo piramido ali v stožec s konveksno linijo. V drugi polovici XVI. stoletja nastopi nizka četrstrostranična piramida z zobčastim venčnim zidcem in v drugi polovici XVII. stoletja nastane baročna čebulasta streha, ki se razvije iz »laternaste« v baldahinasto obliko.

Vpliv baročne umetnosti na ljudsko arhitekturo je tudi Maroltu nesporen in ga podaja na profanih delih, kakor na kmetski hiši ali pa na bivši kartuziji, sedanji graščini, v Bistri.

V pogledu oltarja imamo na vrhniškem ozemlju mejo med lesenim in kamnitim oltarjem. Razvoj oltarja se naslanja na istodobna stremljenja ter kaže pravytako kakor v arhitekturi tektonske ali dinamične poudarke, le da je leseni oltar od vsega početka manj podlegel italijanskemu vplivu. Iz stilne analize oltarnega gradiva doznamo: Gotika traja le do 1500 in nadaljuje do 1600 je prištevati renesansi. Z italijanskim barokom prihaja le razgibanost v trodimenzionalnost, dočim je splošna težnja po dinamiki tradicionalna in podtalna prvina naše umetnosti v obče.

V poglavju o skulpturi je razvideti, da je starejša plastika ohranjena le v zvezi s sodobno arhitekturo, s sklepniki in konzolami. Samostojne plastike ni do konca XVI. stoletja. Lokalno zanimiva je plastika Gregorja Ruckensteina, iz katere izhaja, da je med gotsko in baročno razgibanostjo stala »trdna, ravna plastika«*»* renesanse. V oltarjih iz Facijeve delavnice (sreda XVIII. stoletja) je ekstremno poudarjena dinamična razgibanost in istotako se poleg klasicizma italijanske smeri dinamično izživlja rokoko, dokler se koncem XVIII. stoletja različne smeri ne končujejo v nekem šablonskem klasicizmu.

Slikarskih spomenikov je razmeroma mnogo in segajo s freskami v Vrzdencu nazaj v dobo okoli 1300. XIV. in XV. stoletje kaže razvoj od idealističnega do realističnega stila. Pričetke baročnega slikarstva najdemo na freskah v Dvoru iz časa okoli 1600 z vplivi G. Renija in P. Veroneseja. Marolt ugotavlja napredek realističnih teženj do konca XVI. stoletja, vendar opaža v celoti zaostalost in »stilno nedoslednost«. V XVII. stoletju zaznamujemo nastop »slikovitega stila«, istočasno pa tudi prodiranje »abstraktnega brezkončnega prostora«*»*.

O večjem vplivu Italije je možno govoriti šele po 1700. Vzporedno se kažejo tudi vplivi nizozemskih mojstrov, ki so zlasti v XVII. stoletju prepotovali naše kraje. V XVIII. stoletju živita tako skupaj na vrhniškem ozemlju južnjaški idealizem in severnjaški naturalizem, kar velja za vso Slovenijo in za vse alpske dežele. Z Metzingerjem doseže v slikarstvu naš barok svoj višek in v vrhniški dekaniji najdemo prav iz Metzingerjeve najznačilnejše dobe vrsto dobrih slik. Okrog 1800 pa najdemo več Herleinov, Potočnikov, predvsem pa veliko število del Layerjeve delavnice. Iz srede XIX. stoletja je omeniti Langusa in Kurza, po 1870 pa Ogrina.

V Maroltovem Uvodu beremo nekaj repertorij slovenske umetnostne zgodovine, ki sloni teoretično in metodično na idealistični zgodovinski koncepciji; enako so podani tudi Maroltovi izsledki v principijelnih vprašanih stilnega razvoja. V drugem, topografskem delu je pregledano spomeniško gradivo v že ustaljeni sistematski razpredelbi in podano vsekdar do podrobnosti, morda ponekod celo prepodrobno. Pred samimi opisi so navedeni literarni viri in potrebni zgodovinski podatki. Poleg dobrih reprodukcij vzbujajo pozornost predvsem talni načrti cerkva, plod dolgotrajnega in najvestnejšega študija arhitekture. K tehničnim vrlinam knjige spadajo tudi kazala, ki omogočajo hitro orientacijo v knjigi.

Dr. Franjo Šijanec.

Pirchegger Hans: *Geschichte der Steiermark 1740—1919 und die Kultur- und Wirtschaftsgeschichte 1500—1919*. Graz 1934. Leuschner & Lubensky. 8°. 637 str.

O prvih dveh zvezkih dela je ČZN že poročal (1922, 109 in 1932, 231). S pričujočim zvezkom je delo zaključeno. V uvodu odgovarja avtor svojim kritikom, nato pa podaja prebivalstvo, duševno ter materijelno kulturo, upravo in stanove v začetku novega veka ter pri tem izpopolni na zunaj sorazmerno ozko podano politično zgodovino iste dobe. Obširno se nato bavi s političnimi in upravnimi reformami prosvitljenega absolutizma ter z razvojem duševnega življenja. Dobo francoskih vojn najdemo v knjigi prvič zaključeno podano v njenem odsevu na štajerske razmere in isto velja tudi za gospodarske prilike Metternichove dobe. Ustavna doba od 1848—1914 je podana v njenih političnih in gospodarskih značilnostih, svetovna vojna pa z bojišči, na katerih so se borili štajerski polki. Z letom 1919, ki pomeni začetek novega političnega življenja zlasti z ozirom na štajerske Slovence, je delo zaključeno.

V prilogah imamo statistiko deželnih dohodkov in izdatkov 1912, združništva na prehodu iz XIX. v XX. stoletje, v svetovni vojni padlih (iz katere razvidimo, da je imel izmed okrajev celjski največ mrtvih — 68.8^o/₀₀, od mest pa Ptuj — 196.2^o/₀₀), zgodovino avstrijskega pešpolka št. 87 in registre za 2. in 3. zvezek.

Pircheggerjeva zgodovina je izdelana na podlagi dosedanje nemške zgodovinske literature in dosedaj še neobdelanih virov. Kot tako jo moramo uvrstiti med temeljna zgodovinska dela v nekdanjih avstrijskih kronovinah in to še prav posebno, kar se tiče kulturne in gospodarske zgodovine, ki sta zlasti podarjeni. Vsi predeli dežele so obdelani v harmoničnem sorazmerju, vendar zgodovina štajerskih Slovencev le na podlagi nemških zgodovinskih publikacij ter na podlagi debat v graškem deželnem zboru. Odtod nekatera šibka mesta v knjigi, kakor odstavek o vplivu protireformacije na Slovence (p. 371), pretirano poudarjanje avtohtonizma v njegovem pomenu za kulturno življenje Slovencev (p. 374 ss.), Tomanova pesem o Mariboru (p. 419), generaliziranje gospodarskih polomov, kakor v Šoštanju ali v Marenbergu (p. 474), ali pa, da so o Vseh svetnikih 1918 zasedli Maribor »zeleni legionarji« iz Hrvaškega (p. 563). Ne da bi s tem izčrpali podobne primere, pa moramo omeniti, da so ta poglavja že obdelana (Kovačič, Kidrič, Prijatelj, Baš, Glaser J., Maister). S to rezervo glede zgodovine štajerskih Slovencev je Pircheggerjeva Zgodovina za dolgo dobo nadomestila danes zastarelega Mucharja.

F r a n j o B a š .

Leskoschek Franz: Geschichte des Weinbaues in Steiermark. I. Die Geschichte und Topographie des steirischen Weinbaues von der vorrömischen Zeit bis zum Ausgang des 13. Jahrhunderts. Graz 1934. 56 str. + 11 slik.

V snopičih, kakor je izhajala Pircheggerjeva zgodovina Štajerskega ali kakor izhaja Gerambova knjiga o štajerskih nošah, je začela v Gradcu izhajati zgodovina štajerskega vinarstva.

Po paleontološki ugotovitvi, da je vinska trta v naših krajih doma že od terciarnih dob, ugotavlja Leskoschek na podlagi kronikalno podanih poročil klasičnih pisateljev o naših krajih vinsko kulturo v ilirokeltski dobi. Rimljani poizkusijo pod Domicijanom zaustaviti razvoj noriško-panonskega vinogradništva v korist Italije, kar pa se definitivno konča z razmahom našega vinarstva za časa Proba in po njem. Ko preživi naše ozemlje krizo preseljevanja narodov, se vinarstvo zopet dvigne v zvezi z normalizacijo političnih in gospodarskih prilik po ustalitvi naših mej proti Madžarom. Na podlagi Zahnovih listin in Dopschevih urbarjev podaja Leskoschek topografijo srednjeveških vinarskih postojank, v kolikor so nam znane iz posesti zlasti cerkve in deželnega kneza. Po obravnavi snovi moremo deliti 1. zvezek na dva dela: v kronikalno podano rimsko in topografsko podano dobo prve polovice srednjega veka.

Poleg navedenih dejstev dokazuje geološki izvor vinske trte v Podravju tudi okameneli list od Stare gore pri Sv. Juriju ob Ščavnici (Kovačič, Štajerska 20). Za razumevanje klasičnih pisateljev je važno vprašanje meje med Norikom in Panonijo, po kateri moremo geografsko lokalizirati posamezne pokrajinske opise. V knjigi ni načeto vprašanje, v kolikor je pri nas Mitra v zvezi s kulturo vinske trte — vprašanje, ki je do danes še sploh odprto, — tudi so poleg obravnavanih ornamentov na nagrobnikih izostali ornamenta na noriškopanonski keramiki. V porimski dobi priseljeni Slovenci niso po svojem geografskem izvoru poznali vinarstva, ki je radi tega moralo pasti pod nivo rimske dobe, dokler ga ne dvignejo novi fevdalni gospodarji zemlje. Leskoschek zapostavlja pomen plemstva za pomenom cerkve v kulturi vinske trte; a vrsta plemiških daritev cerkvi in posest deželnega kneza na vinogradih nam kljub pomanjkanju virov govorijo za pomen plemstva v vinogradništvu, predvsem pa gospodarski sistem fevdalizma, v katerem delujeta vzporedno plemstvo in cerkev v gospodarskem črpanju naših, takrat kolonialnih tal. Leskoschekovo tozadevno stališče je upravičeno, v kolikor je površina cerkvenih vinogradniških posestev prekašala posest posvetnih gospodov.

V srednjeveški vinogradniški topografiji se imenujejo vinogradi koncem IX. stoletja v ptujski in radgonski okolici. Od XI. stoletja dalje pokrivajo kot last cerkve, predvsem pa

deželnega kneza, manj tudi kot last mariborskih meščanov, mariborsko okolico, odkoder se vlečejo preko Dravske doline na zahod v Mislinjsko dolino; radi tega bi bila tu na mestu beseda o srednjeveški topografiji koroških vinogradov. V primeri s Podravjem pa so po ohranjenih virih relativno redki vinogradi v Posavju, v porečju Voglajne, Savinje in Save.

Nekatere topografske navedbe rabijo korekture: ... von Zellnitz bis nach Täubling, wo die südlichen Hänge des Possrucks günstig für den Weinbau waren ... (p. 30); Kozjak se vleče samo do Kamnice in je Duplek na jugu od osrčja Slovenskih goric ... ultra fluuium (p. 30) velja za Radewan et villam Brunne v razmerju do Kamnice, tako da sta ti daritvi na jugu (Radvanje) in ne na severu od Drave. Chriwitz (p. 40) je po Zahnu pri Jarenini, po Dopschu pa z ozirom na posestno stanje šentpavelskega samostana pri Kamnici; Dopschevo mnenje potrjuje do danes ohranjeno krajevno ime Krivec za klanec severno od Kamnice, iz česar izhaja, da je Chriwitz krajevno ime za vzhodna pobočja današnjega Sv. Urbana. De Gereut, po Dopschu pri Mariboru, je Krčevina; de Sultz, po Dopschu zopet pri Mariboru, je Soča v Košakih. Če omenimo, da Ratschach ne leži pri Žičah, ampak da so to Zreče nad Konjicami, da Pilštanj ne leži ob Sotli (p. 35), temveč ob Bistrici, moramo takoj dodati, da še ni s tem končana vrsta potrebnih topografskih korektur.

O pomenu Leskoschekovega dela govoriti bi bilo še prezgodaj; za to moramo počakati še nadaljnjih zvezkov, zlasti poglavij o vinogradniški tehniki ter o gospodarski in socialni strukturi vinogradništva; takrat se bomo k delu še povrnili.

Fr an j o B a š .

Singer Stephan: Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rasentales. Dekanat Ferlach. Kappel 1934. Samozaložba.

Delo, plod vsesplošnega zanimanja za usodo ožje domovine, rezultat dolgoletnih arhivalnih študij, nam podaja v 6 poglavjih sliko preteklosti Roža, predvsem boroveljske dekanije v cerkvenopolitičnem, gospodarskem in kulturnem pogledu.

V I. poglavju obravnava pisatelj, dekan v Kaplji, predkrščansko dobo, razglablja o imenu Ras, Rasa, o prvih bivališčih po planinah, o raznih nasipih in utrjenih skritih planotah, vrednih podrobne preiskave, o Ilirih in Keltih in njih kulturni zapuščini, o sistematičnem prodiranju rimskega elementa s svojo kulturo, a naposled o krščanstvu, ki je po vihri preseljevanja po zaslugi Ogleja in Solnograda bilo v naši domovini obnovljeno.

II. poglavje nas seznanja z zgodovino ustanovitve glavnih cerkva s patroni in njih pravicami, z materijalnim položajem cerkva, njihovim premoženjem in dohodki.

Imamo dve pražupniji — eno severno od Drave, torej v solnograškem področju: Sv. Jurij v Kotmari vasi, eno južno, v oglejskem: Sv. Zeno v Kaplji. Obe župniji sta imeli ogromen obseg, zato je prišlo sčasoma do ustanovitve novih cerkva. Tako so se ločile od kapeljske župnije cerkve v Selah, v Plajberku in v Šmarjeti. Končno so se pa vse znašle pod okriljem Vetrinjskega samostana. Temu samostanu je sicer posvečeno v knjigi nekaj strani, zaslužil bi pa še več pozornosti; saj naletimo vsepovsod na sledove njegovega dela, tako v kulturnem, socialnem kakor gospodarskem pogledu. Cerkevne reforme Jožefa II. so njegov razmah presekale, samostansko premoženje je prevzela država v korist verskega zaklada, menihi so bili poslani na novo ustanovljene župnije. Poslopje samostana v Vetrinju so prodali za 9951 goldinarjev rodbini Moro, ki je tam ustanovila tovarno sukna.

Nato sledi zgodovina posameznih župnij in cerkva boroveljske dekanije: sv. Zenona v Kaplji (9. st.), Šmarjete (1430), Št. Urha v Selah (11. st.), sv. Lamberta v Svečah (13. st.), sv. Valentina v Glinjah (14. st.), Št. Lenarta v Brodeh (13. st.), sv. Erharda v Slov. Plajbergu (18. st.), Št. Janža (1169), sv. Trojice v Ljubelju (16. st.), sv. Antona v Bajdišah (18. st.), Šmihela (18. st.), sv. Martina v Borovljah (1798), kjer je zabeležena tudi kronika Borovelj; a severno od Drave: Št. Jurija v Kotmari vasi (12. st.), Št. Jakoba v Bilčovsu (13. st.), Dev. Marije v Žihpolju (9. st.) in Št. Danijela na Golšovem (15. st.).

Po možnosti navaja pisatelj povsod podatke o postanku, o dotacijah, o vnanji in notranji opremi cerkve in oltarjev, o stavbnem slogu (romanski, baročni), o župnišču in o podružnicah. Dodani so sezname dušnih pastirjev in v posameznih župnijah rojenih duhovnikov. Veliko jih je, da, večini vseh slovenskih narodnih buditeljev in voditeljev na Koroškem je tekla zibelka v Rožu. Poleg drugih so tu doma Andrej Einspieler, znani politik, Lambert Einspieler, državnozbor. poslanec in Gregor Einspieler, prošt v Tinjah. Važnejši lokalni dogodki iz župnijske kronike zaključujejo posamezne odstavke. Močno razširjeno je češčenje sv. Urha, bivšega augsburškega škofa († 973), ki ga je posebno priporočal oglejski patriarh Henrik, svojčas sam stolni kanonik v Augsburgu; sv. Lamberta, za katerega je delalo Vetrinje, in sv. Erharda, bivšega škofa regensburškega.

Dodatek o institucijah arhidiakonov in dekanov pojasnjuje njih položaj in kompetence.

III. poglavje je posvečeno važni vlogi grada Humberka, kjer je bilo deželsko sodišče. Zbrani so podatki o gradovih ob Dravi in bližnji okolici, o zidavi Humberka in o njegovih lastnikih, dokler ni prišel 1514 v posest Dietrichsteina, a 1913 v roke Wittgensteina, ki je veliko posestvo povečal še 1916. l. z nakupom žage v Svetni vasi.

IV. poglavje govori o vpadih Turkov in o težkih časih, ko so v Rožu Francozi branili svojo čast in slavo. Zabeleženo je tudi folkloristično blago.

V. poglavje priča o začetkih, razvoju in propadanju železne obrti v Rožu. Začenja se okrog 1500, da izrabi številne vodne sile ter doseže pod vodstvom Huebmershoffena von Silbernagel v dobi Marije Terezije svoj višek. Po začasnem nazadovanju se je v 19. stol. celokupna žel. obrt (žebjarstvo, žičarstvo, puškarstvo itd.) temeljito moderniziralo, vendar so prišla razna podjetja v Bajdišah, Borovljah, ob Borovnici, v Bistrici, v Medborovnici in v Podljubelju v težave.

VI. poglavje osvetljuje šolske prilike okraja. Prvo šolo v današnjem smislu so 1777 ustanovili Boroveljčani. Šele 1811. leto prinese šolo v Kaplji, 1816 v Svečah, 1817 v Kotmarivasi, 1819 v Glinjah, 1833 v Slov. Plajbergu, 1837 v Šmarjeti, 1847 na Žihpoljah. Na osnovi zakona o ljud. šolah 1868 so bile ustanovljene še ostale šole.

Knjiga je opremljena z lepimi slikami zaslužnih narodnih duhovnikov, župnijskih cerkva, njih notranjščine, oltarnih podob, pokrajin in naselbin ter umetniških dragocenosti, kot je n. pr. romanski oltarni križ iz začetka 13. stoletja v cerkvi v Kotmarivasi.

Lepo delo, nekako po Valvazorjevi koncepciji sestavljeno, nam govori o delu Ogleja in Solnograda, o važnosti vetrinjskih menihov za versko, cerkveno, prosvetno in gospodarsko življenje opisanega ozemlja, o moči in razširjenosti tujega — nemškega in italijanskega — kapitala in o pomenu humberške gosposke. Kar izvemo o našem človeku, je žalostna in trpka usoda politično nesamostojnega ljudstva.

Tako se s prebiranjem tega dela ponovno seznanjamo s pravzroki razmeroma naglega prodiranja nemštva proti Karavankam.

I. Vošter.

Mariborske slike. Ob priliki III. Mariborskega tedna v avgustu 1934 je izdala Ljudska tiskarna d. d. v Mariboru lično opremljeno in ilustrirano brošuro »Mariborske slike« (8°, 142 str.), katero je uredil F. J. Mrčenič. Knjiga je bila namenjena obiskovalcem Mariborskega tedna v informacijo o gospodarskem položaju v Mariboru v preteklosti in sedanosti ter vsebuje tudi poročila, ki prinašajo zgodovinske podatke o našem mestu.

Dr. VI. Travner podaja v članku Židje v Mariboru kratek pregled židovstva od časa, ko so se Židi naselili v Mariboru (okoli 1277), pa do današnjih dni. Avtor očrta gospodarski pomen Židov v srednjeveškem Mariboru v trgovini in denarstvu ter njihove pravne in zasebne verske razmere. Življenje v mariborskem ghetu je širši javnosti neznano, dasi je za kulturno zgodovino našega mesta zelo važno. V letih 1427—35 je bil Maribor cerkveno središče Židov na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem; v Mariboru je živel vrhovni rabin

Izrael Isserlein in spisal dve hebrejski knjigi (Terumat-ha-dešen in Pesakim u Katabim), ki vsebujeta tudi kulturno zgodovinske podatke o srednjeveškem Mariboru. Dobro bi bilo, če bi kak talmudist zbral in prevedel v naš jezik vsa mesta, ki se nanašajo na Maribor. Tako bi dobili, če upoštevamo obenem tudi krščanske vire, dokaj točno in objektivno sliko o srednjeveškem židovstvu Maribora. Z novejšo mariborsko zgodovino se bavi F. J. Mrčenikova študija *Gospodarske in kulturne slike Maribora iz zadnjih 100 let*. V njej je strnjen razvoj obrti, trgovine, prometa z razvojem mesta samega, posebno pa z njegovim kulturnim in političnim življenjem. Za zgodovino kmetijstva sta prispevala Jos. Priol in Fr. Vojsk članek *Vinarstvo in sadjarstvo v mariborskem okolišju*; v povojni razvoj sporta pa nas uvaja R. Šepčeva slika *Sport v Mariboru*. Zgodovinsko je podan tudi inseratni del brošure, ki navaja bistvene podatke o nastanku in razvoju mariborske industrije in trgovine ter nudi tako bodočemu zgodovinarju osnovne gospodarske podatke zlasti za povojni Maribor.

V. T.

Mariborski koledar 1935. Izdala in založila Nabavljalna zadruga drž. uslužbencev v Mariboru. Za uredniški odbor: N. I. Vrabl. Maribor. 8°. 176 str.

Vsakoletno redno poročilo Nabavljalne zadruge državnih uslužbencev v Mariboru je stopilo v zadnjih letih pod uredništvom N. I. Vrable v sestav publikacij, ki smotreno gojijo mariborsko domačinstvo. To potrjuje tudi večina vsebine letošnjega MaK. Poglavlja o življenju in razvoju mariborskega združništva so dobrodošli viri za zgodovino našega združnega življenja, katero izpopolnjujejo prispevki o združništvu in sestavu človeške družbe (France Veber) ter o združništvu državnih uslužbencev v drugih državah (Miloš Štibler). Z mariborskim mestom najožje povezani so spominski članki za pokojnim kraljem Aleksandrom I. (Franjo Baš) in generalom Rudolfom Maistrom (Ivan Jančič, Ivan Vrhovnik). Mesto Maribor z njegovim kulturnim življenjem in udejstvovanjem kot naše kulturno središče pa osvetljuje osrednja razprava letošnjega MaK *Pregled mariborskega časopisja po prevratu*, v kateri zaključuje Janko Glaser istovrstno razpravo za dobo pred 1918, ki je izšla v MaK za 1932.

Lansko leto je MaK postavil domačinstvo izven programa, letošnji letnik pa kaže, da se je izdajateljica MaK trajno zavedla svoje kulturne misije, česar je najbolj vesel baš ČZN.

Franjo Baš.

Bolhar Alojz: Anton Bezenšek, njega življenje in delo. Celje 1934. Izdal in založil odbor za proslavo 80 letnice rojstva profesorja Antona Bezenška v Ljubljani. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. 256 str.

Je to lepa spominska knjiga v lični opremi z mnogimi slikami, posvečena A. Bezenšku, ki nam je v prvi vrsti znan kot odličan stenograf in kateremu so 24. junija 1934 odkrili na njegovi rojstni hiši v Bukovju spominsko ploščo. Še zdaj ima Bezenšek mnogo hvaležnih učencev ved Slovinci kakor med Hrvati, posebno popularen pa je med Bolgari, katerim je stenografijo ustvaril ter med njimi deloval 35 let ne le kot stenograf, temveč tudi kot vzgojitelj in propovednik kulturne in politične vzajemnosti vseh južnih Slovanov. Knjiga ni samo obširna biografija, ki podrobno razgrinja njegovo življenje, ne opuščajoč prijetnih anekdot iz dijaške dobe, zasnovana je širje tudi za brate onstran slovenskih mej; zato opisuje celo takratno dobo, zlasti narodnostne razmere v Celju, poudarja delovanje v Zagrebu in v Bolgariji. V začetku knjige so razna posvetila: pet bolgarskih, eno češko, eno srbsko in tri hrvatska. Na koncu nam seznam Bezenškovih spisov vzbuja občudovanje, kako plodovit in vsestranski pisatelj je bil Bezenšek. Zanimivo je dognanje, da pesem Turkova prisega ni Levstikova, temveč Bezenškova.

A. D.

Julius Heindenreich: *Ruské základy srbského realismu. Část prvá. Práce Slovanského ústavu v Praze. Svazek IX. V Praze 1933, str. 219.*

Pričujoča knjiga je le uvodna študija k drugemu delu, ki bo obravnaval v naslovu označeni predmet v ožjem smislu. Celotno delo pa hoče biti razprava o duševnem in literarnem prevratu pri Srbih v šestdesetih letih 19. stol.

Prvi del »Na novih temeljih« govori o pogojih za vznik srbskega realizma, vrednoti srbsko romantiko, prikazuje kulturni razvoj Vojvodine in srbske kneževine ter zlasti zveze Srbov z Rusijo.

V prvem poglavju »Pogled na srbsko romantiko« (str. 13—51) obravnava avtor vprašanja, ki so v zvezi z vznikom realizma. Gibala romantičnega gibanja pri Srbih so bila: kult ljudstva, nacionalizem s historizmom in vseslovanstvo. Srbi so preživljali svojo romantično dobo brez programatičnih izjav do l. 1847., ko je Subotić prevel Žukovskega članek o romantiki v Rusiji in s tem podal v srščini prvo označbo romantike in njen manifest. Pisatelj meni, da se je ob tej priliki seznanil Branko Radičević z Žukovskim, kar je močno vplivalo na njegovo pesniško tvornost. Obširno je prikazan spor med vseslovanstvom Ludovika Štura in zapadnjaškim byronizmom Radičevićevim. Ob koncu poglavja presoja avtor značaj in naziv romantične dobe ter omejuje Škerličevo vključevanje omladinskega obdobja v romantiko s trditvijo, da je omladinsko gibanje le poslednja faza srbske literarne romantike, v kolikor sloni na njenih geslih, sicer je pa to obdobje le prehod k pozitivizmu in realizmu.

V drugem poglavju »Dvojna Srbija po l. 1818.« (str. 52—85) zasleduje pisatelj vpliv srbske kulture v Vojvodini na razvoj prosvetnega življenja v kneževini. Po Cvijiću podaja označbo srbskega panonskega tipa, ki se nagiblje k romantičnosti, in dinarskega, ki se izraža v realizmu. Nagnjenost panonskega dela se je iz narodnoobrambnih razlogov oprijela vseslovske ideje, civilizacijski razvoj kneževine pa je postavil v ospredje realnost vsakdanjosti in s tem ustvarjal odpor proti romantiki v literaturi. Pisatelji dinarskega območja so pritegnili v obdelavo agrarne in socialne probleme srbske vasi.

Večji del knjige (str. 86—190) obsega tretje poglavje »Za novi odnos do Rusije«, v katerem se bavi pisatelj z idejnimi in političnimi pogoji, ki so omogočili vpliv ruskega realizma na razvoj srbskega. Pregledu srbsko-ruskih odnošajev od najstarejših časov dalje sledi zgodovina srbsko-ruskih stikov med krimsko vojno in po njej z označbo ruskega protektorata, dela poljskih emigrantov, zapadnjaštva Ilije Garašanina ter razmerja Mihaela Obrenovića do Rusije. Na osnovi vseslovanstva se je med Srbi utrdilo rusko slavjanofilstvo, ki ga je zlasti širil med njimi zgodovinar M. Pogodin. Na kulturnem področju je slavjanofilstvo vzbudilo zanimanje ruskih učenjakov za probleme balkanskih Slovanov. V socialnem pogledu je s poudarjanjem kmetstva opozorilo Srbe na pomen zadruga v narodnem življenju. V politiki Srbije je slavjanofilstvo nastopilo proti zapadnim vplivom in birokraciji ter ustvarilo pri mladoliberalnih pojmovanje o državi-zadrugi. Najpodrobneje je obdelal avtor filozofsko akcijo slavjanofilov, zlasti debato ob »Poslanici Srbom iz Moskve« l. 1860., v kateri se izraža idejni odnos slavjanofilov do Srbov. Srbi so rusko poslanico odklonili tako iz političnega razloga, ker so videli v slavjanofilstvu nevarnost ruske nadvlade, kakor tudi iz intelektualnih razlogov, ker niso odobrvali slavjanofilske opozicije proti zapadu. Z zmago srbske zapadniške struje je bila prihorjena srbska duševna osamosvojitev od Rusije. Tudi veleruska propaganda slavjanofilov je doživela med Srbi poraz, ko je nova srbska generacija vedno bolj dajala prednost narodni samobitnosti pred vseslovsansko utopijo.

Avtorjev namen je bil tudi ta, da bi dal češki javnosti informativno delo iz življenja Srbov, zato se je držal poljudnega podajanja; celotno delo pa bo radi zbranega gradiva dobro služilo tudi za osnovo podrobnim literarnim študijam o srbskem realizmu.

Vilko Novak.

Ильинский Г. А., Опыт систематической Кирилло Мефодьевской библиографии. София 1934. XLIII + 303 str. V 80. Cena 200 levov, za inozemstvo 10 švic. frankov.

Delo je izdala Bolgarska akademija znanosti, uredila sta ga M. G. Popraženko in St. M. Romanski.

»Cirilometodijsko vprašanje v svoji bitnosti predstavlja skupino vprašanj, ki se nanašajo ne samo na osebno delo obeh bratov, slovanskih prosvetiteljev, marveč na kulturno življenje celokupnega slovanstva sploh«, pravita po pravici urednika v začetku predgovora k tej knjigi. Cirilometodijsko vprašanje je zato ogromnega obsega ter stoji v ospredju, odkar se goje slavistični nauki tako pri Slovanih kakor drugih, pri prijateljih in sovražnikih slovanstva. Povrh so o tem vprašanju vznikli tako v celoti kakor v podrobnostih najrazličnejši, deloma popolnoma nasprotni nazori. In vse to je našlo odraz v ogromni množici tiskanih knjig in člankov v periodičnih časopisih v najrazličnejših jezikih. Podati bibliografski pregled o nepregledni množici literarnih pojavov o tem vprašanju, je namen te knjige. Pisatelj, univerzitetni profesor v Moskvi, se je zavedal, kako težavno nalogo si je stavil, ki daleko presega moči in življenjsko dobo enega človeka. Zato je dal knjigi naslov »Opyt« (poskus) cirilometodijske bibliografije.

Delo je zasnovano na zelo široki podlagi, ne morda samo za publikacije znanstvenega značaja, ampak tu imamo tudi oddelke in paragrafe za slovstvene proizvode, namenjene širokim ljudskim masam, za propovedi o C. in M., o raznih jubilejih, o C. in M. v pesništvu in glasbi. Bibliograf kot tak ne sme delati razločka med »važnim« in »nevažnim«, temveč mora zaznamovati vse, kar se je pojavilo na knjižnem trgu, in široka zasnova našega dela celo ne dopušča takega razlikovanja. Če primerjamo ta idealni načrt s tem, kar knjiga dejanski podaja, vidimo takoj, da je to res le »poskus«. S tem seveda ne mislimo kaj očitati pisatelju in urednikoma, temveč »Opyt« bi naj bil pobuda, da se vrzeli izpopolnijo. Ideal bi bil, ko bi se za vsak jezik našel mož, ki bi napravil seznam vsega, kar je v dotičnem jeziku pisanega o C. in M. Na podlagi teh seznamov bi potem ob svojem času lahko izšla nova izdaja Iljinskega knjige, ki bi imela veliko bibliografsko vrednost pri vseh narodih, kjer se je kaj pisalo o C. in M. To bi potem ne bil samo »Poskus«, marveč resnična popolna »Bibliografija« o C. M. vprašanju.

Toda v dejanskih razmerah, zlasti v manjših državah, ki nimajo velikih starih bibliotek, je to skoraj nemogoče. Pisec teh vrst je sam poskusil sestaviti seznam vsega, kar se je v naši, razmeroma mladi in majhni literaturi pisalo o C. in M., pa se je kmalu uveril, da je to za enega človeka celo v tako ozkem okviru — nemogoče. Naše javne knjižnice, tako v Ljubljani kakor v Mariboru, nimajo popolnih zbirk slovenskih tiskov iz predvojnega in ne povojnega časa. S stališča slavistike in zgodovine so kajpada po raznih časopisih raztreseni članki malopomembni, važni so pa v narodopisnem in političnem oziru. Po teh člankih je prodrlo poznavanje naših blagovestnikov v najširše plasti. Mi Slovenci nismo imeli kakega Vaclava, device Orleanske ali sv. Save, Ciril in Metod sta bila tista luč, ki nam je svetila v težki borbi za naš obstanek. Zato je zelo poučno, kako smo Slovenci pojmovali Ciril-Metodovo misijo, in končno razne proslave C. in M. dobivajo nekam folkloristični značaj pri nas; dovolj je opozoriti na poročila o kresovih in razne prireditve, ki polagoma dobivajo obeležje slovenskega veselčenja.

Pisalo se je o C. in M. v našem časopisju silno veliko, a le majhen del je zaznamovan v naši knjigi. Tako so v § 273 (C. in M. v poeziji) omenjeni le Aškerc, Bile, Gregorčič, Umek-Okiški, izpuščena je dolga vrsta pesnikov od Krempla do današnjih dni, ki so proslavljali sv. brata. Vsaj Antona Medveda bi kazalo dostaviti. Med cerkvenimi govorniki je omenjen le Žlogar št. 2700.

Ker nam vsi slovenski listi niso na razpolago in bi popolni seznam cirilomet. spisov

presegal okvir referata, se omejimo le na tiste pisatelje, ki so v knjigi zaznamovani, a je pri njih to in ono izpuščeno.

Prej pa treba čitatelje seznaniti z razporedbo v knjigi. Vsak spis ima svojo številko, te številke teko kar naprej ter je vseh 3385. Številkam dodane latinske črke a, b... pomenijo referate in kritike o dotičnem spisu, grške črke α , β ... pa pomenijo prevode v druge jezike. Vsa tvarina je razdeljena v dva glavna dela: I. Znanstvena literatura, II. Poljudna literatura za široke sloje, dasiravno meja ni točno določena; marsikak spis je naveden pod I., a spada bolj pod II. Glavna dela sta razdeljena v oddelke, ti pa zopet v še manjše skupine, označene kot §§. Vseh §§ je 276.

Naše v knjigi navedene pisatelje razvrstimo po abecednem redu z navedbo izpuščenih spisov. Časopise navajamo s kraticami, kakor jih rabi Slov. biogr. leksikon.¹⁾

Fek on ja A. K § 43 (Cerkvenozgodovinski spisi), št. 556 je dodati: Posnetek svoje razprave o razširjavi kristjanstva (LMS 1884) je objavil tudi v SGp. 1885, št. 5—13.

K § 45 (Zgodovinsko-literarni izsledki) je dodati: O početkih slovenske književnosti. LZ 1886, 48—49.

Gregorčič S. V § 273 (C. in M. v poeziji) sta pod št. 3281 in 3282 navedeni G.-pesmi »Blagovestnikom« in »Velegradska kuga« brez navedbe vira. Spopolniti je: Poezije II, 115—123. Ljubljana, 1888. — Izpuščen je Gregorčičev prevod latinske pesmi »Sv. Cirilu in Metodu«. ZD 1905, 201.

Grivec Fr. je v zadnjih desetletjih nedvomno najplodovitejši slovenski pisatelj v cirilo-metodijskih vprašanjih. Naša knjiga ima zaznamovanih 14 spisov v latinici in 1 v cirilici. Izostali so pa naslednji njegovi spisi:

K § 7: Novosti o sv. C. in M. Čas 1907, 80—85.

V § 41 (Zgodovinske monografije o C. M.) manjkajo Grivčevi referati: K 483: Snopek. Studie C. M. Čas 1908, 392—395. — K 492: Snopek, Konst. Cyr. und Meth., die Slavenapostel. VBV 1911, 178—179. — K 495: Schubert, Die sog. Slavenapostel. Čas 1916, 265—267.

K § 45: Ob viru slovenske književnosti. S 1919, št. 153; 1921, št. 149. DS 1922, 80—87.

K § 81: Metodovo potovanje v Carigrad. BV 1923, 90—91.

K § 86: Nekoliko misli o »ideji ciril-metodijski«. KO 1904, 408—412.

K § 158: O c. primatu in edinstvu. Scholia Veteroslavica de primatu Ecclesiae. BV 1922, 57—58. — Sv. C. in M. patrona unije. VBV 1911, 208—210.

K § 224: Glagoljica in hrvaška javnost. Čas 1907, 324—327.

Gru den J. K § 86: V znamenju sv. C. in M. KO 1901, 115—126.

K § 41: Zgodovina slovenskega naroda I. Celovec 1910, 53—59.

Hicinger P. Pod št. 2399 je naveden njegov članek sv. C. z obzirom na Kranjsko. ZD 1863. V istem letniku ZD je pa na str. 10—11 tudi njegov članek: Kako bi se obhajale mnogoletnice slovanskih apostelnov? Po avtorjevi razporedbi bi spadal v § 252 (Priprave za jubilej 1863).

Kos Fr. K § 68: Iz domače zgodovine. Pribinov sin Kocel. IMK 1897, 174—176.

K § 41: Gradivo I. Ljubljana 1906, XLI—XLIX; LXVI—LXXIII; 140—208.

Lem pl T. Pod št. 975 navaja bibliograf L. razpravo o Cir. posvetitvi za škofa v VBV 1902. Prezrl pa je njegovi razpravi v istem listu, ki spadata v § 68: Kritične beležke o potovanju sv. Metoda v Rim. VBV 1900, 225—265, in pa Razne pripombe k zgodovini sv. C. in M., VBV 1907, 1—26.

Pintar L. K § 229: Dva glagoljaša iz reformacijske dobe. Slovan 1905-1906, 234—238.

¹⁾ Kratica ZN, ki jo je avtor sam pustil nerazrečeno z vprašajem (str. XLIII), znači Zlati Vek.

Slomšek A. M. (Ljubomir). V § 238 pod številko 2648 navaja pisatelj prvo in edinkrat Slomšek A. M. (Ljubomir) in sicer njegov članek »Bratje sv. Cirila in Metuda v naših šolah«. N 1846, št. 34—38 (pisateljeva navedba 131—150 ni točna, prav tako je netočno naveden tudi naslov). — Izpuščena je celo knjižica A. M. Slomšek o sv. Cirilu in Metodu, ob 1025 letnici Metodove smrti izdalo Apostolstvo sv. C. in M. v Ljubljani 1910. Tu je priobčenih 11 Sl. spisov, ki se nanašajo na C. in M. ter. so povzeti iz ZD (1852—1862) in (1) iz Drobtinic (1853). Razen tega govori Sl. o sv. C. in M. tudi na sledečih mestih, ki obe spadata v § 235: Življenja srečen pot. I. izd. Celovec 1837, 282—287. Življenje svetnikov. I. 240—245. Gradec 1853.

V zadnjem § 276 so pod naslovom »Varia« našeta razna, naknadno izišla dela in referati o njih. Med njimi pod številko 3345 Dvornik, Les légendes de Constantin et Methode vues de Byzance. Iz slovenskega slovstva bi bilo dodati poročili: Grivec BV 1933, 245—252 in Kovačič, ČZN 1934, 70—75.

F. K.

Defrančeski Joso: 70 godina dobrovoljne vatrogasne čete u Varaždinu 1864—1934.
8°. 94 strani.

5. apr. 1934 je poteklo 70 let, odkar je bilo v Varaždinu ustanovljeno prvo prostovoljno gasilno društvo v Jugoslaviji. Da proslavi ta jubilej, je odbor priredil 14. in 15. julija svečano proslavo pod pokroviteljstvom kraljeviča Tomislava, izdal pa je v lastni založbi tudi gornjo knjižico, ki uvodoma kaže današnje stanje društva (imenoma), nato pa v štirih poglavjih obravnava na kratko zgodovino mesta, požarov in gasilstva. V prvem poglavju »Kratki pregled prošlosti Varaždina« je zbral pisatelj najglavnejše podatke iz zgodovine mesta (na 14 straneh), vendar se nam zdi ta pregled, čeprav ga drugo poglavje »Požari i požarničke prilike« (15 strani) deloma izpopolnjuje, vendarle preveč površen. Ravno ob tej priliki bi bil mogel pisatelj širši svet seznaniti nekoliko obširneje z zgodovino mesta, ki hrani toliko zanimivosti za hrvatsko in slovensko zgodovino. Tudi v drugem poglavju bi bilo zanimivo in važno, zvedeti o tej ali drugi stvari nekoliko več. Tako pravi n. pr. pisatelj na str. 36: »Nadalje je točno propisano sa kakovim će alatom koji ceh dolaziti na gorište te kako će se i na koji način gasiti vatra«. Baš to poglavje bi nas (iz požarnega reda 1750) zelo zanimalo, kajti to ni le važen prispevek k zgodovini gasilstva, to je tudi za cehovstvo velezanimiva stvar, ki se da zasledovati nazaj v XIV. stoletje, sicer ne pri nas, pač pa v Nemčiji. Prav tako zanimivo bi tudi bilo zvedeti določbe »Osnove« za preprečenje požarov (14 paragrafov) in še marsikatero v tem poglavju le nakazano novico. Zelo pomanjkljivo je 3. poglavje »Vatrogastvo u opće«. Ker tu pisatelju ne gre ravno za vesti o gasilstvu v bližini Varaždina ali na Hrvatskem ali v Jugoslaviji, temveč že po naslovu za splošne požarno-obrambne nprave, institucije in ukrepe, bi bilo pač potrebno, da nekoliko obširneje spregovori o odlično organiziranem gasilstvu pri Rimljanih (glej »Gasilec« 1934, številka 2 in 3), nadalje o prvih požarnih redih velikih nemških mest (München 1370, Köln 1403, Bremen 1433, Nürnberg 1449 itd.), o drugih izumiteljih brizgaln («von Aschhausen« 1602, Hans Hautsch 1655) ter nekaj več o znanem amsterdamskem slikarju Janu van der Heyden (1637—1712). Tudi je pisatelju neznano, da je Dunaj imel že od 1759 svoje poklicne gasilce. Najvažnejše je četrto poglavje »Historijat dobrov. vatr. čete u Varaždinu 1864—1934«, v katerem opisuje prilike ob ustanovitvi in razvoj prostovoljnega gasilnega društva. Sicer so tudi tu vrzeli, ki pa jih pisatelj iz ohranjenih spisov menda ni mogel izpopolniti. Nas kot najbližje sosede kajpada zanimajo stiki Varaždincev s Štajerci, in prav v tej stvari vzemo, da v narodnostnem oziru tudi v Varaždinu ni bilo mnogo bolje kot pri nas: nemškutarilo se je vseprek, celo nemško pevsko društvo so ustanovili in povabili mariborski »Männergesangsverein« na proslavo. Tu se je postavilo gasilno društvo in zabranilo članstvu sodelovanje, končno pa so narodna društva dosegla, da je oblast zabranila Mariborčanom prihod.

Čeravno majhno delce, je vendar knjižica važen prispevek za zgodovino gasilstva, o katerem nismo imeli do danes še skoro nobene literature.

J. Mravljak.

Muc Martin: Skozi Sibirijo. Zgode in nezgode slovenskega vojaka v svetovni vojni. I. Ljubljana 1933. II. Ljubljana 1934. 8°. 210 str.

Petnajstletna odisejada svetovne vojne in ruskega ujetništva, napisana brez danes običajnega izumetničevanja oblike, ustvarjanja heroizma ter odlaganja dvomljivih doktrin s fronte in ujetniških taborov; zato pa podana primitivno, verno in neposredno. In prav to neposredno primitivno podajanje dogodkov stavlja knjigo v prvo vrsto spominov na svetovno vojno in vojno ujetništvo, spominov, ki bodo obdržali svojo ceno kot zgodovinski vir.

Franjo Baš.

Neubert M.: *Alexanders des Großen Balkanzug*. Petermanns Mitteilungen LXXX, 1934, 281—289. Na podlagi Arriana in geografskih prilik ugotavlja Neubert: Aleksandrov pohod proti Tribalom 335. p. Kr. je šel iz Amphipolisa na ustju Strume, južno od Filipov, preko Arde in Haskovske kotline na prelaz Šipko; po zavzetju prelaza mimo Gabrovega, nad katerim je premagal Tribale, k Donavi, kjer je nekdanji otok Pevke s tribalskim političnim središčem identičen današnji Veliki in Mali Persini pri Svistovu. V bližini Svistova, vendar topografsko nesigurno kje, je Aleksander tudi prekoračil Donavo.

Franjo Baš.

Maučec Jože: *Sovenska krajina*. Merilo 1 : 150.000. Založba: Klub prekmurskih akademikov. Tisk: Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1934. Cena Din 15.—, za dijake Din 10.—.

Prvi podrobnejši zemljevid Prekmurja smo dobili 1920 v Zemljevidu slovenskega ozemlja 1 : 200.000; za Matičnim je izšel 1925 Dimnikov zemljevid Prekmurja in Medumurja 1 : 150.000. Tretji je Maučecov. Matica Slovenska je s svojim zemljevidom hotela napraviti red v pisavi naših krajevnih imen in podati kakor nekdanj P. Kozler z razširjenostjo slovenskih krajevnih nazivov slovensko narodno ozemlje. Učiteljski dom v Mariboru je z Dimnikovim zemljevidom zadostil potrebam javnosti in šolstva. Domačin-geograf J. Maučec pa je revidiral A. Trstenjaka in J. Žmavca, ki sta redigirala Prekmurje v Matičnem zemljevidu, ter S. Dimnika v krajevnih imenih in poizkusil podati znanstveno ustavljen in podprt zemljevid, ki bo ostal trajna podlaga orientaciji v Prekmurju.

Vtis, ki ga napravi zemljevid na pogled, je dober, barve so mirne in ubrane v primernem sorazmerju. Odbijajo pa preveliki prostori z legendami. Upravna razdelitev občin bi bila mesto na legendi primernejša z mejami med posameznimi občinami v zemljevidu.

Zemljevid se omejuje na ozemlje od Rabe do Mure ter od Kučnice do madžarske meje. Dobro to zemljepisno ni, ker tvori Prekmurje zemljepisno enoto s Prlekijo. Po narodnostni meji v Porabju se zdi, da hoče zemljevid podati naše narodno ozemlje na severu od Mure; ali v tem pogledu izključuje iz Slovenske krajine na zahodu do Kleka, Trnove in Farovec slovensko radgonsko okolico, ki je geografsko sestavni del Ravenskega in Prekmurja, četudi jo od njega politično loči Kučnica. Proti jugu ni nakazana na Muri meja, čeravno ni stržen Mure meja med sobočanskim, lendavskim ter ljutomerskim, čakovskim in preloškim srezom in čeravno je od Razkrižja navzdol sreska meja tudi meja med Dravsko in Savsko banovino. Zemljevid tako ne omeji pokrajine, katero hoče podati, niti zemljepisno niti upravno.

Geomorfološki prikaz je v splošnem dober. V podrobnostih je pomanjkljiv, ko ne navaja najnižje prekmurske točke, ne zaznamuje višinske lege najvažnejših krajev in ko ne poimenuje najvišje prekmurske točke Serdiškega brega (kota 418 m). V nižinskem delu pogrešamo terase, v goriškem delu pa imamo kartografsko nerodnost, ko uničujejo

črtane lege za madžarsko in nemško manjšino terensko plastiko pri Domanjšovcih, Motvarjavi, pri Ocinju in Fikšincih. Podobno je s hidrografskim pregledom. Za zemljevid z merilom 1:150.000 so nujno potrebne oznake močvar, lokalizacije stalne vode, kakor jo imamo na zahodu od Hotize v Žilinjeku ter oddelitev vodnih strug od umetnih prekopov.

Topografska slika pokrajine podaja upravni, kulturni in gospodarski položaj kraja ter ga navaja imensko po ljudskem poimenovanju. V naši geografiji obstajata v tem pogledu dve struji. Prva se zavzema za pisavo krajevnih imen s transkripcijo po slovnških pravilih. Ta struja bi pisala enako Cerknico na Notranjskem in v Slovenskih goricah. Druga struja zagovarja pisavo krajevnih imen po izgovarjavi in piše notranjsko Cerknico, slovenjegoriško pa Cirknico. Pod vplivom J. Žmavca je v severozahodni Sloveniji prevladala druga struja in tej sledi tudi naš zemljevid. Dosleden pa tozadevno ni. V Prelekiji so ostali uradni nazivi G. Radgona, Radenci, Križevci, Ljutomer in v Porabju Žida ali Trošče, kar se ne strinja z ljudskim poimenovanjem (Etnolog IV, 1930, 31, 125), ki je tako omejeno na Prekmurje samo. Popolne jasnosti zemljevid pa tudi tu ni prinesel. Z vidika ljudskega poimenovanja bi se pokrajina morala zvati Prekmurje, ker je Slovenska krajina narodno-politično ime. Vendar moramo poudariti: Kakor je vsepovsod dal pokrajini ime sosed (Gorenjsko, Notranjsko, Dolenjsko, Bela Krajina itd.), tako je dal tudi Goričanec nižini ime Ravensko in Dolinsko in obratno nižinec ime Goričko, in enako je Prlek poimenoval svojega soseda Prekmurca in pokrajino Prekmurje. Zgodovinsko ima do naziva Slovenska krajina pravico tudi Dolenjsko kot nekdanja Windische Mark; in to poimenovanje rabi v svoji temeljni Zgodovini Slovencev tudi Milko Kos. Narodopolitično pa je naziv Slovenska krajina upravičen; radi tega pa moramo dovoliti vsaj vzporednost obeh imen, kar je nehote storil tudi Maučec, ko imenuje založnika (Klub prekmurskih akademikov). Naslov za zemljevid bi torej bil: Prekmurje ali Slovenska krajina. Vzporedno s pokrajinskim imenom pa bi bilo potrebno proučiti tudi izvor imen Grad, Lendava in Sobota. V Sloveniji imamo vrsto primerov, kjer ne naziva ljudstvo gradu z njegovim krajevnim imenom, ampak z izrazom graščina, kar kaže na nekdanje upravno središče; imamo celo primere (Dobrovlje, Št. Andraž pri Velenju, Dolga gora), kjer ljudstvo z istim nazivom označuje tudi cilj svojega pota, kadar gre n. pr. na sodnijo ali davkarijo. In vprašanje je, ali ne označuje Grad samo gornjelendavskega gradu (Prekmurec gre h Gradu!), ki je svoj gospodarski pomen za ljudstvo obdržal do nedavnih dni; vsled tega ni ime Grad naziv za kraj Gornja Lendava, katero najdemo zgodovinsko izpričano vsaj 1366 kot Lyndva in poleg katere najdemo vsaj koncem XV. stoletja Banffyje, imenovane de Also Lindva. Poleg tega pa je treba poudariti, da rabi ljudstvo izraza Gornji in Spodnji šele v gotovi oddaljenosti. Zgodovinsko in narodopisno je izprememba dosedanjega poimenovanja Lendava še neopravičena, ker še ni do kraja razjasnjeno. Razjasnjeno še tudi ni zgodovinsko ime Sobota. Na starih kartah nahajamo redno naziv Olsnitz in Murska Sobota zavlada šele po 1867; in okoli Petanjec rabi Prekmurec naziv za Ledavo pri Soboti ōušn'ca. Če se pa ugotovi, da je Sobota madžarizem, potem je uvedba starega imena enako upravičena. Ti primeri so še nerešeni in radi tega je naloga naše toponomastike, da jih reši sedaj po izdaji Maučecove karte.

Drugače pa je utrdil zemljevid krajevne nazive, kakor jih rabi domače ljudstvo, in dal vsakemu krajevnemu imenu tudi potrebni naglas. Pravilno krajevno ime je Ženavlje; zemljevid ima Ženavla, legenda pa Ženavlja; nepravilno je naglašeno ime Skakóvci, pravilno Skákóvci; za Srdico je enako upravičeno ime Serdica in za Kobiljanski potok Kobiljski potok.

Upravno so podana mesta, velike občine, sedeži občin, rimskokatoliških in protestantskih župnij ter prometne postojanke. Pri dekanijskih sedežih pripominjamo, da so Križovci samočasno sedež dekanije in je pravi sedež Ljutomer. Med protestantskimi župnijami manjkajo Gor. Slaveča in Motvarjavei, med prometnimi postojankami pa postaja Veržej in postajališče Dokležovje. Gospodarsko so naznačene industrije, edini topografsko označeni

rudnik ni krajevno imenovan, pač pa kamnolomi, slatinski vreli — ki so topografsko napačno vrčtani okoli Radenec, izostali pa so topli vreli pri Ljutomeru in Sv. Martinu —, gradovi in razvaline. Sedeži srezov so podani v Soboti, Lendavi in Monoštru, manjkajo pa ostali trije: Lenti, Ženavci in Radgona. Arheološka najdišča manjkajo južno od Radgone, pri Veržeju in v Prlekiji, v Prekmurju pa omenjam samo manjkajoče arheološko najdišče med Ivanci in Maučecovo domačijo Bogojino.

Nezadovoljiv je zemljevid v podajanju narodnostnih razmer, torej tam, kjer bi moral doseči svoj višek. O kartografskem razdejanju terenske plastike po znaku za manjšine smo že govorili. Narodnostno mejo imamo podano edino v Porabju med Slovenci in Madžari med Monoštrom in Krajcarovim bregom. Manjka pa na zahodu proti Nemcem in to tako v Porabju kakor v okolici Radgone. In Lendavske gorice so madžarske to stran in on stran državne meje! Zemljevid pač upošteva madžarske in nemške manjšine v Jugoslaviji, ne pa tudi slovenskih na Madžarskem in v Avstriji; kajti Porabje, ki je narodnostno omejeno, je slovensko. Metodično in kartografsko neroden je že znak za manjšine v obliki snopa vzporednih črt, ki se n. pr. za Madžare med 50—82% prav nič ne loči od znaka za meddržavno mejo. V Farkaševcih in Židovi še imamo slovenske manjšine in enako na avstrijski strani pri Stankovcih ter dalje na zahod do Velke in na jugozahod preko Dobre do gornje Ledave. Dejstvo je, da so te manjšine za narodno življenje nesposobne — domača molitev je že v tujem jeziku —, ali na drugi strani so te manjšine naši zgodovinski dokumenti, katere moramo čuvati v dokaz za naša kulturna tla. Radgonsko okolico smo že omenili in Lendavske gorice tudi. Obratno pa vidimo v neposredni sobočanski okolici Markišavce kot kraj z madžarsko manjšino, kakor jo imajo Hodoš, Dobrovnik ali Dolina. Pred leti še je stal na markišavskem pokopališču nagrobnik s slovenskim napisom in slovenskim podpisom kamnoseškega mojstra iz Radgone, dokument naše zavesti v obeh krajih. Danes pa imamo Markišavce, kjer so 1910 naštel enega Madžara, 1921 deset, 1931 zopet deset, podane v vrsti narodnostno mešanih krajev, kakor so zgoraj navedeni! Na zunaj in v drugem primeru bi bila to malenkost, na ogroženih tleh pa je to greh. Proti temu stopi v ozadje pomanjkljivost, da so označeni kalvinci samo v Motvarjavih in ne tudi v Čikečki vasi, da so Sebeborci z veliko protestantsko večino označeni kot katoliška vas, ali pa da nista Sobota in Lendava prikazani v sorazmerju prebivalstva po konfesijah.

Zemljevid je risal F. Finžgar. V splošnem dobro. Risarska slabost pa je, postavljati pisavo za topografska imena poševno, kjer to ni potrebno (Grmovec, Kobiljanski breg), dim na levo mesto na desno, kakor stoji v legendi pri elektrarni v Lendavi ali pa neprimerni znaki za arheološka najdišča. Korekture niso izvršene popolno. Primer Zenavelj smo že omenili, drugi primer so Žižki, navedeni kot Žiki; izgleda, da je drugi naglas na Skakovci korekturna pogreška. Pomanjkljivosti karte pa gredo seveda tudi na risarjev rovaš.

Zemljevida Slovenska krajina smo se odkrito veselili. In veseli smo ga tudi danes kljub nekaterim pomanjkljivostim, ki kažejo, da je avtor pri delu obstal tik pred ciljem. To moramo povedati, ker se zavedamo, da bi mogla energija in ambicija, ki spremlja izdajatelje, ustvariti še popolnejše delo — ko je pričujoče.

Franjo Baš.

G. Werner, Das Deutschtum des Übermurgebietes (Prekmurje). Geogr. Jahresbericht aus Oesterreich, XVII. Band, 1933, str. 76—90.

Med obilico nemških publikacij, ki obravnavajo probleme nemške narodne manjšine, je pričujoča studija brez dvoma ena vsebinsko boljših in resnejših. Predvsem pada v oči dejstvo, da nemški pisec priznava Monošter kot slovensko-nemško-madžarski jezikovni tromejnik, da deloma pozna našo literaturo, navaja tudi slovensko-nemško-madžarsko nomenklaturo in docela upošteva naše uradne podatke o štetju prebivalstva za 1921. Podrobnejša analiza njegovega spisa pa odkrije vendarle polno samovoljnih, včasih kar smešnih tolmačenj, ki so seveda vedno v

prilog Nemcem. Priznavajoč, da naseljujejo Prekmurje pretežno panonski Slovenci, ugotavlja avtor, da je severozahodni kot dežele čisto nemški, odkoder sega proti vzhodu dokaj širok nemško-slovenski mešani pas na čisto slovensko ozemlje. Pa tudi tu naj bi bile še v raznih krajih manjše nemške manjšine. V osrčju Prekmurja s Soboto v sredini naj bi obstajal celo večji nemški jezikovni otok. Poglejmo si zdaj, kako vse to utemeljuje Werner.

Čisto nemški kraji so po njem Fikšinci, Kramarovci in Ocinje. Sicer omenja W. iz 1823 župno listino iz Pertoče, ki navaja Fikšince kot nemško-slovensko vas. Ker je ne navaja kot slovensko-nemško vas, mu je že dokaz, da je bil kraj takrat pretežno nemški. V omenjenih treh vaseh je bilo po madjarskih statistikah od 1880—1910 povprečno 95.3% Nemcev in 2.3% Slovencev. 1921 so tu našli med 991 prebivalci 959 Nemcev (96.8%) in 32 Slovencev (3.2%); od teh je pa prebivalo 28 Slovencev v Fikšincih, kjer so tvorili 7% prebivalstva. Z ozirom na to, da upošteva W. narodno manjšino le v slučaju, da predstavlja ta vsaj 5% prebivalstva, bi moral Fikšince že šteti med narodno mešane kraje. Toda ko določa obseg jezikovno mešanega ozemlja, se temu pravkar postavljenemu principu vnovič, a drugače izneveri. Zdaj priključuje v mešano ozemlje vse tiste vasi, kjer je vsaj ena statistika od 1880 dalje izkazala najmanj 10 Nemcev. In takih krajev na sklenjenem ozemlju našteva kar 21. Kakšni kraji so jezikovno mešani, naj pove n. pr. primer Skakovec. Tu so našli 1880 med 340 prebivalci 17 Nemcev, 1910 med 349 prebivalci enega Nemca in 1921 med 377 prebivalci 2 Nemca. Z isto pravico so potem tudi Kramarovci jezikovno mešana vas, kajti 1880 so tu našli 10 Slovencev, 1910 jih je bilo še vedno 5 in 1921 štirje. Kako izgleda po W. označeno jezikovno mešano ozemlje, naj potrdi statistika. 1880 so predstavljali Nemci tu 12.4%, 1910 le še 6.2% in 1921 7% vsega prebivalstva. Takrat so našli med 13.025 ljudmi 935 Nemcev. Da je nemško prebivalstvo po 1880 silno nazadovalo, je bila kriva madjarizacija, ki je dušila tudi nas; kot Slovenci pa so se 1921 okrepili tudi Nemci, ker so tudi oni v Jugoslaviji svobodneje zadihali, kar izrecno omenja tudi sam Werner. Toda niti v eni vasi njegovega jezikovno mešanega ozemlja ni nemško prebivalstvo v večini. Daleko največ jih je v Serdici (292, t. j. 38.9%), sicer pa jih je nad sto le v Matjaševcih (107, t. j. 28.7%) in v Sotini (120, t. j. 18.4%). Še bolj imaginaren je nemški jezikovni otok okoli Sobote, nad katerim je tudi W. obupal. 1921 so tu našli komaj 206 Nemcev, od teh 170 v sami Soboti.

Kljub dokaj resnemu in mirnemu razglabljanju je W. svojo studijo vpregel v voz revizionizma, zahtevajoč, da se čisto nemško in jezikovno mešano ozemlje iz »narodnih in gospodarskih razlogov« pridruži Avstriji. Z ozirom na to bi nas samo veselilo, da avtor tako temeljito kot nemštvo Prekmurja pretrese jugoslovanstvo radgonskega kota, Gradiščanske in Korotana, kajti potem bo lažje presodil krivičnost meja.

R. S a v n i k.

Filov Bogdan: Geschichte der altbulgarischen Kunst bis zur Eroberung des bulgarischen Reiches durch die Türken. Berlin und Leipzig 1932. 100 str., 48 tab. — Geschichte der bulgarischen Kunst unter der türkischen Herrschaft und in der neueren Zeit. Berlin und Leipzig 1933. 94 str., 64 tab. (Grundriß der slavischen Philologie und Kulturgeschichte, zv. 9 in 12.)

Avtor pojmuje pod bolgarsko umetnostjo umetnostne spomenike bolgarskega političnega ozemlja in hoče s svojim delom podati donesek k raziskovanju balkanske umetnosti, v kateri tvorijo vsi balkanski narodi v kulturnem in duševnem razvoju enoto, »ki korenini v orientalno-helenističnem bizantinizmu in stoji v ostrem nasprotju z zapadom« (p. VI.). Načeloma zavrača v uvodu stališče, s katerega smo bili vajeni gledati to umetnost kot provincijalno bizantinsko, ter obeta v poznejših delih dokazati lastna pota te umetnosti, ki je ustvarila močne slovanske »provincije«, in pokazati vplive te umetnosti na Bizant.

Bolgarija je prehodna dežela iz vzhoda na zahod, med Črnim in Egejskim morjem in stoji tudi v pogledu umetnosti pod vplivi tako enega kakor drugega sveta. Predbolgarska

doba pozna primitivno traško umetnost z mnogimi grškimi elementi, katere nadomestijo pozneje na severu rimski. Krščanstvo izpremeni to umetnost formalno, ko dvigne bazilike z značilnostmi zapadne romanske dobe in s posebnostmi M. Azije, Armenije in Sirije. V III. stol. po Kr. se pojavi barbariziranje umetnosti, ki vodi v poznejši bizantinski slog. 679 nastane bolgarska država, sestojeca iz raznolikih Protobolgarov, Slovanov in starih prebivalcev. Staroslovanska kultura je še malo raziskana. Protobolgari so zapustili najvažnejše dokumente svoje umetnosti v Abobi in Madari ter v zlatem zakladu od Nagy Szent Miklósa v južni Madžarski. Vse tri postojanke pričajo o kulturni nadmoči Bolgarov ter o sorodnosti monumentalnih abobskih palač, madarskih monolitnih spominskih stebrov in reliefov ter nagyszentmiklóških posod z elementi sasanidske umetnosti, obenem pa dokazujejo neodvisnost protobolgarske umetnosti od bizantinske.

865 uvede Boris krščanstvo in uniči uporno protobolgarsko plemstvo. Vzporedno s tem se umikajo protobolgarski umetnostni elementi slovanskim, t. j. krščansko bizantinskim, ki nadaljujejo, kakor kaže bazilika v Abobi, tradicijo predbolgarske dobe. Simeonova prestolica Preslav s carsko palačo in s cerkvijo izven obzidja ter cerkev v Patleini so predstavitelji umetnosti zlate bolgarske dobe, v kateri živijo skupno med seboj se izpopolnjujoče življenje stari in novi umetnostni elementi. Z razdelitvijo države 963 prevzame vodstvo zahod s Samuelom, ki se izraža v samostojnem razvoju arhitekture v prvi vrsti na bazilikah, pa tudi v centralnih stavbah s križno kupolo in v stavbah, ki jih označujemo v nasprotju z bizantinskimi kot provincijalne.

Umetnost v dobi druge države (1186—1393) ne polaga važnosti na monumentalnost, ampak na detajle in okraske. Meščansko stavbarstvo prestolice Trnovega in cerkvena arhitektura kot predstavitelja umetnosti svoje dobe kažeta v začetku vzhodnokrščanske, bizantinske in zapadne umetnostne elemente. Stališče macedonskih cerkva bo treba še preiskati; Filov jih prišteva bolgarski umetnosti.

V XIII. stoletju se razvije pod bizantinskimi vplivi slikarska trnavska šola, ki je zapustila najvažnejše slikarske spomenike v Bojani; scene so zgodovinske in simbolične vsebine, dekoracija pa ima dogmatično-didaktični značaj (p. 70). Stenke slike iz XIV. stol. služijo dekorativnemu namenu in polagajo pažnjo na draperijo in stojo figur. Poleg te pa imamo v XIV. stol. še drugo bolgarsko slikarsko usmerjenost s kmetiskim realizmom, ki ga najdemo v ljudski umetnosti in v bizantinski predikonoplastični dobi. Miniaturno slikarstvo razvije eno šolo s starobolgarsko ornamentiko in drugo, ki se pojavi v XIV. stoletju z deli po grških vzorih.

Kakor slikarstvo stoji tudi umetna obrt v službi cerkve; poleg zlatarstva je važno rezbarstvo, ker moremo na njegovih izdelkih zasledovati razvoj starobolgarske ornamentike.

Knjiga podaja bogato gradivo jasno, razvoj, t. j. spremembo forme, snovi in vsebine pa nakaže.

Nadaljevanje tvori druga knjiga.

Prevrat v socialnem, gospodarskem in kulturnem življenju, ki je zvezan s turško nadvlado, je povzročil, da je umetnost nadomestila ljudska umetna obrt in da je na politično zedinjenem Balkanu nastopila denacijonalizacija umetnosti, ki kaže povsod iste stilne znake, katerih izhodišče je Athos.

V cerkveni arhitekturi nastopajo majhne enoladijske cerkve z banjastim obokom (Arbanasi), redke monumentalne stavbe (Bačkovo) pa ne odgovarjajo splošnemu značaju sodobne bolgarske arhitekture. V nasprotju z bogato zunanostjo stare dobe je sedaj prenešen poudarek na notranjost.

Slikarstvo XV. stol. nadaljuje s tradicijami trnavske (Sv. Peter in Pavel v Trnovem) ter druge arhaizirane, a tujim — atoškim — vplivom še bolj dostopne šole (Poganovo).

Še več podobnosti z Athosom ima slikarstvo XVI.—XVIII. stol., ki nosi značaj rokodelskega mojstrstva.

Preporod Bolgarske v XVIII. stoletju in 1829 pridobljena verska svoboda poživita stavbarstvo na starih tradicijah (samostan sv. Ivana na Rili). Osnutke za te stavbe izvršujejo mojstri iz prakse — Bolgari, od katerih sta najvažnejša Nikola Fičev (most čez Jantro) in Usta-Genčo Kânev (gimnazija v Gabrovem). S stavbarstvom oživi slikarstvo s šolo v Samokovu, ki uvede novosti na tehničnem polju, ki pa dela drugače v smislu tradicij po predlogah; predstavljajo ga Kristo Dimitrov, Zahari Zograf in Stanislav Dospevski. Drugo šolo v Razlogu, ki se je bavila v bistvu s slikanjem ikon, predstavljata Toma Višanov in Dimiter Molerov. Nikola Karastojanov je uvedel v začetku XIX. stol. prve leso- in bakroreze, in to v zvezi s prvo 1828 ustanovljeno bolgarsko tiskarno.

Ljudska umetnost se izraža kot v stari dobi v zlatarstvu in rezbarstvu.

1878 postane Bolgarska svobodna in vedno več mladih Bolgarov študira na tujih akademijah. V slikarstvu izvede prehod od tradicije do moderne historični slikar romantične šole Nikola Pavlovič. Novo šolstvo z obilnatnim risanjem v srednji šoli pa ni našlo dovolj domačih učnih moči in v deželo pridejo tujci, od katerih sta zapustila vidne sledove Čeha: folklorist Ivan Mrkvička ter slikar vojaškega in ljudskega življenja Jaroslav Věšín. Na 1894 ustanovljeni zidarski šoli, kateri so se pridružile umetne obrti in katera se je 1908 preuredila v Umetno-obrtno šolo, 1921 pa v Umetnostno akademijo, so bili učitelji že domačini, kakor slikar ljudskega življenja Anton Mitov, impresionist Ivan Angelov, risar Petko Klisurov ter klasicistična kiparja Žeko Spiridonov in Marin Vasilev.

Nova umetnost pa se ni razvijala iz tradicij, ampak iz svetovnih, konservativnim domačinom nerazumljivih idej ter je radi tega naletela na odpor. To je imelo za posledico v novi smeri umetnosti realistično pobarvanost in konservativni eklekticizem, pri katerih pa se je bolgarski element moral umikati strujam, katerim so posamezni umetniki pripadali, radi česar ni moglo priti do zaključene bolgarske umetnosti. Isti pojav eklektično-kozmpolitskega značaja opazujemo tudi v novi bolgarski arhitekturi, kjer skušajo šele mladi arhitekti na podlagi študija starih bolgarskih spomenikov razviti bolgarski arhitekturni slog.

Najvažnejši umetniki nove bolgarske dobe bi bili: slikarji Štefan Ivanov, Ceno Todorov, Nikola Marinov, Nikola Mihajlov, ekspresionista Vladimir Dimitrov-Maistora in Sirak-Skitnik, kiparji Andrej Nikolov, Aleksander Andrejev in Ivan Lazarov ter arhitekta A. Tornjov in P. Koičev.

Kakor prva je tudi druga knjiga pisana jasno in opremljena z dobrimi reprodukcijami. Obe knjigi skupaj sta sinteza vseh dosedanjih študij o umetnostnih spomenikih Bolgarske, ki bodeta skupaj z bibliografijo na koncu posameznih poglavij dobrodošli vsakomur, ki se zanima za umetnost Bolgarske in Balkana.

F r. K o s.

Fischer Adam, Etnografija slowiańska. (Zeszyt trzeci). Polaey. (Lwów—Warszawa, Książnica - Atlas, 1934). Str. 121—256 + VII. — Prof. etnografije na univerzi v Lvovu Adam Fischer izdaje v zvezkih »Slovansko Etnografijo«. Izide 12 zvezkov; doslej sta izšla dva: I. Polabianie (1932, str. 1—40), II. Łużycanie (1932, str. 41—121), a letos na spomlad je izšel III. zvezek: Poljaki. Ta zvezek je — to se razume, radi predmeta sama — obširnejši nego prejšnja oba skupaj. Dodana je mapa Poljske, ki kaže nje etnične skupine, med tekstem samim pa je 68 slik ozir. skic. Plan dela je ostal neizpremenjen; v prvem delu se opisuje etnografsko ozemlje, v drugem materijalna kultura, v tretjem družabna (socijalna) kultura, v četrtem pa duševna kultura. Pri vsakem poglavju se navaja na koncu literatura o dotičnem predmetu, na koncu knjige pa je dodana glavna poljska literatura o etnografiji Poljske.

Zanimivo je čitati, da skoro do kraja 16. stoletja na Poljskem ni bilo procesov radi čaranja; šele v 17. stoletju se začno preganjati coprnice, in takih procesov je potem največ v zapadni Poljski; vidi se v tem vpliv — zapadne Evrope (str. 211—212).

F. I.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Redni letni občni zbor se je vršil dne 24. februarja 1935 v čitalnici Študijske knjižnice v navzočnosti 16 članov.

Predsednik prelat dr. Fr. Kovačič je otvoril ob 10. uri občni zbor ter se spominjal dogodkov v preteklem letu. Katastrofa v Marseillu nam je vzela vladarja, za katerim je priredilo ZMD skupno z MDM žalno sejo dne 16. X. 1934. Med članstvom pa nam je smrt pobrala 10 članov, od katerih se je občni zbor poslovil s trikratnim slava!

Letošnji občni zbor se je zakasnil radi ČZN. Na zunaj je bilo društveno delo vidno in uspešno. Od Upsale do Sofije segajo njegove zveze in ako piše praški list »Prager Presse«, da je delovanje ZDM čudež, potem moremo biti s tem priznanjem zadovoljni. Zadovoljni pa moremo biti tudi z internimi društvenimi razmerami, kjer vladata požrtvovalnost in vnema za stvar. Če primerjamo Jagićeva pisma Račkemu, potem vidimo, da se v marsikaterem vseučiliškem mestu znanstveno ne stori sorazmerno toliko kakor v Mariboru. Z željo, da bi idealizem in složnost vodila delo v društvu tudi naprej, je zaključil predsednik svoja izvajanja in dal besedo tajniku.

Tajnik Franjo Baš je poročal, da je imelo društvo v preteklem letu 5 odborovih in 8 predsedstvenih sej. Notranja uprava se je razdelila na obravnavanja načelnih zadev na odborovih sejah in na obravnavanje upravnotehničnih poslov na sejah predsedstva, katerega tvorijo predsednik, tajnik, blagajnik in knjižničar. Med letom je odšel v Mursko Soboto odbornik dr. P. Strmšček in na njegovo mesto je stopil v odbor namestnik Vilko Novak. Društvenih dopisov — izven uredništva ČZN — je ekshibiranih 711.

Danes, ko sta knjižnica in arhiv samostojni ustanovi, je ZDM s ČZN idejna in kot taka ona mariborska ustanova, iz katere izhaja znanstvena inicijativa. Radi tega je njegova funkcija vse bolj načelnega značaja, ki se uveljavlja zlasti v ČZN. ČZN se je moral v zadnjem času znanstveno opredeliti. Razen organizacij, ki so v zvezi z našo univerzo, postajajo naše znanstvene izdaje vedno bolj slučajnostne, med smotrenimi pa prevladujejo praktični priročniki; v ostalem vidimo prevladovanje spominske in potpisne literature, ki kaže največ značaj osebno gosiranega gradiva. Trajno pa raste pomen in vpliv revijalnega slovstva. Da vsebinsko usmerimo ČZN po navedenih potrebah časa, smo skušali v njem poleg razprav in izvestij v večji meri ko doslej poudariti kritičnoinformativni del. Temu odgovarjata razširjena bibliografija in razširjeni obseg knjižnih poročil.

Pridobili smo tudi nove sotrudnike za naš bodoči program. Pri redakciji Maistrovih spominov bodo sodelovali naši mariborski sotrudniki; pri Mariborskem zborniku pa so nam obljubili sodelovanje vsi dosedanji prijatelji iz Ljubljane, iz Zagreba pa poleg F. Hešiča tudi L. Hauptmann. S samostojno izdajo v ČZN bo sodeloval F. Ramovš s koroškim dialektološkim gradivom, v AZN pa društveni soustanovitelj J. Šlebinger z objavo korespondence Davorina Trstenjaka.

S tem programom poizkušamo reševati zgodovinske in narodopisne potrebe pokrajine, katero proučujemo.

Koliko bomo mogli naš program izvesti, pa ne odvisi samo od nas, ampak tudi od onih, ki javno predstavljajo pokrajino, katero predstavlja ZDM znanstveno. Naš največji podpornik je Dravska banovina in za njo mestna občina mariborska. Če primerjamo, kako upoštevajo drugi svoje znanstvene ustanove, moramo ugotoviti, da smo mi v Mariboru v tem oziru zapostavljeni. Na zasedanju banovinskega sveta čujemo redno ptujskega zastopnika, ki uveljavlja domače Muzejsko društvo. Z naše strani podobnega še nismo bili deležni; in ko je padla pred leti v tej skupščini ostra beseda proti nam, nas je moral braniti naš resnični prijatelj dr. O. Pirkmajer!

Maribor je danes mesto s 40.000 prebivalci, ki ima vsekakor druge kulturne naloge, kakor jih je imel pred 30 leti s svojimi 20.000. Radi tega smemo apelirati tudi na sodelovanje naše podravske prestolice pri izdaji naših publikacij. Mi vsi smo n. pr. prijatelji sodelovanja s Kroniko slovenskih mest, pri tem pa želimo, da se v mariborskem interesu istočasno podpre n. pr. tudi izdaja Mariborskega zbornika. Če upoštevamo velik kulturno-politični pomen znanosti in poleg tega pomen zgodovine in narodopisja za sedanjost z njenim rusticiziranjem mest, potem je sodelovanje med ZDM in Mariborom prava časovna potreba.

O podrobnem delu ZDM bomo čuli iz poročila o knjižnici in arhivu. Omenjam nove zamene ČZN z Dunajem, Salzburgom, Linzom, Reichenbergom, Berlinom, Wilnom, Katowicami, Prago, Ljubljano in Beogradom, zgodovinske večere, skrb za varstvo zgodovinskih spomenikov in informiranje javnosti o zgodovinskih problemih preko dnevnega časopisja.

Da pa je bilo naše poslovanje sploh možno, gre zahvala mariborski mestni občini in ravnateljstvu Študijske knjižnice, pod katere streho je našlo ZDM varno zavetje, za kar se v imenu ZDM iskreno zahvaljujemo.

K tajniškemu poročilu je dodal J. Šedivý izjavi bolgarskega zgodovinarja Zlatarskega in grškega M. Laskarisa o ZDM. Zlatarskij je izjavil, da je ČZN poročal o Bolgarih prej ko je bilo to moda. Laskarisu je uganka, kako more ZDM v razmerah, v katerih živi, ustvarjati to, kar znanosti nudi. Na bizantološkem kongresu, kjer je 1934 zastopal ZDM, je videl, kaka politična moč je znanost in kako se n. pr. Bolgari tega zavedajo. S tega vidika bo morala naša javnost gledati tudi naše znanstvene pokrete.

Tajnikovo poročilo je bilo soglasno sprejeto.

Blagajniško poročilo je podal blagajnik upravnik Niko Vrabl.

Pregled računov za poslovno leto 1934 (od 8. decembra 1933 do 19. februarja 1935) kaže 176.826.10 Din prometa: 91.101.09 Din prejemkov, všteti lanski prebitek, in 85.725.01 Din izdatkov. Prebitek znaša 5.376.08 Din. Ker pa še pisateljske nagrade za zadnji snopič ČZN v znesku 5.100 Din niso izplačane, ne znaša dejanski prebitek niti 300 Din.

Članarina znaša 16.872.75 Din ter je v primeri z lani vplačano članarino padla za 3977.90 Din, to je za eno četrtnino. Plačalo je 5 članov za 1931, 31 za 1932, 102 za 1933, 178 za 1934 in 5 članov za 1935, skupaj 337 članov, v celoti 80 manj nego leta 1934.

Najvišja postavka med prejemki so podpore 48.590 Din, brez katerih društvo ne bi moglo izvrševati svojega programa. Od kralj. banske uprave v Ljubljani smo prejeli 32.000 Din, od mestne občine mariborske 6000 Din, od Nabavljalne zadruge državnih službencev v Mariboru 1000 Din, od denarnih zavodov 5850 Din (med tem 5000 Din od Posojilnice v Narodnem domu, 500 Din od Spodnještajerske ljudske posojilnice v Mariboru), od gospe Eleonore dr. Švrljugove v Zagrebu 2000 Din, od g. prof. dr. Antona Dolarja 1680 Din.

Sklad za topografijo umetnostnih spomenikov je imel samo 100 Din dohodkov ter znaša primanjkljaj pri izdaji Maroltove Dekanije Celje še vedno 15.576.30 Din.

Za knjižnico se je izdalo 1198 Din.

Za knjižno zalogo se je izkupilo 4556 Din, med tem 3050 Din za Ptujsko številko lanskega ČZN.

Za Mariborski zbornik se je na podlagi knjižnega oglasa zglasilo do sedaj samo 8 naročnikov, ki so vplačali 480 Din naročnine.

Glavno in najvišjo postavko med izdatki tvorijo stroški za društveno glasilo s prilogami. Stroški za XXIX. letnik ČZN z zadnjimi polami Arhiva in Möderndorferjevimi Narodnim blagom koroških Slovencev znašajo 60.238 Din: 40.970 Din za tisk, 7373 Din za klišeje in 11.895 Din za honorarje.

Ker ne krije članarina niti ene tretjine stroškov za društveno glasilo, ga bo mogoče v letu 1935 v dosedanjem obsegu izdati samo, če nam ostanejo vse podpore vsaj v nezmanjšani višini.

Na koncu poudarja blagajnik veliko naklonjenost, katero uživa ZDM pri pomočniku bana g. dr. Pirkmajerju ter predlaga, da mu za njo občni zbor izreče zahvalo.

V imenu preglednikov računov je poročal dr. I. Jančič. Že nekaj let ugotavlja v društvu vedno isto sliko. V delovanju blagajnika je najlepši red, ČZN kaže delo kot v kakem univerzitetnem mestu, krajevni činitelji pa stojijo društvu ob strani. Na današnjem občnem zboru vidimo približno vse ljudi, katere nahajamo tam, kjer ni gmotnih koristi. Pohvalno omenja poslovanje blagajnika in predlaga razrešnico s pohvalo. Predlog dr. I. Jančiča in blagajnikov predlog zahvale pomočniku bana dr. O. Pirkmajerju sta bila soglasno sprejeta.

V imenu mestne občine mariborske se je zahvalil za pozdrav mag. ravnatelj Fr. Rodošek, ki je prinesel občnemu zboru pozdrave mestne občine mariborske. Vse utemeljene pritožbe in želje bo iznesel na merodajnem mestu. Prepričan je, da, ako bi bili na današnjem občnem zboru tudi gg. občinski svetniki, bi bilo tudi gmotno vprašanje društva bližje rešitvi. Siguren pa je, da se bode tudi to rešilo za ZDM prav in koristno. Želi ZDM mnogo uspehov v korist znanosti in mestu Mariboru.

O knjižnici je poročal ravnatelj Janko Glasler. Glej: Študijska knjižnica v Mariboru.

O arhivu je poročal ban. arhivar Franjo Baš. Glej: Banovinski arhiv v Mariboru.

Članarina ostane na predlog predsednika dosedanja v iznosu Din 50.—

Pri volitvah preglednikov računov so bili na predlog blagajnika soglasno izvoljeni: Dr. Ivan Jančič, dr. Ivan Kronvogel in dr. Matija Heric.

Pri slučajnostih se je obravnavalo vprašanje, kako povečati društvene dohodke. Debata, v kateri so nastopili dr. I. Jančič, N. Vrabl, F. Baš in dr. A. Veble, je pokazala odboru vrsto korakov, katere bo odbor izvedel v prihodnjem poslovnem letu.

Ob 12. uri 10 minut je predsednik zaključil občni zbor.

Študijska knjižnica v Mariboru.

1. Statistika. Knjižnica se je v l. 1934. pomnožila (v zvezkih) za 2214 knjig (ozir. brošur), 392 revij (ozir. časopisov), 20 zemljevidov, 13 rokopisov in 1 fotografijo. Prispevali so: ŠK 1372 knjig, 156 revij, 18 zemljevidov, 6 rokopisov in 1 fotografijo, ZD 828 knjig, 226 revij, 2 zemljevida in 7 rokopisov, MD 14 knjig in 10 revij. Način pridobitve je bil naslednji:

A. Nakup. ŠK: 572 knjig in 64 revij; ZD: 2 knjigi in 2 reviji; MD: 10 knjig in 4 revije — skupaj 584 knjig in 70 revij. Med kupljenimi knjigami so bile sledeče važnejše: Åberg N., Bronzezeitliche und frühheisenzeitliche Chronologie IV. (kupilo MD); Adler A., Der Sinn des Lebens; Appell P., Cours de mécanique; Bédier J. et Hazard P., Histoire de la littérature française (2 zv.); Berdjajev N., Wahrheit und Lüge des Kommunismus; Der große Brockhaus (nadaljevanje); Busse C., Geschichte der Weltliteratur (2 zv.); Buytendijk

F. J., Wesen und Sinn des Spiels; Byloff F., Hexenglaube und Hexenverfolgung; Croce B., Zgodovina Evrope v XIX. stoletju; Dolenc M. in Maklecov A., Sistem celokupnega kazenskega prava; Escholier R., Daumier; Fuks R., Nove smjernice trgovinske politike; Gabršček A., Goriški Slovenci II.; Glonar J., Žepni slovarček tujk; Graber G., Der Eintritt des Herzogs von Kärnten am Fürstenstein zu Karnburg; Grimm H., Leben Raphaels; Haas A., Kosmologische Probleme der Physik; Hertwig O., Allgemeine Biologie; Hindenburg P., Aus meinem Leben; Horn P., Geschichte der persischen Literatur; Kappelmacher A. und Schuster M., Die Literatur der Römer; Karaman Lj., Umjetnost u Dalmaciji; Kieslinger A., Zerstörungen an Steinbauten (kupilo MD); Kušej G., Pravni svetovalec; Ladewig P., Politik der Bücherei; Lexikon für Theologie u. Kirche (nadaljevanje); Lipperheide Fr. v., Spruchwörterbuch; Machiavelli N., Geschichte von Florenz; Milkau F., Handbuch der Bibliothekswissenschaft I.—II. (2 zv.); I monumenti Italiani (kupilo MD); Nagl-Zeidler-Castle, Deutsch-österreichische Literaturgeschichte (nadaljevanje); Nicolson H., Friedensmacher 1919; Niederle L., Manuel d'antiquité Slave II.; Osborn M., Povijest umjetnosti; Petrotta G., Popolo, lingua e letteratura albanese; Predavac J., Selo i seljaci; Prohaska D., Pregled savremene hrv.-srpske književnosti; Recherches à Salone. II. (kupilo ZD); Renker A., Das Buch vom Papier; Stanislav J., Riša Vel'komoravská; Rosenberg A., Der Mythos des XX. Jahrhunderts; Rupel M., Slovenski protestantski pisci; Savić M. M., Naša industrija i zanati II.—IV., VI.—VIII. (6 zv.); Schmidlin J., Papstgeschichte der neuesten Zeit. II.; Sieglbauer F., Lehrbuch der normalen Anatomie des Menschen; Skok P., Naša pomorska i ribarska terminologija; Ottův Slovník naučný (32 zv.); Spalteholz W., Handatlas der Anatomie des Menschen (3 zv.); Spamer A., Die deutsche Volkskunde I. (kupilo MD); Staněk J., Dějiny světové literatury; Sušec S., Naše finančno pravo; Sušić N., Bolesti živaca i duše; Walter N., Geschichte der französischen Literatur; Winckelmann J., Geschichte der Kunst; Wizinger R., Chemische Plaudereien.

B. Darovi. ŠK: 723 knjig, 76 časopisov, 18 zemljevidov, 6 rokopisov in 1 fotografija; ZD: 760 knjig, 152 revij, 1 zemljevid in 7 rokopisov; MD: 4 knjige — skupaj 1487 knjig, 228 revij in časopisov, 19 zemljevidov, 13 rokopisov in 1 fotografija. Darovalci so bili (v oklepaju število darovanih predmetov; Maribor ni naveden): arhivar Fr. Baš (4), E. Baumgartner (1), prof. Jul. Benešić v Varšavi (1: poljski prevod Gunduličevega Osmana), Dominik Bezenšek v Ljubljani (2), Al. Bolhar v Celju (1), dr. Fr. Derganc v Ljubljani (1), dr. A. Dolar (1), Jar. Dolar (4: mariborski dijaški listi), dr. Iv. Dornik (1), prof. H. Družović (2 rokopisa), prof. Ivan Fava (1: fotografija slov. seminarja v Gradcu 1910/11), rav. J. Glaser (2: mariborska dijaška lista), dr. J. Glonar v Ljubljani (1), mag. uradnik J. Gorup (1), A. Heric (6: mariborski dijaški listi), univ. prof. dr. Fr. Ilešić v Zagrebu (12, večinoma ponatisi), dr. Fr. Jankovič (584, med drugim Czedik A. v., Zur Geschichte der k. k. österr. Ministerien 1861—1926; Kempf J., Požega; 4 knjige B. Stankovića s pisateljevim lastnorodnim posvetilom; Kordeševa Ljudska knjižnica; Palček 1911; Zora 1895—1920), dr. Fr. Klabinus v Gradcu (1), župnik J. Klekl v Črensovcih (2), E. Košak (1), rav. dr. Fr. Kotnik v Celju (1), prelat dr. Fr. Kovačić 57 (med drugim Balan P., La chiesa cattolica e gli Slavi; Eubel C., Hierarchia catholica medii aevi; Georgii Stoboei Epistolae ad diversos; Kirchl. Verordnungsblatt der Lavanter Diözese; 1 zemljevid; 3 rokopisi), rav. dr. M. Kovačić v Ptuj (11, med drugim 5 knjig v dajnici ter bibliografsko nezabeleženi 3. natis Stepišnikovega Ženitovanja), rav. J. Kramer (4), min. K. Krofta v Pragi (1), Bož. Kryl v Ljutomeru (3), A. Lavrič (7), dr. R. Ložar v Ljubljani (1), dr. R. Marić v Smed. Palanki (1), docent dr. Iv. Matko v Beogradu (3), msgr. Fr. Ks. Meško na Selah (5, med tem rokopis misterija Henrik, gobavi vitez), mag. ph. Fr. Minařik (3), J. Mravljak v Vuzenici (3), † župnik Fr. Ogrizek pri Št. Janžu na Dravskem polju (1: Kosi B., Evangeliumi ino Listi... 1812 — rokopis), prof. A. Oven (1: rokopis), podpolkovnik v p. Fr. Peitler (143: nemški

klasiki), dr. Melita Pivec-Stelè v Ljubljani (1), dr. Lj. Pivko (44, večinoma Stenogr. beležke Nar. skupščine), msgr. Val. Podgorc v Celoveu (4), inspektor dr. L. Poljanec (1), dr. O. Reiser v Pekrah (1), paznik A. Robas (1), dr. K. Schünemann v Berlinu (1), prof. Jos. Skrbinišek v Pragi (1), J. Stabej (1), ravn. dr. P. Strmšek v Murški Soboti (10), dr. Fr. Sušnik (1), dr. D. Šanda (1), župnik Fr. Šegula v Makolah (2, med tem rokopis Lendovškove izdaje Orožnovih spisov), župnik v p. F. S. Šegula (12, med tem 4 Stritarjevi rokopisi), dr. L. Šik v Zagrebu (2), ravn. dr. J. Šlebinger v Ljubljani (1), ravn. dr. J. Tominšek (21), dr. S. Trdina (1), dr. Al. Trstenjak v Dolnji Lendavi (6), H. Vidmar (18: zemljevidi), upravnik kaznilnice N. Vrabl (142, med drugim Jutro 1924—1934; Središki Sršen 1919 in 1921), V. Weixl (1), učitelj v p. Fr. Zacherl v Ljutomeru (37, med drugim Brankov M., Pesnitve I—V), gimnazijec M. Žalik (1 mariborski dijaški list), dr. Iv. Žmavc v Pragi (1), dr. J. Žmavc (1: Nova krainska pratica na to prestopen leitu 1768); razen tega naslednje institucije: Dravska direkcija pošte in telegrafa v Ljubljani (2), Družba sv. Mohorja v Celju (28), Knjhovna glav. mesta Prahy (5), Slovanská knihovna v Pragi (1), Češkoslovaško-jugoslovenska liga v Mariboru (1), odbor za proslavo Bezenška v Ljubljani (1), mestno poglavarstvo Maribor (43), predstojništvo uršulinskega samostana v Ljubljani (1), ravnateljstvo deške mešč. šole (3), ravn. 2. dekliške mešč. šole (1), ravn. klas. gimnazije (1), ravn. mestne hranilnice (11), ravn. real. gimnazije (1), ravn. trg. akademije (1), ravn. učiteljske šole (1), ravn. mešč. šole v Krškem (1), ravn. univ. biblioteke v Gradcu (15), The Rockefeller Foundation v New Yorku (1: Books abroad), Senat kralj. Jugoslavije v Beogradu (3), Ljudska tiskarna (1), Mariborska tiskarna (1), Tiskarna sv. Cirila (2), Kr. banska uprava v Ljubljani (1); končno uprave sledečih časopisov: Bogoljub, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, Slov. čebelar, Domoljub (s prilogami), Domovina (s prilogo), Edinost, Gasilec, Naš glas, Glasnik presv. Srca Jezusovega (s prilogo), Sokolski glasnik, Vojni invalid, Jutro (s prilogo), Kraljestvo božje, Kmetski list, Trgovski list, Lovec, Slov. narod, Pohod, Poštar, Prelom, Naša radost, Rejec malih živali, Sadjar in vrtnar, Ponedeljski Slovenec, Slovenec, Slovenija, Sokolič, Učiteljski tovariš (s Prosveto), Salezijanski vestnik (s prilogami), Vigred, Vrtec (z Angelčkom), Zdravje, Zvonček, Zika v Ljubljani, Gorenjec v Kranju, Borba, Časopis za zgodovino in narodopisje (z AZN), Slov. gospodar, Ženski list, Privatni nameščeneec, Razgled, Mariborski večernik Jutra, Mariborer Zeitung v Mariboru, Nova doba, Slov. hmeljar, Deutsche Zeitung v Celju, Novine (z Marijinim listom) v Murški Soboti, Ljudska pravica v Lendavi, Novi život v Zagrebu, Jugoslovenska pošta, telegraf i telefon v Beogradu, Bulletin de droit tchécoslovaque in Česká mysl v Pragi. Razen tega je prejela knjižnica na pobudo podpredsednika kulatorija, g. V. Grčarja, iz profesorske knjižnice bivšega ženskega učiteljišča (razen številnih dvojnic in nepopolnih letnikov raznih revij) 360 knjig, med njimi: Engel E., Geschichte der deutschen Literatur (2 zv.); Helmolt H., Weltgeschichte (9 zv.); Oncken W., Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen (45 zv.); Ratzel F., Völkerkunde (3 zv.); Scherr J., Schiller und seine Zeit.

C. Z a m e n a : ŠK: 36 knjig (zamenjane z univ. biblioteko v Gradcu); ZD: 56 knjig, 72 revij; MD: 6 revij — skupaj 92 knjig, 78 revij.

Č. D o l ž n o s t n i i n r e c e n z i j s k i i z v o d i. ŠK: 41 knjig, 16 časopisov; ZD: 10 knjig, 1 zemljevid — skupaj 51 knjig, 16 časopisov, 1 zemljevid.

I z p o s o j e v a l c e v je štela knjižnica 896, med temi 386 v l. 1934. nanovo vpisanih; izposodila je 19.559 knjig, 7013 slovenskih, 1223 srbskohrvatskih, 10.629 nemških, 332 francoskih, 313 ruskih in 49 drugih. Med novo vpisanimi izposojevalci, ozir. izposojevalkami (te so povsod za celotnim številom navedene v oklepaju) je bilo dijakov z real. gimnazije 91 (26), s klas. gimnazije 64 (7), z učiteljišča 38 (25), s trg. akademije 9 (3), z mešč. šole 19 (5), raznih abiturientov 12 (6), visokošolcev 14 (2) — vsega dijaštva torej 247 (74); razen tega je bilo uradnikov (in njihovih soprog) 38 (15), zasebnikov, ozir. zasebnic 16 (15),

obrtnikov 12 (3), učiteljev in učiteljic 9 (5), inženjerjev (in soprog) 9 (1), profesorjev in profesorice 8 (2), trgovcev (in soprog) 7 (4), častnikov (in soprog) 6 (1), železničarjev (in soprog) 4 (1), glasbeniki 3, stražniki 3, delavci, ozir. delavke 3 (2), vajenci 3, odvetniki 3, tehnični uslužbenci (in soproge) 3 (1), duhovnika 2, zobotehnik 2 (1) ter po 1 zdravnik, lekarnar, novinar, posestnik, natakar, vzgojiteljica, plesalka in trgovska uslužbenka — razen dijaštva torej skupaj 139 (54) oseb. Razmerje med dijaki in drugimi izposojevalci se je premaknilo še bolj v prilog prvih; dočim je v l. 1933. tvorilo dijaštvo 54 odstotkov, tvori med izposojevalci, vpisanimi v l. 1924, 64 odstotkov. — Čitalnica je bila odprta 229 dni (v počitnicah je zaprta), obiskalo jo je 6443 oseb; povprečno število dnevnik obiskovalcev je znašalo v januarju 40, v februarju 38, v marcu 34, v aprilu 21, v maju 17, v juniju 15, v septembru 24, v oktobru 28, v novembru 33, v decembru 31. Relativnemu padcu v decembru je bila vzrok takratna odsotnost dijaštva, ki tvori med obiskovalci čitalnice veliko večino.

Vezanih je bilo 499 knjig in časopisov.

2. Prejemki in izdatki. A. Po proračunu bi bila morala knjižnica od mestne občine dobiti 40.000 Din. Ker pa se je od tega 2.633.50 Din zaenkrat pridržalo kot kritje za pomožnega slugo, je dejansko na naslov proračuna prejela le 37.366.50 Din. Kot predujem je razen tega dobila 2.000 Din, tako da so njeni prejemki od mestne občine znašali v celoti 39.366.50 Din. Od tega se je izdalo za nakup knjig in revij 32.417.50 Din, za vezavo 4.747.75 Din, za opremo 2.201.25 Din. Občutno znižanje dotacije (ki je prejšnja leta znašala 58.000 Din) je postavilo knjižnico pred alternativo: ali se izogniti primanjkljaju z delno odpovedjo periodik in kontinuand ali pa z omejitvijo izdatkov za nakup knjig in vezavo. Ker je število naročenih revij že itak razmeroma skromno in bi odpoved imela za posledico neprijetne vrzeli, ker je razen tega upati, da je sedanji neugodni položaj samo prehodnega značaja, so se periodika in kontinuanda obdržala v nezmanjšanem obsegu. Potrebne pa so bile radi tega omejitve pri nabavi novih knjig in pri vezavi. Razen priložnostnega nakupa češkega Slovnika in nabave dela Handbuch der Bibliothekswissenschaft je bilo mogoče kupovati le manjše stvari, zlasti pa je zastala vezava, za katero so se izdatki v primeri z letom 1933. znižali za več ko 7000 Din. Trajno bi taka praksa bila seveda nemogoča, ker bi vodila nazaj v položaj, v katerem se je nahajala knjižnica prva leta po ustanovitvi, ko je velik del njenih knjig in zlasti časopisov bil nevezan. — B. Izposojnina je znašala (skupno s pristojbinami za izkaznice) 17.964 Din. Izdalo se je od tega 13.324 Din za nakup knjig in časopisov, 1.771 Din za vezavo, 2.869 Din za opremo in pisarniške potrebščine. — Razen tega sta za nakup nekaterih večjih del prispevali tudi obe družvi-solastnici: ZD 1.198 Din, MD 4.985.25 Din.

3. Razno. Ker je dolgoletni član in podpredsednik kuratorija, g. dr. P. Strmšek, bil imenovan za ravnatelja v Murski Soboti, je mestna občina na njegovo mesto kot svojega zastopnika določila g. ravn. dr. J. Kovačeca; za novega podpredsednika je v odboru bil izvoljen g. šol. upravitelj V. Grčar. — Glede osobja ni bilo izprememb. Radi bolehnosti sluga pa je v zimskih mesecih bila potrebna pomožna moč. — V čitalnici so v teku leta bile prirejene tri razstave: ob stoletnici dr. J. Vošnjaka, ob šestdesetletnici Fr. Ks. Meška ter razstava novejših slovenskih lirskih zbirk, kot ilustracija k predavanju ge. dr. S. Trdine o antologiji Sodobna slovenska lirika. Skupno z banovinskim arhivom v začetku oktobra v veliki dvorani pripravljena razstava o koroškem plebiscitu se radi kraljeve smrti ni otvorila. — Prostori so ostali neizpremenjeni, vedno bolj pa se čuti, kako postajajo pretesni. Da se pridobi mesto za nove pridobitve, se je v zadnji dvorani še zadnji prej neizrabljeni prostor zastavil z novim stojalom. Razen tega se je del »mrtve« literature (molitvenikov, šol. knjig in podobnega) premestil in spravil (v dvojnih vrstah) v eno stojalo, da napravi prostor važnejšim knjigam. Vse to pa je le začasna odpomoč; tudi povzročja tako pre-

mešanje knjig mnogo nepotrebnega in brezplodnega dela ter nered v knjižnici. Vedno nujnejša postaja potreba, da se sedanjemu provizoriju napravi konec in vprašanje prostorov reši v taki obliki, da bo razvoj knjižnice omogočen vsaj za par desetletij. V sedanjem posloju bi se dalo izvesti to edino na ta način, da bi se knjižnici dala na razpolago tudi velika dvorana. S selitvijo drugam pa knjižnici ne bi bilo pomagano, dokler ni na razpolago prostorov, ki bi bili zanj res primerni.

Banovinski arhiv v Mariboru.

Arhiv ZDM je vključen Banovinskemu arhivu v Mariboru; ker pa tvori gradivo ZDM glavni del BAM in ker je ZDM tisti činitelj, ki BAM prvenstveno izpopolnjuje, zato podaja BAM poročilo o svojem celotnem delovanju na vsakoletnem rednem občnem zboru ZDM.

BAM je v preteklem letu vršil predpisani program z zbiranjem, urejevanjem in proučevanjem arhivalij svojega področja.

Pri zbiranju je BAM zasledoval tekoče dogodke in preteklost. Sodobne dogodke je ohranil zaneem z zbirko gradiva o † kralju Aleksandru I. Zedinitelju, za katero so darovali M. Zorjan, U. Kasper, P. Strmšek, J. Guštin, G. Valjak, J. Gorup, največ pa mestna občina mariborska. Deloma z nakupom, deloma pa z darili (S. Dolar, šolsko vodstvo Mengeš, mestna občina Kamnik, M. Maistrova ter mestna občina mariborska) je nastala nova zbirka R. Maistra. Enako je BAM osnoval druge zbirke sodobnih dogodkov (občinske volitve, evharistični kongres v Mariboru, Mariborski teden), kjer sta mu pomagala v prvi vrsti F. Kovačič in N. Vrabl, poleg njih pa A. Kolenc, M. Malovič in A. Hren. Med ostalimi novimi zbirkami so nastale najvažnejše iz daril F. Jankoviča, L. Pivka in K. Verstovška, katerih politične zapuščine so prišle v BAM. Z darili gg. A. Hrovatina, M. Maloviča in L. Strašnika pa je nastala tipografska zbirka. Z nakupom je BAM osnoval zbirke slik, v katerih je prikazano historično in sodobno denarstvo, gospodarstvo, prosveta, politika, topografija, uradni dokumenti in poedinci, kar se nahaja v 10 posebnih katalogih, kateri se bodo trajno izpopolnjevali in ki bodo tako dopolnjevali odgovarjajoče pismene arhivalije. Za te zbirke so prispevali N. Vrabl, F. Kovačič, J. Glaser, O. Ploj, J. Mursa, H. Druzovič, A. Zupan, J. Pugl, A. Trstenjak, U. Hafner, E. Baumgartner, F. Kramberger, J. Mravljak, F. Scherbaum, J. Loos, A. Oven, F. Schneiderjeva, M. Kos in B. Teply. Prav posebno je zbirko slik podprlo Muzejsko društvo v Mariboru, ki radi pomanjkanja prostorov oddaja topografske in osebne slike v vedno večjem številu v BAM. Apel preteklega leta na društva je imel uspeh in tako so z darili nastale nove društvene zbirke (Mariborske povojne uradniške organizacije, Profesorsko društvo, Orel in J. a. d. Triglav). V nadaljevanju dosedanjih zbirk je med topografskimi zbirkami najpomembnejša uspela akcija za arhiv trga Lemberga, akcija za prekmurske arhivalije iz Sombatelja in Zalaegerszega, ki je v teku, pomnožitev koroške plebiscitne zbirke (U. Hafner, N. Vrabl, ga. I. Lipoldova in I. Vošter), Fr. Ks. Meška (A. Oven), A. M. Slomška (D. Šanda), I. Miklaveca, J. Bleiweisa in F. Dominkuša (J. Glaser), prevratnega gradiva za mirovno konferenco (I. Senekovič), A. Tomšiča (N. Vrabl), J. Pajeka (F. Kovačič) in dijaške (F. Kos). S knjižnimi darovi L. Pivka in K. Verstovška je bila osnovana arhivska knjižnica, ki zbira izključno samo literaturo z zgodovinskim gradivom in katera je bila po nakupu izpopolnjena s strokovnimi priročniki. Vsem darovalcem, ki so v lepi meri dopolnili nakupljene arhivalije, se BAM iskreno zahvaljuje s prošnjo za sodelovanje in pomoč tudi v bodoče.

Urejevanje BAM, ki je dospelo do št. 651, predstavlja zvezo med zbiranjem in proučevanjem. V proučevanju omenjamo plebiscitno razstavo (skupno s Študijsko knjižnico), pomoč podeželskim lokalnim zgodovinarjem in izrabo arhivalij v znanstvenem delu po domačih in tujih znanstvenikih (Avstrija, Nemčija). Stiki s sorodnimi organizacijami v Ma-

riboru, Ljubljani in v Gradcu so živi, evidenca arhivalij (Konjice, Podsreda, zemljiške knjige, arhivi okrožnih sodišč) pa v okviru možnosti. Javne oblasti, ki so se obračale na BAM, so dobile vedno odgovore, tako da je BAM tudi praktično dokazal upravičenost do obstoja.

Nastoj novih zbirk in izpopolnitev starih ter znanstveno izrabljanje arhiva bi bilo brez vzporednega dela ZDM težko; urejevanje zbirk in izpopolnjevanje inventarja pa bi bilo nemogoče brez subvencije Dravske banovine v znesku 15.000 Din. Vse delo BAM se vrši v zavesti potrebe, pripraviti gradivo za bodoče publikacije ČZN in AZN ter za delo o našem Podravju in Pomurju, izpopolniti v tem Študijsko knjižnico in muzej ter tako z združenimi močmi dvigniti znanstveno intenzivnost Maribora do višine, kakor je dostojna za kulturno mesto s 40.000 prebivalci.

Zamena publikacij.

- V zameno pošiljajo Zgodovinskemu društvu publikacije sledeče ustanove, ozir. uredništva:
- Beograd:** Kr. Srpska akademija; Društvo sv. Save; Etnografski muzej; Strani pregled; Prilozi proučavanju narodne poezije; Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor; Sokolska prosveta.
- Berlin:** Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft. (Bayerischer Heimatschutz — München; Neues Lausitzisches Magazin — Görlitz; Zeitschrift für osteuropäische Geschichte — Königsberg.)
- Breslau:** Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven.
- Bruno:** Matica Moravská.
- Budyšin:** Mačica Serbska.
- Celje:** Družba sv. Mohorja.
- Celovec:** Carinthia I.
- Dunaj:** Bundesdenkmalamt; Österreichisches archäologisches Institut; Wiener Zeitschrift für Volkskunde.
- Frankfurt a. M.:** Archäologisches Institut des Deutschen Reiches. Römisch-Germanische Kommission.
- Gradec:** Historischer Verein für Steiermark.
- Katowice:** Muzeum Śląskie; Towarzystwo przyjaciół nauk na Śląsku.
- Kraków:** Lud słowiański.
- Linz:** Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines.
- Ljubljana:** Arhitektura; Beseda o sodobnih vprašanjih; Čas; Dom in svet; Muzejsko društvo za Slovenijo; Znanstveno društvo; Etnolog; Kronika slovenskih mest; Ljubljanski škofijski list; Slovenska Matica; Mentor; Misel in delo; Popotnik; Sodobnost; Slovenski učitelj; Bogoslovni vestnik; Geografski vestnik; Planinski vestnik; Zdravniški vestnik; Akademski založba; Zbornik za umetnostno zgodovino; Ljubljanski zvon; Žena in dom.
- Lwów:** Lud; Naukove towarzystwo imeny Ševčenko; Polskie towarzystwo historyczne; Ruch słowiański.
- Makarska:** Nova revija.
- Olomouc:** Časopis vlasteneckého spolku musejniho.
- Padova:** Atti della Accademia scientifica Veneto—Trentino—Istria.
- Pariz:** Institut d'études slaves.
- Poznanj:** Instytut zachodnio-słowiański przy uniwersytecie poznańskim; Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk.
- Praga:** Časopis československých knihovníků; Časopis Nár. musea; Český časopis histo-

- rický; Čehoslovačko-jugoslovenska revija; Matice Česká; Slavia; Slovanský přehled; Slovanský ústav; Numismatické zprávy.
- Reichenberg: Sudeta.
- Rim: Bollettino dell'Associazione Internazionale degli studi Mediterranei; Pontificium Institutum orientalium studiorum.
- Novi Sad: Glasnik Istoriskog društva; Letopis Matice Srpske.
- Salzburg: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde.
- Sarajevo: Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini; Napredak.
- Skoplje: Glasnik Skopskog naučnog društva.
- Sofija: Bŕlgarskata akademija na naukitě; Istoričeskoto družestvo.
- Split: Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku.
- Trst: Archeografo Triestino.
- Turčianski Sv. Martin: Matica Slovenska.
- Udine: Biblioteca comunale »Vincenzo Joppi«.
- Uppsala: Kungl. Universitetet.
- Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Wilno: Balticoslavica.
- Zagreb: Jugoslavenska akademija; Braća Hrvatskog zmaja; Hrvatski geografski glasnik; Narodna starina; Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva; Vjesnik kr. državnog arhiva; Novi život.

Seznam članov.

I. Častni člani.

- † Bulić dr. Fran, ravnatelj drž. arheološkega muzeja v p. v Splitu.
- † Kos dr. Fran, profesor v p. v Ljubljani.
- Kovačič dr. Fran, profesor bogoslovja v p. v Mariboru.
- Murko dr. Matija, vseučiliški profesor v p. v Pragi.
- † Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.

II. Redni člani.

Apače:	Tašner Joža, inspektor ministrstva pravde;
Drž. deška osnovna šola.	Žnidaršič Jože, šef odseka glavne kontrole.
Beltinci:	Bodovec pri Zaprešiču:
Kosi Anton, učitelj.	Noršič Vekoslav, župnik.
Beograd:	Brezno:
Goršič dr. France, inspektor ministrstva za notranje zadeve;	Zapečnik Ivan, postajni načelnik.
Koprivnik Vojko, inž., generalni direktor šum v p.;	Brežice:
Korošec Anton, načelnik v ministrstvu za poljedelstvo;	Kramer Rudolf, javni notar;
Marušič dr. Drago, minister za socialno politiko in narodno zdravje;	Lipej Franc, trgovec;
Prijatelj Karol, inspektor v ministrstvu prosvete;	Sokolsko društvo;
	Zdolšek dr. Josip, odvetnik.
	Celje:
	Bergant Mavricij, profesor;
	Blaznik dr. Pavle, profesor;
	Bračič dr. Friderik, sodni nadsvetnik v p.;

- Cestnik Anton, profesor v p.;
- Dolničar dr. Josip, sodnik okrožn. sodišča;
- Družba sv. Mohorja;
- Drž. deška meščanska šola;
- Drž. realna gimnazija;
- Goričan dr. Alojz, odvetnik;
- Hrašovec dr. Juro, odvetnik;
- Jaušovec Fran, strokovni učitelj;
- Javna mestna knjižnica;
- Jurak Peter, opat;
- Jurko Rado, šolski nadzornik v p.;
- Kalan dr. Ernest, odvetnik;
- Kardinar Jožef, profesor v p.;
- Kotnik dr. Franc, ravnatelj;
- Kožuh Josip, profesor v p.;
- Kralj Drago, bančni ravnatelj;
- Levičnik Vinko, profesor v p.;
- Lilek Emil, vladni svetnik;
- Ljudsko vseučilišče;
- Mlinar Ivan, profesor;
- Mursa Josip, inž.;
- Muzejsko društvo;
- Orožen dr. Milan, odvetnik;
- Pegan Žorža, profesorica;
- Stojan dr. Ivan, javni notar.
- Cezanjenci pri Ljutomeru:**
- Drž. osnovna šola.
- Čirkovce pri Ptuj:**
- Ravšl Anton, župnik.
- Črenšovci:**
- Drž. osnovna šola.
- Črešnjevci pri Slov. Bistrici:**
- Drž. osnovna šola.
- Črna gora pri Ptuj:**
- Zagoršak Franc, župnik.
- Denovič — Boka Kotorska:**
- Rojnik Ivan, inž. kapetan.
- Dob pri Domžalah:**
- Markič Josip, župni upravitelj v p.
- Dolnja Lendava:**
- Drž. meščanska šola;
- Kartin dr. Herbert, sreski načelnik;
- Kokolj Miroslav, učitelj meščanske šole;
- Štupica dr. Marijan, odvetnik.
- Dornava pri Ptuj:**
- Drž. osnovna šola.
- Dravograd:**
- Kolenc Pavle, drž. veterinar.
- Fram:**
- Posojilnica.
- Gorica:**
- Premrou Miroslav.
- Gornja Ponikva pri Zalcu:**
- Gorišek Janez, župnik.
- Gornja Radgona:**
- Boezio dr. Lenart, odvetnik;
- Drž. osnovna šola;
- Mavrič Karol, šolski upravitelj;
- Požun Hinko, javni notar;
- Stanovšek Franjo, zasebni uradnik;
- Vargazon dr. Matija, avditor v p.
- Gornji grad:**
- Jeglič dr. Anton Bonaventura, nadškof;
- Lobnik Franc, drž. veterinar.
- Gradec:**
- Klasinc dr. Ivan, odvetnik;
- Seminar für slawische Philologie (univerza).
- Griže pri Celju:**
- Krajevni šolski odbor.
- Jarenina:**
- Čížek Josip, dekan.
- Kamna gorica:**
- Zorko Franc, župnik.
- Kamnica pri Mariboru:**
- Božiček Fran, župnik.
- Kamnik:**
- Mlakar o. Bernardin, frančiškan;
- Sadnikar Niko — Museum.
- Kapela pri Radencih:**
- Krajevni šolski odbor.
- Kapla (Weizelsdorf):**
- Singer Štefan, dekan.
- Koroška Bela:**
- Drž. osnovna šola;
- Smolik Rupert, šolski upravitelj.
- Kotlje:**
- Kuhar Vida.
- Kozluk, p. Zvornik:**
- Slanič Pavle, orožnik.
- Kranj:**
- Dolar dr. Simon, ravnatelj realne gimnazije;
- Drž. realna gimnazija;
- Kimovec dr. Ivan, odvetnik;
- Sreska učiteljska knjižnica;
- Žontar dr. Josip, profesor.
- Krčevina pri Mariboru:**
- Drž. osnovna šola.

Križevci pri Ljutomeru:

Ašič Maks, kaplan;
Weixl Josip, dekan.

Laporje:

Ozimič Jože, župnik.

Laško:

Drnovšek dr. Dominik, odvetnik;
Pernat dr. Arnold, starešina sres. sodišča.

Lehen, p. Brezno:

Drž. osnovna šola.

Lesece pri Bledu:

Potočnik dr. Matko, rav. učiteljska v p.

Lindsay, Nebraska (Amerika):

Zaplotnik J. L., dekan.

Ljubljana:

Andrejka dr. Rudolf, vladni svetnik;
Arneje dr. Ivan, profesor;
Benkovič dr. Ivo, odvetnik;
Bervar Anton;
Bunc Stanko, profesor;
Cirilsko društvo ljubljanskih bogoslovcev;
Debevec dr. Jožef, profesor v p.;
Dolenc dr. Metod, vseučiliški profesor;
Drž. I. dekliška meščanska šola;
Drž. II. realna gimnazija;
Drž. trgovska akademija;
Drž. učiteljske;
Franciščanska knjižnica;
Grafenauer dr. Ivan, profesor;
Gruden Mirko, bančni ravnatelj;
Historični seminar (univerza);
Hribar Ivan, senator;
Kelemina dr. Jakob, vseučiliški profesor;
Keršovan Vekoslav, upravnik policije;
Kos dr. Milko, vseučiliški profesor;
Kranjec Silvo, profesor;
Lukman dr. Fran, vseučiliški profesor;
Manjšinski institut SKJ;
Pegan dr. Vladislav, odvetnik;
Pirjevec dr. Avgust, bibl. drž. biblioteke;
Pirkmajer dr. Otmar, pomočnik bana;
Pivec-Stelè dr. Melita, bibliotekarka drž. biblioteke;
Pravno-zgodovinski seminar (univerza);
Rožman dr. Gregorij, škof;
Rupel dr. Mirko, profesor;
Rus dr. Jože, bibliotekar drž. biblioteke;
Saria dr. Balduin, vseučiliški profesor;
Savnik dr. Roman, profesor;

Seminar za slovansko filologijo (univerza):

Slavič dr. Matija, vseučiliški profesor;
Sreska učiteljska knjižnica;
Stelè dr. France, konservator;
Steska Viktor, referent za verstvo v p.;
Stroj Alojzij, kanonik;
Svet dr. Jakob, sodnik okrožnega sodišča;
Šentjakobska knjižnica;
Šerko dr. Alfred, vseučiliški profesor;
Šlebinger dr. Janko, upravnik državne biblioteke;
Štamcar Milan;
Tuma dr. Henrik, odvetnik;
Turk dr. Josip, vseučiliški profesor;
Vrhovnik Ivan, župnik v p.;
Zupančič Jakob, rav. real. gimnazije v p.;
Zwitter dr. Fran, profesor;
Ženska realna gimnazija.

Ljutomer:

Čitalnica;
Drž. meščanska šola;
Kuharič Lovro, davčni inspektor v p.;
Poljanec Franc, ravnatelj mest. hranilnice;
Salberger dr. Adolf, odvetnik;
Stanjko dr. Marko, odvetnik;
Schneider Franja, učiteljica;
Škof Alojzij, veterinarski svetnik;
Trinkaus Ivan, starešina sreskega sodišča;
Zacherl Franjo, učitelj v p.

Loka pri Zidanem mostu:

Šket Mihael, župnik.

Mala Nedelja:

Krajevni šolski odbor.

Marenberg:

Menhart Makso, notarski namestnik.

Maribor:

Ašič Ivan, javni notar;
Bajuk Božidar, profesor;
Banovinski dečji dom;
Barle Jože, magistratni nadsvetnik;
Baš Franjo, arhivar;
Baumgartner Egon, inž.;
Bezljaj Franjo, magistratni gradbeni nad-
oficijal;
Boštjančič dr. Leopold, odvetnik;
Bračič Milka, šolska upraviteljica;
Brenčič dr. Radovan, upravnik narodnega gledališča;
Cafuta Anton, kaplan;

- Celestina Albina Zora, farmacevtka;
 Cizelj Miško, nadučitelj moške kaznilnice;
 Cukala dr. Fran, stolni dekan, ravnatelj bogoslovja;
 Dernovšek dr. Janko, primarij;
 Dijaški dom;
 Dolar dr. Anton, profesor;
 Druzovič Hinko, profesor v p.;
 Drž. I. dekliška meščanska šola;
 Drž. II. dekliška meščanska šola;
 Drž. I. dekliška osnovna šola;
 Drž. II. dekliška osnovna šola;
 Drž. deška meščanska šola;
 Drž. III. deška osnovna šola;
 Drž. IV. deška osnovna šola;
 Drž. klasična gimnazija;
 Drž. realna gimnazija;
 Drž. učiteljsiše;
 Faninger dr. Rihard, odvetnik;
 Farkaš Maks, uradnik moške kaznilnice;
 Fludernik dr. Ignac, profesor;
 Frančiškanski samostan;
 Gasparin Filip, profesor;
 Glaser Janko, ravnatelj Študij. knjižnice;
 Gorup Alfonz, profesor;
 Grčar Milica, učiteljica meščanske šole;
 Grošelj dr. Milan, profesor;
 Gruntar Viktor, profesor;
 Gselman Josip, oskrbnik;
 Heric dr. Matija, ravnatelj real. gimnazije;
 Hinterlechner Tonka, soproga inž.;
 Hohnjec dr. Jožef, profesor bogoslovja;
 Hojnik dr. Fran, odvetnik;
 Hrastelj Fran, ravnatelj tiskarne sv. Cirila;
 Jakac Andrej, učitelj moške kaznilnice;
 Jančič dr. Ivan, starešina drž. tožilstva v p.;
 Janežič Rudolf, stolni kanonik;
 Japelj Mirko, fotograf;
 Jehart dr. Anton, profesor bogoslovja;
 Jeraj dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Jerebič Fran, bančni ravnatelj;
 Juhart Franjo, sodnik;
 Juvan dr. Alojzij, odvetnik;
 Kac dr. Viktor, zobozdravnik;
 Karba Josip, profesor;
 Kadunec Fran, ravnatelj učiteljsiše;
 Kartin dr. Franc, zobozdravnik;
 Klavžar Zora, ravnateljica meščanske šole;
 Klemenčič Anton, upravitelj pošte;
 Kn. škof. dijaško semenišče;
 Kociper dr. Janez, profesor;
 Kokošinek Janko, stolni kaplan;
 Kotnik dr. Janko, profesor;
 Kovačič Anton, profesor v p.;
 Kovačič Ivan, trgovec;
 Kramberger Fran, magistratni uradnik;
 Kranjc Marko, duhovnik;
 Kravos Ivan, sedlar;
 Kronvogel dr. Josip, dvorni svetnik v p.;
 Kukovec dr. Vekoslav, odvetnik;
 Lašič dr. Ferdo, odvetnik;
 Leskošek Janko, profesor;
 Leskovar dr. Josip, odvetnik;
 Lešnik dr. Alojz, sodnik okrožnega sodišča;
 Lipold Ivanka, odvetnikova soproga;
 Ljudska knjižnica Slovanske čitalnice;
 Marin dr. Vilko, zdravnik;
 Mastnak Martin, ravnatelj klas. gimnazije;
 Medved Štefan, zasebni uradnik;
 Mestno poglavarstvo;
 Meško Ivan, desetar moške kaznilnice;
 Meško dr. Jožef, kaplan;
 Mijucin Anđelija, profesorica;
 Milač Simon, profesor;
 Minařik Franc, lekarnar;
 Mirt dr. Jožef, stolni kanonik;
 Mlaker Ladislav, profesor;
 Močnik dr. Vinko, profesor bogoslovja;
 Mohorko Jože, postajni načelnik v p.;
 Mravljak Ivan, profesor;
 Munda Vinko, stolni vikar;
 Novak Vilko, profesor;
 Osana Ksenija, profesorica;
 Oset Miloš, veletrgovec;
 Ostre dr. Alojz, profesor;
 Oven Anton, profesor;
 Peric Franjo, upravnik Mestnih podjetij;
 Pernat dr. Tone, odvetnik;
 Pirnat Franjo, višji veterinar, svetnik v p.;
 Pivka Franjo, magistratni uradnik;
 Pivko dr. Ljudevit, profesor;
 Ploj dr. Miroslav, senator;
 Ploj Oton, notar v p.;
 Posojilnica v Narodnem domu;
 Povalej dr. Josip, finančni ravnatelj v p.;
 Ravter Mirko, vadniški učitelj;
 Richter Jakob, profesor;
 Rodé Viktor, strokovni učitelj;

- Rojko dr. Maks, ravnatelj mest. klavnice;
 Rosina dr. Igor, odvetnik;
 Rožman o. Viljem, prior benediktincev;
 Skušek Oskar, industrijalec;
 »Slomšek«, literarno društvo bogoslovcev;
 Sojč Ivan, kipar;
 Somrek dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Spodnještajerska ljudska posojilnica;
 Stabej Jože, tajnik sresk. cestnega odbora;
 Stergar Anton, dekan;
 Strašnik Lojze, tiskarnar;
 Stupan Bogomir, profesor;
 Šedivý Jan, profesor;
 Škapin dr. Karol, odvetnik;
 Škofič Virgil, železničar;
 Šlebinger Ciril, profesor;
 Šnuderl dr. Makso, odvetnik;
 Štor Franjo, mestni računski svetnik;
 Štupca Marija, profesorica v p.;
 Tomažič dr. Ivan Jožef, škof;
 Tominšek dr. Josip, ravnatelj gimnazije v p.;
 Tomšič Dušan, inž., ravnatelj mestne plinarne;
 Tomšič dr. Fran, odvetnik;
 Toplak dr. Fran, zdravnik;
 Toplak dr. Jakob, dvorni svetnik v p.;
 Trafenik Josip, posojilnični ravnatelj;
 Travner dr. Vladimir, sodnik okrožnega sodišča;
 Trdina dr. Silva, profesorica;
 Udruženje učiteljskih učiteljskih;
 Umek Mihael, kanonik in stolni župnik;
 Veble dr. Andrej, odvetnik;
 Vinarska in sadjarska šola;
 Vodenik Jernej, zvaničnik drž. železnice;
 Vončina Anton, mestni geometer;
 Vraber dr. Maks, stolni prošt;
 Vrabl Niko, upravnik moške kaznilnice;
 Vreže Ivan, profesor v p.;
 Založnik Ignac, obrtni nadzornik;
 Zasebno žensko učiteljskiše šolskih sester;
 Zavadlal Pavel, kurat moške kaznilnice;
 Zavodnik Albert, ekonom moške kaznilnice;
 Zorzut Ludovik, magistratni uradnik;
 Žagar dr. Ivan, stolni kanonik;
 Žebot Franjo, zastopnik zavarovalnice;
 Žmave dr. Jakob, profesor v p.
- Mostar:**
 Dolenc Ivan, profesor.
- Moste pri Ljubljani:**
 Pivec Rupert, pom. gener. komisar v p.
- Murska Sobota:**
 Drž. realna gimnazija;
 Strmšek dr. Pavel, ravnatelj realne gimnazije;
 Šumenjak dr. Slavko, starešina sres. sodišča.
- Negova, p. Ivanjci:**
 Drž. osnovna šola.
- Novo mesto:**
 Drž. realna gimnazija;
 Kavčič dr. Jože, predsednik okrožnega sodišča;
 Krajšek Anton, sreski načelnik.
- Ormož:**
 Hrovat dr. Anton, primarij;
 Okrajna posojilnica;
 Skrabar Viktor, notar;
 Zadravec Peter, industrijalec.
- Paris:**
 Celestina S.;
 Ecole des Langues Orientales.
- Pobrežje pri Mariboru:**
 Drž. osnovna šola.
- Polenšak:**
 Poplatnik Josip, župnik.
- Polzela:**
 Červinka dr. V., zdravnik;
 Krajevni šolski odbor.
- Praga:**
 Herič dr. Fran, svetnik univerz. biblioteke.
- Prevalje:**
 Doberšek Karol, učitelj.
- Ptuj:**
 Belšak Štefan, župni upravitelj v p.;
 Brenčič dr. Vinko, zdravnik;
 Drž. deška osnovna šola;
 Drž. meščanska šola;
 Drž. realna gimnazija;
 Gorup Josip, sreski šolski nadzornik;
 Kolarič Anton, profesor v p.;
 Komljanec dr. Josip, ravnatelj realne gimnazije v p.;
 Kovačič dr. Makso, ravnatelj realne gimnazije;
 Minoritski samostan;
 Muzejsko društvo;
 Posojilnica;
 Smodič Anton, učitelj;

- Šalamun dr. Franjo, odvetnik;
 Žunkovič Davorin, podpolkovnik v p.
- Rečica v Savinjski dolini:**
 Drž. osnovna šola.
- Ribnica na Pohorju:**
 Drž. osnovna šola;
 Hauptman Ulrik, šolski upravitelj.
- Rogaška Slatina:**
 Posojilnica;
 Zdravilišče.
- Ruše:**
 Glaser Viktor, industrijalec;
 Krajevni šolski odbor;
 Podravska podružnica SPD;
 Pogačnik Hinko, industrijalec;
 Pšunder Ferdinand, župnik.
- Sevnica:**
 Mušič dr. Drago, zdravnik.
- Slatina Radenci:**
 Hranilnica in posojilnica;
 Janžek Karol, ravnatelj zdravilišča;
 Zdravilišče.
- Slivnica pri Celju:**
 Šetine Franc, šolski upravitelj v p.
- Slovenska Bistrica:**
 Drž. meščanska šola.
- Slovenske Konjice:**
 Kumer Karol, župnik v p.;
 Prus dr. Anton, odvetnik;
 Rudolf dr. Ivan, odvetnik;
 Sreska učiteljska knjižnica;
 Tovornik Fran, arhidijakon.
- Slovenjgradec:**
 Grmovšek Miloš, sreski šolski nadzornik;
 Guzej Jurij, kurat holnice;
 Soklič Jakob, župnik.
- Split:**
 Kenda Robert, profesor;
 Trstenjak dr. Alojzij, banski svetnik.
- Spodnja Sv. Kungota:**
 Kraner Vinko, župnik.
- Središče ob Dravi:**
 Krajevni šolski odbor.
- Stična:**
 Knjižnica cisterc. opatije.
- Stogovci, p. Gornja Radgona:**
 Krajevni šolski odbor.
- Strasbourg:**
 Tesnière Lucien, vseučiliški profesor.
- Studenci pri Mariboru:**
 Hren Anton, šolski upravitelj;
 Šnuderl Stanko, magistratni uradnik.
- Studenice pri Poljčanah:**
 Čede Jožef, župnik;
 Stefanciosa Andrej, učitelj.
- Sv. Andraž v Leskovcu:**
 Škamlec Ognjeslav, dekan.
- Sv. Benedikt v Slov. goricah:**
 Gomilšek Franc, dekan.
- Sv. Duh na Stari gori:**
 Drž. osnovna šola.
- Sv. Jedert:**
 Lončarič Josip, župnik.
- Sv. Jernej na Dolenjskem:**
 Schoepl dr. Anton, odvetnik.
- Sv. Jurij ob južni železnici:**
 Kmetiška šola;
 Marzidovšek Jakob, vojni kurat v p.;
 Svetina dr. Fran, zdravnik.
- Sv. Jurij ob Pesnici:**
 Šafarič Franjo, šolski upravitelj.
- Sv. Jurij ob Ščavnicah:**
 Bralno društvo;
 Stuhec Franc, župnik.
- Sv. Križ pri Regaški Slatini:**
 Čater Anton, kaplan.
- Sv. Lenart v Slov. goricah:**
 Drž. deška meščanska šola;
 Gorišek dr. Milan, odvetnik;
 Ilaunig dr. Ožbald, starešina sreskega so-
 dišča.
- Sv. Lovrenc na Dravskem polju:**
 Spindler Franc, župnik.
- Sv. Marjeta na Dravskem polju:**
 Drž. osnovna šola.
- Sv. Marjeta ob Pesnici:**
 Frangež Jernej, župnik.
- Sv. Marjeta pri Moškanjcih:**
 Drž. osnovna šola;
 Kuk Jožef, kaplan.
- Sv. Martin pri Vurbergu:**
 Lajnišič Anton, župnik;
 Trstenjak Ernest, župnik v p.
- Sv. Miklavž pri Ormožu:**
 Zajc Janez, kaplan.
- Sv. Trojica pri Moravčah:**
 Markič Josip, župni upravitelj v p.

- Šmarje pri Jelšah:**
 Hranilnica in posojilnica;
 Šašel dr. Josip, starešina sresk. sodišča.
- Šmartno ob Paki:**
 Presker Karol, dekan;
 Krajevni šolski odbor.
- Šmartno ob Dreti:**
 Drž. osnovna šola.
- Šoštanj:**
 Drž. meščanska šola;
 Drž. osnovna šola;
 Kraigher Anton, javni notar;
 Mayer dr. Fran, odvetnik.
- Št. Ilj pri Mislinju:**
 Potrč Alojzij, kaplan.
- Št. Ilj v Slov. goricah:**
 Bačar dr. Just, zdravnik;
 Vračko Evald, župnik.
- Št. Pavel pri Preboldu:**
 Končan Fortunat, župnik;
 Krajevni šolski odbor.
- Št. Vid nad Ljubljano:**
 Breznik dr. Anton, profesor;
 Drž. osnovna šola;
 Knezoškofijska gimnazija;
 Miklavčič Maks, profesor;
 Šolar Jakob, profesor.
- Teharje pri Celju:**
 Drž. osnovna šola;
 Majdič Josip, graščak.
- Trbovlje:**
 Ratej Miroslav, katehet;
 Žmave Jože, katehet.
- Varaždin:**
 Muzejsko društvo.
- Velenje:**
 Krajevni šolski odbor;
 Mlinšek Franjo, učitelj.
- Veržej:**
 Marijanišče, salezijanski zavod.
- Vič pri Ljubljani:**
 Drž. meščanska šola;
 Krajevni šolski odbor.
- Vuhred:**
 Minařik Pavel, trgovec.
- Vurberg pri Ptuj:**
 Kokelj Alojzij, župnik;
 Krajevni šolski odbor.
- Vuzenica:**
 Drž. osnovna šola;
 Hranilnica in posojilnica;
 Mravljak Josip, posestnik;
 Sovrè Franc, postajni načelnik.
- Zagreb:**
 Barle Janko, kanonik;
 Ilesič dr. Fran, vseučiliški profesor;
 Kugli Stjepan, knjigarna;
 Matković Martin, profesor;
 Zavrnik dr. Fran, vseučiliški profesor.
- Zameško, p. Škocijan pri Mokronogu:**
 Jovan Leopold.
- Zemun:**
 Ferjančič Josip, združni uradnik.
- Zibika:**
 Jelšnik Ivan, župnik.
- Žalec:**
 Krajevni šolski odbor;
 Savinjska posojilnica.
- Žižki pri Črenšovcih:**
 Drž. osnovna šola.

Odbor ZDM.

Dr. Fr. Kovačič, predsednik; dr. Jos. Tominšek, podpredsednik; ban. arh. Fr. Baš, tajnik; upravnik N. I. Vrabl, blagajnik; rav. J. Glaser, knjižničar; dr. Ant. Dolar, mag. pharm. Fr. Minařik, prof. V. Novak, prof. Bog. Stupan, prof. J. Šedivý, dr. Vl. Travner, odborniki. Dr. V. Močnik, dr. S. Trdina, namestnika odbornikov. Dr. M. Heric, dr. Iv. Jančič, dr. Iv. Kronvogel, pregledniki računov.

Št. 1. * Genij zime. Relief.
(Ptuj, muzej.)

Št. 2. * Prednja stran sarkofaga (?)
z genijem zime. (Ptuj, muzej.)

Št. 3. Nagrobni oltar iz
Zabnice pri Trbižu.

Št. 4. * Sarkofag iz Mitrovica—Sirmija s sedlasto vijugo.
(Dunaj, Umetnostno-zgodovinski muzej.)

Z * označene podobe so posnetki avtorja.

Št. 5. * Fragment prednje stranice sarkofaga (?) z zašiljeno dvojno vijugo-valovnico. (Maribor, muzej.)

Št. 6. * Nagrobnik z enako vijugo-valovnico kot 5. (Ljubljana, Narodni muzej.)

Št. 7. Nagrobnik z nadraščajajočo vijugo. Iz Köflacha. (Gradec, Deželni muzej.)

Št. 8. Arhitekturna stela. Primer na impostih sloneče arhivolte. (Ljubljana, Narodni muzej.)

Št. 9. * Arhitekturna stela. Primer na pilastrih ležečega ogrodja in trikotnega zatrepa. (Ljubljana, Narodni muzej.)

Št. 10. Prednja stran sarkofaga iz Voitsberga. Primer degenerirane arhitekturne vdolbine s trikotnim zatrepom na impostu. (Gradec, Deželni muzej.)

Št. 11. * Levi del prednje strani sarkofaga. Vnanja okolica napisne ploskve ima obliko plastičnega zavitega oklepaja. (Oglej, Arheološki muzej.)

Št. 12. * Fragment podobnega okvirja kot 11. (Oglej, Arheološki muzej.)

Št. 13. * Fragment okvirja, sličnega okvirju tržaške plošče. (Oglej, Arheološki muzej.)

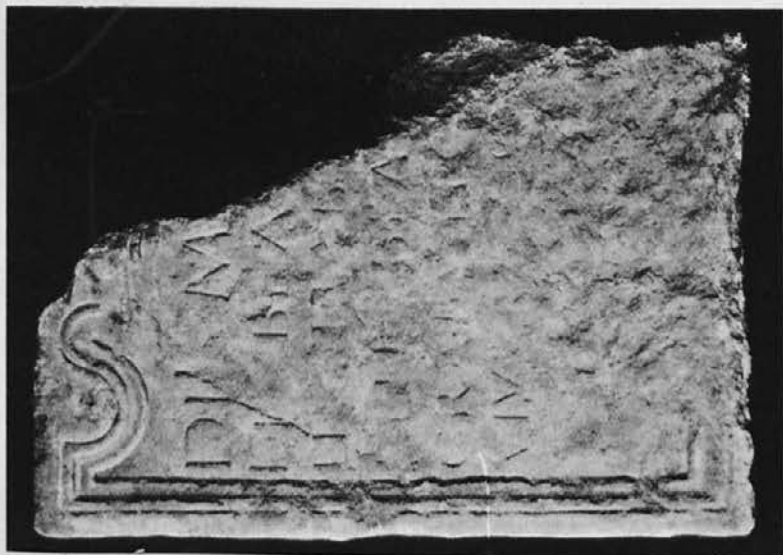

Št. 14. Sarkofag Aur. Asclepiodote iz Mitrovice—Sirmija (Beograd, Arheološki muzej.)

Št. 16. * Sarkofag iz Kómarna (Brigetio) z vijugo tržaške oblike. (Dunaj, Umetnostno-zgodovinski muzej.)

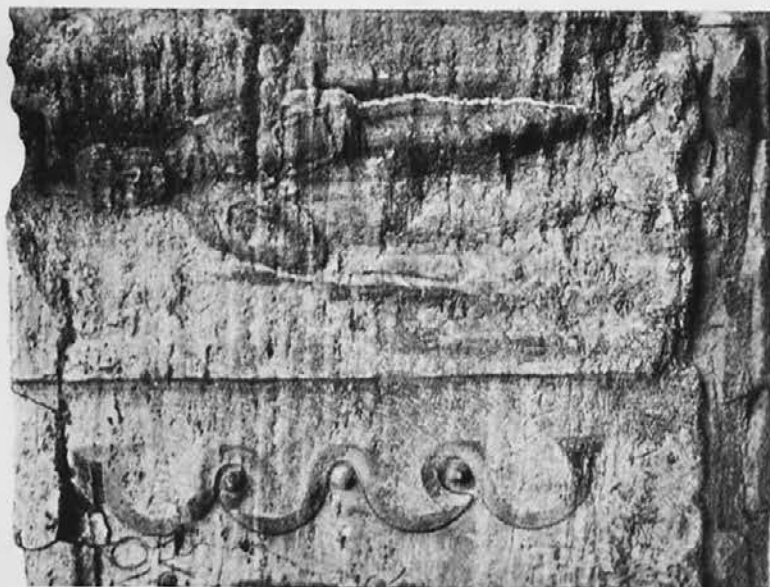
Št. 15. Napišni kamen CIL III, 3851 z vijugo tržaške oblike. (Ljubljana, Narodni muzej.)

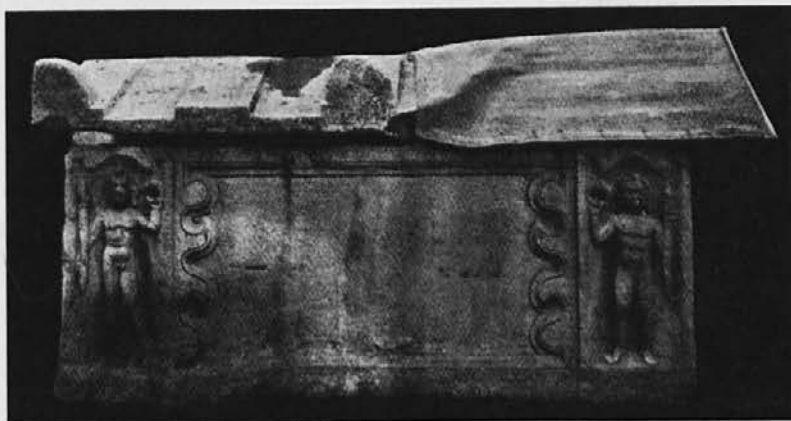

Št. 18. Sarkofag iz Aquincuma z enako vijugo.
(Budimpešta, Arheološki muzej.)

Št. 17. * Sarkofag iz Aquincuma z razvito panonsko vijugo.
(Budimpešta, Arheološki muzej.)

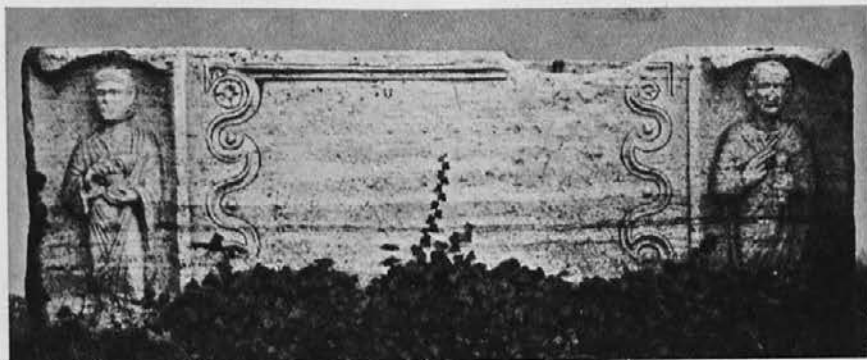

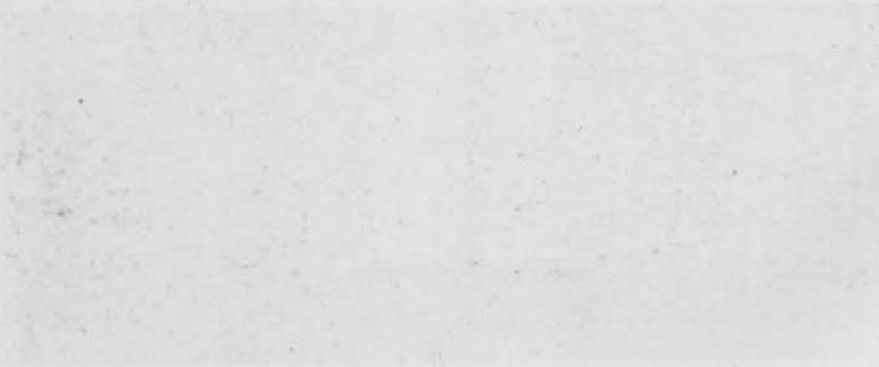
Št. 19. * Sarkofag iz Beograda s klasično panonsko vijugo. (Beograd, Arheološki muzej.)

Št. 20. * Sarkofag iz Komarna (Brigetio) z vegetabilnimi motivi na valovnici. (Budimpešta, Arheološki muzej.)

Št. 21. * Sarkofag s klasično panonsko vijugo. (Aquincum pri Budimpešti, Arheološki muzej.)

Št. 22. * Arhitekturni sarkofag s sistemom t. zv. tabernakljev spredaj. (Ferrara, Univerza.)

Št. 23. * Nagrobnik z redom arkad. (Ljubljana, Narodni muzej.)

Št. 24. Nagrobnik s podvojeno sedlasto vijugo, ponavljajoč tip 23. (Celje.)

Št. 1—3. Primeri štukature iz osrednjega poslopja.

Št. 1. Severni ogel poslopja E.

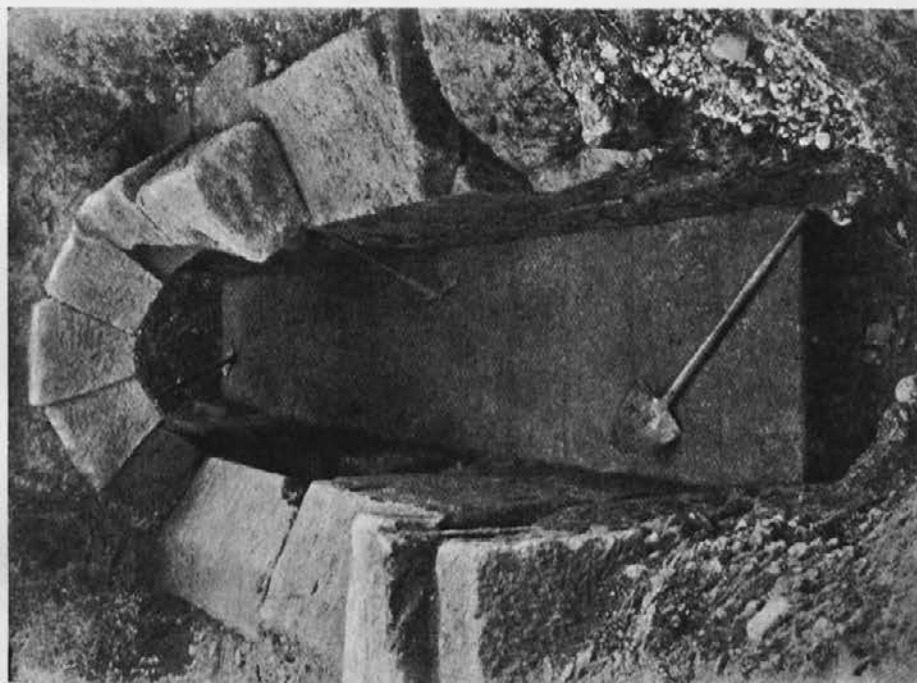

Št. 2. Severni del kanala v južnih vratih.

Št. 4. Zahodni zid stolpa III, z vdolbinami za pilote.

Št. 3. Južni del kanala v južnih vratih.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

Od 16. junija do 31. decembra 1934.

- Bŭlgarskata akademija, Sofija: Dokumenti za bŭlgarskata istorija. II. 1932. — Iljinskij G. A., Opyt sistematičeskoj Kirillo Mefodjevskoj bibliografii. 1934. — Mihov N. V., Bibliografski iztočnici za istorijata na Turcija i Bŭlgarija. IV. 1934. — Sbornikŭ za narodni umotvorenija i narodopisŭ. XXXIX. 1934. — Spisanie na Bŭlgarskata akademija. XLV, XLVIII. 1933, 1934.
- Jugoslavenska akademija, Zagreb: Starine. XXXVII. 1934.
- Kr. Srpska akademija, Beograd: Posebna izdanja. 103. Zbornik Ilariona Ruvarca. I. 1934. 104. Jagić V., Spomeni mojega života. II. 1934. — Spomenik. 77. 1934.
- Družba sv. Mohorja, Celje: Cvetje iz domačih in tujih logov. 3. Horatius Flaccus, Pismo o pesništvu. 1934. — Mohorjeva knjižnica. 72. Kocbek Fr. in Sašelj I., Slovenski pregovori, reki in prilike. 1934.
- Galerija umjetnina Primorske banovine. 3. Uvodić A., Andrija Medulić. Split 1934.
- Deutsches archäologisches Institut, Römisch-Germanische Kommission, Frankfurt a. M.: 23. Bericht der Röm.-Germ. Kommission. 1934. — Germania. XVIII, 3—4. 1934.
- Slovenska Matica, Ljubljana: Lončar D., Slovenska Matica. 1934. — Prevodi iz svetovne književnosti. 16—17. Tolstoj L. N., Vojna in mir. III.—IV. 1934. — Sovrè A., Dnevnik cesarja Marka Avrelija. 1934.
- Etnografski muzej, Beograd: Posebna izdanja. 4. Drobnjaković B. M., Ribolov na Drini. 1934.
- Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft, Berlin: Zeitschrift für osteuropäische Geschichte. VIII, 3—4. Königsberg 1934.
- Polskie towarzystwo historyczne, Lwów: Kwartalnik historyczny. XLVIII, 1—3. 1934. — Wiadomości historyczno-dydaktyczne. II, 1, 3—4. 1934.
- Kungl. Universitetet, Uppsala: Arbeten utgifna med understöd af Vilhelm Ekmans universitetsfond. 25. Åberg N., La civilisation énéolithique dans la Péninsule ibérique. 1921. 28. Åberg N., Die Franken und Westgoten in der Völkerwanderungszeit. (1922.) — Fries Th. M., Johann Beckmanns Schwedische Reise 1765—1766. 1911. — Pipping H., Gotländska studier. 1901. — Universitati Lipsiensi saecularia quinta celebranti gratulantur universitatis Upsaliensis rector et senatus. 1909. — Uppsala universitets årsskrift—filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper. 1923, 1. Thordemann B., Kyrkoarkitekturens härledning. 1924, 3. Cornell H., The iconography of the Nativity of Christ. 1925, 1. Josephson R., Apollotemplet i Versailles. 1932, 2. Allgulin T., Hans van Stenwinkel d. Ä. — Josephson R., L'architecte de Charles XII Nicodème Tessin. Paris et Bruxelles 1930. — Studier tillägnade Gunnar Ekholm. Göteborg 1934.
- Slovanský ústav, Praha: Byzantinoslavica. V. 1933—1934. — Přednášky Slov. ústavu. 5. Adamu Mickiewiczovi. 1934.
- Archeografo Triestino. 46. Trieste 1933.
- Atti dell'Accademia scientifica Veneto—Trentino—Istria. XXIV. Padova 1934.
- Beseda o sodobnih vprašanjih. III, 6—12. Ljubljana 1934.
- Blätter für Heimatkunde. XII, 3—6. Graz 1934.
- Bollettino dell'Associazione internazionale per gli studi mediterranei. V, 1—5. Roma 1934.
- Bullettino del Museo civico di Udine. I, 1—6. Udine 1923.
- Carinthia. I. 124. Klagenfurt 1934.
- Čas. XXVIII, 10; XXIX, 1—3. Ljubljana 1934.
- Časopis československých knihovníků. XIII, 1—4. Praha 1934.
- Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. 47. Olomouc 1934.
- Český časopis historický. XL, 2—4, Bibliografie české historie. Praha 1934.
- Dom in svet. Nova knjiga. II, 6—10. Ljubljana 1934.

- Centraljnaja Evropa. VII, 3—6. Praga 1934.
 Folia Sabariensia. I, 4. Szombathely 1934.
 Fundberichte aus Österreich. I, 17—20. Wien 1934.
 Glasnik Istoriskog društva u N. Sadu. VII, 1—3. Novi Sad 1934.
 Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. XV. Ljubljana 1934.
 Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. XLV. Sarajevo 1933.
 Hrvatski geografski glasnik. I, 5. Zagreb 1934.
 Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. X, 1—4. Breslau 1934.
 Mariborski koledar za l. 1935. Maribor.
 Kregar R., Naš dom. I. Ljubljana 1934.
 Kronika slovenskih mest. I, 1—4. Ljubljana 1934.
 Letopis Matice Srpske. 341. Novi Sad 1934.
 Ljubljanski škofijski list. Ljubljana 1934.
 Triglavanski listi. III, 2—4. Maribor 1934.
 Srbska Lužica. I, 1. Ljubljana 1934.
 Maučec J., Slovenska krajina. Ljubljana (1934).
 Mentor XXII, 1—4. Ljubljana 1934.
 Misel in delo. I, 1—3. Ljubljana 1934.
 Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde. 74. Salzburg 1934.
 Napredak. IX, 7—12. Sarajevo 1934.
 Popotnik. LVI, 1—4. Ljubljana 1934.
 Slovenski pravnik. XLVIII, 7—12. Ljubljana 1934.
 Slovanský přehled. XXVI, 6—10. Praha 1934.
 Prilozi proučavanju narodne poezije. I, 1—2. Beograd 1934.
 Sokolska prosveta. IV, 7—10. Novi Sad 1934.
 Čehoslovačko-jugoslovenska revija. IV, 1, 4—10. Praga 1934.
 Nova revija. XIII, 3—6. Makarska 1934.
 Revue des études slaves. XIV, 1—4. Paris 1934.
 Singer St., Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales. Kappel 1934.
 Slavia. XII, 3—4. Praha 1934.
 Slavia occidentalis. XII. Poznań 1933.
 Sodobnost. II, 5—12. Ljubljana 1934.
 Narodna starina. 28—29. Zagreb 1934.
 Sudeta. X, 2. Reichenberg 1934.
 Slovenski učitelj. XXXV, 7—12. Ljubljana 1934.
 Bogoslovni vestnik. XIV, 2—4. Ljubljana 1934.
 Geografski vestnik. X. Ljubljana 1934.
 Planinski vestnik. XXXIV, 7—12. Ljubljana 1934.
 Zdravniški vestnik. VI, 6—12. Ljubljana 1934.
 Franjevački vijesnik. XLI, 7—12. Beograd 1934.
 Vode A., Žena v sedanji družbi. Ljubljana 1934.
 Zapisky Naukovogo tovarystva imeny Ševčenka. CLII, 1—3; CLIII, 1—2. Lwów 1933.
 Wiener Zeitschrift für Volkskunde. XXXIX, 5—6. Wien 1934.
 Numismatické zprávy. I, 3—4. Praha 1934.
 Ljubljanski zvon. LIV, 6—12. Ljubljana 1934.
 Žena in dom. V, 7—12. Ljubljana 1934.

